ISSN 2790-7198

АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ОМӮЗИШИ МАСЪАЛАҲОИ
ДАВЛАТҲОИ ОСИЁ ВА АВРУПО

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМ
СТРАН АЗИИ И ЕВРОПЫ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE TAJIKISTAN
INSTITUTE OF STUDYING OF THE PROBLEMS
OF ASIAN AND EUROPEAN COUNTRIES

ОСИЁ ВА АВРУПО

(маҷаллаи илмӣ)

АЗИЯ И ЕВРОПА

(научный журнал)

ASIA AND EUROPE

(Scientific Journal)

№ 3 (19), 2024

Душанбе - 2024

Ҳайдарзода Рустам Ҷӯра – сармуҳаррир, директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ;
Раҳмонзода Азимҷони Шералӣ – муовини сармуҳаррир;
Ҳабибов Абдураҳмон – котиби масъул.

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ

Хушвахтзода Қобилҷон Хушвахт – президенти АМИТ, доктори илмҳои иқтисодӣ, узви вобастаи АМИТ
Фарҳод Раҳимӣ – академики АМИТ;
Муҳаммад Абдурраҳмон – узви вобастаи АМИТ;
Акбар Турсон – доктори илмҳои фалсафа, академики АМИТ;
Ҳабибулло Раҷабов – доктори илмҳои филологӣ;
Тоҷиддин Мардонӣ – доктори илмҳои филологӣ;
Санавбар Воҳидова – доктори илмҳои таърих;
Қосимшо Искандаров – доктори илмҳои таърих;
Турсунмурод Турсунов – доктори илмҳои таърих;
Шамсиддин Каримов – доктори илмҳои сиёсӣ;
Раҳмон Улмасов – доктори илмҳои иқтисодӣ;
Ҳисайн Исайнов – доктори илмҳои иқтисодӣ;
Баҳовиддин Ҷумъаев – доктори илмҳои иқтисодӣ;
Фирдавс Муқаддасзода – доктори илмҳои иқтисодӣ;
Субҳиддин Зиёев - номзади илмҳои филологӣ.

Муассиси маҷалла: Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ.

Дар маҷалла мақолаҳою фишурдаҳои илмӣ, тақризҳо ва ахбор дар бахши муносибатҳои байналмилалӣ, сиёсати берунӣ, иқтисодиёти ҷаҳонӣ, забон ва адабиёти кишварҳои хориҷа ба табъ мерасанд.

Маҷалла соли 2019 таъсис ёфта, дар як сол чор шумора нашр мешавад.

Маҷаллаи илмии «Осиё ва Аврупо» таҳти рақами 305/МҶ – 97 санаи 26 июли соли 2023 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

Индекси обунавӣ: 77731

Дар асоси фармоиши Раиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон № 270/м аз 29 ноябри соли 2022 ба Феҳристи маҷаллаҳои (нашрияҳои) илмии тақризшавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид гардидааст.

Маҷалла дар Индекси русии иқтибосоварии илмӣ (РИНЦ) ба қайд гирифта шудааст.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ-33.
Тел.: (+992 37) 221 05 72.
Сомонаи мо: **https://www.osiyoavrupo.tj/majalla.**
E-mail: **kotibi_ilmi.amit.ioa@mail.ru**

Осиё ва Аврупо/Маҷаллаи илмӣ. – 2024 – № 3 (19). ISSN 2790-7198.

Хайдарзода Рустам Джура – главный редактор, директор Института изучения проблем стран Азии и Европы;
Рахмонзода Азимджони Шерали – заместитель главного редактора;
Хабибов Абдурахмон – ответственный секретарь.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Хушвахтзода Кобилджон – президент НАНТ, доктор экономических наук, член-корреспондент НАНТ;
Фарход Рахими – академик НАНТ;
Мухаммад Абдуррахмон – доктор политических наук, член-корреспондент НАНТ;
Акбар Турсон – доктор философских наук, академик НАНТ;
Хабибулло Раджабов – доктор филологических наук;
Тоджиддин Мардони – доктор филологических наук;
Санавбар Вохидова – доктор исторических наук;
Косимшо Искандаров – доктор исторических наук;
Турсунмурод Турсунов - доктор исторических наук;
Шамсиддин Каримов– доктор политических наук;
Рахмон Ульмасов – доктор экономических наук;
Хисайн Исайнов – доктор экономических наук;
Баховиддин Джумъаев – доктор экономических наук;
Фирдавс Мукаддасзода – доктор экономических наук;
Субхиддин Зиёев - кандидат филологических наук.

Haidarzoda Rustam Jura – Chief Editor, director of Institute of studying of the problems of Asian and European countries;
Rahmonzoda Azimjoni Sherali – Deputy of Chief Editor;
Habibov Abdurahmon – Executive Secretary.

EDITORIAL TEAM

Khushvakhtzoda Qobiljon – President of NAST, Doctor of economic sciences, corresponding member of the NAST;
Farhod Rahimi – Academician of the NAST;
Muhammad Abdurahmon – doctor of political sciences;
Akbar Turson – Academician of the NAST, doctor of philosophy sciences;
Habibullo Rajabov – doctor of philology sciences;
Tojiddin Mardoni– doctor of philology sciences;
Sanavbar Vohidova – doctor of historical sciences;
Qosimsho Iskandarov – doctor of historical sciences;
Tursunmurod Tursunov – doctor of historical sciences;
Shamsiddin Karimov - doctor of political sciences;
Rahmon Ulmasov – doctor of economic sciences;
Hisain Isainov – doctor of economic sciences;
Bahoviddin Jumaev – doctor of economic sciences;
Firdavs Muqaddaszoda – doctor of economic sciences;
Ziyoev Subhiddin - candidate of philology sciences.

МУНДАРИҶА

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

Ҳайдарзода Р.Ҷ. Геостратегия ва геополитикаи Президенти Тоҷикистон дар даврони соҳибистиқлолӣ 7
Искандаров Қ. Вазъияти занон дар Афғонистон: аз Амонуллохон то Толибон 15
Раҳмонзода А.Ш., Ҳайдарзода Р.Ҷ. Шаклгирӣ ва рушди муносибатҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон 28
Шамолов А.А. Манфиатҳои кишварҳои Аврупо дар Осиёи Марказӣ. Иштироки Осиёи Марказӣ дар низоми амнияти байналмилалӣ 44
Мадимарова Г. Таъсири ташаббусҳои глобалии Тоҷикистон ба муносибатҳои минтақавӣ ва байналмилалии он 49
Раҳмонзода А.Ш. Сиёсати хориҷӣ хамчун соҳаи фаъолияти давлат дар муносибатҳои байналмилалӣ 58
Зиёев С.Н., Мурувватиён С.Ш. Пешгирии шомилшавии ҷавонон ба гуруҳҳои террористиву экстремистӣ 67
Каримов Ш.Т., Сангов Ш.Б. Заминаҳои идеологии пайдоиш ва рушди механизмҳои муколамаи мақомоти давлатӣ ва институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 82
Маликов К. К. Басиров Б.С. Дипломатияи муосир дар раванди ҷаҳонишавӣ 88
Дороншоева Н.Ш. Таҳқиқи ҷанбаҳои сиёсии муносибатҳои ШМА ва Канада дар доираи созмонҳои байналмилалӣ 98
Ашуров А. Омӯзиши Осиёи Марказӣ дар тадқиқоти муҳаққиқони муосири Франсия (охири асри XX - ибтидои асри XXI) 107
Абдумуминзода С. Аҳамияти ҳамкориҳо ва ташаббусҳои байналмилалии Тоҷикистон дар соҳаи китобдорӣ: вазъият ва дурнамо 117
Қамаров А.З. Дурнамои рушди ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои арабӣ 127
Бедилзода Ҳ.К. Нақши Созмони Ҳамкориҳои Шанхай дар мубориза ба таҳдидҳои хусусияти террористӣ ва экстремистидошта дар минтақа 134
Файзуллаева Н.Н. Аз таърихи рушди робитаҳои дипломативу сиёсӣ ва иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ бо Осиёи Марказӣ 146
Раҳимов Ф. Сиёсати Ҷумҳурии Мардумии Чин дар самти Афғонистон 152
Давлатова Ф.Г., Амриев С.А. Дурнамои рушди робитаҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Арабистони Саудӣ 162
Талбаков С.И. Самтҳои асосии робитаҳои дуҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Гурҷистон: ҳолат ва дурнамо 171
Ашуров А. Самтҳои асосии ҳамкориҳои дуҷонибаи миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Фаронса дар қаринаи равандҳои геосиёсӣ ва геофарҳангии муосир 181
Шарипов Ш. Иштироки ҶМЧ дар сохтмони роҳҳо, нақбҳо ва хатҳои баландшиддати барқи дар Тоҷикистон 192
Хоҷаев Ҳ.Ҳ. Хусусиятҳои муқовимат бо тундгароии динӣ дар шароити имрӯза 198

ШАРҚШИНОСӢ 208

Одинаев А.С. Пандномаи «Сад калима»-и Рашидуддин Ватвот - муаррифгари адабиёти тоҷик дар ҷаҳон
Олимов Ф.С. Достонҳои кутоҳи қатарӣ инъикосгари ҳаёти иҷтимоии мардуми Қатар 216

ИҚТИСОДИЁТИ ҶАҲОНӢ 225

Нематова П. Моделҳои иқтисодии муваффақи Чин ва имконоти татбиқи онҳо дар шароити Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамо
Қурбонзода Ф. Саҳми Русия дар лоиҳаҳои сармоягузории Тоҷикистон 233
242

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Хайдарзода Р.Дж. Геостратегия и геополитика Президента Таджикистана в период независимости **7**

Искандаров К. Положение женщин в Афганистане: от Аманулла-хана до Талибана **15**

Рахмонзода А.Ш., Хайдарзода Р.Дж. Формирование и развитие международных отношений Республики Таджикистан **28**

Шамолов А.А. Политика Евросоюза в Центральной Азии: стратегия, безопасность, перспективы **44**

Мадимарова Г. Влияние глобальных инициатив Таджикистана на его региональные и международные отношения **49**

Саидов Н.Ш. Перспективы развития сотрудничество Таджикистана и Германии в рамках модели “Центральная Азия и Германия (С5+1)” **58**

Раҳмонзода А.Ш. Внешняя политика как область деятельности государства в международных отношениях **67**

Зиёев С.Н., Мурувватиён С.Ш. Предотвращение присоединения молодежи к террористическим и экстремистским группам **82**

Каримов Ш.Т., Сангов Ш.Б. Идейные предпосылки возникновения и развития диалоговых механизмов органов власти и институтов гражданского общества в Республике Таджикистан **88**

Маликов К. К. Басиров Б.С. Современная дипломатия в глобализирующемся мире **98**

Дороншоева Н.Ш. Политические аспекты взаимоотношений США и Канады в рамках международных организаций **107**

Ашуров А. Изучение Центральной Азии в современных французских исследованиях (конец XX – начало XXI века) **117**

Абдумуминзода С. Значение международного сотрудничества и инициатив Таджикистана в библиотечной сфере: ситуация и перспективы **127**

Камаров А.З. Перспективы развития научно-культурного сотрудничества Республики Таджикистан с арабскими странами **134**

Бедилзода Х.К. Роль Шанхайской Организации Сотрудничества в борьбе с террористической и экстремистской угрозой в регионе **146**

Файзуллаева Н.Н. Об истории развития политических и экономических отношений Южной Кореи со странами Центральной Азии **152**

Рахимов Ф. Политика Китайской Народной Республики в отношении Афганистана **162**

Давлатова Ф.Г., Амриев С.А. Перспективы развития экономических отношений между Республикой Таджикистан и Королевством Саудовская Аравия **171**

Талбаков С.И. Основные направления двусторонних отношений между Республикой Таджикистан и Республикой Грузия: состояние и перспективы **181**

Ашуров А. Основные направления двустороннего сотрудничества между Республикой Таджикистан и Французской Республикой в контексте современных геополитических и геокультурных процессов **192**

Шарипов Ш. Участие КНР в строительстве дорог, тоннелей и линий электропередач Таджикистана **198**

Ходжаев Х.Х. Особенности борьбы с религиозным радикализмом в современных условиях **208**

ВОСТОКОВЕДЕНИЕ

Одинаев А.С. «Сто назиданий» литературный труд Рашидуддина Ватвата, связующай Таджикистан с мирам **216**

Олимов Ф.С. Катарские рассказы, отражающие общественную жизнь катарского народа **225**

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА

Нематова П. Успешные экономические модели Китая и возможности их применения в условиях Таджикистана: ситуация и перспективы **233**

Курбонзода Ф. Вклад России в инвестционные проекты Таджикистана **242**

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS

Haidarzoda R.J. Geostrategy and geopolitics of the President of Tajikistan in the independent period **7**
Iskandarov Q. The Status of Women in Afghanistan: from Amanullah Khan to the Taliban **15**
Rahmonzoda A.Sh., Haidarzoda R.J. Formation and development of international relations of the Republic of Tajikistan **28**
Shamolov A.A. Interests of European countries in Central Asia. Participation of Central Asia in International Security **44**
Madimarova G. The Impact of Tajikistan's Global Initiatives on Its Regional and International Relations **49**
Saidov N.Sh. Development prospects cooperation between Tajikistan and Germany within the framework of the “Central Asia and Germany (C5+1)” model **58**
Rahmonzoda A.Sh. Foreign policy as a field of state activities in international relations **67**
Ziyoev S.N., Muruvvatiyon S.Sh. Preventing youth from joining terrorist and extremist groups **82**
Karimov Sh.T., Sangov Sh.B. Ideological prerequisites for the emergence and development of dialogue mechanisms of government bodies and civil society institutions in the Republic of Tajikistan **88**
Malikov K.K., Basirov B.S. Modern diplomacy in a globalizing world **98**
Doronshoeva N. Political Aspects of the USA and Canadian Relations within the Framework of International Organizations **107**
Ashurov A.M. Studying Central Asia in modern french studies (late XXth – early XXIst century) **117**
Abdumuminzoda S. The importance of international cooperation and initiatives of Tajikistan in the library sphere: situation and prospects **127**
Kamarov A.Z. Prospects for the development of scientific and cultural cooperation of the Republic of Tajikistan with the Arab countries **134**
Bedilzoda H. The role of the Shanghai Cooperation Organization in combat the terrorism and extremist threat in the region **146**
Faizullaeva N.N. From the history of the development of diplomatic, political and economic relations of South Korea with Central Asia **152**
Rahimov F. Policy of the People's Republic of China towards Afghanistan **162**
Davlatova F.G., Amriev S.A. Prospects for the development of economic relations between the Republic of Tajikistan and the Kingdom of Saudi Arabia **171**
Talbakov S.I. The main directions of bilateral relations between the Republic of Tajikistan and the Republic of Georgia: state and prospects **181**
Ashurov A. Main directions of bilateral cooperation between the Republic of Tajikistan and the French republic in the context of modern geopolitical and geocultural processes **192**
Sharipov Sh.Sh. Participation of the People's Republic of China in the construction of roads, tunnels and high-voltage power lines in Tajikistan **198**
Khodzhaev Kh.Kh. Features of the fight against religious radicalism in modern conditions **208**

ORIENTAL STUDIES

Odinaev A.S. “Hundred wisdoms” of Rashiduddin Vatvot - the representative of Tajik literature in the world **216**
Olimov F.S. Qatarian short stories reflect the social life of the people of Qatar **225**

WORLD ECONOMY

Nematova P.M. Successful economic models of China and possibilities of their application in Tajikistan: situation and perspectives **233**
Qurbonzoda F. Russia's contribution to Tajikistan's investment projects **242**

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

ГЕОСТРАТЕГИЯ ВА ГЕОПОЛИТИКАИ ПРЕЗИДЕНТИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ

ҲАЙДАРЗОДА РУСТАМ ҶӮРА
директори Институти омузиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, доктори илмҳои фалсафа

Дар мақола саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккул ва татбиқи геостратегия ва геополитикаи кишвар дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мавриди баррасӣ қарор гашт. Ба ақидаи муаллиф, Тоҷикистон дар Авруосиё аз мавқеи махсуси геополитикӣ бархурдор аст ва бояд аз чунин имконият ба манфиати миллии худ истифода намояд.

Табдил додани Тоҷикистон ба як кишвари бузурги транзитӣ дар қаринаи татбиқи лоиҳаҳои глобалӣ ва минтақавӣ дар самти вусъат додани долонҳои нақлиётӣ ва тиҷоратӣ ба мисли “Як камарбанд - як роҳ” ба маҳфуз доштани мавқеии калидии кишвари мо дар Авруосиё мусоидат хоҳад кард.

Муаллиф таъкид менамояд,ки ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон, хусусан дар масъалаҳои марбут ба истифодаи самараноки манбаҳои обӣ дар ҷаҳон ва татбиқи дипломатияи олӣ, яке аз унсурҳои муҳими геостратегияи кишвари мо маҳсуб меёбанд

Калидвожаҳо: *Тоҷикистон, Президент, низоми муносибатҳои байналмилалӣ,ҷомеаи ҷаҳонӣ, геостратегия, геополитика, геофарҳанг, манфиатҳои миллӣ, дипломатияи обӣ*

Ҷумҳурии Тоҷикистон давоми солҳои соҳибистиқлолӣ таҳти мудирияти муваффақонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти сиёсати хориҷӣ ба дастовардҳои беназир ноил шуд, яъне мамлакати мо ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба давлати калидӣ ва таъсиргузори низоми муносибатҳои байналмилалӣ мубаддал гардид.

Сиёсати дилхоҳ давлати муосир дар асоси назардошти неруи сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ ва фарҳангӣ сохта мешавад. Дар навбати худ дар татбиқи сиёсати хориҷии ин ё он давлат чунин омилҳо, ба мисли мавқеи геополитикӣ ва геостратегӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ, зарфияти геоиқтисодӣ ва геофарҳангии он нақши бориз доранд. Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки принсипҳои асосиашро андешаҳои фалсафӣ-сиёсии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ташкил медиҳанд, бо назардошти омилҳои гуфташуда бунёд гардидааст. Тоҷикистон дар натиҷаи татбиқи сиёсати хориҷии бисёрсамта муносибати дӯстонаро бо 192 давлати дунё, ки соҳибистиқлолии моро шинохтанд, ба роҳ монда, бо зиёда аз 180 мамлакати ҷаҳон робитаи дипломатӣ барқарор намудааст, ки натиҷаи сиёсати муваффақи хориҷии Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад.

Роҳбари давлат сиёсати хориҷии мамлакатро бо назардошти манфиатҳои миллии Тоҷикистон, таҷрибаи давлатдорӣ ва таъриху фарҳанги миллати тоҷик, таҷрибаи давлатдории кишварҳои муваффақи дунё, тамоюлҳои муосир дар фазои геополитикӣ ва геоиқтисодиву геофарҳангии ҷаҳон хеле дурандешона ва дурбинона амалӣ менамояд. Албатта, дар ин қарина ҳар минтақа ва ҳар давлати дунё таҷрибаи сиёсӣ, тамоюли иҷтимоӣ ва арзишҳои фарҳангии хос дорад, ки дар раванди иртиботи хориҷии байнидавлатӣ ба инобат гирифта мешавад. Вобаста ба ин, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сиёсати хориҷии давлатамонро, пеш аз ҳама, аз сохтани фазои дӯстона ва равобити мутақобили судманд бо ҳамсоякишварҳо бо назардошти мавқеи геостратегии Тоҷикистон ба роҳ мондаанд.

Геостратегияи Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷмуъ аз ҳифзи манфиатҳои геополитикии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳон бо назардошти мавқеи ҷуғрофии мамлакати мо иборат аст. Дар навбати худ манфиатҳои геополитикии Тоҷикистон аз ҳадафҳо ва вазифаҳое иборатанд, ки давлати мо дар дурнамои дуру наздик барои худ бобати амалисозии манфиатҳои миллӣ дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ муқаррар намудааст. Албатта, ҳангоми иҷрои вазифаҳои гузошта геостратегияи дилхоҳ давлат вобаста ба тағйирёбии вазъият дар ҷаҳон дар ҳолати таҳаввулот қарор мегирад. Аз ин рӯ, геостратегияи давлатро ҳам бо назардошти ҳолати кунунии ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҳам дар қаринаи таърихи рушди давлатдории миллӣ бояд амалӣ намуд. Таҷрибаи давлатдории Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баръало исбот мекунад, ки танҳо тавассути иртибот бо қаринаи таърихӣ метавон геостратегияи давлатро ҳамчун падидаи маҷмуӣ татбиқ намуд. Маҳз мавқеи ҷуғрофии давлат стратегияи онро дар самтҳои гуногун ва дар қаринаи сиёсати хориҷиаш дар арсаи ҷаҳонӣ муқаррар менамояд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паём ба Маҷлиси Олӣ 21 декабри соли 2021 иброз намуда буданд, ки «мизони асосии усули «дарҳои кушода», ки мо дар сиёсати хориҷии худ пеш гирифтаем, амалӣ кардан ва пешбурди муносибатҳои дӯстона, ҳамсоягии нек, шарикӣ, ҳамкории судманд бо кишварҳои хориҷӣ, созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ ва ниҳодҳои байналмилалии молиявӣ мебошад.

Имрӯз Тоҷикистон узви комилҳуқуқ ва фаъоли Созмони Милали Муттаҳид, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи амнияти дастҷамъӣ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони ҳамкории исломӣ ва дигар сохторҳои бонуфузи минтақавию байналмилалӣ буда, дар сиёсати хориҷӣ ба хотири рушди минбаъдаи муносибатҳо бо тамоми кишварҳои минтақа ва ҷаҳон омодаи ҳамкорӣ мебошад. Мамлакати мо ҳоло дар ҳалли мушкилоти ҷаҳон ва минтақа, аз ҷумла дар масъалаҳои вобаста ба об ва тағйирёбии иқлим, мубориза бо терроризму ифротгароӣ, қочоқи маводи мухаддир ва ҷинояткории муташаккили фаромиллӣ саҳми арзишманд дорад»[1].

Дар ҳақиқат дар натиҷаи заҳмати шабонарӯзии роҳбарияти давлат Тоҷикистон ба мамлакати амн ва босубот табдил гардидаст. Мо мутмаинем, ки ин фазои сулҳу оромӣ дар ҷумҳурии мо дар заминаи расидан ба Ваҳдати миллӣ ва иттиҳод дар атрофи Пешвои миллат имконпазир гардидааст. Тоҷикистон дар натиҷаи татбиқи барномаҳо ва бузурглоиҳа дар қаринаи ҳадафҳои миллии стратегӣ аз таъсири равандҳои манфии глобалӣ — ба мисли бухрони амиқ дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ, рақобати шадиди геополитикӣ ва геоиқтисодии абарқудратҳо як навъ маснуияти сиёсӣ ва иқтисодӣ пайдо намудааст. Албатта, ин падидаи манфии номбаршудаи ҷаҳонӣ ба равандҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии давлатҳои минтақаи мо низ бетаъсир нахоҳад монд. Дар ин росто Президенти Тоҷикистон дар Паём ба Маҷлиси Олӣ 28 декабри соли 2023 барҳақ изҳор доштанд, ки «вазъи мураккабу ташвишовари минтақа ва ҷаҳон, аз ҷумла торафт шиддат гирифтани раванди азнавтақсимкунии дунё, яроқнокшавии бошитоб, «ҷанги сард», таҳдиду хатарҳои муосир – терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, ҷиноятҳои киберӣ ва дигар ҷинояткориҳои муташаккили фаромиллӣ моро водор месозад, ки барои таъмин намудани амнияти мудофиавии мамлакат тадбирҳои иловагӣ андешем»[2].

Дар ҳақиқат вазъи геополитикӣ ва геоиқтисодии ҷаҳон рӯз ба рӯз мураккабтар мешавад ва он ба дилхоҳ кишвари дунё таъсир хоҳад кард. Аммо дар ҳолати мавҷудияти як Сарвари оқил ва дурандеши миллӣ ҳар давлат метавонад худро аз таъсири манфии тамоюлҳои глобалӣ ҳифз намояд. Хушбахтона, Тоҷикистон бо сарварии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тавонист бо нақшофарони ҷаҳонӣ, ба мисли Чин, ИМА, Иттиҳоди Аврупо, Федератсияи Русия ва ҳам қудратҳои минтақавӣ, аз қабили Ҳиндустон, Эрон, Арабистони Саудӣ, Покистон ва Туркия муносибати дуҷонибаи мутақобили судмандро дар асоси назардошти манфиатҳои миллии Тоҷикистон ба роҳ монад.

Дар ин радиф, албатта, хизмати Пешвои миллат дар эъмору таҳкими муносибатҳои стратегии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Мардумии Чин вижагиҳои худро дошта, хеле назаррас аст. Ин кишвар имрӯз ба дуюмин иқтисоди ҷаҳон мубаддал гардида, соҳиби ғоя/лоиҳаи универсалии ҳамгироии глобалӣ — «Як камарбанд — як роҳ» мебошад.

Чин соли 2013 бузурглоиҳаи «Як камарбанд – як роҳ»-ро ба ҷомеаи ҷаҳонӣ муаррифӣ кард. Консепсияи «Як камарбанд – як роҳ» ҳамчун ташаббуси байналмилалии Чин барои беҳбуд бахшидан ва эҷоди роҳҳои нави тиҷорат, нақлиёт, инчунин долонҳои иқтисодии кишварҳои Осиё, Аврупо ва Африқо, рушди муносибатҳои тиҷоратии байни кишварҳои Авруосиё равон шудааст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 27 апрели соли 2019 дар Чин дар Анҷумани дуюми байналмилалии «Як камарбанд – як роҳ» оид ба ҳамкории байналмилалӣ чунин иброз доштанд: «Бо назардошти воқеияти нави ҷаҳонӣ ташаббуси «Як камарбанд – як роҳ» саривақтӣ ва серталаб аст, зеро он манфиатҳои иқтисодии бисёр кишварҳоро инъикос ва муттаҳид мекунад. Дар

ниҳоят, ҳадафи асосии ин ташаббус ҳавасмандгардонии рушд ва шукуфоии умумӣ дар асоси принсипҳои муштараки бартариҳои ҳар ҷониб ба манфиати умумии ҳамаи давлатҳои воқеъ дар роҳи абрешим мебошад»[3].

Тоҷикистон бо назардошти геостратегияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва инчунин вобаста ба он, ки дар яке аз чорроҳаҳои калидии Авруосиё воқеъ аст, метавонад пули пайвасткунандаи Чин ва кишварҳои дигари ҳамсояи минтақа бошад. Ҷониби Тоҷикистон мутмаин аст, ки ин бузурглоиҳаи Чин ба бунёди долони нақлиётӣ, энергетикӣ ва тиҷоратӣ байни кишварҳои Осиёи Марказӣ, Осиёи Ҷанубӣ ва Иттиҳоди Аврупо ва ба таври васеъ барои амиқтар кардани ҳамкории иқтисодии даҳҳо давлати Авруосиё ва густариши ҳамкории илмию техникӣ байни онҳо равона шудааст.

«Рушди Осиёи Марказӣ дар даҳсолаҳои наздик, ба назари ман, пеш аз ҳама, аз он вобаста хоҳад буд, ки кишварҳои минтақа то чӣ андоза тавонистаанд дар шароити ҷаҳони сеқутба сиёсат ва стратегияи нави хориҷиро таҳия кунанд; дуюм, дар бораи он, ки онхо ба процессхои деглобализацияи иктисодиёти чахон то чӣ андоза зуд мутобик шуда метавонанд; саввум, аз таҳияи механизмҳои муборизаи муассир бо террористони ангезаи мазҳабӣ, ки барои расидан ба ҳадафҳои сиёсии худ аз ислом истифода мекунанд ва дар Афғонистони ҳамсоя ҷамъ мешаванд»[4,168 169]

Ҳамчунин бояд таъкид кард, ки хизмати Президенти Ҷумҳури Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар эъмори Созмони ҳамкории Шанхай хеле назаррас аст. Дар ин замина ибтикори Роҳбари давлат дар мавриди табдили «Панҷгонаи Шанхай» ба Созмони ҳамкории Шанхайро таъкид кардан муҳим аст. 5 июли соли 2000 дар Душанбе, дар ҷаласаи сарони Панҷгонаи Шанхай Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо истифода аз ҳуқуқи раисӣ ба нақши ин созмон баҳои баланд дода, идеяи табдили Панҷгонаи Шанхайро ба платформаи минтақавии бисёрфунксионалии ҳамкории байналмилалӣ-Созмони ҳамкории Шанхай пешниҳод карданд. “Дар ин замина бояд гуфт, ки дар шаклбандии нави низоми равобити байналмилалӣ мавқеи БРИКС, ки дар он нақши пешбаранда ба Русия ва Чин тааллуқ дорад, тақвият хоҳад ёфт”[5,674].

Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон имрӯз Сарвари сиёсии аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ эътирофшуда ва бонуфузи глобалӣ буда, на танҳо дар муайян кардани рӯзномаи сиёсати байналмилалӣ, балки барои ҳалли масъалаҳои доғи глобалӣ қодир ҳастанд. Сарвари маҳбуби мо бо назардошти он ки ҷаҳон ба минбарҳо ва ғояҳои нави байналмилалӣ барои муколама ниёз дорад, дар таҳким ва рушди ояндаи Созмон саҳми арзанда гузоштаанд. Ба андешаи мо, Созмони ҳамкории Шанхай (СҲШ) имрӯз маҳз ба чунин минбари муколамаи сатҳи ҷаҳонӣ табдил ёфтааст, ки дар ин амал албатта, саҳми Тоҷикистон низ ҳаст. Ин созмон, ки аз ҷумла бо саъю кӯшиш ва ташаббуси Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Авруосиё таъсис ёфта, дар муддати кӯтоҳи таърихӣ мушкилоти муайяни минтақаро ҳал намудааст, имрӯз дар ҷомеаи ҷаҳонӣ эътибор ва нуфуз

пайдо намудааст. Аз ин рӯ, бо итминон метавон гуфт, ки имрӯз Созмони ҳамкории Шанхай аз созмони минтақавӣ ба сохтори байналмилалии сатҳи ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Аммо вазъи мураккаби имрӯзаи ҷаҳон тақозо мекунад, ки созмонҳо ё сохторҳои нисбатан ҷавони байналмилалӣ, аз қабили Созмони ҳамкории Шанхай ва BRICS+ ба ҳам пайваста, сохтори нави байналмилалии дорои аҳамияти ҷаҳонӣ ба вуҷуд оваранд. Аз ин ҷост, ки Тоҷикистон таҳти роҳбарии дурандешонаи муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон имрӯз барои ҳамкорӣ бо BRICS (Бразилия, Русия, Ҳиндустон, Чин, Африқои Ҷанубӣ) таваҷҷуҳ дорад ва ин тамоюл ба авлавияти сиёсати хориҷии Тоҷикистон табдил меёбад

“Ба андешаи мо, BRICS+ аз минбари муколама ва машваратӣ бо мусоидати аъзои он солҳои наздик бояд ба субъекти мукаммали қабули қарорҳои ҷаҳонӣ табдил ёбад. Ҳамчунин зарур аст, ки бо иштироки фаъолонаи Тоҷикистон раванди ҳамгирой ва ба ҳам мутобиқсозии Созмони ҳамкории Шанхай ва BRICS + доир шавад ва шаклбандии нави низоми муносибатҳои байналмилалӣ дар самти мубодила ва интиқоли сармоя, мол ва технология ба анҷом расад. Созмони ҳамкории Шанхай ва BRICS + бо пуштибонии кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус Тоҷикистон ҳоло метавонад ба ин раванд шуруъ кунад”[6].

Пешвои миллат ҳамчун Сафири башардӯсти сатҳи олӣ ба илми муносибатҳои байналмилалӣ мафҳуми нав – «дипломатияи об»-ро ворид намудаанд, ки дар он тамоми ташаббус ва ғояҳои минбаъда оид ба истифодаи захираҳои об дар ҷаҳон гирд оварда шудаанд. Кулли ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон, аз қабили Соли байналмилалии оби тоза (2003), Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт, 2005-2015», Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об (2013) ва Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» дар рушди соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ саҳми арзанда гузоштаанд.

Имрӯз маҳз Тоҷикистон бо роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон сарварии сиёсӣ ва ҳамзамон масъулияти худро дилпурона нишон дода, барои муттаҳидсозии минбаъдаи саъю кӯшиши тамоми ҷонибҳои манфиатдор, бахусус пешвоёни сиёсии ҷаҳонӣ дар қабул ва татбиқи тадбирҳо барои таъмини идоракунӣ ва истифодаи устувори захираҳои об шароит фароҳам меорад. Гурӯҳи байналмилалии дӯстони об, ки бо ибтикори Тоҷикистон таъсис ёфтааст, имрӯз ҳудуди 50 кишвари аъзоро муттаҳид намуда, дар баррасии мушкилоти об ва қабули қарорҳои дахлдор дар доираи Созмони Милали Муттаҳид ва дигар созмонҳои байналмилалӣ саҳми мусбат мегузорад. Ба шарофати хизматҳои хоси муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистон имрӯз худро ҳамчун нақшофари муҳимми ҷаҳонӣ дар ҳалли мушкилоти об дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ муаррифӣ мекунад.

Дар солҳои соҳибистиқлолӣ Тоҷикистон бо сарварии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои тақсими одилонаи захираҳои об ба тамоми ҳамсоягони худ саҳм гузоштааст, зеро зиёда аз 60%-и захираҳои оби Осиёи

Марказӣ дар ҳудуди мамлакати мо ҷамъоварӣ мегардад. Тоҷикистон масъулияти глобалии худро барои сарнавишти минтақаи Осиёи Марказӣ ҳис карда, ҳамзамон Хазинаи байналмилалии наҷоти Арал ва ду комиссияи онро таъсис дод, ки барои баррасии муҳимтарин масъалаҳои оби фаромарзӣ дар минтақа замина фароҳам меоранд.

Бар асоси ин ақидаҳо бо масъулияти баланд изҳор менамоем, ки ташаббусҳои пешниҳодкардаи Сарвари давлатамон оид ба об ва дастгирии онҳо дар сатҳи байналмилалӣ на танҳо обрӯйи Пешвои миллати тоҷик муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, балки Тоҷикистонро низ дар назди ҷомеаи ҷаҳонӣ боло бурдаанд. Ин иқдом ба ҳамкории минбаъда ва татбиқи дипломатияи об дар ҷаҳон таъсири мусбат мерасонад.

Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон имрӯз Пешвои сиёсии аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ эътирофшуда ва бонуфузи глобалӣ буда, на танҳо дар муайян кардани рӯзномаи сиёсати байналмилалӣ, балки барои ҳалли масъалаҳои доғи глобалӣ қодир ҳастанд. Дабири кулли Созмони Милали Муттаҳид Антониу Гутерриш, ки соли 2017 ба давлати мо сафар карда буд, ба ташаббусҳои ҷаҳонии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳои баланд дод.

Моҳи декабри соли 2022 Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид дар иҷлосияи 77-ум Қатъномаи «2025 – Соли байналмилалии ҳифзи пиряххҳоро», ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён гузоштааст, якдилона қабул кард. Иқдоми навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро 153 кишвари аъзои ин созмон дастгирӣ карданд. Қабули чунин қатъномаи муҳим ва муфид барои ҷомеаи муосири ҷаҳонӣ мояи ифтихори тамоми тоҷикони ҷаҳон гардид.

Бар асоси ин қатънома 21 март Рӯзи байналмилалии ҳифзи пиряххо ва соли 2025 — Соли байналмилалии ҳифзи пиряххо эълон шуда, ҳамчунин тасмим дар Созмони Милали Муттаҳид дар бораи таъсиси Хазинаи байналмилалии мақсаднок барои саҳмгузорӣ дар ҳифзи пиряххо ва баргузории Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пиряххо дар соли 2025 дар шаҳри Душанбе ба тасвиб расид. Ин иқдоми Пешвои миллат воқеан ҳам барои инсоният ва сайёраи мо аҳамияти бузург дорад, зеро он ба ҳифзи табиату захираҳои об, ҳаёти инсоният дар маҷмуъ дар сайёраи мо нигаронида шудааст. Захираҳои маҳдуди об дар ҳавзаҳои дарё рақобатро байни кишварҳо боз ҳам шадидтар мекунанд. Дар ин шароит зиддияте, ки бо нарасидани об алоқаманд аст, байналхалқӣ мегардад ва оқибатҳои эҳтимолии муборизаи байни давлатҳоро дар ин ҳолат пешгӯӣ кардан хеле душвор аст.

Имрӯз ҷомеаи ҷаҳонӣ ба сиёсати муосири идоракунии манбаҳои об ва роҳу усулҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснокшудаи ҳалли мушкилоти марбут ба истифодаи об ниёз дорад. Ҳоло омӯзиши амиқи масъалаҳои ҳалли мушкилоти об, сиёсати одилонаи марбут ба манбаҳои об дар минтақаи Осиёи Марказӣ, дарки нақш ва таъсири он ба равандҳои муосири геополитикии минтақа хеле мубрам ва муҳим аст.

Ҳадаф аз ибрози ин нуктаҳо, пеш аз ҳама, равшанӣ андохтан ба мазмуну моҳияти ташаббусҳои ҷаҳонии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба масъалаҳои об, истифодаи самаранок ва оқилонаи он мебошад, ки ба назари мо, ба ҳалли яке аз мушкилоти асосии башарият, яъне раҳо шудан аз буҳрони об нигаронида шудааст.

Соли 2024 Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун Сарвари сулҳофар боз як ташаббуси нави глобалиро ба самъи ҷаҳониён расониданд. Ташаббуси шашуми глобалии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи бо Қатъномаи махсуси Созмони Милали Муттаҳид эълон намудани «Даҳсолаи таҳкими сулҳ ба хотири наслҳои оянда» аз минбари баланди Созмони Милали Муттаҳид 24 сентябри соли 2024 садо дод.

Ҳамин тариқ, бо итминони комил таъкид менамоем, ки геостратегия ва геополитикаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷмуъ, аз як тараф ба ҳифзи манфиатҳои миллии Тоҷикистон ва таҳкими мавқеи байналмилалии мамлакати мо дар ҷомеаи ҷаҳонӣ равона гардида, аз тарафи дигар, ба ҳалли мушкилоти масоили глобалии олам тамаркуз мекунад. Аз ин ҷо аст, ки Тоҷикистон имрӯз ҳамчун давлати ташаббускор ва саҳмгузор дар таъмини амнияти Авруосиё эътироф шудааст. Минбаъд низ мардуми тоҷик таҳти сарварии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таъмини сулҳу субот ва ҳалли масоили доғи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ саҳм мегузорад.

АДАБИЁТ:

1. Раҳмон Э. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ».Манбаи электронӣ //https:www.president.tj/event/missives/22558[Санаи дастрасӣ:16.11.2024]
2. Раҳмон Э. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ».Манбаи электронӣ//https:www.president.tj/event/missives/36370 [Санаи дастрасӣ: 17.11.2024]
3. Раҳмон Э. Суханронӣ дар мизи мудаввар дар доираи Форуми дуюми байналмилалии «Як камарбанд, як роҳ».Манбаи электронӣ//https: www.president.tj/event/foreign_trips/18137 [Санаи дастрасӣ:18.11.2024]
4. Хайдаров Р.Дж. К вопросу о развитии стран Центральной Азии в период трехполярного мира // Известия Института философии,политологии и права им.А.Баховаддинова НАНТ.-№1.-2023.-С.168-174
5. Хайдаров Р. Дж. Новые геополитические тенденции в евразийском пространстве в контексте формирования трехполярного мира // Постсоветские исследования. 2022; 7(5):667-676.
6. Ҳайдарзода Р.Ҷ. Геостратегия ва геополитикаи Президенти Тоҷикистон дар даврони соҳибистиқлолӣ. Манбаи электронӣ//https:khovar.tj /2024/11/

geostrategiya-va-geopolitikai-prezidenti-to-ikiston-dar-davroni-so-ibisti-lol-ba-r-zi-prezident-bahshida-meshavad/ [Санаи дастрасӣ:18.11.2024]

GEOSTRATEGY AND GEOPOLITICS OF THE PRESIDENT OF TAJIKISTAN IN THE INDEPENDENT PERIOD

The article discusses the contribution of the President of the Republic of Tajikistan in the formation and implementation of the country's geostrategy and geopolitics in the international community. According to the author, Tajikistan enjoys a special geopolitical position in Eurasia and should use this opportunity for its national interest.

Transforming Tajikistan into a major transit country in the context of the implementation of global and regional projects in the direction of expanding transport and trade corridors such as "One Belt - One Road" will help preserve the key position of our country in Eurasia.

The author emphasizes that Tajikistan's global initiatives, especially in matters related to the effective use of water resources in the world and the implementation of high diplomacy, are considered one of the important elements of the geostrategy of our country.

Keywords: Tajikistan, President, system of international relations, world community, geostrategy, geopolitics, geoculture, national interests, water diplomacy

ГЕОСТРАТЕГИЯ И ГЕОПОЛИТИКА ПРЕЗИДЕНТА ТАДЖИКИСТАНА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье рассматривается вклад Президента Республики Таджикистан в формирование и реализацию геостратегии и геополитики страны в международном сообществе. По мнению автора, Таджикистан занимает особое геополитическое положение в Евразии и должен использовать эту возможность в своих национальных интересах.

Превращение Таджикистана в крупную транзитную страну в контексте реализации глобальных и региональных проектов в направлении расширения транспортных и торговых коридоров типа «Один пояс – один путь» будет способствовать сохранению ключевого положения нашей страны в Евразии.

Автор подчеркивает, что глобальные инициативы Таджикистана, особенно в вопросах, связанных с эффективным использованием водных ресурсов в мире и реализацией водной дипломатии, считаются одним из важных элементов геостратегии нашей страны.

Ключевые слова: Таджикистан, Президент, система международных отношений, мировое сообщество, геостратегия, геополитика, геокультура, национальные интересы, водная дипломатия.

Маълумот оид ба муаллиф: **Ҳайдарзода Рустам Ҷӯра -** доктори илмҳои фалсафа, директори Институти омузиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои

Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: 937308787. E-mail: rustamhaydarov.tjk@gmail.com

About the author: Haidarzoda Rustam Jura - Doctor of Philosophy, Director of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: 937308787. E-mail: rustamhaydarov.tjk@gmail.com

Сведения об авторе: Хайдарзода Рустам Джура - доктор философских наук, директор Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана, адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: 937308787. E-mail: rustamhaydarov.tjk@gmail.com

ВАЗЪИЯТИ ЗАНОН ДАР АФҒОНИСТОН: АЗ АМОНУЛЛОХОН ТО ТОЛИБОН

ҚОСИМШО ИСКАНДАРОВ

сарходими илмии Шуъбаи Шарқи Наздик ва Миёнаи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои таърих

Дар мақола вазъияти занони Афғонистон дар сад соли охир ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст. Гуфта мешавад, ки дар ин давра барои навсозӣ ва ё модернизатсияи ҷомеаи суннатӣ кӯшишҳои зиёде анҷом шудааст, аммо ин кӯшишҳо ҳама ноком шудаанд. Яке аз масъалаҳои муҳими навсозии кишвар ҳамеша таъмини ҳаққу ҳуқуқи занон ба таҳсил ва кор, дигар хадамоти иҷтимоӣ будааст. Дар ибтидои асри XX баъд аз ноил шудан ба истиқлоли сиёсӣ дар соли 1919 шоҳи ҷавон Амонуллохон дар баробари кӯшиши амалӣ намудани ислоҳот дар дигар соҳаҳо ба масъалаи таъмини ҳаққу ҳуқуқи занон таваҷҷуҳи зиёд намуд.

Неҳзати занон аз таъсиси мактаби духтарона бо номи Мастурот дар соли 1920 ва ҳафтаномаи "Иршоди насвон" дар соли 1921 оғоз шуд. Ин ҳафтанома барои таълими занони Афғонистон таъсис шуд.

Дар кори ҷалби духтарон ба таҳсил ва таъмини ҳуқуқи онҳо Малика Сурайё ва пдараш- маорифпарвари машҳури Афғонистон Маҳмуди Тарзӣ кору фаъолияти густурдаро анҷом медоданд. Аммо неҳзати занон бо сарнагунии Амонуллохон дар соли 1929 шикаст хурд.

Муаллиф зикр намудааст, ки фақат дар солҳои 50-60-уми асри гузашта ҳаракатҳои занон ва рушанфикрон барои таъмини ҳуқуқи онҳо оғоз гардид, аммо бо омадани Толибон аз нав дари мактабу корхонаҳо ба рӯйи онҳо баста шуд ва қоидаҳои сахтгиронае ба муқобили занону духтарон вазъ гардидааст.

Калидвожаҳо: *занон, неҳзати занон, ҳиҷоб, бурқа, ҳуқуқи духтарон ба таҳсил, Амонуллохон, толибон, мактаб*

Афғонистон як кишвари суннатист, ки дар он қавму қабилаҳои зиёде бо анъана ва расму русуми хоси худ зиндагӣ карда, дар марҳилаҳои гуногуни тараққиёт қарор доранд. Барои навсозӣ ва ё модернизатсияи ин ҷомеаи суннатӣ дар марҳилаҳои гуногуни таърихи навини он кӯшишҳои зиёде анҷом шудааст, аммо ин кӯшишҳо ноком шудаанд. Охирин кӯшиши модернизатсияи ҷомеаи Афғонистон дар 20 соли охир бо кӯшиши кишварҳои Ғарбӣ бо раҳбарии ИМА роҳандозӣ гардид ва он ҳам мисли давраҳои гузашта муваффақият пайдо накард ва гузашта аз он, пайомади он ба қудрат расонидани як гурӯҳи радикалию террористии муҷаҳҳаз бо идеологияи омехта аз исломи мактаби Девбандӣ ва расму суннатҳои қабилавии паштунӣ мебошад. Занон дар Афғонистони дар низоми толибонӣ аз ҳуқуқҳои оддии худ маҳруманд.

Ин вазъият дар ибтидои асри XX ҳам дар Афғонистон вуҷуд дошт, аммо баъд аз ноил шудан ба истиқлоли сиёсӣ дар соли 1919 шоҳи ҷавон Амонуллохон дар баробари кӯшиши амалӣ намудани ислоҳот дар дигар соҳаҳо ба масъалаи таъмини ҳаққу ҳуқуқи занон таваҷҷуҳи зиёд намуд.

Масъалаи ҳуқуқи занон дар Афғонистон бори нахуст дар охири асри XIX, дар замони ҳукмронии амир Абдурраҳмонхон (1880 - 1901) матраҳ шуда буд. Абдурраҳмонхон нахустин амири Афғонистон буд, ки барои тавсеаи ҳуқуқи занон дар ин кишвар талошҳои муайян анҷом дод. Аз ҷумла, дар мавриди издивоҷи иҷборӣ маҳдудиятҳо ҷорӣ намуда, синни никоҳро боло бурд ва ба занон ҳуқуқи ташаббуси талоқ дод. Илова бар ин, дар замони ӯ, занон ҳуқуқи мерос гирифтани амволи падар ва шавҳарро гирифтанд.

Ба гуфтаи муаррихи амрикоӣ Нэнси Хэтч Дюпре, ҳамсари амир Абдураҳмонхон Бобоҷон дар ин тасмимгириҳои амир саҳм доштааст. Дюпрӣ дар китоби худ «Занони Афғонистон» қайд мекунад, ки «вай (Бобоҷон-Қ.И.) аввалин маликаи афғон буд, ки бо либоси аврупоӣ, бе бурқа[1] ба назди мардум баромад, аспсаворӣ мекард, ба санъати ҷанг ва сиёсат шавқ дошт”[3].

Баъди вафоти Абдурраҳмон писараш Хабибулло (1901 — 1919) роҳи навсозии мамлакатро давом дод. Дар давраи подшоҳии ӯ мактабҳо барои духтарон, аз ҷумла мактаби дорои барномаи таълимии забони англисӣ кушода шуданд. Қобили зикр аст, ки ин иқдоми амир, гарчанде бисёр маҳдуд буд, боз ҳам боиси эътирози шадиди пешвоёни қабоил ва руҳониён шуд, ки онро мухолиф ба арзишҳои суннатӣ арзёбӣ карданд.

Баъд аз ба подшоҳӣ расидани шоҳзода Амонуллохон аввалин кори ӯ эълони Истиқлолияти сиёсии кишвар буд, ки дар моҳи августи соли 1919 бо имзои

[1] Бурқа порчаи матоест, ки занони мусулмонро аз сар то пой мепӯшонад ва дар баробари рӯйи онҳо пардае нафис ё тӯре дорад.

созишнома байни Ҳинди Бритониёӣ ва Афғонистон дар Равалпиндӣ машруъияти ҳуқуқӣ пайдо намуд.

Баъд аз ин, Амонуллохон ба ислоҳоти васеъ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ, иқтисодию иҷтимоӣ даст зад, ки яке аз барномаи муҳимми сиёсати ӯ тағйири вазъияти занон ва пуштибонӣ аз неҳзати занон маҳсуб мешавад.

Неҳзати занон аз таъсиси мактаби духтарона ва ҳафтаномаи "Иршоди насвон" дар соли 1921 оғоз шуд. Ин ҳафтанома барои таълими занони Афғонистон таъсис шуда буд ва мудири масъули он Асмо Расмия, машҳур ба Бибиарабӣ, ҳамсари шоир ва маорифпарвари машҳури Афғонистон Маҳмуди Тарзӣ буда, сардабирии онро Рӯҳафзо, маъруф ба Муншия, ҳамсари Ҳабибулло Тарзӣ ба уҳда дошт.

Мақсади асосии неҳзати занон дар ин давра «фароҳамоварии ҳуқуқ ва озодиҳои занон дар арсаҳои таълим ва тарбия, ҳаққи таҳсил ва ҳаққи кор, озодии баён ва фаъолиятҳои сиёсӣ ва маданӣ ва сафарҳои таҳсилии занон ба хориҷи кишвар ва дар маҷмуъ талош барои бедории занон буд»[9]. Ҳамаи дастовардҳои неҳзати занон ба фаъолиятҳои Малика Сурайё[2], ҳамсари подшоҳ Амонуллохон ва духтари Маҳмуди Тарзӣ вобастагии зич доштанд. Таваллуди малика дар хориҷ аз кишвар ва тарбияи ӯ дар як хонаводаи таҳсилёфта, аз як тараф ва аз тарафи дигар, издивоҷи ӯ бо шоҳи тараққихоҳи Афғонистон мусоидат намуда буд, то малика барои тағйири вазъияти занони Афғонистон фаъолиятҳои арзанда анҷом диҳад.

Подшоҳ Амонуллохон воқеан баъд аз ба даст овардани Истиқлоли кишвараш барои боло бурдани нақши занон ҳамчун шаҳрвандони баробарҳуқуқ дар равандаи дигаргуниҳои иҷтимоӣ таваҷҷуҳи махсус дошт.

Коршиносон ба ин назаранд, ки ҳам Амонулохон ва ҳам малика Сурайё дар фаъолияти худ аз андешаҳои Маҳмуди Тарзӣ дар бораи озодии занон аз маҳдудиятҳои занситезона илҳом мегирифтанд. Маҳмуди Тарзӣ ҳанӯз дар саҳифаҳои рӯзномаи "Сироҷу л ахбори Амония", ки дар солҳои дар Кобул нашр мешуд, ба масъалаи боло бурдани нақши зан дар ҷомеа, фаро гирифтани он ба таҳсил, саҳм додани ӯ дар ҳама корҳо дар баробари мардон мақолаҳои ҷолиб ба нашр мерасонд ва аз шумораи ҳафтуми он сар карда, як бахшеро барои муаррифии занони машҳури ҷаҳон ихтисос дода буд.

Дар ҳамон шумораи ҳафтуми соли аввали нашри рӯзнома дар мақолае зери унвони " Зарурати пешрафти занон. Номварони занони ҷаҳон" чунин навишта буд: "Ҳеҷ давлат ва ҳеҷ миллате нест, ки аз ибтидои зуҳури худашон олим, доно, боахлоқ, тавонгари санъаткор ба дунё омада бошанд. Агар таърихи Аврупоро бихоҳем, ҳамин ақвоми фарангӣ, ки дар ин вақт ба тавонгарӣ ва санъатгарӣ ва

[2] Малика Сурайё, дар хонавода як нависанда ва сиёсатмадори номдори афғон, ки ҳам падар ва ҳам падаркалонаш, ҳамагӣ шоир, нависанда, ҳунарманд ва ҳунардӯст ва равшанфикр буданд, 24 ноябри соли 1899 дар Димишқ ба дунё омадааст. Дар соли 1905 бо хонаводаи худ ба Афғонистон баргашт ва дар соли 1913 бо шоҳзода Амоноллхон издивоҷ кард.

доногӣ худашонро барои нашри миллият ва таҳзиби олам маъмури махлуқ мепиндоранд, пеш аз чанд аср ба ҳоли ваҳшат ва бадавият ба сар мебурданд. Дар вақте ки дар асри хулафои Аббосӣ дар тойифаи занони исломия басе шоираҳо, адибаҳо, санъатгарҳо мавҷуд буд, занони Аврупоӣ, балки мардонашон низ, аз “алиф” то “ё” -ро намедонистанд ва ҷуз “пашмресӣ” чизеро ҳам намедонистанд. Ҳол он ки дар ин вақт, занонашон ба дараҷае расидаанд, ки дар корҳо ва умуроти давлатӣ рушд ва лаёқати худашонро исбот карда, даъвои гирифтани мақомоти олияро доранд”[6, с.406]. Ба қавли Маҳмуди Тарзӣ як мард ва як зан ҷудо- ҷудо инсон гуфта намешаванд, балки як зан ва як мард як ҷо як инсон гуфта мешавад . Яъне як инсонро, ки ду ним кунед ними он зан ва ними он мард аст. Зеро бақо ва ҳаёти навъи инсон ба вуҷуди ҳар дуи онҳо қоим ва доим аст, на бар як фарди онҳо. Тарзӣ бовар дошта, ки “ агар онҳоро (занонро -Қ.И.) аз ҳаққи таълим ва тарбият маҳрум бидорем, гӯиё нисфи вуҷуди худаморо бекор ва маътал гузоштем” [6, с.407].

Зери таъсири ҳамин андешаҳои падараш малика Сурайё яке аз мубориэони сарсупурдаи таъмини ҳуқуқи занон гардид. Ӯ дар вохуриҳои худ бо занону духтарон бисёр бо ҳаяҷон ва бо эҳсос аз пешравии занони ҷаҳон ва аҷибмондагии занони Афғонистон суҳбат мекард ва духтаронро ба фарогирии дониш даъват мекард. Ба қавли Мирғулом Муҳаммад Ғубор дар яке аз чунин вохуриҳо вақте бо эҳсос аз ақибмонадагию бечорагӣ ва бесаводии занони Афғонистон сухан мегуфт “занон аз дард бигристанд ва 50 нафар дар ҳамон маҷлис худашонро дар хидмати маориф ва таъсиси аввалин мадрасаи занона гузоштанд”[2,с.790]. Дар соли 1920 бо ҳамкории шавҳараш аввалин мактаби занонаро ба номи “Мастурот” дар Кобул ҷиҳати омӯзиш ва парваришу такомули маънавии занони Афғонистон поягузорӣ кард.

Дар ин мактаб дар авввал беш аз 40 нафар духтарони Кобул ба дарс хондан шуруъ карданд. Дар соли 1921 малика Сурайё ва модараш бо пули шахсии худ дувумин мактаби духтаронаро таъсис намуданд, ки он дар сатҳи литсей буд, ки баъдан номи “Исмат”-ро гирифт. Ҳамин тавр, баъд баъд аз таъсиси ин мактабҳо дар фаъолиятҳои фарҳангии занон руҳи тоза дамида буд ва дар барномаҳои ислоҳоти давлат фасли “умед ва зиндагӣ” боз гардид.

Амонуллохон ҳам барои ташвиқи мардум ба фиристодани духтаронашон ба мактаб 25 нафар хоҳарони нотании худро, ки ҳама фарзандони падараш буданд, ба мактаби духтаронаи Кобул фиристод[1,с.161].

Фаъолияти Амонуллохон ва малика Сурайё дар самти таъмини ҳуқуқи занон, ба корҳои иҷтимоӣ ҷалб намудани онҳо махсусан баъд аз бозгашт аз сафари тӯлонии хориҷӣ хеле шиддат гирифт. Баъд аз сафар ба Аврупо ва боздид аз Туркияю Эрон подшоҳ дар як ҳолати яъсу ноумедӣ қарор гирифта буд, зеро вазоифи ниҳоят бузургеро дар навсозии Афғонистон эҳсос мекард. Дар ин шароит, ӯ бо пайравӣ аз усулҳои диктатории Ризошоҳ ва Мустафо Камол, ки барои ҷаҳиши якбора ба қарни 20 истифода мекарданд, тасмим гирифт рӯйхати

ислоҳотро, аз ҷумла дар бахши занон васеъ сохта ва агар зарур шавад суръати навсозиро афзоиш диҳад. Яке аз рӯноманигорони рӯзномаи «Daily Mail», ки Амонуллохонро дар ин сафар ҳамроҳӣ мекардааст, навишта буд: "Ӯ чунон ҷиддӣ мубталои вируси Ғарб шуда буд, ки дигар андозаро эҳсос намекард"[5,с.148].

Баъди бозгашт аз сафар амир Амонуллохон бо қишрҳои гуногуни аҳолӣ суҳбат ороста, аз таассуроташ бо ҳаяҷон нақл мекард. Ба қавли афғоншиноси машҳури аврупоӣ Вартан Григорян боре Амонуллохон ин таассуроташро аз дидаҳояш дар Аврупо дар муроҷиат ба миллат чунин иброз дошта буд: "Мардуми хубам! Ба сахтӣ метавонам ба шумо иқдоми аз худгузаштагиамро ба кишвар ва шумо баён кунам. Ман аксари чизҳои Аврупоро дидаам, хушҳол хоҳед шуд, ки бидонед. Ҳар ҷо ба гармӣ аз ман истиқбол шуд, аммо шахси худам набудам, ки дар авҷи муфтахар мешудам, балки миллати афғон буд, ки ғарқ дар шодӣ мешуд. Ҳадафам аз ин мусофират он буд, ки рози тавсеаи тааҷҷубовари Аврупоро ба сурати тамом ва камол биомӯзам. Ақидаи ман он аст, ки васоили муносиб барои пешрафти худ таҳия кунем, содиқона орзу дорам, ки шоҳиди пешрафти кишварам дар ҳама заминаҳо бо хезиш ва ҷаҳиш бошем... мутмаинтарин роҳ барои тавсеа он аст, ки тамоми талоши худро ба кор бубарем, то писарону духтарон таҳсил карда, бар тибқи стандарти рӯз тарбият кунем. Маҷбурем бигӯем, ки бузургтарин рози тавсеаи кишвари мо дур андохтани ақоид ва анъаноти куҳна ва фарсуда ва ба қавли маъруф ҳаракат бо замон аст.. бояд ба дигар кишварҳо нишон бидиҳем, ки дигар мардуми ҷоҳиле нестем ва мусаммам ҳастем, ки рӯйи пойи худ, бидуни такя ба дигарон истода шавем"[11,с.252].

Ба навиштаи муаллифи китоби "Афғонистон дар масири таърих" Мирғулом Муҳаммад Ғубор "Дар ҳамон тобистони соли 1928 "Анҷумани ҳимояти насвон" ташкил шуд, як мактаби тадбири манзили занона бо муаллимии муаллимони ҷарманӣ (олмонӣ) ва туркӣ таъсис гардид"[2,с.799].

Амонуллохон дар моҳи августи соли 1928 дар Пағмон Луйя Ҷирга даъват намуда, барномаи нави ислоҳот ва дигаргуниҳоро пешниҳод намуд.

Дар назар гирифта шуда буд, ки дар ин Ҷирга занон ҳам ширкат кунанд ва аз номи онҳо хоҳари Амонуллохон- Куброҷон баромад кунад. Ҳамчунон интизор мерафт, ки малика Сурайё занони " бузургсол ва зиёӣ" -ро
аз Қандаҳор ҷамъ мекунад, то баъдан дар бораи Ҷирга бо занони ин шаҳр суҳбат кунанд. Фазои ҳоким дар Қандаҳор барои Амонуллохон он қадар муносиб набуд. Баъзе аз қандаҳориҳо вакилони худро таҳдид карда буданд, ки "агар ба тарафдорӣ аз рафъи ҳиҷоб ва таҳсили занон овоз диҳанд, кушта хоҳанд шуд[5,с.150].

Ҷаласаи Луйя Ҷирга 28 август дар театри тозабунёди Пағмон ба кор оғоз намуд ва дар он беш аз 1 ҳазор вакил иштирок намуданд.
Амонулло Луйя Ҷиргаро бо масъалаи ҳуқуқи занон оғоз кард ва вақте эълон кард, ки аввалин гурӯҳи духтарони ҷавонро барои таҳсил ба хориҷи кишвар, ба Туркия фиристодааст ҳама ҳайрон шуданд.

Амонулло пораеро аз Қуръон қироат кард, ки дар он ба мардон бисёрзанӣ, яъне доштани 4 занро бо шарти риояти муносибати баробар ба онҳо иҷозат медиҳад. Аммо зимни ин изҳор намуд, ки ин кор тақрибан як ормони номумкин аст ва барои ин ҳеҷ кас наметавонад аз як зан зиёд дошта бошад. Ояндаи пешрафти мамлакат аз модарон вобаста аст, ки чӣ тавр метавонанд насли ҷавонро тарбия кунанд.

Ба навиштаи Мирғулом Муҳаммад Ғубор дар масъалаи занон Луйя Ҷирга ба чунин тасвиб расид: “Никоҳи сағира мулғо ва синни издивоҷ 18(барои духтарон) ва 22 (барои писарон) таъин гардид, рафъи ҳиҷоб озод гузошта шуд”[2,с.799].

Пас аз хатми Луйя Ҷиргаи Пағмон Амонуллохон дар яке аз чаман “(майдони сабзазор) - ҳои Кобул маҷлиси бузурге бо иштироки маъмурони мулкӣ ва низомии давлатӣ ва як идда риҷоли дигар ташкил кард ва шахсан барномаи ояндаи ҳукуматро шарҳ дод. Дар ин ҷаласа маросими гусели як гурӯҳ духтарони афғонистонӣ баргузор шуд, ки аз ҳамин ҷаласа мустақим ба Константинопол барои таҳсил ҳаракат карданд. Албатта ин гурӯҳи нахустини духтарон бурқа надоштанд. Ҳамчунон Амонуллохон бисёрзаниро барои маъмурини давлат мамнуъ эълон кард, таҳсилоти ибтидоии якҷояи писарон ва духтаронро дар мактабҳо муқаррар намуд ва таъсиси мактабҳои занонаро дар тамоми вилоятҳои кишвар ҳадафи давлат эълон кард[2,с.799].

Шоҳ ҳамчунон фармон содир кард, то дар чорроҳиҳои махсус дар Кобул таблуҳое (плакат) гузоштанд ва навиштанд, ки ҳеҷ зане бо бурқа наметавонад аз ин ҷо убур намояд. Политсия иҷрои ин фармонро назорат мекард ва касе онро вайрон менамуд, ҷарима меандохт. Шоҳ инчунин тасмим гирифт либоси аврупоиро расмӣ ва маҷбурӣ созад, рафтор ва одоби муоширати аврупоӣ ҷорӣ гардад. Инҳо ҳама мавҷи норозигиро ба вуҷуд оварданд, вале Амонуллохон дар ибтидо ба ин эътибор намедод, зеро баъд аз сафари Аврупо тағйир ёфта, як шахси бисёр мағрур шуд буд.

Малика Сурайё 25 июли соли 1928 дар рӯзномаи “Амони Афғон” мақолае чоп карда, зарурати рафъи ҳиҷобро баён кард. Ӯ кӯшиш кард исбот намояд, ки ҳатто дар давраи пеш аз ислом зан комилан ба шавҳар, волидайни худ ва писаронаш тааллуқ дошт ва ислом мардон ва занонро баробар сохт. Ба таври умум қабул шудааст, ки анъанаҳои вуҷуддошта аз эътиқод бармеоянд. Ин ба ҳиҷоб ҳам дахл дорад. Дар Қуръон ба занон дастур шудааст, ки тани худро ба ғайр аз рӯй, панҷаи дастон ва пой бипӯшонанд, то хондани намоз осон шавад. Ин ба мардон ҳам дахл дорад. Ҳиҷоб, ба қавли ӯ ихтирои ислом нест ва агар афкори умумӣ нисбат ба ҳиҷоб тағйир наёбад рушду тараққӣ дар Шарқ, махсусан дар байни мусулмонон номумкин аст. “Таърих гувоҳ аст, ки -навиша буд Малика Сурайё,- занон омили муҳимми рушди тамаддуни инсонӣ будаанд. Барои ин, онҳо метавонанд ва бояд таҳсилоти муосирро фаро гиранд, ҳатто агар дар зери ҳиҷоб ҳам бошанд”. Аммо омӯзишу таҳсил танҳо бо ёд гирифтани хондану навиштан

маҳдуд намешавад. Омӯзиш аз тариқи гузаштани курсҳои амалӣ, машғулияти синфӣ, таҷриба ва таҳқиқ ба даст меояд, ки дар донишгоҳ ва ё дигар маркази омӯзишӣ таъмин мешавад ва бо ҳиҷоб мутобиқат намекунад. Ба ин хотир, ман ба занони Шарқ маслиҳат медиҳам, ки фикри худро дар бораи ҳиҷоб дигар кунанд ва пайрави муқаррароти ислом дар бораи либоси занона бошанд”[5,с.149].

Сурайё дар мактаби занонаи Кобул ҳам суханронӣ намуда, даъват кард, ки духтарон ба муқобили пӯшидани ҳиҷоб мубориза намоянд.

Дар доираи мубориза барои озодии занон шаҳри Кобул ба ноҳияҳо тақсим карда шуда, дар ҳар як ноҳия шахси масъул оид ба таҳсили занон ва умуман ҳуқуқҳои занон таъин гардида буд.

Амонуллохон дар як ҷаласа занонро ба Арки шоҳӣ даъват намуд ва аз пешрафт ва озодии занон дар дигар кишварҳо сӯҳбат кард. Ӯ шӯхиомез изҳор дошт, ки «агар шавҳаронашон ба онҳо озодӣ намедиҳанд, ҳақ доранд онҳоро ҳадафи гулӯла (тир) қарор диҳанд ва вай шахсан силоҳи лозимро барои иҷрои ин кор дар ихтиёрашон қарор хоҳад дод»[9]. Албатта, эҳтимолан ин гапро ба таври шӯхиомез гуфта буд ва кор ҳеҷ гоҳ ба ин сатҳ нарасид.

Дар ин ҷаласа малика Сурайё низ суханронӣ карда, занони Аврупоро, ки баробар бо занҳо кор мекунанд, бо занҳои афғони зиндонии хона муқоиса намуд. Рафторҳои малика Сурайё, аз яктараф ва тарҳ ва барномаҳои ҳимоятиашон аз занон аз тараф дигар, хашми аксари мардуми Афғонистон, ба хусус қишри рӯҳониро барангехт.

Руҳониёни мутаассиб таблиғоти васеи зидди Амонуллоро дар ҳама ҷо ба роҳ андохта, ӯро “кофар” хитоб мекарданд ва мегуфтанд ислом дар хатар аст. Масалан, Мулломуҳаммади Шинворӣ аз муллоёни қавмӣ дар эъломияе, ки бо номи “Хитоб ба мусулмонон” паҳн кард, дар 12 банд Амонуллоро бо “кӯтоҳ кардани мӯҳои занон ва аз байн бурдани чодар ва ҳиҷоб ва фиристодани духтарони ҷавон ба Аврупор”[10,с.82] гунаҳкор карда буд.

Ба ҳар сурат, Амоноллохон ва хонаводаи М.Тарзӣ дар самти тағйири вазъияти занон аз тариқи баланд бурдани сатҳи огоҳии онҳо нисбат ба ҳуқуқашон талошҳои пайгир ва ҳамаҷониба намуданд, аммо бо таассуф, ҳама барномаҳои ҳукумати Амонӣ, бахусус барномаҳои ҳимоят аз занон ба нокомӣ рӯбарӯ гардиданд. Эътирози стихиявии мардум ба қиёмҳои зидди Амонулло мубаддал гардид ва дар ниҳоят Ҳукумати ислоҳотхоҳи Амонулло сарнагун шуда, тамоми дастовардҳо дар ин самт аз байн рафтанд, кӯшиши навсозии Афғонистон ба таъхир афтод.

Тағйироти муҳим дар вазъи ҳуқуқии занон дар Афғонистон дар солҳои 50-60-уми қарни XX дар замони ҳукмронии подшоҳи охирин Муҳаммад Зоҳиршоҳ (1933 – 1973) ба амал омад. Дар замони ӯ мактабҳои духтарона дубора кушода шуданд. Илова бар ин, намояндагони занон имкони гирифтани маълумоти олиро доштанд. Ба занон низ иҷозат дода шуд, ки кор кунанд. Подшоҳ пӯшидани ҳиҷоби иҷбориро бекор кард ва занони афғонистонӣ ба пӯшидани либосҳои аврупоӣ

шуруъ карданд. Дар соли 1964 Конститутсия нав қабул ва мувофиқи он Афғонистон шоҳии машрута эълон гардид. Конститутсия ба занҳо ҳуқуқи овоздиҳӣ дода, ҳуқуқи баробари онҳоро бо мардон муқаррар кард. Албатта, қобили ёдоварист, ки ин ҳама тағйирот пеш аз ҳама ба заноне, ки дар шаҳрҳои калони Афғонистон зиндагӣ мекарданд, таъсир гузошт, занони деҳот мисли пештара бурқа мепӯшиданд ва қонунҳои шариатро сахт риоя мекарданд.

Ба сари хокимият омадани Ҳизби демократии халки Афгонистон (ҲДХА) ба ба боло рафтани нақши занон дар хаёти чамъиятию сиёсии мамлакат ёрӣ расонд. Яке аз аъзои барҷастаю маъруфи ҲДХА, ки барои ҳуқуқи занон мубориза мебурд, Анаҳито Ротибзод буд. Вай дар соли 1965 яке аз аввалин чор зане буд, ки ба парламенти Афгонистон интихоб шуда буд ва баъд аъзои Бюрои сиёсии КМ ҲДХА гардид. Таҳти роҳбарии ӯ Созмони демократии занони Афғонистон таъсис ёфт ва ӯ инчунин ташаббускори аввалин намоиш барои ҳуқуқи занон дар Афғонистон дар Рӯзи байналмилалии занон дар рӯзи 8 март буд[3].

Яке дигар аз аъзои барҷаста ва машҳури ҲДХА Суҳайло Сиддиқӣ генерал-лейтенант, сарҷарроҳи артиши Афғонистон мебошад. Қобили зикр аст, ки пас аз ба қудрат расидани Толибон дар солҳои 90-уми қарни гузашта ба ӯ иҷоза доданд, ки аз рӯйи ихтисосаш дар касалхонаи Қандаҳор корашро идома диҳад. Пас аз суқути режими Толибон дар соли 2001 дар ҳукумати Ҳомид Карзай ба ҳайси вазири тандурустӣ кор кардааст.

Чунин занони фаъол зиёд буданд. Метавон аз аввалин зани десантчии афғонистонӣ Ҳатул Муҳаммадзай, ки бештар аз 600 бор бо парашют худро ҳаво додааст ёд кард. Дар соли 2002 Ҳомид Карзай ба ӯ рутбаи генералиро дод ва дар соли 2012 мудири бахши кор бо занон дар артиши миллии Афғонистон таъйин шуд.

Соли 1992 ҳукумати ҲХДА суқут кард ва муҷоҳидон ба сари қудрат омаданд. Баъд аз ду соли даргириҳои байни ҳизбҳои исломӣ ҷунбиши наве бо номи “Толибон” дар саҳнаи сиёсии Афғонистон пайдо шуд. Толибон ба сиёсатҳои бисёр сахтгиронаро дар умури иҷтимоӣ татбиқ мекарданд. Занон аз ҳуқуки кор берун аз манзил ва духтарон аз ҳаққи таҳсил маҳрум карда шуданд. Азбаски дар мактабҳои писарона ҳам аксари муаллимон занҳо буданд, аз сабаби хонанишин шудани онҳо қисми зиёди мактабҳои писарона низ баста шуданд. Дар маҷмуъ дар низоми толибон занон қариб, ки зиндонии хона буданд, онҳо бидуни ҳамроҳии маҳрами худ аз хона баромада наметавонистанд. Ба зан ҳамчун ба мол муносибат мешуд, ки ин аз беҳуқуқии пурраи занон далолат мекард. Масалан маҷаллаи «Паёми зан» навишта буд,ки «Толибон» қонунеро вазъ карда буданд, ки агар саги касефардеро бигазад соҳиби саг бояд маблағи сесад лак (1 лак баробар аст ба 100 ҳазор; 300 лак, яъне 30 миллион) афғонӣ ва як духтар ба ҳамон фарде, ки ӯро саг газидааст, бидиҳад»[4,с.6].

Пас аз суқути режими Толибон дар соли 2001 ва вуруди неруҳои Эътилофи байналмилалӣ вазъи ҳуқуқии занон ба тағйирёбӣ шурӯъ кард. Соли 2003 Афғонистон ба Конвенсия дар бораи аз байн бурдани ҳама шаклҳои табъиз

нисбати занон ҳамроҳ шуд. Дар мамлакат инчунин Вазорати корҳои занон ташкил карда шуд. Конститутсияи соли 2004 баробарҳуқуқии онҳоро бо мардон муқаррар кард, онҳо дубора ба таҳсил дастрасӣ пайдо карданд ва ба ишғоли мансабҳои давлатӣ шурӯъ карданд. Дар нахустин ҳукумати Ҳомид Карзай, ки соли 2002 ташкил шуда буд, ду зан ворид гардида буд. Яке аз онҳо Масъуда Ҷалол нахустин зани афғонистонӣ буд, ки дар интихоботи раёсати ҷумҳурӣ ширкат кард. Дар тӯли 20 соли ҳузури неруҳои хориҷӣ нақши занон дар тамоми соҳаҳои ҳаёт афзоиш ёфт: созмонҳои занон ба вуҷуд омаданд, шабакаи телевизионии занон, ҳизби сиёсии занон таъсис ёфт, занони варзишгари афғонистонӣ борҳо кишвари худро дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ карданд, занон боз ба хизмати харбӣ шуруъ карданд.

Аммо ба қудрат боз гаштани Толибон дар 15 августи соли 2021 бори дигар раванди навсозии Афғонистон ва таъмини ҳуқуқи занон мутавақиф гардид.

Ба маҳзи қудратгирии дубора, толибон дарвозаи макотиброро ба рӯйи духтарони болотар аз синфи шашум бастанд. Дар қадами дувум бар асоси фармони Мулло Ҳайбатуллоҳ, раҳбари Толибон, таҳсили духтарон дар донишгоҳҳо низ мамнуъ гардид.

Маълум аст, ки ин масъала аз ҳама бештар вокунишро дар ҷомеаи байналмилалӣ ба бор овард ва аз Толибон тақозо мешавад то аз сиёсати занситезӣ ва табъиз бар алайҳи духтарон ва занон даст кашанд.

Аммо то ҳол Толибон ба тақозои ҷомеаи байналмилалӣ ва худи занони Афғонистон гуш намедиҳанд. Албатта, бояд гуфт, ки Толибон дубора дар натиҷаи як муомилаи пасипардагии амрикоиҳо ва баъзе аз дигар кишварҳои хориҷӣ бо толибон, ки роҳбарияти Ҷумҳурии Исломии Афғонистон низ эҳтимолан шарик аст, ба қудрат расиданд. Саволи муҳим ин аст, ки қудратҳои ҷаҳонӣ, ки барои ба толибон супурдани қудрат дар Кобул мувофиқа карданд оё аз табиати толибон, идеулужӣ ва сиёсати онҳо нисбат ба занон, бо назардошти таҷрибаи ҳафтсолаи зуҳури онҳо дар Афғонистон маълумот надоштанд? Фикр мекунам ба хубӣ огоҳ буданд, аммо ин кор анҷом шуд ва занони Афғонистон ҳам мисли ҳама мардуми бечораи ин кишвари бори дигар гаравгони рақобатҳои геополитикии қудратҳо шуданд.

Дар умум ин падида тавре тафсир мешавад, ки гӯиё ин кишварҳо ба ваъдаи толибон дар бораи ташкили ҳукумати фарогир ва таъмини ҳуқуқи занон ва ақалиятҳои қавмӣ ва динӣ бовар карданд.

Дуруст аст, ки се сол аз ба қудрат расидан дубораи толибон сипарӣ мешавад ва толибон ҳамеша иддао мекарданд, ки мамнуъият омӯзиши духтарон болотар аз синфи шашум аз сӯйи толибон, муваққатӣ аст ва ба зудӣ шогирдони макотиби мутавассита ва лисаҳо ҳам метавонанд ба синфҳо ҳозир шаванд.

Бо ин роҳ мекӯшидаанд дар миёни мардум умедвории дуруғ ба вуҷуд биёваранд. Ин қабил таблиғот эҳтимолан ба хотири кам кардани фишор бар толибон ва сафеднамои чеҳраи ин гурӯҳ сурат мегирифт. Ба назар мерасад ба ин

таблиғи толибон намояндагони баландпояи баъзе кишварҳо бовар мекарданд ва ё ҳадди ақал тавре муносибат мекарданд, ки воқеан чунин аст.

Аммо се соли сипаришуда нишон дод, ки баҳс сари таъмини шароит барои таҳсили ҷудогонаи писарону духтарон нест, балки ин сиёсат реша дар боварҳои динӣ ва таърифи хоси онҳо аз шариат дорад. Идеулужии Толибон омехтае аз мактаби девбандӣ (бо таърифи хоси толибонӣ) ва боварҳои қабилавии паштунҳост.

Роҳбарони толибон борҳо ва борҳо такрор кардаанд, ки бо боварҳои худ ва дар мавриди шариати Худовандӣ (бо таърифи хоси толибонӣ, албатта) бо касе ва бо ҳеҷ кишваре муомила намекунанд.

Мулло Ҳайбатулло дар суханронии худ дар дувумин рӯзи нишасти уламо дар Кобул 01 июли соли 2022 гуфта буд, ки Афғонистон кишвари озод ва мустақил аст, дигар ба машваратҳои, ба гуфтаи ӯ-“кофирҳо” ҳатто агар мавриди ҳамлаи атомӣ қарор бигиремгӯш фаро нахоҳем дод”[8]. Ин як паёми возеҳ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад, ки дар ин масъала Толибон вориди муомила намешаванд.

Бо гузашти вақт баъзе коршиносон ва нозирон тактики худро дигар намудаанд ва кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки исбот намоянд, ки толибон якдаста нестанд. Дар миёни Толибон як гурӯҳи муътадил ва пурнуфузе мавҷуд аст, ки ҷонибдори ба духтарон додани ҳаққи таҳсил ва ба занон ҳаққи кор аст. Яъне дар миёни раҳбарони толибон дар хусуси омӯзиш ва таҳсили духтарон, ихтилофи назар ва кашмкаши ҷиддӣ вуҷуд дорад. Толибонро ба «толибони миёнарав» ва «толибони тундрав» тақсим мекунанд. Онҳо мегӯянд бояд интизор шавем ва ин «толибони миёнарав» ҳатман пирӯз мешавад. Аҷиб ин аст, ки баъзе коршиносон раҳбари “толибони миёнарав” Сироҷиддини Ҳаққониро мехонанд, касе ки пурталафоттарин амалҳои террористиро дар Афғонистон созмондиҳӣ кардааст ва шабакаи Ҳаққонӣ бо ДОИШ робитаи танготанг дошт ва эҳтимолан ин робита то ҳол вуҷуд дорад. Аммо коршиносони дигар муътақиданд, ки ин тақсимкуниҳо як навъ бозист ва тасмими асосиро чанд нафар дар Қандаҳор бо роҳбарии “амиралмуъминин” мегиранд ва дигарҳо маҷбуранд тасмими онҳоро иҷро кунанд. Пажӯҳишгари тоҷиктабори Россия Убайд Окимбеков менависад: “Изҳороти намояндагони ҷунбиш (Толибон-Қ.И.) нишон медиҳад, ки дар маҷмуъ толибон зоҳиран ба ду гурӯҳ тақсим шудаанд: гурӯҳи аввал, аз шахсони ба таври расмӣ таъиншуда, ки дар раванди музокирот бо ИМА ва дигар кишварҳо иштирок намудаанд ва дар Кобул қарор доранд, гурӯҳи дувум бо роҳбарии амир (Мулло Ҳайбатулло-Қ.И.) ва атрофиёнаш-дар Қандаҳор. Сиёсатмадорони Кобулро аз рӯйи изҳороти пахшгардида ва суханрниҳоғ, мумкин аст муътадил ва пешқадамтар номид, намояндагони Қандаҳорро- муҳофизакор(консервативӣ). Кобул баъзан ба таври мустақим ва баъзан ғайримустақим аз баъзе қарорҳои қабулнамудаи Қандаҳор, аз ҷумла дар масъалаи занон изҳори норизоиятӣ мекунад. Аммо назаре вуҷуд дорад, ки ин танҳо як бозии толибон, назарфиребӣ

аст, барои фиреб, кашол додани вақт ва “ихтилофи ҷиддию низоъ байни роҳбарони толибон дар масъалаи таҳсили духтарон вуҷуд надорад”[6,с.166].

Духтарон ва занони Афғонистон аз рӯзи ба қудрат расидани толибон дар сафи аввали мубориза ба хотири дастёбӣ ҳуқуқҳои худ алайҳи толибон, алалрағми ҳама фишору таъқиб, таҳқиру тавҳин, шиканҷаву зиндон ва ранҷу кулфатҳои дигар истод шуданд. Аммо пуштибонии ҷомеаи байналмилалӣ, ҷомеаи занони дунё аз муборизаи занони Афғонистон барои ин табақаи мазлум ҳеҷ дастовард надоштааст. Ҷомеаи байналмилалӣ ба ҷуз аз тақозоҳои номуваффақ аз толибон ва изҳори нигаронӣ аз вазъияти занон кори дигареро анҷом надодааст? Дар баробари ин дар сатҳҳои гуногун, дар кишварҳои гуногун фақат даъват мешавад то бо толибон таомул шавад. То кай ва бо чӣ шарте ин таомул сурат гирад маълум нест. Як чиз воқеият дорад, ки толибон бо вуҷуди он ки аз ҷониби ҳеҷ кишваре ба расмият шинохта нашудааст, аммо дефакто аксари кишварҳо Толибонро шинохтаанд ва робитаҳои хуб ҳам эҷод кардаанд. Аз як тараф, Толибон зери таҳрим ҳастанд ва аз тарафи дигар ба онҳо кумакҳои зиёде расонида мешавад,то чуноне гуфта мешавад, иқтисоди Афғонистон ва низоми банкии он аз ҳам напошад, сафоратҳои давлатҳои хориҷӣ дар Афғонистон фаъоланд, дар баъзе давлатҳо сафоратҳо ба толибон дода шудаанд.

Дар ин шароит, агар чанд соли дигар ба ҳамин шакл гузарад як насли духтарони ин кишвар бесавод ва аз неъмати дониш бебаҳра мемонад, ки метавонад пайомадҳои фоҷиабор дар пай дошта бошад.

Имрӯз як назари дигар ҳам дар байни коршиносон таблиғ мешавад, ки толибон ҳуқуқи зан ва духтаронро ба ҳайси аҳроми фишор ба хотири дастёбӣ ба эътирофи расмии байналмилалӣ истифода мекунанд, ки ин ҳам воқеият надорад. Баръакс ҷомеаи ҷаҳонӣ режимеро ки ба духтарону занон зулм мекунад, онҳоро аз ҷомеа ҳазф мекунад набояд эътироф кунад.

Ҷомеаи ҷаҳонӣ бояд ин фоҷеаро ба дурустӣ решаёбӣ кунад. Воқеият он аст, ки толибон бо ҳузури занон дар ҷомеа аз бех ва реша мухолифанд. Аз ҷумла, барои толибон омӯзиш ва таҳсили занон, ки заминасози ҳузури маънодори занон дар ҷомеа мебошад ва ин ҳузури маънодор мумкин аст дар дарозмуддат дарди сар барои султаи онҳо эҷод кунад қобили қабул нест. Толибон намояндаи ҷараёне мебошанд, ки аз деҳот бархостаааст ва бо мазоҳири модерн ва шеваи зисти шаҳрӣ, арзишҳои дунявӣ душманӣ дорад. Ин ҷараён аз замони шоҳ Амонуллоҳ то имрӯз пайваста аз худ дарак медиҳад. Дар замони ҷиҳод ва дар таҳсили толибон дар мадрасаҳои Покистон ин ақида ва ҷаҳонбинӣ бештар тақвият шудааст. Гарчанде ба қавли коршиносон ин бардошт ва ҷаҳонбинӣ ҳам дар ҷануб ва ҳам дар шимол паҳн шудааст, аммо боз ҳам бештар бардоштҳои қабилаӣ ва деҳотӣ бар зидди тарзи зиндагии шаҳрӣ ва ғайри қабилавӣ мебошад.

Дар ин шароит,ҷомеаи ҷаҳонӣ, ба вежа кишварҳои Ғарбӣ ва минтақа бояд фишор бештареро ба толибон ворид кунанд ва шароит барои ташкили ҳукумати фарогир, аз ҷумла ҷалби занон дар як низоми демократикро фароҳам кунанд. Ин

кишварҳо дар таомули худ бо Толибон набояд ҳуқуқ занони Афғонистонро муомила кунанд ва барои таъмини тамоми ҳуқуқи шинохташудаи занон тавассути Созмони Милали Муттаҳид ва Эъломияи ҳуқуқи башар бояд гомҳои муассир бардоранд.

АДАБИЁТ:

1.Ансорӣ Форуқ. Фишурдаи таърихи Афғонистон (Ориёно, Хуросон). -Кобул: Маркази таҳқиқоти роҳбурдии Афғонистон, 2004.

2.Ғубор, Мирғулом Муҳаммад. Афғонистон дар масири таърих. Ҷ.1.-Кобул: Майванд, 2009.

3.Емельянова О. “Женский вопрос» в афганском обществе. *URL:*https://afghanistan.ru/doc/148433.html(дата обращения: 10.03.2022).

4. Искандаров Қ. Афғонистон дар ибтидои қарни XXI. Душанбе , 2010.

5.Коргун В.Г. История Афганистана. XX век/В.Г. Коргун. - М.: ИВ РАН:Крафт+, акад. наук. Ин-т востоковедения), 2004.

6.Мақолоти Маҳмуди Тарзӣ дар Сироҷу-л -ахбори афғония” (1290-1297ҳ). Гирдоваранда Абдулғафур Равон Фарҳодӣ. -Кобул: Интишороти дипломасии Вазорати умури хориҷаи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, 1387 (2008).

7. Окимбеков У.В. Женский вопрос в Афганистане при талибах// Россия и мир: научный диалог. 2023. № 2(8).- С. 158-170.

8. Раҳбари Толибон дар Кобул: агар ба мо ҳамлаи атомӣ шавад ба дастурҳои хириҷиҳо гӯш намекунем// URL: https://www.bbc.com/persian/afghanistan-62006075(сана мурочиат 15.05.23)

9.Роғиб Исматулло. Неҳзати Амонӣ ва бедории занон//Роҳи ҳидоят.2019. 21 авг. *URL:* https://madanyat.media/8-344/(санаи муроҷиат:21.08.2019).

10.Стюарт Р.Т. Ҷарқаҳои оташ дар Афғонистон/Тарҷумаи Ёрмуҳаммад Кӯҳсорӣ Кобулӣ.- Пешовар: Майванд, 1380(2001).

11. Gregorian Vartan. The Emergence of Modern Afghanistan. Stanford,California, 1969.

ПОЛОЖЕНИЕ ЖЕНЩИН В АФГАНИСТАНЕ: ОТ АМАНУЛЛА -ХАНА ДО ТАЛИБАНА

В статье рассматривается положение афганских женщин за последние сто лет. Отмечается, что в этот период было предпринято множество попыток модернизировать традиционное общество, но все эти попытки потерпели неудачу. Одним из важных вопросов модернизации страны всегда было обеспечение права женщин на образование и труд, другие социальные услуги. В начале 20 века, после достижения политической независимости, в 1919 году, молодой король Аманулла-хан, наряду с попытками осуществить реформы в других областях, уделял большое внимание вопросу обеспечения прав женщин.

Женское движение началось с создания школы для девочек «Мастурот» в 1920 году и еженедельной газеты «Иршоди Насван» в 1921 году. Этот еженедельник был создан для образования афганских женщин.

Принцесса Сорайя и ее отец, известный просветитель Афганистана Махмуд Тарзи, вели обширную деятельность по привлечению девочек к образованию и обеспечению их прав. Но движение за права женщин было прекращено свержением Амануллы-хана в 1929 году.

Автор отмечает, что лишь в 50-х и 60-х годах прошлого века движения женщин и интеллектуалов за защиту права женщин вновь начало возрождатся, но с приходом талибов двери школ и предприятий снова закрылись для них.Талибы реализуют строгие правила в отношении женщин и девочек.

Ключевые слова: женщины, женское здоровье, хиджаб, паранджа, право девочек на образование, Амонулла Хан, Талибан, школа.

THE STATUS OF WOMEN IN AFGHANISTAN: FROM AMANULLAH KHAN TO THE TALIBAN

The article examines the status of Afghan women over the past hundred years. It is noted that during this period, many attempts were made to modernize the traditional society, but all these attempts failed. One of the important issues of modernization of the country has always been ensuring the rights of women to education and work, other social services. At the beginning of the 20th century, after achieving political independence, in 1919, the young king Amanullah Khan, along with attempts to implement reforms in other areas, paid great attention to the issue of ensuring women's rights.

The women's movement began with the creation of the Masturot school for girls in 1920 and the weekly newspaper Irshodi Nasvan in 1921. This weekly was created for the education of Afghan women.

Princess Soraya and her father, the famous educator of Afghanistan Mahmud Tarzi, carried out extensive activities to attract girls to education and ensure their rights. But the women's rights movement was stopped by the overthrow of Amanullah Khan in 1929.

The author notes that it was only in the 1950s and 1960s that women's and intellectuals' movements for women's rights began to revive, but with the advent of the Taliban, the doors of schools and businesses were closed to them again. The Taliban implement strict rules regarding women and girls.

Key words: women, women's health, hijab, burqa, girls' right to education, Amanullah Khan, Taliban, school.

Маълумот дар бораи муаллиф: Искандаров Қосимшо - доктори илмҳои таърих, сарходими илмии Шуъбаи Шарқи Наздик ва Миёнаи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Суроға: 734025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. E-mail ikas_53@inbox.ru.Тел: (+992 37) 221 50 17.

Сведения об авторе: Искандаров Косимшо – доктор исторических наук, главный научный сотрудник Отдела Ближнего и Среднего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. **Адрес:** 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр.Рудаки, 33. E-mail: **ikas_53@inbox.ru,** Телефон (+992 37) 221 50 17.

About the author: Iskandarov Qosimsho - Chief Researcher, Department of Near and Middle East, Institute for the Study of Asian and European Problems, National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., 33. E-mail: ikas_53@inbox.ru, Phone (+992 37) 221 50 17.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

РАХМОНЗОДА А. Ш.
кандидат исторических наук, заместитель директора по науке и образованию
Институт изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ

ХАЙДАРЗОДА Р. Дж.
доктор философских наук, главный научный сотрудник Отдела политических проблем международных отношений Института философии, политологии и права им.А. Баховаддинова НАНТ

В данной статье анализируется формирование и развитие международных отношений Республики Таджикистан. Подчеркивается, что после достижения политической независимости процесс становления международных отношений Республики Таджикистан не был лишен недостатков. Во многих случаях имеющиеся возможности и отношений сторон не были использованы для поиска точных и четких решений. Поэтому важность данного исследования заключается в том, что оно оценивает этап становления и развития международных отношений Республики Таджикистан и предлагает свои рекомендации по его дальнейшему развитию с учетом национальных интересов.

Развитие международных отношений Республики Таджикистан показывает, что наша страна прошла этап становления и позиционирования в мировом сообществе, и находится в периоде дальнейшего укрепления своего международного авторитета и влияния.

Ключевые слова: *Республика Таджикистан, Центральная Азия, внешняя политика, международные отношения, многосторонняя дипломатия, международные организации, система международных отношений, национальные интересы.*

9 сентября 1991 года Верховный Совет Республики Таджикистан принял «Декларацию о государственной независимости Республики Таджикистан». В том же году Верховный Совет Республики Таджикистан призвал парламенты советских республик и государств мирового сообщества признать независимость Республики Таджикистан. Это событие заложило прочную основу для международных отношений государства, поскольку декларация стала первым правовым актом в области внешней политики, свидетельствующим о приверженности Республики Таджикистан общепринятым методам международного права.

Важнейшим событием для укрепления основных методов внешней политики Республики Таджикистан является принятие Конституции Республики Таджикистан 6 ноября 1994 года. В соответствии с Конституцией Республика Таджикистан была провозглашена суверенным, демократическим, правовым, светским и единым государством. Миролюбивая политика Республики Таджикистан выражается в статье 11 Конституции: «Таджикистан осуществляет мирную политику, уважает суверенитет и независимость других государств мира и определяет иностранные отношения на основе международных норм» [1,64].

Принятие Конституции заложило правовую основу и основополагающие основы реализации внешней политики Республики Таджикистан. Обеспечение и защита национальных интересов были определены в качестве приоритета внешней политики государства.

Для достижения своих интересов государство должно разрабатывать и осуществлять рациональную внешнюю политику, чтобы, в свою очередь, она осуществлялась через внешнеполитическую перспективу.

Н. Омаров в своей статье «Интеграция региона Центральной Азии: миф или реальность?» написал, что основой внешней политики государств Центральной Азии в 1990-х годах была многоаспектная дипломатия, которая больше всего отвечала интересам государств. Ограничение финансовых, экономических, научно-интеллектуальных и технологических ресурсов, необходимость создания новой формы реалистичных отношений способствовали росту их отношений с «большим миром». Главную роль в этом процессе сыграли интересы основных мировых сверхдержав по захвату ранее «замкнутого» геополитического и геоэкономического пространства, обладающего огромными человеческими и природными ресурсами [3].

Таким образом, становится очевидным, что необходимость разработки единого ответа на общие вопросы формирования государственности является важным фактором, определяющим особенности формирования внешней политики государств региона. Формирование внешней политики стран Центральной Азии происходило на основе «ограниченных» экспериментальных ресурсов.

Среди основных внешнеполитических целей каждого государства, это - обеспечение безопасности, усилия по увеличению его материальных, политических, военных, интеллектуальных возможностей и повышению имиджа государства в международном обществе.

Так, с момента обретения независимости Республика Таджикистан, находившаяся в сложных условиях реформирования всех сфер жизни, проводила политику развития международных отношений. Республика Таджикистан на этапе формирования своей внешней политики решала вопросы, необходимые для ее вступления в мировое сообщество. Особенно актуальны следующие вопросы, требующие немедленного решения:

— укрепление стабильности и безопасности региона:

— расширение созидательных отношений сотрудничества с соседними государствами и обеспечение интеграционных процессов в Центральной Азии;

— всестороннее развитие политических, экономических и культурных отношений с государствами-членами СНГ;

— усиление сотрудничества с ведущими демократическими государствами Европы, Америки и Азии;

— расширение сотрудничества с международными и региональными организациями;

— налаживание связей с развивающимися государствами [2,238].

В период обретения независимости Республика Таджикистан как унитарное государство столкнулась с многочисленными проблемами в сфере формирования международных отношений. Проблема была в том, что в новообразованном государстве не было условий для осуществления эффективной деятельности в международных отношениях, в том числе материально-технического, финансового и кадрового обеспечения. Ограниченные ресурсные основы нового государства в первые периоды были главным препятствием на пути его устойчивого развития. Но главная проблема была выражена в отсутствии опыта в разработке перспектив внешней политики и выборе партнеров на международной арене.

Задачи, которые мировое сообщество ставит перед государствами, постоянно меняются. На начальном этапе формирования нового государства провозглашение демократических свобод и следование международному праву было достаточно для регулирования межгосударственных отношений. Однако, новые угрозы периода глобализации вынудили государства разработать новые способы решения поставленных перед ними задач. Концепция внешней политики, утвержденная Указом Президента Республики Таджикистан от 27 января 2015 года №332, определяет основные элементы Доктрины национальной безопасности, которая соответствует нормам международного права [4]. Для реализации методов данной концепции необходимы инструменты эффективной дипломатии. В концепции выявлены определяющие факторы и положение Республики Таджикистан в мировом сообществе.

С 1991 по первое полугодие 2020 года были подняты и проверены важнейшие приоритеты международных отношений Республики Таджикистан, переданы мировому сообществу, установлены двусторонние и многосторонние отношения с большинством государств мира, созданы необходимые институты для обеспечения выполнения обязательств, взятых на себя государством. Активное участие в создании ОДКБ, ШОС и Евразийской экономической организации способствовало развитию

новой формы международного сотрудничества в сфере трансграничной безопасности в Центральной Азии как одного из военизированных регионов мира [4].

Концепция определяет систему основных теорий и направлений внешней политики Республики Таджикистан. Основным средством осуществления внешней политики, согласно Концепции, является двусторонняя, многосторонняя и экономическая дипломатия. Именно сотрудничество во всех отраслях отвечает взаимовыгодным и долгосрочным перспективам. Российская Федерация, Китайская Народная Республика, США и Европа остаются приоритетными направлениями внешней политики Республики Таджикистан.

Развитие двусторонней дипломатии относится не только к соседним государствам, но и к географически отдаленным и экономически развитым странам мира, центрам мировой политики и экономики. Это происходит в следующих областях:

1. Республика Таджикистан и центры силы (Российская Федерация, Китайская Народная Республика, США);
2. Республика Таджикистан и однородные государства;
3. Республика Таджикистан и экономически развитые государства;
4. Республика Таджикистан и государства Азиатско-Тихоокеанского региона.

Важным аспектом экономической политики является решение проблем внешнего долга. Эта проблема не только не потеряла свою актуальность, но и приняла более серьезную форму. Общий объем иностранных инвестиций в национальную экономику постепенно приобретает процесс роста.

Серьезный экономический и финансовый кризис 2020 года привел к снижению цен на сырьевые товары и сырье на мировых рынках, а также к росту экономики, пострадали государства, в том числе Республика Таджикистан. Уменьшение объема иностранных инвестиций привело к нестабильности национальной валюты, снижению уровня доходов населения и покупательной способности народа, а также к ослаблению экономического роста.

В рамках этой концепции был придан новый импульс сотрудничеству между Республикой Таджикистан и международным сообществом. То есть произошел переход от уровня разработки и представления приоритетов внешней политики к их последовательному укреплению и реализацию. В этом порядке Республика Таджикистан установила дипломатические отношения с более чем 180 странами мира и стала членом более 80 международных учреждений и организаций. В Республике Таджикистан аккредитовано 88 дипломатических представительств и международных организаций [4].

В многостороннем сотрудничестве Республика Таджикистан в настоящее время также придает первостепенное значение поиску новых форм партнерства в рамках глобальных и региональных организаций для обеспечения своих национальных интересов.

Многоступенчатая дипломатия, являющаяся основополагающим методом внешней политики Республики Таджикистан, проявляется в многомерном развитии

международных отношений с государствами, наиболее близкими для реализации национальных интересов.

Для Республики Таджикистан главным приоритетом является региональный – это постсоветское пространство, которое связано с историческими, культурными, геополитическими, экономическими и гуманитарными факторами. Одним из важнейших и долгосрочных приоритетов внешней политики Республики Таджикистан является укрепление и дальнейшее развитие всесторонних отношений с Российской Федерацией. Это имеет особое значение для Республики Таджикистан, поскольку оба государства связаны историко-культурной общностью, общими политическими, экономическими, научно-техническими, гуманитарными, культурными и другими отраслями. Роль Российской Федерации в достижении мира и спокойствия в Республике Таджикистан также очень велика. Российская Федерация активно участвовала в межтаджикских переговоров от первого до последнего периода.

Это не случайно, что подписание важнейшего судьбоносного документа новой эры таджикской государственности - Соглашения об установлении мира и национального согласия в Республике Таджикистан состоялось– именно в городе Москве и в сердце политического управления Российской Федерации – Кремле [5,157-158].

После распада Советского Союза отношения между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией развиваются на новой нормативной основе и расширяются в духе положений Декларации о дружбе, товариществе и постоянном партнерстве. Важную роль играет тесное сотрудничество с Российской Федерацией во внешней политике, практическая реализация шагов и мер в мировой и региональной дипломатии, коллективной безопасности, обороне, защите границ и миграционной политике.

В то же время торгово-экономические связи с Российской Федерацией являются одним из важнейших приоритетов внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан. Потому что связь и вся инфраструктура республики в основном ориентированы на Российскую Федерацию и соседние государства. В рамках двусторонних соглашений приняты программы экономического сотрудничества, реализация которых способствует дальнейшему совершенствованию торгово-экономического сотрудничества между двумя государствами.

Прямые связи Республики Таджикистан с различными регионами Российской Федерации также находятся на желательном уровне, на этой основе были подписаны более 230 важных соглашения о сотрудничестве.

Подчеркивается, что Российская Федерация за прошедшие годы и до сегодняшнего дня сохранила статус партнера номер один - инвестора Республики Таджикистан. Прямые инвестиции этого дружественного государства служат расширению различных сфер экономики Республики Таджикистан. Несмотря на негативное влияние глобального финансового кризиса, объем обмена товарами и продуктами между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией, хотя и снизился с 5274,7 млн. долларов в 2014 году до 4325,5 млн. долларов в 2015 году,

экономические связи между нашими государствами сохранили положительную тенденцию развития и стабильности.

Как было отмечено в Концепции внешней политики Республики Таджикистан: «Сотрудничество с Российской Федерацией направлено на укрепление стратегического партнерства, и оно рассматривается как одно из важных условий мирного и перспективного развития республики, реализации долгосрочных интересов Республики Таджикистан в военно-политическом, экономическом, энергетическом, транспортном, коммуникационном и социальном сотрудничестве ...» [4].

Одним из основных направлений в системе государственности является гуманитарная сфера. Сохранение и развитие единого гуманитарного пространства является важным аспектом двусторонних отношений. Его общность и эффективность определяются, прежде всего, нормативно-правовой поддержкой: основой культурных отношений Республики Таджикистан и Российской Федерации является Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимопомощи между Российской Федерацией и Республикой Таджикистан, который был ратифицирован еще в мае 1993 года в городе Москве.

Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон, выступая на открытии Дней культуры Республики Таджикистан в Российской Федерации, 6 октября 2005 года, выразил следующее в отношении связей между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией: «Таджики с первых дней своего самостоятельного развития проявляют искреннее уважение и внимание к Российской Федерации и ее жителям за их широкое сердце, чувство справедливости в отношении дружбы, что является чертой русского народа. Дружба между нашими народами прошла через все трудности нашего века и доказала свою жизнеспособность и прочность. Российская Федерация на протяжении веков играла и играет статус своего рода как моста, через который другие, в том числе таджики, приобщается с мировой наукой и культурой.

Отрадно, что мы опираемся на новые условия независимого развития обоих государств, расширяя наши отношения в духе солидарности и стратегического сотрудничества. В сегодняшних условиях все большее значение приобретает комплексное сотрудничество между нашими государствами и гармонизация культурно-гуманитарной сферы» [5, 168].

Отношения между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией выражаются растущим развитием политического диалога, высоким уровнем уверенности в будущем и совместными шагами в вопросах обеспечения безопасности, военно-политического, торгово-экономического, научно-технического и культурного сотрудничества.

В контексте вышесказанного необходимо отметит, что для развития отношений и долгосрочного сотрудничества с Россией со всеми странами Центральной Азии существенную роль могут сыграть такие факторы как:

“- наличие устойчивых научных и культурных связей;

- наличие устойчивых экономических, финансовых связей, ориентированности большого и среднего предпринимательства стран Центральной Азии на российское экономическое пространство;
- налаженные связи и военно техническое сотрудничество оборонных ведомств;
- доступ трудоспособного населения к рынку труда в России;
- доступ молодежи, посредством квот к системе образования в России;
- высокий интерес населения Центральной Азии к русскому языку и российской культуре;
- опыт совместного проживания в СССР, общие памятные даты (День победы);” [13,672-673].

В годы независимости между Российской Федерации и Республикой Таджикистан продолжался эффективный взаимный диалог, что позволило нашим странам не только создать полноценную договорно-правовую базу, но и установить особые отношения -стратегическое партнерство. Международное сотрудничество с Российской Федерацией развивается в рамках ШОС, СНГ, ОДКБ как своеобразной сферы защиты взаимных интересов Российской Федерации и Республики Таджикистан.

СНГ остается самым важным пространством для Республики Таджикистан. Экономика советских республик составляла единую совокупность, и падение Советского Союза стало одной из основных причин глубокого экономического кризиса в странах СНГ. Участие в процессе преобразований может стать одним из ключевых направлений превращения всех постсоветских государств в полноправный субъект экономической глобализации.

На сессии СНГ, состоявшейся 5 октября 2007 года в городе Душанбе, главы государств-членов ратифицировали концепцию будущего развития СНГ и программу основных мероприятий для реализации этой концепции. С принятием этих документов СНГ реализовал прозрачный и устойчивый подход к договору [9, 372].

Как уже было сказано, Республика Таджикистан является активным участником СНГ. Наше государство только за последнее время подписало около двух тысяч принятых документов в рамках Союза, что в общей сложности составляет три тысячи документов.

Важную роль в реестре сотрудничества членов СНГ играют их двусторонние отношения. Республика Таджикистан в рамках СНГ подписала 88 ратифицированных документов на основе двустороннего сотрудничества [5, с. 247].

США остается важным стратегическим партнером для Республики Таджикистан. С того дня, как Республика Таджикистан обрела независимость, внимание США к тесному сотрудничеству с республикой возросло, и это особое внимание уделяется реализации различных программ по технико-гуманитарной помощи. Важнейшие приоритеты США в отношениях с Республикой Таджикистан воплощены в развитии демократических процессов в государстве. Дипломатические связи между Республикой Таджикистан и США установлены 14 февраля 1992 года.

Специфика сотрудничества между Республикой Таджикистан и США заключается в взаимопонимании, солидарности и конструктивном позиционировании в рассмотрении и решении важных вопросов связей двух государств и международной обстановки.

Целью сотрудничества Республики Таджикистан и США является обеспечение безопасности в регионе, прежде всего, в борьбе с терроризмом, экстремизмом, незаконным оборотом наркотиков.

Развитие отношений с США способствовало тому, что при содействии США на реке Пяндж на границе Республики Таджикистан и Афганистана было построено несколько мостов, что обеспечило на 300 процентов увеличение объема торгового оборота нашего государства с соседним государством.

Благодаря дипломатическим усилиям между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой нет разногласий или нерешенных вопросов, препятствующих развитию сотрудничества. Эти два соседних государства имеют общую границу и подписали документы, регулирующие вопросы государственной границы. Соглашение о государственной границе между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой было подписано в 1996 году.

Таджикско-китайские отношения успешно развиваются в рамках ШОС. «Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) представляет собой важный инструмент сотрудничества Китая и Таджикистана. Организация сыграла важную роль в процессе становления и развития отношений между странами и заложила качественную основу для их развития. В 2025 г. КНР будет страной — председателем организации. Ожидается, что усилия Пекина будут направлены во многом на укрепление имиджа ШОС как образа нового типа международных отношений, справедливого и открытого для всех участников. Эта линия, безусловно, поддерживается такими странами, как Таджикистан, поскольку она предполагает их активное участие в формировании мировой повестки и предложении своего видения развития и сотрудничества» [14].

Китайская Народная Республика с точки зрения инвестиций в экономику Республики Таджикистан занимает первое место среди экономических партнеров нашего государства. Специфика связей Республики Таджикистан с Китайской Народной Республикой является стабильным и устойчивым уровнем сотрудничества двух государств. До сегодняшнего дня при финансировании этого крупного партнера и соседа завершены ряд стратегических проектов, таких как шоссе Чанак – Худжанд - Душанбе, тоннели Шаршар, Чормагзак, Шахристан, линии электропередачи «Юг-Север», «Лолазор-Хатлон» и другие сооружения.

В связи с этим официальный государственный визит Председателя Китайской Народной Республики Си Цзиньпина в Республику Таджикистан в сентябре 2014 года, который политологи назвали «началом нового этапа сотрудничества двух государств», открыл новую страницу по различным связям между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой [5, 228].

По мнению Хайдарзода Р.Дж., “в Центральной Азии зарождаются новые геополитические и геоэкономические процессы, которые напрямую связаны с функционированием трёхполярного мира. Три гравитационных полюса современной системы международных отношений возглавляют Россия, Китай и США. Центральная Азия находится в фокусе внимания не только этих глобальных игроков, но и региональных держав – Турции, Ирана, Пакистана, Саудовской Аравии, Индии и Евросоюза. С каждым из этих акторов Центральная Азия будет развивать и выстраивать отношения на взаимовыгодной основе, особенно в плане привлечения инвестиций и трансфера технологий, решения экологических проблем, предотвращения угроз, развития «зелёной экономики».

Центральная Азия была и остаётся партнером России и Китая в вопросах обеспечения безопасности в Евразии, развития и углубления внешнеэкономических связей, реализации региональных проектов. Чтобы развивать эти направления, нужно создать новые механизмы и международные институты сотрудничества. Это важно особенно сейчас, когда мировое сообщество адаптируется к жизни в формате второй холодной войны, а военно-политический конфликт в Восточной Европе вышел на уровень долгоиграющего противостояния, в котором никто не хочет и не собирается проигрывать» [10].

Появление «многоуровневой» политики в перспективе внешней политики связано с распадом Союза Советских Социалистических Республик. В тот период Республика Таджикистан столкнулась с финансовым кризисом. Республика Таджикистан столкнулась с отсутствием прямых торгово-экономических связей с государствами мира, а также с отсутствием каких-либо представлений о ведении дел на международной арене, не только ухудшением экономической ситуации, но и нерешенными проблемами государственных границ. Именно в это время идея многовекторных отношений звучала как систематическое проведение внешней политики суверенного государства.

Для Республики Таджикистан, расположенной в центре Евразии, необходимо было проводить многовекторную политику. Многовекторность, по мнению М. Шейхутдинова, выражает рациональное восприятие политического реализма и здравого смысла. Многовекторность является не только условием порядка и способа выживания, но и условием укрепления своей геополитической и международной позиции перед сверхдержавами и служит гарантией сохранения государства в сложных мировых ситуациях. Наконец, мультивекторность во внешней политике объясняет тесную связь между практикой и перспективой поведения на международной арене [8,18].

В ходе анализа внешней политики независимого Таджикистана можно сделать вывод о том, что в эпоху СССР Республика Таджикистан была самостоятельна в сфере государственного управления в различных областях народного хозяйства, но в области внешней политики наша страна имела небольшой опыт. Министерство иностранных дел Таджикской ССР была официально создано 12 мая 1944 года, но при этом данное учреждение занималось только решениями вопросами визитов и посещений

иностранных гостей в Советский Таджикистан, а не регулированием внешней политики и ее проведением на международной арене. Поэтому, сегодня установление связей с зарубежными странами и представление Таджикистана на международной арене как независимой страны является одним из важнейших достижений в годы независимости.

Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон, избранный на должность председателя Верховного Совета Республики Таджикистан (16 ноября 1992 г.), проложил начало пути по налаживанию отношений с иностранными государствами и международными организациями для представления Таджикистана в системе международных отношений. Миролюбивая политика молодого Главы вновь созданного независимого государства с первых дней его прихода к власти была объектом поддержки не только народа Таджикистана, но и всего мирового сообщества, и это стало ключевой основой для налаживания успешной внешней политики независимой страны.

Глава таджикского государства уважаемый Эмомали Рахмон 29 сентября 1993 года впервые выступил с трибуны Организации Объединенных Наций и ознакомил мировое сообщество с новаторскими намерениями и планами, миротворческими политическими целями, достижением национального единства, а также укреплением сотрудничества со всеми дружественными миролюбивыми странами мира. Республика Таджикистан с признанием актов международных отношений, в том числе Устава Организации Объединенных Наций, Заключительного акта Хельсинки, Парижское заявление и других документов строила свою внутреннюю и внешнюю политику, заявив, что права и свободы человека являются высшей ценностью, независимо от его национальной, религиозной, расовой или сексуальной принадлежности.

В 1993 году 12 международных организаций, таких как ООН, ОБС, МВФ, Всемирный банк, Европейский банк реконструкции и развития начали свою деятельность в Таджикистане. С 1994 по 1996 годы еще 12 международных организаций открыли в нашей стране свои представительства.

Республика Таджикистан принята в члены авторитетных международных организаций. С их трибуны сегодня представлены созидательные и актуальные инициативы Президента страны по решению мировых и региональных проблем, в том числе по борьбе с терроризмом и экстремизмом, незаконным оборотом наркотиков, транснациональной организованной преступностью, экологическими проблемами и т.п.

В частности, серия инициатив Лидера нации в отношении решения водных проблем в мире, с акцентом на актуальность темы, привела к тому, что Таджикистан был представлен на международной арене уникальным образом. Кроме того, Президент Республики Таджикистана постоянно предупреждает мировое сообществ о нежелательных последствиях изменения климата, подчеркивая необходимость изучения и защиты ледников, устойчивого развития горных стран и внимания к развитию источников возобновляемой энергии, призывает мировое сообщество к более тесным действиям и сотрудничеству.

Лидер нации, уважаемый Эмомали Рахмон представляя и реализуя национальные стратегии в стране, укрепляя доверительные дипломатические отношения со странами-партнерами, выдвигая инициативы в решении мировых и региональных проблем смог обеспечить достойную позицию для Таджикистана в системе международных отношений.

Благодаря мудрой политике Основателя мира и национального единства-Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона в период независимости Республика Таджикистан смогла не только установить плодотворные отношения с внешним миром, но выстроила свою уникальную дипломатию, основанного на защите национальных интересов и уважении общечеловеческих ценностей. Таджикистан стал активной и влиятельной страной в решении региональных и глобальных проблем.

Многоступенчатая дипломатия Таджикистана сегодня приобретает новые функции. Она становится многоуровневой и многовекторной. На практике, под многоуровневой дипломатией понимается расширение участия в деятельности международных организаций, в центре внимания которых находятся важные вопросы человеческой цивилизации, в частности охрана окружающей среды, изменение климата, обеспечение чистой водой, поиск новых источников энергии, создание транспортных коридоров, предотвращение конфликтов, защита прав социальных групп и др.

Исходя из вышесказанного, многоуровневая внешняя политика открывает новые возможности для активного участия Республики Таджикистан в решении проблем регионального и мирового уровня. Республика Таджикистан является одним из инициаторов в направлении чистой воды, которая является одной из основных проблем современного мира [6,75].

Одним из актуальных вопросов в политической жизни современного общества Республики Таджикистан является рациональное использование водных ресурсов, и с первых лет независимости этому вопросу уделяется особое внимание. Водная сфера является одной из важных направлений в системе государственности и имеет большое социально-экономическое, политическое и жизненное значение. Она является основой построения в развитии экономики государства и обеспечивает основу для прогресса всех сфер жизни общества. История формирования развитых стран показывает, что без достижения достаточного потенциала водоснабжения государство не могло обеспечить нормальное социально-экономическое развитие.

В частности, в современную эпоху, когда все сферы жизни общества постепенно переходят на цифровую систему управления, и вся жизнь общества стала неразрывно зависимой от электроники, новой техники и технологий, спрос на энергетическую отрасль увеличивается. При этом повседневная деятельность людей стала полностью зависимой от этой сферы, а водные ресурсы в этом направлении стали надежным источником производства электроэнергии.

Кроме того, сфера промышленности, которая является наиболее важной отраслью в обеспечении общества занятостью, продуктами первой необходимости и предметами

повседневного использования, не может быть реализована и развиваться без энергетической сферы.

Другим важным направлением является активное участие Таджикистана в решении международных и региональных вопросов, и в этом направлении достижения таджикской дипломатии очевидны. В частности, в период трехполярного мира несколько инициатив нашей страны, в частности, в решении водно-энергетических проблем, борьбе с терроризмом, экстремизмом и незаконным оборотом наркотиков, ликвидации проблем Афганистана, поддерживаются и постепенно реализуются странами мира. В этом контексте хотелось обратить внимание на позицию Хайдарзода Р.Дж., который считает, что именно“…. трехполярный мир сегодня дает возможность странам нашего региона вести более самостоятельную внешнюю политику, основанную на защите национальных интересов и формированию региональных стратегий развития”[12,172].

Политика «открытых дверей» позволила нам расширить круг связей с зарубежными странами и увеличить ряды наших традиционных и постоянных друзей и партнеров. По мнению таджикского геополитика Хайдарзода Р.Дж“, страны Центральной Азии в своей внешней политике сегодня руководствуются принципом многовекторности, что подразумевает развитие равноправных и взаимовыгодных отношений со всеми субъектами международных отношений на основе учёта национальных интересов. Однако, мы видим, что такая позиция стран Центральной Азии не всегда находит понимание, как на Западе, так и на Востоке. Возможно, это обстоятельство связано с тем, что определённые политические силы не учитывают следующий факт: после распада СССР прошло более тридцати лет, и политический ландшафт на постсоветском пространстве сильно изменился. В Центральной Азии зародилась новая политическая и экономическая элита с развитым уровнем национального самосознания. Она смотрит на мир шире, её кругозор не ограничивается только пространством бывшего СССР или каким-то определённым континентом. За последние тридцать лет во многих странах шла работа по повышению уровня национальной идентичности населения. Возрождались национальные традиции, праздники, особое внимание уделялось развитию государственного языка, поддержке национальной культуры, более глубокому изучению собственной истории и её новой интерпретации. Всё это способствовало повышению уровня национального самосознания населения в странах региона” [10].

Другим важным направлением внешней политики Таджикистана является водная дипломатия. В этом контексте политика в области водных ресурсов составляет одну из важных деталей государственной политики, центральной ее сущностью является обеспечение достойной жизни общества.

Роль Лидера нации в разъяснении основных целей и методов внешней политики и национальной дипломатии Республики Таджикистан является весьма эффективной и действенной. Уникальность внешней политики нового Таджикистана заключается в том, что его теоретическая основа - важный сектор государственной жизни, создана на

основе скрупулёзной дипломатической деятельности и политико-философских размышлений Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмон.

Международное признание Республики Таджикистан началось 9 сентября 1991 года. Основы внешней политики независимого Таджикистана, состоящие из реализации независимой, равноправной, взаимовыгодной внешней политики, были изложены в Декларации государственной независимости Республики Таджикистан: «Республика Таджикистан в международных отношениях выступает в качестве независимого субъекта международного права и в своей деятельности выступает за прочный мир, уничтожение ядерного оружия, недопущение использования силы в разрешении споров и разногласий между суверенными государствами, способствует сотрудничеству государств в мировом решении проблем, стоящих перед развитием человечеством.

Республика Таджикистан объявляет себя открытой страной перед всеми партнерами и без какого-либо принуждения в прямом равноправном и взаимовыгодном подписании двусторонних и многосторонних соглашений и договоров, не ограничивающих интересы того или иного независимого государства» [11].

Таким образом, из анализа развития международных отношений Республики Таджикистан следует, что:

— перспектива внешней политики Республики Таджикистан находится в стадии разработки. С момента обретения государственной независимости Республика Таджикистан, находившаяся в сложных условиях реформ во всех сферах жизни, направляла свою политику в сторону развития. Особенности этого политического направления выразились в расширении международных связей. Республика Таджикистан в своей внешней политике на этапе своего становления решала вопросы, которые были необходимы для ее вхождения в международное сообщество;

— анализы показывают, что реализация многовекторной внешней политики, воплощенной во взаимовыгодных отношениях с различными странами и современными политическими и экономическими центрами, заложила надежную основу для укрепления государственной независимости, обеспечения национальной безопасности, политического и экономического развития Республики Таджикистан. Продолжение такой многообразной политики на современном политико-экономическом этапе развития современного мира отвечает национальным и государственным интересам Республики Таджикистан;

— Республика Таджикистан и в дальнейшем будет осуществлять свою внешнюю политику на основе норм международного права. Анализ показывает, что соблюдение норм международного права способствует прозрачности и признанию такой внешней политики и обеспечивает ее перспективность;

— международные отношения Республики Таджикистан с соседними странами и регионом, как никогда, приобретают характер дружбы, добрососедства и невмешательства во внутренние дела друг друга, что обеспечивает безопасность и доверие во всех границах страны. Республика Таджикистан в своей внешней политике

в решении спорных вопросов, в том числе по пограничным, энергетическим и водным вопросам, опирается на переговоры и путем переговоров обеспечивает региональную безопасность. В решении вопросов безопасности и охраны границ Республика Таджикистан опирается на деятельность различных международных и региональных организаций, так как в современных условиях в системе международных отношений приоритетной задачей стала политико-экономическая интеграция.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конституция Республики Таджикистан (в редакции референдума от 26.09.1999г., от 22.06.2003 г., от 22.05.2016г.) – Душанбе: Ирфон, 2016. – 64 с.
2. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире Пер. с англ. П. М. Кудюкина. …СПб. : Университетская книга, 2001. – С. 238.
3. Омаров Н. Центрально-азиатская интеграция – миф или реальность? / Н. Омаров // [Электронный ресурс]. URL:https://centrasia. org/newsA. php?st=1223448120 (дата обращения:11. 06.2024)
4. Официальное сайт Министерство иностранных дел Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. URL:http://mfa. tj/?l=tj&art=1072 (дата обращения:11. 06. 2024).
5. Саиидзода Зафари Шерали. Современный Таджикистан: острые вопросы национальной независимости / З.Ш. Саидзода. – Душанбе: ООО «Контраст», 2016. – 256 с.
6. Рахмонзода А.Ш. Трансформации системы международных отношений Республики Таджикистан в условиях глобализации. Монография / А.Ш. Рахмонзода. – Душанбе: «Дониш», 2024. – 222 с.
7. Рахмонзода А.Ш. Международные отношения Республики Таджикистан на современном этапе. Монография / А.Ш. Рахмонзода. – Душанбе: «Дониш», 2022. – 173 с.
8. Шайхутдинов М. Глобализация и национальное государство: проблемы и противоречия // Казахстанская правда. – 2005. - 28 янв. - №18–20.
9. Эмомали Рахмон, спаситель нации (Внутренняя и внешняя политика Президента Республики Таджикистан в 1992-1995 гг.). - Книга 1. Издание второе. Понедельник: «Ирфан». - 2011. – 372 с.
10. Хайдарзода Р.Дж. Центральная Азия и Россия на пути построения сообщества единой судьбы. Электронный ресурс// https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/na-puti-postroeniya-soobshchestva-edinoy-sudby/?sphrase_id=755869#masha_5=4:1,4:156 [Дата посещения:08.11.2024]
11. Независимый Таджикистан: путь к суверенитету, единству и международному признанию. Электронный ресурс //https:// www.rtsu.tj/news/?ELEMENT_CODE =nezavisimyy-tadzhikistan-put-k-suverenitetu-edinstvu-i-mezhdunarodnomu-priznaniyu- [Дата посещения:08.11.2024]

12. Хайдаров Р.Дж. К вопросу о развитии Центральной Азии в период трехполярного мира// Известия Института философии, политологии и права им.А.Баховаддинова НАНТ.-№1.-2023.-С.168-174

13. Хайдаров Р. Дж. Новые геополитические тенденции в евразийском пространстве в контексте формирования трехполярного мира // Постсоветские исследования. 2022; 7(5):667-676.

14. Хайдарзода Р.Дж., Дмитриева М.О. Таджикистан и Китай в ШОС: от двухстороннего взаимодействия до общего глобального видения. Электронный ресурс //https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/postsoviet/tadzhikistan-i-kitay-v-shos-ot-dvustoronnego-vzaimodeystviya-do-obshchego-globalnogo-videniya/[Дата посещения:09.11.2024]

ШАКЛГИРӢ ВА РУШДИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур шаклгирӣ ва рушди муносибатҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Таъкид мегардад, ки Баъди расидан ба истиқлолияти сиёсӣ раванди ташаккули муносибатҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз норасоиҳо холӣ набуд. Дар бисёр ҳолатҳо зарфияту иқтидорҳои мавҷудаи муносибатҳои тарафҳо барои дарёфти роҳҳои дақиқу саҳеҳ истифода нагардидаанд. Аз ин хотир муҳиммияти ин таҳқиқот боз дар он аст, ки марҳилаи шаклгирӣ ва таҳаввули муносибатҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистонро арзёбӣ карда, бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ барои рушди минбаъдаи он тавсияҳои худро пешниҳод менамояд.

Рушди муносибатҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки кишвари мо марҳилаи ташаккул ва мавқегирӣ дар ҷомеаи ҷаҳониро сипарӣ намуда, дар давраи боз ҳам устувор намудани обрӯ ва нуфузи байналмилалии хеш қарор дорад.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Осиёи Марказӣ, сиёсати хориҷӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, дипломатияи бисёрсамта, созмонҳои байналмилалӣ, низоми муносибатҳои байналмилалӣ, манфиатҳои миллӣ.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

This article analyzes the formation and development of international relations of the Republic of Tajikistan. It is emphasized that after achieving political independence, the process of formation of international relations of the Republic of Tajikistan was not without shortcomings. In many cases, the existing opportunities and possibilities of relations of the parties were not used to find accurate and clear solutions. Therefore, the importance of this study lies in the fact that it assesses the stage of formation and development of international relations of the Republic of Tajikistan and offers its recommendations for its further development, taking into account national interests.

The development of international relations of the Republic of Tajikistan shows that our country has passed the stage of formation and positioning in the international community, and is in a period of further strengthening its international authority and influence.

Keywords: Republic of Tajikistan, Central Asia, foreign policy, international relations, multilateral diplomacy, international organizations, system of international relations, national interests.

Маълумот оид ба муаллифон: **Раҳмонзода Азимҷон Шералӣ -** номзади илмҳои таърих, муовин оид ба илм ва таълими директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: 900-18-00-38. E-mail: raxmonzoda92@bk.ru

Ҳайдарзода Рустам Ҷӯра - доктори илмҳои фалсафа, сарходими илмии Шуъбаи масоили сиёсии муносибатҳои байналмилалии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддиноваи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: 937308787. E-mail: rustam86@hotmail.com

Сведения об авторах: Рахмонзода Азимджон Шерали - кандидат исторических наук, заместитель директора по науке и образованию Институт изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана, адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: 900-18-00-38. E-mail: raxmonzoda92@bk.ru

Хайдарзода Рустам Джура - доктор философских наук**,** главный научный сотрудник Отдела политических проблем международных отношений Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана, адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: 937308787. E-mail: rustam86@hotmail.com

About the authors: Rahmonzoda Azimjon Sherali - Candidate of Historical Sciences, Deputy Director for Science and Education, Institute for the Study of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: 900-18-00-38. E-mail: raxmonzoda92@bk.ru

Haidarzoda Rustam Jura - Doctor of Philosophy, Head of the Department of Political Issues of International Relations of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bahovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: 937308787. E-mail: rustam86@hotmail.com

ПОЛИТИКА ЕВРОСОЮЗА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: СТРАТЕГИЯ, БЕЗОПАСНОСТЬ, ПЕРСПЕКТИВЫ

А.А. ШАМОЛОВ
Институт изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана

Многие современные проблемы, с которыми сталкивается мир в процессе глобализации, влияют как на Европу, так и на Центральную Азию. В стратегии Европейского Союза для Центральной Азии разработаны конкретные программы и проекты, такие как поддержка развития современной охраны границ, проект по противостоянию наркотикам и т.д., которые финансируются Евросоюзом и считаются самыми успешными программами европейской политики в Центральной Азии.

Ключевые слова: *Евросоюз, Центральная Азия, глобализация, развитие, модель, инициатива, угрозы, безопасность, стратегия, экстремизм, терроризм, финансы.*

Регион Центральной Азии находится в центре геостратегических интересов сверхдержав и региональных игроков, благодаря своему экономико - географическому положению, наличию богатых ресурсов и социально-политических событий последнего десятилетия. Ведь начиная с развала Советского Союза в 90-х гг. прошлого столетия, отмечаются тектонические сдвиги в структуре власти, политическом, экономическом и военном раскладе.

Благодаря принятой стратегии «Евросоюз - Центральная Азия: стратегия нового партнерства» на 2007-2013 гг. поэтапно реализовывались растущие интересы Европейских стран в регионе. Расширение Евросоюза на Восток стал самым большим успешным проектом. В процессе расширения Евросоюза на Восток и Европейской политики соседства, Центральная Азия стала ближе к внешним Европейским границам, и политическая стабильность «соседа соседей» стала большей потребностью для европейцев.

В данной стратегии наряду с вопросами окружающей среды, транспорта, водных ресурсов и борьбы с изменением климата, инвестиции в молодежь и образование, борьбы с наркоторговлей и терроризмом, улучшения управления границами, регулирования миграционными процессами было акцентировано внимание и на сферу взаимодействий в региональной безопасности.

Многие проблемы, с которыми сталкивается мир в процессе глобализации, влияют как на Европу, так и на Центральную Азию в равной мере и требуют их совместных усилий и решений. В качестве таковых они называют организованную преступность, торговлю наркотиками, оружием и людьми, а также международный терроризм. В стратегии Европейского союза для Центральной Азии устанавливается каталог мероприятий и Евросоюз развивает разные структуры и программы, чтобы предотвратить указанные вызовы. Таким образом, Брюссель, например, обеспечивает свою поддержку развитию

современной охраны границ по программе «Border Management Programme in Central Asia (BOMCA) которые должны усиливаться как раз вблизи границ с Афганистаном. При этом приоритет - борьба с организованной преступностью и снижение уровня необычных угроз, торговля наркотиками в Центральной Азии Евросоюз противопоставляет «Central Asia drug action Programme» (CADAP) и «Central Asia Regional information and Coordination Centre» (CARICC) (Региональный информационный и координационный центр по противостоянию наркотикам).

Указанные программы, финансируемые Евросоюзом в сумме 45 млн. евро, считаются самыми успешными программами в европейской политики в Центральной Азии. BOMCA и CADAP существовали перед инициацией стратегии Евросоюза в Центральной Азии в 2007 г. и следовали поручению Евросоюза UNDP. Заметим, что как показала практическая реализация этих программ, вопреки географическому измерению как раз программа BOMCA с относительно небольшим бюджетом очень удобна и эффективна в качестве модели содействия региональной безопасности. В сравнении с другими инициативами охрана границ BOMCA в Евразийском пространстве считается хорошо скоординированной и всеобъемлющей. Эту модель европейские специалисты рекомендуют применять также в других областях сектора безопасности.

Вопреки всему этому признанию многие аналитики указывают на то, что эти структуры до сих пор не были в состоянии остановить угрозы, исходящие из Афганистана. Таким образом, границы с этой кризисной областью (уязвимое место) все еще недостаточно плотны и небезопасны.

Возникает вопрос, однако, в какой мере европейское понимание безопасности, привязанное к демократическим и относящимся к структурам правового государства, международному праву, региональной кооперации, соблюдению прав человека и многосторонним учреждениям, может иметь успех в таком регионе как Центральная Азия? Здесь безопасность интерпретируется, вообще, как системная стабильность как при СССР. Это приводит Евросоюз вновь в затруднительное положение, ибо Евросоюз должен найти путь договора с Центральной Азией по многим вопросам безопасности: целесообразно ли отворачиваться от этих принципов, чтобы гарантировать эффективное сотрудничество с центральноазиатскими государствами, или Евросоюз должен настаивать и дальше на своих правах? С последней опцией он сохранил бы себя определенно, как внутри, так и вовне. С другой стороны, европейское понимание безопасности оказывается недостаточным в реагировании на потенциальные угрозы безопасности региона адекватно.

Из-за уязвимости и недостаточно разработанной стратегии «Евросоюз - Центральная Азия: стратегия нового партнерства» роль Евросоюза в ходе политического кризиса в регионе подверглась сильной критике. Как и другие международные акторы, Евросоюз оказался перегружен в ситуации и в способности интерпретации событий, и мог реагировать лишь недостаточно. По мнению большинства европейских исследователей, программа безопасности

оказалась неполноценной, в которой так называемое измерение человеческой безопасности выражено недостаточно.

Безопасность и стабильность в Центральной Азии зависят, по мнению других авторов, существенно от того, как будет сотрудничать Евросоюз с Шанхайской Организацией Сотрудничества - организацией, что считается в регионе весьма динамичной в политике безопасности и оборонной политике. Однако, в стратегии Евросоюза в Центральной Азии едва ли выражено отношение к ней и до сих пор многие государства Евросоюза отказывались от возможностей кооперации с ШОС. В Европе существует все еще большое сопротивление и недоверие по отношению к сотрудничеству с этой организацией, в которой доминируют Россия и Китай. ШОС воспринимается как антизападный конкурент.

Тем не менее, это видение слишком недальновидное так как европейцы вместе с тем рискуют тем, что центральноазиатские республики, озабоченные безопасностью, не будут признавать компетенцию Евросоюза и отвернутся от него.

Итак, небольшой анализ региональной безопасности Центральной Азии с очевидностью показывает, что главный источник нестабильности в регионе является наличие многочисленных вызовов и угроз безопасности на всех уровнях. К тому же проблемы безопасности, с которыми сталкиваются государства Центральной Азии, тесно взаимосвязаны и часто взаимно усиливают друг друга. Серьезные конфликты вокруг проблем водопользования и пограничные споры способны в будущем спровоцировать классический межгосударственный конфликт.

Все региональные проблемы порождают серьезные угрозы, связанные с человеческим фактором безопасности, поскольку тяжело отражаются на людях. В сою очередь, конфликтов, которые имеют серьезный потенциал для интернационализации и способны переброситься на остальной регион. Это может обострить каждую из существующих традиционных и нетрадиционных угроз безопасности.

Сначала, до распада Советского Союза, страны региона не имели опыта полного суверенитета. Когда же они получили независимость, приоритетными для политической элиты целями стали укрепление государственности и суверенитета. «Приоритет независимости», провозглашенный многими странами региона, определил высшую цель их внешней политики. Любой тип интеграции и сотрудничества предполагает разделение суверенитета, а в настоящее время страны Центральной Азии пока не готовы к этому.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Арсеньева И.И. Политика Китая и Центральной Азии и стратегия России // Известия Саратовского университета. — 2014. - Т. 14.-№2.-С. 87.

2. Доклад Международной независимой комиссии по расследованию трагических событий на юге Кыргызстана, произошедших в июне. — 2010. — С.45-46.

3. Земсков В.Н. Стратегия США в Центральной Азии // Вестник МГИМО. - 2013. - №2 (29). - С. 31-38.

4. Искакова Г.К. Региональная безопасность в Центральной Азии и Стратегии России, США. и Китая И PolitBook. — 2014. - №4. -С. 11-20.

5. Лаумулин М. Стратегия и политика США и Центральной Азии И Центральная Азия и Кавказ. - 2007. - №4 (52). -С. 60-65.

6. Мозговая Н. США не удается забыть о Центральной Азии после вывода войск из Афганистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.golos-ameriki.ru/a/csis-mankoff/1598062.html

7. Парамонов В. Китай и Центральная Азия: Состояние Е перспективы экономических отношений // DefenceAcademyofthd UnitedKingdom. Conflict studies research centre. RussianSeries. - 2005 -May.

8. Парамонов В. Энергетические интересы и энергетическа! политика Китая и Центральной Азии / В.Парамонов, А.Строков Центральная Азия и Кавказ. -2010. - Т. 13, №3. -С. 34-40.

9. Сернецкий О.Б. Центральная Азия как территория интересов России И Вестник КГУ им Н.А.Некрасова. - 2013. — №3. -С. 40-41.

10. Султанбекова С. Политика КНР в Центральной Азии через призму усиления торгово-экономических связей в рамках Экономического пояса Шелкового пути [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.easttime.ru/analytics/kitai/politik.a-knr-v- tseutralnoi-azii -torg-ekonom-svy az/i1992

11. Тюркер А.Т. Российские и китайские интересы в Центральной Азии: Сравнительный анализ И Центральная Азия и Кавказ-2012. -Т.15, №1. -С. 129-135.

12. Baitabaeva A. Kyrgyzstan’s Intention to Return Uzbek Refugees Causes Concert // CACA. - 2005. - Vol.6, №13. P. 14-15.

13. Die EU und Zentralasien. Strateqie fur eineneuePartnerschaft. -2007.-P. 12-20.

14. Emerson, Michael.Boonstra, Jos (Hasanova. Naf sa/Laruelle, Marlene, Peyrouse, Sebastren): Into Eurasia, Monitoring the EU’S Central Asian Strategy, EUCAM, Final Report, Februar 2010. [Electronic resource], - Access mode: http://wv/w.eucentralasia.Eu/f:leadmin/user_uplaad/PDF-RUIF:nal- Report RU/Final Report-RU.pdf

15. GavrilisGeorqe. Beyond the Border Management Programme tor Central Asia // (BOMCA), EUCAM Policy Brief. - 2009. - Nr. 11, Dezember.

16. Jacobsen, Hanns-Dicter/Machowshi, Heinrich: Die Na- chbamimVisier: neueostpolitischeln.tiativen der Europaischen Union, in: EuropaischeRundschau. V:erteljahreszeitschrift for Politik, Wirtchaft und Zeitqeschichte.- 2007. - Vol. 35. - P.59-71; Deutchland 2007 - Prasidentschaft der Europaischen Union: ErstesAussenmin: ster-treffender Troika der Europaischen Union mitdenfonfStaatenZentrala- siens, Pressemitteilunq, 28. Marz 2007, abrufdar auf: [Electronic resource]. — Access mode:http://www.en2007de/de/NowsZPress/March/0328AATroikaAstana.html

17. SabyrbekMahabat: Die Zentrarasienstrategie der EU/ Nenes ‘Great Gave” order nene Chance for die Region // Schriften- zurEuropapolitik. - Hambrurg, 2009. - Band 10. -P.89.

18. Uzbekistan: The andijan Uprising // ICG. - Bishkek/Brussels, 2005.-May.

19. Xu Hui Shen S. Qualitative Energy Diplomacy in Central Asia // A Comparative Analysis of the Policies of die United States, Russia and China / The Brookings Institution, Center for Northeast Asian Policy Studies. - 2011. - April.-- P. 16.

20. http://www.centasia.ru/newsA.php7sP-l 126077420, 29 марта 2011 и 300-500 человек, согласно даннымОБСЕ (Preliminary Findings on the Events in Andijan, Uzbekistan, 13 May 2005. Warsaw OSCE ODIHR, 20 June 2005)

МАНФИАТҲОИ КИШВАРҲОИ АВРУПО ДАР ОСИЁИ МАРКАЗӢ. ИШТИРОКИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР НИЗОМИ АМНИЯТИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои таъмини амнияти саросарӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ, манфиатҳои кишварҳои Европа ва кумаку дастгирии ин кшварҳо ба хотири таъмини амният ва рушду пешравии иқтисодии минтақа мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф дар асоси омӯзиши асарҳо ва мақолаҳои мутахассисони соҳаҳои гуногун ва омори мавҷуда масъалаҳои дар боло зикршударо таҳлил кардааст.

Калидвожаҳо: *Аврупо, Осиёи Марказӣ, амният, манфиат, пешрафт, иқтисодиёт, иҷтимоиёт, демократия, иқтисоди глобалӣ, қарз, ҷомеаи иҷтимоӣ ва ғайра.*

INTERESTS OF EUROPEAN COUNTRIES IN CENTRAL ASIA. PARTICIPATION OF CENTRAL ASIA IN INTERNATIONAL SECURITY

The issues of security in Central Asia are considered, as well as the cooperation of European countries with Central Asian countries on the main issues of ensuring security and developing democracy in this region. The author tried to reveal the essence of the main problems that caused .... (brakes) in the relationship between the countries of the West and Central Asia.

Keywords: *security, development, financial assistance, mutual relations, democracy, globalization, ethnoculture, mass culture, Central Asia, the European Union, etc.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Шамолов А.А. – доктори илмҳои фалсафа, профессор, сарходими илмии шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Тел. 200175858.

Сведения об авторе: Шамолов А.А. – доктор философских наук, профессор, главный научный сотрудник отдела Ближнего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Тел. 200175858.

About the author: Shamolov A.A. - Doctor of Philosophy, Professor, Chief Researcher, Department of the Middle East, Institute for the Study of Asian and European Problems, National Academy of Sciences of Tajikistan. Tel. 200175858

ТАЪСИРИ ТАШАББУСҲОИ ГЛОБАЛИИ ТОҶИКИСТОН БА МУНОСИБАТҲОИ МИНТАҚАВӢ ВА БАЙНАЛМИЛАЛИИ ОН

МАДИМАРОВА ГУЛҲАЁ МАДИМАРОВНА
ходими пешбари илмии шуъбаи Аврупои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо

Дар мақолаи мазкур таъсири ибтикороти глобалии Тоҷикистон ба равобити минтақавӣ ва байналмилалиаш мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Тадқиқот ташаббусҳои калидӣ, аз ҷумла, иштирок дар созмонҳои байналмилалӣ, шарикии дуҷониба ва талошҳо барои ҳалли масъалаҳои фаромилӣ, аз қабили мушкилоти норасоии об ва тағйирёбии иқлимро таъкид мекунад. Тадқиқот бо таҳлили паёмадҳои ин ташаббусҳо нишон медиҳад, ки чӣ гуна Тоҷикистон барои баланд бардоштани мавқеи геополитикии худ, мусоидат ба рушди иқтисодӣ ва таҳкими робитаҳо бо кишварҳои ҳамсоя ва қудратҳои ҷаҳонӣ талош мекунад. Тоҷикистон мувозинати худро дар байни дигар кишварҳои ҷаҳон бо истифода аз ҷалби ташаббусҳои глобалии худ ва ҳалли динамикаи минтақавӣ нигоҳ медорад ва дар ниҳоят нақши худро дар Осиёи Марказӣ ва берун аз он ташаккул медиҳад.

Калидвожаҳо: *Тоҷикистон, ташаббусҳои ҷаҳонӣ, муносибатҳои минтақавӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, сиёсати хориҷӣ, Осиёи Марказӣ, мушкилоти об, тағйирёбии иқлим, шарикии дуҷониба, мавқеи геополитикӣ, рушди иқтисодӣ.*

Нақши байналмилалии ҳар як кишварро мавқеъи фаъолонаи он дар ҳалли мушкилоти минтақавӣ ва ҷаҳонӣ муайян мекунад, ки дар доираи иштироки ин кишвар дар созмонҳои байналхалқӣ амалӣ мегардад. Ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон бо дарназардошти мавқеи стратегии он дар Осиёи Марказӣ дар ташаккули муносибатҳои минтақавӣ ва байналмилалии кишвар нақши калидӣ доранд.

Дар пасманзари чолишҳои муосир, аз қабили тағирёбии иқлим, таҳдидҳои амниятӣ ва ноустувории иқтисодӣ, Тоҷикистон бо татбиқи ташаббусҳои байналмилалие, ки ба рушди устувор ва инкишофи ҳамкориҳо равона шудаанд, фаъолона пеш меравад. Ин иқдомҳо на танҳо майли Тоҷикистонро барои таҳкими мавқеъаш дар арсаи байналмилалӣ таъкид мекунанд, балки ҳамчун омили мусоидаткунанда барои густариши равобити мутақобилан судманд бо кишварҳои ҳамсоя ва ҷаҳон хидмат мекунанд.

Ҳамин тариқ, таҳлили таъсири ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон ба муносибатҳои минтақавӣ ва байналмилалии он ба мо имкон медиҳад, ки на танҳо

афзалиятҳои сиёсати хориҷии кишвар, балки механизмҳои дохилии мутобиқшавӣ ба чолишҳо ва имкониятҳои муосирро хубтар дарк кунем. Тоҷикистон ҳузури худро дар арсаи ҷаҳонӣ тавассути иқдомоте, ки ҳадафи густариши равобити минтақавӣ ва байналмилалиро дар пай дорад, ба таври назаррас нишон медиҳад. Ин ташаббусҳо бахшҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, шарикии стратегиро дар бар гирифта, талошҳои кишвари моро барои доштани нақши муассиртар дар умури ҷаҳонӣ инъикос мекунанд.

Аъзо шудани Тоҷикистон дар созмонҳои бонуфуз имкон фароҳам овард, ки кишвар дар арсаи байналхалқӣ эътироф ва пазируфта шавад. Гарчанде ҷанги шаҳрвандӣ боиси то андозае аз ҷиҳати манфӣ шинохта шудани Тоҷикистон аз ҷониби субъектҳои дигари муносибатҳои байналмилалӣ гардида буд, вале барқарор шудани сулҳу оромӣ дар кишвар имкон фароҳам овард, ки ҶТ ҳамчун аъзои комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ пазируфта шавад. Марҳилаи нави рушди сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба баланд шудани нуфузи байналмилалии он мусоидат менамояд, бо ташаббуси Президенти кишвар дар Иҷлосияи 54-уми Маҷмаи Умумии СММ 1 октябри соли 1999 алоқаманд аст. 20 сентябри соли 2000-ум дар натиҷаи иқдоми Пешвои миллат соли 2003 “Соли байналмилалии оби тоза эълон гардид”. Баъдтар Презденти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчунин пешниҳод карданд, ки солҳои 2005-2015 «Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт» ва соли 2013 «Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об» эълон карда шавад. Ахиран ташаббуси навбатии Тоҷикистон дар масъалаи об аз ҷониби аксари кишварҳои Созмони Милали Муттаҳид тасдиқ гардид, ки дар натиҷаи он солҳои 2018-2028 «Даҳсолаи байналмилалии «Об барои рушди устувор» эълон гардид.

Ин ташаббусҳои байналмилалӣ на танҳо ба манфиатҳои миллии Тоҷикистон мувофиқат мекунанд, балки барои тамоми ҷаҳон аҳамияти муҳим доранд. Ҳамаи ин ташаббусҳо аз ҷониби СММ дастгирӣ ёфтанд. Ҳамин тавр, аз оғози давраи соҳибистиқлолӣ то имрӯз кишварамон таҳти роҳбарии Пешвои миллат ташаббусҳои зиёдеро дар соҳаи обу иқлим ва дар мсъалаи ҳамгироиву сулҳ, амнияти минтақа татбиқ намудааст. Дар мақолаи мазкур мо тасмим гирифтем таъсири ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистонро, ки аз ҷониби кишварҳои дигар дастгирӣ ёфтаанд, ба рушди муносибатҳои минтақавӣ ва байналмиллалӣ баррасӣ кунем.

Талошҳои Тоҷикистон дар барқарор кардани муносибатҳои хуби дипломатӣ ва ташаккули манзараи равобити байналмилалии он нақши муҳим доранд. Мамлакат сиёсати “дарҳои боз” -ро пеш гирифт, ки ин имкон дод, то бо созмонҳои байналхалқӣ, кишварҳои ҷаҳон робитаҳои судманд барқарор гардад.. Он ҳамчунин ба Тоҷикистон имкон дод, ки дар баҳсҳои минтақавӣ миёнҷигарӣ кунад ва мавқеи худро дар арсаи ҷаҳонӣ тақвият диҳад. Гурӯҳи Байналмилалии Бӯҳрон (ICG) қайд мекунад, ки нақши Тоҷикистон дар миёнҷигарии низоъҳои минтақавӣ, ба мисли мунокишаҳои Афғонистон, эътимоди дипломатии онро

тақвият бахшида, ба суботи минтақа мусоидат мекунад. Тоҷикистон бо мақсади самаранокии мубориза бо хатарҳо бо роҳи ширкат дар тамринҳои муштараки низомӣ ва табодули иттилоот бо созмонҳои байналмилалӣ ва кишварҳои ҳамсоя ҳамкории зич дорад. Чунин шарикӣ на танҳо тавонмандиҳои амниятии Тоҷикистонро тақвият мебахшад, балки ба эътимод ва ҳамкорӣ дар минтақа мусоидат мекунад. Маркази тадқиқоти стратегӣ ва байналмилалӣ (CSIS) ширкати Тоҷикистонро дар амалиёти зиддитеррористӣ ва ташаббусҳои амнияти сарҳадӣ калидӣ ва муҳим барои суботи минтақавӣ ва ҳамкориҳои байналмилалии амниятӣ таъкид карда, гуфтааст, ки маҳз талошҳои пайвастаи ин кишвари воқеъ дар Осиёи Марказӣ аст, ки суботи минтақа мутадил арзёбӣ мегардад [6, с 87]. Тоҷикистон аъзои созмонҳои минтақавӣ, аз қабили Созмони Ҳамкориҳои Шанхай (СҲШ), Созмони Ҳамкории Иқтисодӣ (СҲИ), Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё (МҲТБО), Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ, ва ғайра мебошад, ки ҷумҳуриро ҳамчун як кишвари ташаббускор эътироф менамоянд. Кишвар дар кори ин созмонҳо фаъолона ширкат варзида, дар таҳкими робитаҳои иқтисодӣ бо кишварҳои ҳамсоя ва берун аз он фаъол мебошад. Бо ҳамбастагии худ бо ин созмонҳо, Тоҷикистон саъй дорад ҷалби сармояи хориҷӣ, беҳбуди зерсохтор ва рушди ҳамкориҳои тиҷорӣ, ки метавонад ба рушди иқтисодии кишвар мусоидат кунад, пеш барад. Сергей Рязантсев дар тадқиқоти худ, Тоҷикистонро барои ҳамкориҳои иқтисодӣ ва байналмилалӣ кишвари калидӣ дар Осиёи Марказӣ дониста навишатааст: “Тоҷикистон кишварест, ки дастрасии мушкил ба иртиботи нақлиётӣ нисбат ба дигар кишварҳои минтақа дорад. Дар чунин шароит Тоҷикистон муносибатҳои байналхалқӣ, ки барои тараққӣ додани иктисодиёт ва баланд бардоштани дараҷаи рушди ҷамъиятӣ имконият медиҳанд, нақши калон мебозанд. Бо дарназардошти мавқеъи ҷуғрофӣ, ҳамкории Тоҷикистон бо кишварҳои ҳамсоя дар арсаи муносибатҳои байналмилалӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Равобити тиҷорати хориҷии Тоҷикистон бо кишварҳои ҳамсоя: Афғонистон, Чин, Қирғизистон ва Узбекистон қобили таваҷҷӯҳ аст” [5, 168].

Қобили зикр аст, ки соли 2019 Конфронси ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё (МҲТБО) ва Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба мубориза бо терроризм ва манбаъҳои маблағгузории он, ки дар Душанбе бо ҷалби мутахассисон, сиёатмадорони байналмилалӣ ва ҷаҳонӣ баргузор гардид, намунаи хуби ташаббуси Тоҷикистон дар мубориза бо терроризми ҷаҳонӣ мебошад. Дар соли 2019 Тоҷикистон ба як қатор созмонҳои минтақавӣ ва сохторҳои онҳо, аз ҷумла, МҲТБО, Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва Форуми ҳамкориҳои амниятии Созмони Амният ва Ҳамкории Аврупо (САҲА) раисӣ кард. Тоҷикистон дар соли 2020 раёсати худро дар Сандуқи байналмилалии наҷоти Арал, раванди Истанбул дар бораи Афғонистон оғоз карда, раёсати Созмони ҳамкориҳои Шанхай (СҲШ) ва Созмони Паймони Амнияти Дастҷамъиро (СПАД) бар ӯҳда дошт. Баргузории як қатор чорабиниҳои муҳим, аз ҷумла дар соли 2020 Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба татбиқи ташаббуси 4-уми ҷаҳонии Тоҷикистон – Даҳсолаи

байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», 5500-солагии Саразми бостонӣ ва 700-умин солгарди шоири бузурги тоҷик Камоли Хуҷандӣ (бо дастгирии ЮНЕСКО), инчунин дар соли 2021 нишастҳо ва конфронсҳо таҳти раёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Хазинаи байналмилалии наҷоти Арал, СҲШ ва СПАД ба шинохти беҳтари Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мусоидат кард.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти аҳамияти масъалаи мавриди таваҷҷӯҳ ва бо мақсади пешбурди рӯзномаи ҷаҳонии об, инчунин таъмини платформаи муколамаи сиёсӣ дар ҳамкорӣ бо Созмони Милали Муттаҳид конфронсҳои байналмилалии сатҳи баландро ташкил ва баргузор менамояд. Ҷомеаи ҷаҳонӣ ин рӯйдодҳо, аз он ҷумла Конфронси «Раванди оби Душанбе» -ро қобили эътироф ва таҳсин донистанд. Чорабиниҳои сатҳи баланд дар Душанбе, ки ҳар ду сол як маротиба баргузор мешаванд, имкони саривақтӣ барои густариши ҳамкориҳо, пайдо кардани роҳҳои оқилонаи масъалаҳои марбута ва таҳкими эътимод байни давлатҳои ҷаҳонро фароҳам меорад. Бояд гуфт, ки дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 2015 қабул шуда буд, ба иштироки кишвар дар сохторҳои байналмилалӣ таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир намуда, «Тоҷикистон ният дорад, ки дар таҳкими амният, субот, ҳамкорӣ ва муколамаи созандаи байналмиллалӣ саҳм гузорад ва аз имкониятҳои мавҷуда истифода намуда, барои таъмини рушди устувори кишвар ва минтақа саҳм гузорад”.[2, 482]

Ғайр аз ин, гуруҳи кории Тоҷикистон якҷоя бо вазорату идораҳои дахлдори кишвар, инчунин Кумитаи иҷроияи Хазинаи байналмилалии наҷоти Арал лоиҳаи мавзуъҳои интерактивии конфронс, нақшаи иштироки тарафҳои манфиатдор, уҳдадориҳои ихтиёриро дар ин соҳа тартиб дод. Лоиҳаи ҳисоботи миёнамӯҳлат оид ба татбиқи ҳадафҳои Даҳсолаи байналмилалии об ва дигар ҳуҷҷатҳои заминавиро, ки ба рӯзномаи Конференсия дахл доранд, амалӣ кард. Тоҷикистон дар якҷоягӣ бо Ҳолланд дар чаҳорчуби чорабиниҳои байналмилалӣ барои муаррифӣ ва таблиғи ин Конфронс чанд ҷаласаи вижа баргузор кард. Ҳафтаи умумиҷаҳонии об (Стокголм, августи 2021), 26-умин Конфронси Тарафҳо оид ба тағирёбии иқлими СММ (COP 26), Ҷаласаи Гурӯҳи Дӯстони об (Нью-Йорк, октябри 2021), Мулоқоти СММ – Об (Женева, октябри 2021), 9-умин Форуми ҷаҳонии об (Сенегал, марти 2022), 4-умин Саммити оби Осиё ва Уқёнуси Ором (апрели 2022), Конфронси дуюми Даҳсолаи оби Душанбе (июни 2022), Конфронси 27-уми ҷонибҳои Конвенсияи чаҳорчӯби СММ оид ба иқлим (Миср, ноябри соли 2022), аз ҷумлаи ин рӯйдодҳои байналмилалӣ мебошанд.

Тоҷикистон бо Созмони Милали Муттаҳид ва сохторҳои махсуси он, ИДМ, СҲШ, СПАД ва созмонҳои байналмилалии молӣ ҳамкории муассир дорад. Масалан, иштирок дар чорабиниҳои ЮНЕСКО имкон дод, ки кишвар лоиҳаҳои гуногунро дар соҳаи фарҳанг, илм ва маориф татбиқ карда, дар ҳифзи мероси фарҳангӣ ва табиии ҷаҳонӣ саҳми арзанда гузорад. Бо ташаббуси кишвари мо

«Шашмақом», «Фалак», «Чакан», таоми миллии «Оши палав», иди «Наврӯз» ба феҳристи ҷаҳонии мероси фарҳангии моддӣ ва ғайримоддӣ шомил гардиданд.

Қатъномаи Маҷмуи Умумии СММ дар бораи эълон намудани соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо, ки 14 декабри соли 2022 бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид, хеле муҳим ва мояи ифтихори ҳар як ҳамватани мост. Тавассути ин қатънома Созмони Милали Муттаҳид ҳам Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо ва ҳам Рӯзи ҷаҳонии пиряххоро эълон кард, ки ин яке аз муҳимтарин дастовардҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон мебошад. Илова бар ин, дар соли 2025 дар шаҳри Душанбе як конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба ҳифзи пиряхҳо дар назар аст, ки аз мавқеъ ва раҳбарии вижаи Тоҷикистон дар соҳаи обу иқлим гувоҳӣ медиҳад.

Ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон ба муносибатҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ таъсири назаррас доранд. Тоҷикистон бо иштироки фаъолона дар баргузории конфронсҳо, аз қабили Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», пешравӣ ва таҷрибаи худро дар соҳаи идоракунии об нишон медиҳад. Ташаббусҳои ҷаҳонии об дар Тоҷикистон равобити минтақавӣ ва байналмилалиро тавассути роҳбарӣ, коршиносӣ, дастгирӣ ва конфронсҳо таҳким бахшида, ба “Раванди оби Душанбе” ва идоракунии ҷаҳонии об саҳм мегузоранд [7]. Оби ширин аз захираҳои асосии Тоҷикистон ба шумор меравад. Тоҷикистон дорои иқтидори бузурги гидроэнергетикӣ мебошад.

Ҷон Макро сиёсатшинос ва муҳаққиқи аврупоӣ дар китоби худ “Қудрати нарми Тоҷикистон дар робита ба масъалаи об” оавардааст, ки: “Қудрати нарми Тоҷикистонро дар рӯзномаи об метавон ба чанд сифат тақсим кард: заминаи байналмилалӣ бо идоракунии парокандаи глобалии об; роҳбарӣ дар зинаҳои болоии давлат ва устувории сохторҳои қудратӣ; таҷриба ва иқтидори дар кишвар сохташуда; дастгирии бисёр кишварҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва институтҳои молиявии байналмилалӣ; инчунин меҳмоннавозии анъанавии халқи тоҷик. Тоҷикистон бо ташаббусҳои худ оид ба об ва мизбонии конфронсҳо дар Душанбе ба ҷомеаи ҷаҳонӣ манфиати ҷамъиятӣ мерасонад. Ташаббусҳои Тоҷикистон то имрӯз боиси эълон шудани Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» (2018-2028) аз ҷониби Маҷмаи Умумии СММ гардид” [1, с 219]. Муҳаққиқи тоҷик Ҳақдод М. дар мақолаи худ қайд мекунад, ки ташаббусҳои ҷаҳонии об дар Тоҷикистон дар таҳкими ҳамкорӣ ва муколама дар сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ нақши калидӣ доранд. Ин ташаббусҳо тавассути эҷоди як платформа барои ҳамкорӣ ва табодули таҷриба ба рушди устувори соҳаи об мусоидат мекунанд [9, с 45]. Тақвияти равобити дипломатӣ ва муносибатҳои дӯстонаи Тоҷикистон бо дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ, қабл аз ҳама Ӯзбекистон, Қазоқистон ва Туркманистону Қирғизистон хуб ба роҳ монда шуда, кишвар бо ин давлатҳои ҳамсоя мубодилаи хуби тиҷоратӣ дорад. Маҳз ҳамкориҳои дутарафа миёни Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ боиси болоравии сатҳи ҳаёти иҷтимоии мардум мешавад. Мисоли равшани он,

баргузории намоиши маҳсулотҳои ҷумҳуриҳои ҳамсоя дар шаҳри Душанбе ва ба кор шурӯъ намудани хатсайри ҳавоии байни баъзе аз ин кишварҳо мебошад. Ҳамкориҳои байналмилалии иқтисодии Тоҷикистон бо кишварҳои ҳамсоя дар шакли савдои наздисарҳадӣ ва муҳоҷират дар муносибатҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ, мусоидат ба рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ нақши муҳим мебозад [5, с 170]. Пайдо намудани шарикони нави молиявию иқтисодӣ дар роҳи татбиқи лоиҳаҳои гуногуни дохилӣ. Яке аз мушкилоти давлатҳои рӯ ба рушд, норасоии молиявӣ ва кадрӣ дар амалисозии лоиҳаҳо ба шумор меравад. Бо ин мақсад Роҳбари давлат барои дар амал татбиқ намудани лоиҳаҳои хурду бузурги давлатӣ ҳангоми сафарҳои хориҷии худ рӯйи ин масъала талоши зиёд менамоянд.

Айни замон амалӣ шудани стратегияҳои давлатӣ, баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ, расидан ба истиқлолияти энергетикӣ ва таъмини амнияти озуқаворӣ бо сармоягузории хориҷӣ алоқамандии зич дорад. Хушбахтона, барои татбиқи ҳар се ҳадафи стратегии давлат сармоягузории назаррас ҷалб карда шудаанд.

Муҳаққиқон Барбон Лука, Рева Анна дар таҳқиқоти худ матлаберо таҳти унвони “Тоҷикистон: Афзалиятҳои асосии мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим” зикр кардаанд, ки аксари ташаббусҳои сиёсии пешгузоштаи роҳбарияти Тоҷикистон аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ пазируфта ва дастгирӣ ёфт. Ин ташаббусҳо иборатанд аз: ҳалли низои дохилӣ тавассути гуфтушунид, мусоидат ба ҳалли мушкилоти сиёсиву иқтисодии Афғонистон, рушди ҳамкориҳои минтақавӣ, як қатор ташаббусҳо оид ба истифодаи оқилонаи захираҳои об, ҳамкорӣ дар соҳаи энергетика, мубориза бо терроризм, ифротгароӣ ва қочоқи маводи мухаддир, ҳамкории зич бо ЮНЕСКО барои ҳифз ва тарғиби мероси фарҳангӣ [3].

Муҳаққиқони ташаббусҳо дар масъалаи оби Тоҷикистонро ҳамеша қобили эътибор ва таҳсин медонананд. Масалан, муҳаққиқи шинохтаи соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ Ҷон Макро мегӯяд, ки ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон равобити минтақавӣ ва байналмилалиро тавассути пешбурди ҳамкорӣ, пуштибонии кишварҳо ва созмонҳои гуногун ва муаррифии худ ҳамчун пешсаф дар идоракунии захираҳои об таҳким мебахшад. Якҷоя ин ташаббусҳо ба эҷоди стратегияи нави инсоният ва таъмини зиндагии шоистаи сокинони сайёра нигаронида шудаанд [1, 223].

Масъалаи тағйирёбии иқлими ҷаҳонӣ низ дар маркази таваҷҷӯҳи кишвари мо қарор дорад. Мо аз ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват менамоем, ки талошҳои худро барои суст кардани ин раванд ва мубориза бо оқибатҳои он якҷоя ҳамоҳанг созанд. Мутаассифона, қариб сеяки ҳаҷми умумии пиряххои кишвари мо, ки 60 дарсади захираҳои оби Осиёи Марказиро ташкил медиҳанд, аз байн рафтаанд. Бо дарназардошти ин, кишвари мо дар якҷоягӣ бо шарикони байналмилалии худ бо ташаббуси эълон шудани соли 2025 Соли байналмилалии ҳифзи пиряххо ва таъсиси Хазинаи байналмилалии ҳифзи пиряххо кор мебарад [4].

Лоиҳаи бунёди неругоҳи барқию обии Роғун ба андешаи коршиносон, на танҳо ба кишварҳои Осиёи Марказӣ, балки барои кишварҳои хориҷӣ низ нафъ хоҳад овард. Неругоҳи Роғун, ки яке аз бузургтарин тарҳҳои гидроэнергетикӣ дар минтақа аст, метавонад амнияти энергетикии Тоҷикистонро ба таври қобили мулоҳиза беҳтар созад. Он неруи барқро устуворона таъмин намуда, вобастагӣ аз неруи барқи воридотиро коҳиш медиҳад. Илова бар ин, татбиқи ин лоиҳа ба рушди соҳаи кишоварзӣ ва беҳтар намудани шароити зиндагии мардуми маҳаллӣ мусоидат хоҳад кард. Аҳамияти неругоҳи барқию обии Роғун аз доираи сиёсати дохилии Тоҷикистон берун аст. Он ҳамчун унсури муҳимми ҳамгироии энергетикии минтақавӣ арзёбӣ мешавад, ки метавонад ҳамкориҳои Осиёи Марказӣ ва кишварҳои ҳамсояро таҳким бахшад. Дар ин маврид дар мақолаи “Сохтмони миллат тавассути сарбанд: қазияи Роғун дар Тоҷикистон”, ки ба қалами Флипо Менга тааллуқ дорад, гуфта шудааст: “Сарбанди Роғун дар Тоҷикистон як инфрасохтори азими гидротехникӣ мебошад, ки дар сурати анҷоми он баландтарин иншоот дар ҷаҳон хоҳад шуд ва имкон медиҳад, ки кишвар худкифоии неруи барқро ба даст орад. Гузашта аз ин, бо тарҳрезии симои пешрафт ва муваффақият, чунин сохтор метавонад ҳатто пеш аз анҷоми он ба эҷод ва таҳкими як гуфтугӯйи миллатдустӣ мусоидат кунад [2, 489]. Ҷон Макро ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон ва нақши таҳаввулоти онро дар муносибатҳои байналмилалӣ, ки бо ҳамкориҳои стратегии иқтисодӣ, робитаҳои дипломатӣ ва ҳамкориҳои амниятӣ хуб арзёбӣ кардааст, гуфтааст, ки кишвар бо истифода аз мавқеъи ҷуғрофӣ ва чандирии дипломатии худ ҳадаф дорад, ки нуфузи минтақавии худро тақвият диҳад ва ба суботи ҷаҳонӣ саҳм гузорад. Бо вуҷуди ин, мушкилоте аз қабили вобастагии иқтисодӣ ва ташаннуҷи геополитикӣ ҳанӯз ҳам боқӣ монда, мутобиқшавӣ ва ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалиро тақозо мекунад.

Хулоса, таъсири ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистонро ба равобити минтақавӣ ва байналмилалии он наметавон нодида гирифт. Иштироки фаъолонаи кишвар дар лоиҳаҳо, аз қабили ташаббусҳои рушди устувор, мубориза бо тағирёбии иқлим ва таҳкими амният дар Осиёи Марказӣ ба таҳкими мавқеи Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мусоидат мекунад. Ин иқдомҳо на танҳо ба рушди иқтисодӣ ва суботи иҷтимоии дохили кишвар мусоидат мекунанд, балки барои рушди ҳамкорӣ бо кишварҳои дигар ва созмонҳои байналмилалӣ имкониятҳои нав фароҳам меоранд. Ҳамин тариқ, Тоҷикистон тамоюли худро барои нақши фаъол доштан дар равандҳои ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки ин дар навбати худ ба рушди ҳамгироии минтақавӣ ва беҳбуди равобит бо кишварҳои дигар мусоидат мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Jon Marco Church Soft Power of Tajikistan on the Water Agenda: Cross-Scale Dynamics Water Resources in Central Asia: International Context 2018 pp 215–228

2. Filippo Menga. Building a nation through a dam: the case of Rogun in Tajikistan Nationalities Papers, Volume 43, Issue 3, May 2015, pp. 479 - 494

3. Барбон Лука. Рева Анна. Тоҷикистон: Афзалиятҳои асосии мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим (1 ноябри 2010). Ҳуҷҷати кории таҳқиқоти сиёсати Бонки ҷаҳонӣ № 5487, дар SSRN дастрас аст: https://ssrn.com/abstract=1718245

4. Society Magazine. Мусоҳибаи Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон [электрони ресурс]https://www.society.at/tajikistan-global-initiatives-and-an-open-door-policy/ (дата обращение 13.06.2022)

5. Segey Riyazev. Border trade and migration in the context of Tajikistan's international economic cooperation with neighboring countries/ Atlaniss Prees. 2019.- pp 167-173

6. Фарух Салимов.Таҳлили иштирок ва сиёсати Тоҷикистон дар созмонҳои байналмилалӣ CABAR.asia. https://cabar.asia/ru/analiz-uchastiya-i-politiki-tadzhikistana-v-mezhdunarodnyh-organizatsiyah

7. Newscentralasia.net. Пешвои миллат ва ташаббусҳои глобалии ӯ. [манбаъи электронӣ] https://www.newscentralasia.net/2023/02/23/leader-of-the-nation-and-his-global-initiatives-tajikistan-ever-strengthens-its-international-reputation (саннаи муроҷиат 23.02.2023)

8. Max Hamon. Liberal Arts Interdisciplinary Curriculum in Tajikistan. Chapter 1, pp 569–587

9. The Rogun Dam: a strategic hydropower plant in Tajikistan. [электрони ресурс]. https://www.webuildvalue.com/en/stories-behind-projects/the-rogun-dam-a-strategic-hydropower-plant-in-tajikistan.html (06.10.2020)

10. Хакдод. М.М. Глобаьный водные инициативы Таджикистан-платформа для сотрудничества и диалог в достижении устойчигого развитя. Материалы 22-й Международной научной конференции. Минск, Республика Беларусь 2022,-344 с

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ИНИЦИАТИВ ТАДЖИКИСТАНА НА ЕГО РЕГИОНАЛЬНЫЕ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

В статье рассматривается влияние глобальных инициатив Таджикистана на его региональные и международные отношения, сосредотачиваясь на недавних стратегических и дипломатических маневрах. Основные инициативы, исследуемые в работе, включают участие РТ в международных организациях, установление партнерств и усилия по решению транснациональных проблем, таких как водная безопасность и изменение климата. Анализ показывает, как эти инициативы позволяют Таджикистану повысить свою геополитическую значимость, содействовать экономическому развитию и укреплять связи с соседними странами. Результаты подчеркивают тонкий баланс, который Таджикистан поддерживает между использованием своих глобальных взаимодействий и учетом региональной динамики, что в конечном итоге влияет на его роль в Центральной Азии и за ее пределами.

Ключевые слова: Таджикистан, глобальные инициативы, региональные отношения, международные отношения, внешняя политика, Центральная Азия, водная проблема, изменение климата, двустороннее партнерство, геополитическое положение, экономическое развитие.

THE IMPACT OF TAJIKISTAN'S GLOBAL INITIATIVES ON ITS REGIONAL AND INTERNATIONAL RELATIONS

This article examines the impact of Tajikistan's global initiatives on its regional and international relations, focusing on the strategic and diplomatic maneuvers undertaken by the nation in recent years. The research highlights key initiatives, including participation in international organizations, bilateral partnerships, and efforts to address transnational issues such as water security and climate change. By analyzing the implications of these initiatives, the study reveals how Tajikistan seeks to enhance its geopolitical standing, foster economic development, and strengthen ties with neighboring countries and global powers. The findings underscore the intricate balance Tajikistan maintains between leveraging its global engagements and addressing regional dynamics, ultimately shaping its role in Central Asia and beyond.

Keywords: Tajikistan, global initiatives, regional relations, international relations, foreign policy, Central Asia, water problem, climate change, bilateral partnerships, geopolitical standing, economic development.

Маълумот дар бораи муаллиф: Мадимарова Гулҳаё Мадимаровна - ходими пешбари илмии шуъбаи Аврупоии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. 734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33; Телефон: 905123535, почтаи электронӣ: gulhayom9@gmail.com

Сведения об авторе: Мадимарова Гулхаё Мадимаровна - ведущий научный сотрудник Европейского отдела Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. Телефон: 905123535, e-mail:gulhayom9@gmail.com

About the author: Madimarova Gulhayo Madimarovna - Leading researcher of the European Department Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. 734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 33; Phone: 905123535, e-mail:gulhayom9@gmail.com

ДУРНАМОИ РУШДИ ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОН ВА ОЛМОН ДАР ДОИРАИ МОДЕЛИ «ОСИЁИ МАРКАЗӢ ВА ГЕРМАНИЯ (C5+1)

Саидов Нуралӣ Шамсович
номзади илмҳои фалсафа, ходими пешбари илмии шуъбаи Аврупои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Мақолаи мазкур ба таҳлили сиёсати Ҳукумати Олмон дар самти ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷониба бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар доираи формати нав бо номи "Осиёи Марказӣ ва Германия (C5+1)" (Summit "Central Asia and Germany (C5+1) , ки то ин замон ду маротиба дар шаҳрҳои Берлин ва Остона баргузор гардидааст, бахшида шудааст.

Дар кори нишастҳо ҳамкориҳои Олмон ва Осиёи Марказӣ дар асоси шарикии минтақавии стратегӣ муайян гардида, рушди робитаҳои иқтисодию тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ ҳамчун самти афзалиятнок мушаххас гардид.

Дар ҷараёни музокироту мулоқотҳо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарм Эмомалӣ Раҳмон зикр намуданд, ки афзалиятҳои Тоҷикистон ба мисли: тамоюли мусбати демографӣ ва зарфияти кофии меҳнатӣ, мавҷудияти захираҳои бузурги табиӣ, имкониятҳо ва иқтидорҳои тавлиди энергияи сабз ва инчунин ҳамкориҳо дар самти коркарди канданиҳои фоиданок бо Олмон метавонад соҳаҳои асосии ҳамкориҳои Тоҷикистону Олмонро ташкил диҳад.

Аз назари муаллиф, баргузории нишастҳои болозикр бозгӯйи он аст, ки дар муносибатҳои дуҷонибаи Тоҷикистон ва Олмон саҳифа нав кушода шудааст, ки он шароитҳои хеле мусоидро барои ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба миён меоварад.

Ҳамчунин, натиҷаҳои асосии ҳамоишҳои зикршуда, далолат бар он менамоянд, ки ҳамкорӣ дар самти иқтисодию тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ дар меҳвари таваҷҷуҳи Олмон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ қарор дошта, сохторҳои марбутаи Тоҷикистон имкон доранд, дар ин замина ҳамкориҳои мутақобилан судмандро бо ҷониби Олмон густариш диҳанд.

Калидвожаҳо: *Саммит C5+1, дурнамо, модел, сиёсати хориҷӣ, геополитика, шарикии стратегии минтақавӣ, ҳамкориҳои иқтисодию тиҷоратӣ, самоягузорӣ, иқлим, муҳити зист, "энергия сабз"*

Ҷумҳурии Федеративии Олмон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ: Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркманистон ва Узбекистон ҳамкориҳои судманди дуҷониба ва бисёрҷонибаро дар чаҳорчӯби созмонҳои байналхалқиву минтақавӣ, ҳамзамон, дар доираи лоиҳаҳое, ки Олмон дар кишварҳои минтақа татбиқ карда истодааст, пеш мебарад.

Соҳаҳои ҳамкории Олмон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ густурда буда, аз коркарду мутобиқати амалҳои сиёсати хориҷӣ баҳри ҳалли масъалаҳои муҳимми байналхалқӣ ва минтақавӣ, то танзими фазои мусоиди ҳамкорӣ дар соҳаҳои тиҷорату иқтисод, иҷтимоиёт ва фарҳанг, амнияту ҳамгироиро дар бар мегирад.

Шиддат гирифтани равандҳои пуртаззоди геосиёсӣ, вазъи мураккаб ва зудтағйирёбандаи ҷаҳони имрӯз, афзоиши низоъҳо дар манотиқҳои гуногун, пайомадҳои тағйирёбии иқлим ва тамоюли аз нав тақсим кардани ҷаҳон зарурати мавҷудияти платформаҳои дипломатиро барои муколама ва баррасии масъалаҳои мавриди таваҷҷӯҳи тарафайн ба миён овардааст.

Илова бар ин, ташаккули чунин форматҳои дипломатӣ дар солҳои охир миёни кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон ба монанди ШМА, Россия, Чин, Япония, Ҷумҳурии Корея, Олмон ва ғайра барои таҳкими равобит бо кишварҳои Осиёи Марказӣ бо суръати баланд идома дорад.

Бинобар ин, тайи солҳои охир Ҳукумати Олмон якчанд лоиҳаҳои нави минтақавиро аз қабили: «Осиёи Марказии Сабз» **(“Green Central Asia»),** Ташаббуси Олмон оид ба об барои кишварҳои Осиёи Марказӣ” (Раванди Берлин**)** (The German water initiative ("Berlin process), Саммити «Осиёи Марказӣ ва Германия (C5+1), (Summit "Central Asia and Germany (C5+1) дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ба роҳ монда, барои татбиқи он иқдомҳои мушаххасро амалӣ гардонида истодааст.

Вобаста ба ин, мувофиқи мақсад мешуморем, ки дар мақолаи мазкур ташаббуси нави минтақавии Олмонро таҳти унвони Осиёи Марказӣ ва Олмон (C5+1), ки моҳи сентябри соли 2023 дар шаҳри Берлин таъсис ёфта аст ва рафти амалишавии он дар Точикистонро мавриди таҳлил қарор дода, хулоса ва пешниҳодҳои мушаххаси хешро иброз намоем.

Мулоқоти аввлини Сарони давлатҳои “Осиёи Марказӣ ва Олмон, ки 29-уми сентябри соли 2023 дар шаҳри Берлин дар меҳмонхонаи боҳашамати «Bellevue” баргузор гардид. Дар кори конференсияи аввалин Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Узбакистон Шавкат Мирзиёев, Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон Қосим-Ҷомарт Тоқаев, Президенти Ҷумҳурии Қирғизистон Содир Жапаров ширкат доштанд. Туркманистонро дар мулоқот раиси Халқ маслиҳатӣ (Шӯрои халқӣ) Гурбонгулӣ Бердимухаммедов намояндагӣ мекард.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни конфронс бо Кантслери федералии Олмон Олаф Шолтс, ноиби Кантслери Ҷумҳурии Федеративии Олмон, вазири федералии иқтисодиёт ва ҳифзи иқлим Роберт Хабек мулоқот анҷом дода, дар вохӯрии якуми сарони давлатҳои “Осиёи Марказӣ ва Олмон” ва инчунин дар Форуми иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон иштирок ва суханронӣ намуданд.

Дар мулоқот бо Кантслери федералии Олмон Олаф Шолтс маҷмуи масъалаҳои ҳамкориҳои ҳамаҷонибаи Тоҷикистону Олмон, аз қабили ҳамкориҳо

дар соҳаҳои тиҷорату иқтисод, энергетика, саноат, нақлиёт, соҳаи маъданҳои кӯҳӣ, металлургӣ, мошинсозӣ, саноати сабук, хӯрокворӣ ва ҷалби сармоя ба бахшҳои мухталифи иқтисодӣ, ҳамчун соҳаҳои афзалиятноки ҳамкорӣ дар оянда, аз ҷумла фарҳангию гуманитарӣ, маориф ва сайёҳиро мавриди муҳокима қарор доданд.

Бо назардошти имкониятҳои содиротии Тоҷикистон таъсиси корхонаҳои муштарак оид ба коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ва марказҳои логистикӣ дар кишвари мо зарур шумурда шуда, ҳамзамон, ҳамкорӣ дар самти об, тағйирёбии иқлим, рушди иқтидорҳои тавлиди "неруи сабз" ва татбиқи ташаббусҳои глобалии Тоҷикистон дар соҳаи об ва ҳифзи пиряххо, мавзуъҳои меҳварии мулоқотро ташкил медоданд [1].

Аз тарафи дигар, зимни суханронӣ дар Форуми иқтисодии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки афзалиятҳои Тоҷикистон ба мисли: тамоюли мусбати демографӣ ва зарфияти кофии меҳнатӣ, мавҷудияти захираҳои бузурги табиӣ, инчунин имкониятҳо ва иқтидорҳои тавлиди энергияи сабз заминаҳои асосии ҳамкориҳои Тоҷикистону Олмонро ташкил хоҳанд дод [2].

Пас аз анҷоми мулоқоти сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ бо Олмон изҳороти муштарак қабул гардид, ки дар он омадааст: Олмон ва панҷ кишвари Осиёи Марказӣ ба созиш расиданд, ки шарикии стратегии минтақавӣ байни Олмон ва Осиёи Марказӣ ташкил намоянд. Ҳамчунин давлатҳо ба мувофиқа расиданд, ҳамкориҳо дар чаҳор самти асосӣ метавонанд ба роҳ монда шаванд:

- иқтисод, энергетика ва захираҳои табиӣ;
- ҳамкории минтақавӣ ва устуворӣ;
- иқлим ва муҳити зист;
- алоқаи бевоситаи байни шаҳрвандон.

Дар баёнияи муштарак таъкид мешавад, ки "сарони давлатҳо ва ҳукуматҳо барои мусоидат намудан ба робитаҳои минбаъда ба мувофиқа расиданд ва аз пешниҳоди баргузории мулоқоти навбатии сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ ва канслери Ҷумҳурии Федеративии Олмон дар Осиёи Марказӣ дар соли 2024 истиқбол карданд"[3].

Натиҷаҳои мулоқоти якумро метавон чунин арзёбӣ кард:

1. Боиси тазаккур аст, ки баргузории муколамаи Осиёи Марказӣ- Олмон (С5+1) минбаъд метавонад барои ҳамкориҳои мутақобилан судманд миёни кишварҳои минтақа такони пурқувват бахшида, ба муколамаи ошкоро ва ташаккули рӯзномаи нави ҳамкориҳои амалии кишварҳои минтақа ва ҷониби Олмон мусоидат намояд.

2. Инчунин формати Осиёи Марказӣ - Олмон (С5+1) шарикии бисёрҷонибаи кишварҳои минтақа ва Олмонро ба сатҳи сифатан нав бароварда, самтҳои муштараки ҳамкориҳоро барои дарозмуддат муайян месозад.

3. Пешниҳоди ҷониби Олмон оид ба эълон намудани шарикии стратегии минтақавӣ байни кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон ва баргузории машваратҳои мунтазам дар формати Осиёи Марказӣ ва Олмон (C5+1) пазируфта шуданд.

Дуввумин нишасти Сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон 17-уми сентябри соли 2024 дар шаҳри Остонаи Қазоқистон бо иштироки Канслери федералии Германия Олаф Шолтс, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон Касим-Жомарт Тоқаев, Президенти Ҷумҳурии Қирғизистон Содир Ҷапаров, Президенти Ҷумҳурии Туркманистон Сердар Бердимуҳаммадов, Президенти Ҷумҳурии Ӯзбекистон Шавкат Мирзиёев баргузор гардид.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар нишасти дуввуми Сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон ва ҳамзамон, дар Форуми иқтисодии Осиёи Марказӣ ва Олмон иштирок ва суханронӣ намуданд. Дар ҳошияи нишасти Осиёи Марказӣ - Олмон (C5+1) сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон бо Канслери федералии Олмон Олаф Шолтс мулоқот анҷом доданд.

Зимни суханрониҳо дар кори ҳамоиши номбурда Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таваҷҷӯҳи иштирокчиёнро ба захираҳои гидроэнергетикии Тоҷикистон барои истеҳсоли «энергияи сабз», ба роҳ мондани истеҳсоли мошинҳои барқӣ дар кишвар, ба роҳандозии истеҳсоли таҷҳизоти маҳфуздорандаи энергия ва электротехникӣ, ҳамкории босамар ба хотири таъмини амну субот дар минтақа ва ҷаҳон ҷалб намуд. Дар баробари ин, Пешвои миллат вобаста ба рушди ҳамкорӣ дар бахшҳои фарҳангию гуманитарӣ, маориф ва тайёр кардани кадрҳо барои соҳаҳои мухталифи иқтисод, ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон дар ҳалли мушкилоти глобалӣ, аз қабили тағйирёбии иқлим ва таъсири он, обшавии пиряххо, хушксолӣ, обхезӣ ва дигар мушкилоти мавҷуда андешаронӣ карда, дар ин самт густариши ҳамкориҳоро бо Олмон муҳим арзёбӣ намуданд [4].

Ҳамчунин, дар идомаи суҳбат бо Олаф Шолтс Пешвои миллат ҷониби олмониро барои саҳмгузорӣ дар сохтмони Роғун даъват намуданд. Олаф Шолтс изҳор дошт, ки Олмон ҷиҳати таҳким ва тақвияти ҳамкорӣ бо Тоҷикистон дар бахшҳои энергетика, аз ҷумла, гидоэнергетика ва дигар манбаъҳои неруи “сабз”, саноати кӯҳӣ, ҳифзи муҳити зист ва дар масоили амниятӣ манфиатдор аст. “Мо ширкатҳои дорои нуфузи ҷаҳонии Олмонро барои ба роҳ мондани ҳамкорӣ бо Тоҷикистон ташвиқ менамоем” – таъкид намуд Олаф Шолтс [5].

Дар умум, яке аз мавзуҳои меҳварии мулоқотро роҳҳои ҳалли мушкилоти глобалии марбут ба оби ошомиданӣ ва обшавии пиряххо, тағйирёбии босуръати иқлим ва амнияти озуқаворӣ, инчунин истихроҷу коркарди маъданҳо, бахусус элементҳои нодири он ва густариши ҳамкории дуҷониба дар соҳаҳои саноату кишоварзӣ, содироти маҳсулоти ин бахшҳо аз Тоҷикистон ба Олмон фаро гирифт.

17 сентябри соли ҷорӣ дар шаҳри Остона, дар ҳошияи нишасти дуюми Сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Ҷумҳурии Федеративии Олмон мулоқоти ҳайати Тоҷикистон таҳти роҳбарии муовини якуми Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳоким Холиқзода бо доираҳои иқтисодию тиҷоратии Олмон баргузор гардид.

Зимни вохӯрӣ ҷонибҳо ҳолати кунунӣ ва дурнамои ҳамкории гуногунҷанбаи кишварҳоро дар соҳаҳои иқтисодию тиҷоратӣ, сармоягузорӣ, бонкдорӣ, энергетика, саноат, нақлиёт ва сайёҳӣ баррасӣ намуданд. Дар вохӯрӣ доираҳои тиҷоратии Олмон, аз қабили KNAUF, Gunter Papenburg, CLAAS, Siemens Energy, Aurubis, Ernst Klett, Siemens Healthineers, Herrenknecht, DB Engineering & Consulting, Svevind Energy, Rhenus, HMS Bergbau иштирок карданд. Вобаста ба ин, муовини якуми Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон аз намояндагони иқтисодиву тиҷоратии Олмон даъват намуд, ки бо истифода аз фазои мусоиди соҳибкорию сармоягузории Тоҷикистон бо ҳамтоёни тоҷики худ ҳамкориро густариш бахшанд [6].

Канслери федералии Олмон Олаф Шолтс зимни суханронии худ дар нишасти дуюми сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон чунин қайд кард: “Осиёи Марказӣ ҳамеша як минтақаи муҳим барои Олмон ба шумор мерафт. Аз ин лиҳоз, агар мо ба таърихи 30 солаи равобити дипломатӣ байни Тоҷикистон ва Олмон назар афканем, равшан аст, ки ин ҳамкориҳо дар асоси эҳтиром ва эътимоди тарафайн ба вуҷуд омадаанд.”

«Имрӯз, мо гуфта метавонем: мубодилаи байни ҷамъиятҳои мо ҳеч гох ин қадар наздик набуд ва дар марҳилаи нав дар соҳаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ мунтазам дар ҳолати рушд қарор дорад. Аз ин рӯ, мо тасмим дорем, ки айни ҳол ва дар оянда ҳамкориҳои мутақобилан судмандро идома бахшем. Зеро дар шароити мураккабшавии низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ ба чунин ҳамкориҳо ниёз дорем.

Вобаста ба густариши ҳамкориҳои байналмилалии Тоҷикистон ва Олмон Шолтс бар он назар аст, ки “ҳамкориҳо ва ҳамгироии дохили минтақавӣ аз мавзуъҳои муҳимми нишасти Остона буда, ҳалли масъалаҳое, аз қабили норасоии об, тағирёбии иқлим, энергетика фаъолияти муштаракро талаб менамояд. Чунин ҳамкориҳои муштарак барои сулҳ, шукуфоӣ ва ҳамзистии осоиштаи мардуми минтақа мусоидат менамояд [7].

Дар анҷоми нишаст Эъломияи муштараки Сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон қабул гардид [8].

Баҳои коршиносон оид ба фаъол шудани Олмон дар Осиёи Марказӣ чунин аст:

- Олмон пас аз соли 2022 ба Осиёи Марказӣ таваҷҷӯҳи бештар пайдо кардааст. Пештар Олмон дар чорчӯби лоиҳаҳои минтақавӣ аз қабили: «Осиёи Марказии Сабз» (“Green Central Asia»), Ташаббуси Германия оид ба об барои кишварҳои Осиёи Марказӣ” (Раванди Берлин) (The German water initiative ("Berlin

process), дар Осиёи Марказӣ фаъолона кор мекард, дар айни замон дар чорчӯби Саммити Осиёи Марказӣ ва Олмон (C5+1) саъй дорад, ки ҳамкориҳои минтақавиро бештар ривоҷ диҳад;

- Олмон робитаҳои иқтисодию тиҷоратӣ, сармоягузорӣ ва мубодилаи технологияи навро бо кишварҳои Осиёи Марказӣ вусъат бахшида истодааст, ширкатҳои олмонӣ лоиҳаҳои навро барои ҳамкорӣ пешниҳод намуда, ба суръат бахшидани робитаҳои мутақобилан судманд манфиатдоранд;

- Олмон ният дорад, ки ҳамкориро дар соҳаи маориф инкишоф дода, омӯзиши забони олмониро дар хориҷи кишвар ба таври васеъ ба роҳ монад ва ин иқдом бояд ба вусъати ҳамкории байни аҳолии ҷонибҳо мусоидат намояд.

- Олмон ба Осиёи Марказӣ ҳамчун манбаи ашёи хоми табиӣ ва бозори молҳо таваҷҷӯҳ карда, мақсад дорад, ки воридоти технологияи ҳозиразамонро барои кишварҳои минтақа ба роҳ монад.

- Ҳамкорӣ дар самти коркарди канданиҳои фоиданок бо Олмон метавонад, барои Тоҷикистон яке аз самтҳои афзалиятнок ҳисобида шавад.

Пешниҳодҳо:

1. Ҳамкориҳои мутақобилан судманд миёни Тоҷикистон ва Олмон дар чорчуби санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ба роҳ монда шаванд. Дар ин замина, имзои санади “Созишномаи ҳамкорӣ байни Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва Академияҳои илмҳои Олмон оид ба баррасии проблемаҳои муҳити зист, тағйирёбии иқлим ва устувории захираҳои обӣ мувофиқи мақсад мебошад. (Дар Олмон Академияияи илмҳои ягона вуҷуд надорад. Ҳар як замини федеративӣ Академияи илмҳои худро дорад).

2. Ҳамкорӣ дар соҳаи илму маориф: ба роҳ мондани таҳқиқоти муштараки илмӣ, мубодилаи афкор ва таҷриба, баргузории конфронсҳо ва семинарҳои илмӣ-амалӣ ва инчунин амалӣ намудани лоиҳаҳои муштарак дар соҳаҳои гуногун ба манфиати ҷонибҳо буда, ташкили барномаҳои муштараки магистратура, аспирантура ва докторантура, мубодилаи сафарҳои дуҷонибаи мутахассисон, бо мақсади таҷрибаомузӣ, ташкил намудани курсҳои такмили ихтисос барои мутхассисони тоҷикистонӣ мувофиқи мақсад аст.

3. Яке аз самтҳои афзалиятноки ҳамкорӣ бо Олмон роҳандозии барномаҳои муштараки таълимӣ ва табодули илмӣ оид ба муҳити зист ва тағирёбии бо суръати иқлим, қабули барномаҳои ҳамкорӣ оид ба ҷорӣ намудани технологияҳои олмонӣ оид ба истифодаи оқилонаи об, модернизатсияи системаҳои обёрӣ, ҳифзи гуногунии биологӣ ва омода намудани мутахассисони соҳаи экология ба шумор меравад.

4. Дар Тоҷикистон солҳои 2020-2040 “Бистсолаи рушди илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ” эълон шудааст. Аз ин рӯ, ҳамкорӣ бо Олмон дар соҳаи илмҳои дақиқ ва табиатшиносӣ ба рушди неруи илмии кишвар ва амалигардонии иқдоми мазкур мусоидат менамояд. Масалан, барои омӯзиши

технологияҳои навтарин бо марказҳои илмии Олмон лоиҳаҳои муштараки тадқиқотӣ гузаронидан манфиатнок арзёбӣ мегардад.

5. Масъалаи обшавии пиряххо аз ихтисосмандон талаб менамояд, ки бештар ба ин мавзуъ таваҷҷӯҳ зоҳир намоянд. Зеро таъсири ҷиддии обшавии босуръати онҳо ба иқлим, муҳити зист, саломатии инсон, мушкилоти энергетика ва рушди устувор пайваст аст. Бинобар ин, мувофиқи мақсад аст, ки ҳамкориҳо миёни Маркази омӯзиши пиряхҳои назди Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва “Осиёи Марказии Сабз” тақвият бахшида шаванд.

6. Яке аз ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон саноатикунонии босуръати кишвар мебошад. Дар ин росто рушди муносибатҳои ҳамаҷониба бо Олмон, яке аз бузургтарин кишварҳои аз ҷиҳати саноатӣ ва технологӣ пешрафтаи Аврупо, ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки иқтидори худро дар соҳаи истеҳсолоти саноатӣ ба таври назаррас афзоиш диҳад. Олмон имкон дорад дар омода намудани мутахассисони тоҷик вобаста ба кор бо технологияи нав саҳм гузорад.

7. Сайёҳӣ яке аз бахшҳои афзалиятнок ва ояндадори иқтисоди Тоҷикистон ба шумор рафта, соҳаи муаррифгари таъриху фарҳанг, табиат ва анъанаҳои миллӣ ҳисобида мешавад. Тибқи назари коршиносон, олмониҳо одатан сайру саёҳатро дӯст медоранд. Аксарияти сайёҳони олмонӣ на мавзеъҳои сайёҳии оммавӣ, балки кишварҳои экотуризм, самтҳои оромтар, саёҳати деҳотӣ ва кӯҳиро афзал медонанд. Аз ин лиҳоз, Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои табиати нотакрор, зебоманзар ва дилнишин, махсусан минтақаи Помир, аз таҳкими ҳамкориҳо бо Олмон дар бахши сайёҳӣ метавонад манфиатдор бошад.

8. Сохторҳои марбутаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Олмон раванди амалигардонии лоиҳаҳои нави минтақавии Олмонро, аз қабили: «Осиёи Марказии Сабз» (“Green Central Asia»), Ташаббуси Олмон оид ба об барои кишварҳои Осиёи Марказӣ” (The German water initiative ("Berlin process), Саммити «Осиёи Марказӣ ва Олмон (С5+1), (Summit "Central Asia and Germany (С5+1) вусъат бахшанд.

Хулоса, баргузории нишастҳои болозикр бозгӯйи он аст, ки дар муносибатҳои дуҷонибаи Тоҷикистон ва Олмон саҳифа нав кушода шудааст. Он шароити хеле мусоидро барои ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба миён оварда истодааст.

АДАБИЁТ:

1. Мулоқотӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо Кантслери федералии Олмон Олаф Шолтс 29.09.2023 21.15 Олмон https://www.president.tj/event/foreign_trips/35745 санаи муроҷиат 19.07.2024.

2. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Форуми иқтисодии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон29.09.2023 17.50 Олмон https://www.president.tj/event/foreign_trips/35748 санаи муроҷиат 19.07.2024.

3. Совместное заявление глав государств Центральной Азии и Федерального канцлера Германии 29-ого сентября 2023г. https://www.bundesregierung.de/resource/blob/998352/2226700/993116dda9348bf2671ad5fcb71aabcf/2023-10-01-z5-rus-data.pdf?download=1 санаи муроҷиат 22.-09.2024.

4. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар нишасти дуюми Сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Олмон undefined Сентябрь 17, 2024 12:48 https://khovar.tj/2024/09/prezidenti-um-urii-to-ikiston-emomal-ra-mon-dar-nishasti-duyumi-saroni-davlat-oi-osiyoi-markaz-va-olmon-ishtirok-namudand/ санаи муроҷиат 17.09.2024.

5. Мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо Канслери федералии Олмон Олаф Шолтс undefined Сентябрь 17, 2024 10:20 https://khovar.tj/2024/09/prezidenti-um-urii-to-ikiston-emomal-ra-mon-bo-kansleri-federalii-olmon-olaf-sholts-mulo-ot-namudand/ санаи муроҷиат м 09.2024.

6. Ҳайати Тоҷикистон бо доираҳои иқтисодию тиҷоратии Олмон мулоқот намуд undefined Сентябрь 17, 2024 13:46 https://khovar.tj/2024/09/ajati-to-ikiston-bo-doira-oi-i-1tisodiyu-ti-oratii-olmon-mulo-ot-namud/.

7. В Казахстане состоялся второй саммит «Центральная Азия Германия»18/09/2024 https://www.newscentralasia.net/2024/09/18/kazakhstane-sostoyalsya-vtoroy-sammit-tsentralnaya-aziya-germaniya/ санаи муроҷиат 18.09.2024.

8. Совместная Декларация глав государств Центральной Азии и Федерального канцлера Германии 18/09/2024 https://www.bundesregierung.de/resource/blob/992814/2308804/614220cef74643ffb42df3d675e9a252/2024-09-17-joint-statement-deu-z5-data.pdf?download=1 санаи муроҷиат 19.09.2024.

9. Комилова Х.Г. Центральная Азия + Германия (С5+1): состояние возможностии перспективҷ. Маҷмӯаи мақолаҳои Маркази татқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Масъалаҳои мубрами сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. (маҷмӯаи мақолаҳои конфронс ва мизҳои гирд). Душанбе-2023. 402.с. С.60-72.

10. Абдуджабборов М. Таджикистан и Германия: динамика развития двусторонних отношений и новые перспективы интенсификации многостороннего сотрудничества https://mts.tj/ru/5416/news/.

11. Гусейнов Эльданиз -Саммит «Германия -Центральная Азия»: преимущества и недостатки сотрудничества с ФРГ. https://cabar.asia/ru/sammit-germaniya-tsentralnaya-aziya-preimushhestva-i-nedostatki-sotrudnichestva-s-frg.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВО ТАДЖИКИСТАНА И ГЕРМАНИИ В РАМКАХ МОДЕЛИ «ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ И ГЕРМАНИЯ (С5+1)»

В данной статье анализируется политика правительства Германии в направлении двустороннего и многостороннего сотрудничества со странами Центральной Азии в рамках нового формата под названием «Центральная Азия и Германия (С5+1)» (Summit "Central Asia and Germany (C5+1), которые проходили в Берлине и в Астане.

В ходе встреч были определены приоритетные направления сотрудничества в формате “Германия - Центральная Азия” в рамках регионального стратегического партнерства и развитие торгово-экономических отношений и инвестиций.

В ходе переговоров и встреч Президент Республики Таджикистан отметил, что преимущества Таджикистана, такие как: наличие огромных природных ресурсов, в том числе критических минерально-сырьевых ресурсов, большие возможности по производству зелёной энергетики, достаточность трудовых ресурсов и положительная демографическая динамика, а также сотрудничество в сфере переработки полезных ископаемых являются основой для нашего взаимовыгодного сотрудничества.

С точки зрения автора, вышеуказанных встречи являются показателем того, что в двусторонних отношениях между Таджикистаном и Германией открыта новая страница, что создает благоприятные условия для развития взаимовыгодного сотрудничества в политической, экономической, социальной и культурной сферах.

Также основные итоги упомянутых конференций свидетельствуют о том, что в центре внимания Германии находится экономическое, торговое и инвестиционное сотрудничество со странами Центральной Азии, а соответствующие структуры Таджикистана имеют возможность расширять взаимовыгодные сотрудничества со своими немецкими коллегами.

Ключевые слова: Саммит С5+1, перспектива, модель, внешняя политика, геополитика, региональное стратегическое партнерство, торгово-экономическое сотрудничество, инвестиции, климат, окружающая среда, «зеленая энергетика».

DEVELOPMENT PROSPECTS COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND GERMANY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE “CENTRAL ASIA AND GERMANY (C5+1)” MODEL

This article analyzes the policy of the German government in the direction of bilateral and multilateral cooperation with the countries of Central Asia within the framework of a new format called "Central Asia and Germany (C5 + 1)" (Summit "Central Asia and Germany (C5 + 1), which was held in Berlin and Astana.

During the meetings, the priority direction of cooperation in the format of "Germany - Central Asia" within the framework of regional strategic partnership and the development of trade and economic relations and investments were identified.

During the negotiations and meetings, the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon noted that the advantages of Tajikistan, such as: the presence of huge natural resources, including critical mineral resources, great potential for the production of green energy, sufficient labor force and positive demographic dynamics, as well as cooperation in the field of processing minerals with Germany are the basis for our mutually beneficial cooperation.

From the author's point of view, the holding of the above-mentioned meetings is an indicator that a new page has been opened in bilateral relations between Tajikistan and Germany, which creates favorable conditions for establishing mutually beneficial cooperation in the political, economic, social and cultural spheres.

Also, the main results of the mentioned conferences indicate that Germany's focus is on economic, trade and investment cooperation with the countries of Central Asia, and the corresponding structures of Tajikistan have the opportunity to expand mutually beneficial cooperation with their German colleagues.

Keywords: C5+1 Summit, prospect, model, foreign policy, geopolitics, regional strategic partnership, trade and economic cooperation, investments, climate, environment, "green energy".

Маълумот дар бораи муаллиф: Саидов Нуралӣ Шамсович - номзади илмҳои фалсафа, ходими пешбари илмии шуъбаи Аврупои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ: Тел:(+992) 900276446; Почтаи электронӣ: saidovn.1960@gmail.com

Сведения об авторе: Саидов Нурали Шамсович - кандидат философских наук, ведущий научный сотрудник отдела Европы Института изучения проблемы государств Азии и Европы АМИТ: Тел: (+992) 900276446; Электронная почта:saydovn.1960@gmail.com.

About the author: Saidov Nurali Shamsovich - Candidate of Philosophical Sciences, Leading Researcher, European Department, Institute for the Study of Asian and European States, AMIT: Tel: (+992) 900276446; Email: saydovn.1960@gmail.com

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАК ОБЛАСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

РАХМОНЗОДА А.Ш.
кандидат исторических наук, заместитель директора по науке и образованию
Институт изучения проблем стран Азии и Европы
Национальной Академии наук Таджикистана

В статье анализируется внешняя политика как область деятельности государства в международных отношениях. Подчеркивается, что внешняя политика в ограниченном смысле рассматривается как совокупность отношений между независимыми государствами и другими участниками международных отношений,

представляющая собой политические отношения с другими государствами. Политические отношения между государствами и другими участниками международных отношений направлены на установление, поддержание и развитие различных отношений с другими государствами, нациями и народами. Именно политические отношения между государствами выступают в качестве основы для установления и развития других видов международных отношений, таких как экономические, научно-технические и культурные отношения.

Ключевые слова: *Внешняя политика, международные отношения, дипломатические отношения, внутренняя политика, безопасность, государство, система, национальные интересы, государственные интересы.*

В целом внешнюю политику можно определить как область деятельности государства в международных отношениях, цель которой проявляется в направленном воздействии на других участников межгосударственной деятельности. Внешняя политика является составной и неотъемлемой частью государственной политики и определяет внутреннюю политику государства. В определенных случаях в рамках государственной политики внешняя политика выступает как отдельная функция внутренней политики.

Каждое государство реализует то или иное направление внешней политики исходя из национальных и государственных интересов. Необходимость внешней политики обусловлена тем, что внутренняя политика не может удовлетворить потребности и интересы общества в решении ряда существующих проблем. В таком понимании внешняя политика выступает продолжением и дополнением внутренней политики, так как выполняет вспомогательные функции по отношению к внутриполитическим процессам.

Таким образом, можно отметить, что внутренняя и внешняя политика взаимосвязаны, поскольку ряд проблем имеет внутренний и международный аспекты.

Ряд авторов отмечают, что при отсутствии демократических ценностей во внутренней жизни государства через определенный период времени внешняя политика становится отдельной задачей внутренней политики. Каждое государство осуществляет внешнюю политику и использует ее на службе внутриполитических потребностей.

Внутренняя и внешняя политика реализуется в разных социальных условиях. Совокупность деятельности отдельных элементов, то есть суверенных государств, образует мировое сообщество, для которого характерна децентрализованная структура. Поэтому можно отметить, что политические действия государства, а не международного уровня, опираются на совместную деятельность людей и сотрудничество между ними.

Внешняя политика в ограниченном смысле рассматривается как совокупность отношений между независимыми государствами и другими участниками международных отношений, которая представляет собой политические отношения с другими странами. Политические отношения между государствами и другими

участниками международных отношений направлены на установление, поддержание и развитие различных отношений с другими государствами, нациями и народами. Именно политические отношения между государствами выступают в качестве основы для установления и развития других видов международных отношений, таких как экономические, научно-технические и культурные отношения.

Анализ источников показывает, что понятия «внешняя политика» и «международные отношения» различны по сути, и содержанию. Понятие «внешняя политика» используется для выражения политических отношений между отдельными государствами, то есть те политические действия, которые осуществляются одним государством против другого государства, считаются внешней политикой для первого государства. Понятие «международные отношения» является относительно широким понятием и включает в себя не только политические отношения, но и другие виды отношений и общения между субъектами на международной арене.

Необходимо отметить, что при изучении и исследовании внешней политики сформировались разные взгляды, которые по-разному рассматривают сущность, основные задачи, цель, основные факторы и направления данного вида государственной деятельности на международной арене.

При осуществлении внешней политики отдельные государства преследуют различные цели, в том числе обеспечение государственной и национальной безопасности, устранение существующих угроз, экономический рост и развитие, политическую стабильность, повышение морального и материального уровня жизни населения, экономической и политической мощи государства.

Особое значение имеют национальный суверенитет и территориальная целостность, невмешательство во внутренние дела, повышение престижа и роли государства в международных отношениях, защита определенного экономического и политического положения в мире. Средства достижения цели определяются сущностью внешней политики, которая зависит от различных факторов, таких как форма хозяйствования, уровень социально-экономического развития, социально-политическое устройство государства, политический режим, участие в деятельности международных организаций, военно-политических блоков и от уровня политической культуры.

Государство преследует эти цели и осуществляет комплекс действий и мер, направленных на установление и поддержание различных отношений с другими государствами. В такой ситуации государство действует для защиты своих интересов и пытается расширить свое влияние на других участников международных отношений. Для достижения своих целей на международной арене государство проводит определенную политику и выполняет свои внешние задачи. В научной литературе выделяют такие задачи внешней политики государства, как экономические, политические, представительные, охранительные, информационные, идеологические задачи.

Каждая задача внешней политики государства считается важной и необходимой. Экономическое развитие страны, политическая стабильность в стране зависят от

эффективности внешней политики, ведь экономическая мощь и политическая стабильность в стране является одной из первостепенных и важных задач внешнеполитической деятельности государства.

В рамках задачи защиты государство устраняет существующие угрозы и обеспечивает безопасность страны в ее внешнеэкономической деятельности. Именно безопасность страны считается основой и фундаментом экономического развития и политической стабильности. Эта задача направлена на защиту от возможной угрозы узурпации, попытки мирного решения спорных вопросов и проблем. Необходимо отметить, что эффективная реализация этой задачи зависит от способности государства и его органов выявлять возможные угрозы и предотвращать нежелательные события. Реализация задачи охраны осуществляется в рамках деятельности таких государственных органов, как представительства, посольства, дома культуры, разведки и контрразведки [8, с. 98-99].

Ряд исследователей указывают, что эффективность деятельности государственных органов внешней политики зависит от развития и экономического потенциала государства, поскольку для осуществления действий и ряда мероприятий необходимы экономические средства.

Идеологическая задача предстает как некая ценность, которая воплощает национальные и государственные интересы и направлена на продвижение и популяризацию политических и социальных преимуществ политической системы и образа жизни на международном уровне. Эта задача считается причиной повышения авторитета страны в системе международных отношений. В некоторых случаях конкуренция идеологий во внешней политике приводит к конфликтам, решение которых зависит от публичной демонстрации преимуществ или достижения определенных решений. В случае использования политических, экономических или военных средств ситуация, наоборот, расширится [8, с. 101].

Во внешнеполитической деятельности каждое государство старается найти союзников и выгодные контакты, а для реализации этих целей выполняет организационную задачу, которая проявляется в продвижении национальных и государственных интересов, а также решении глобальных проблем. Необходимо отметить, что во внешней политике отдельные государства пытаются решать глобальные проблемы, так как в современных условиях решить такие проблемы изолированно невозможно. Поэтому на международном уровне необходимо организовывать и координировать деятельность всех стран в решении глобальных вопросов.

Основные задачи внешнеполитической деятельности государства имеют многогранный характер, заключающий в себе большое значение внешней политики в управлении общественными отношениями, постоянное воздействие на общество и само государство. Задачи внешней политики затрагивают деятельность государства во всех сферах международного сотрудничества.

Одним из видов внешнеполитических отношений можно назвать дипломатию. Дипломатические отношения обеспечиваются внешнеполитической деятельностью

глав государств, правительств, специализированных государственных органов, должностных лиц. Необходимо отметить, что политические отношения с другими государствами считаются закрытой сферой государственной жизни, в которой дипломатические отношения занимают центральное место.

Понятие «дипломатия» относится к политической деятельности специализированного государственного органа, которая направлена на развитие и поддержание политических отношений с другими участниками международных отношений и защиту национальных и государственных интересов, граждан за рубежом.

Можно отметить, что классификация содержания и содержание понятия «дипломатия» во многом схожи. В дипломатическом словаре сказано следующее: «дипломатия – это средство реализации внешней политики государства, предусматривающее совокупность невоенных мероприятий, средств и методов, которые применяются с учетом конкретных условий и характера задач, служебная деятельность глав государств и правительств, министров иностранных дел, внешнеполитических ведомств, дипломатических представительств за рубежом, представительство в международных конференциях по реализации целей и задач внешней политики государства, защите прав и интересов государства, его власти и граждан за рубежом» [3, с. 92].

Таким образом, можно отметить, что дипломатия – это особая форма официальной государственной деятельности, которую осуществляют главы государств, правительств, министры иностранных дел, посланники и послы, представители на международных конференциях, представители в международных организациях, а также центральным аппаратом, Министерством иностранных дел, посольствами и другими дипломатическими представительствами.

Важную роль в осуществлении внешнеполитической деятельности государства играют органы государственной власти, обладающие определенными полномочиями в сфере внешней политики. Основные задачи этого государственного органа направлены на разработку концептуальных основ внешней политики, установление и поддержание отношений с другими государствами, нациями и народами. Таким образом, эти органы государственной власти обеспечивают основы многоуровневого сотрудничества в различных сферах общественной жизни.

Анализ научных источников показывает, что отдельные школы и авторы по-разному рассматривают проблемы внешней политики государства. Анализируя внешнюю политику государства, представители школы политического реализма рассматривают государство как единое целое, определяющее направление своей деятельности исходя из национальных интересов.

Основоположник политического реализма Г. Моргентау определяет внешнюю политику как силу, в которой национальные интересы преобладают над международными нормами и принципами. В теории Г. Моргентау является господствующим то согласно которому цель внешней политики определяется в рамках национальных интересов и должна поддерживаться соответствующей силой [12, с. 31].

Анализ данного тезиса показывает, что военная, экономическая и другие виды силы являются основным и важным средством достижения целей внешней политики. Так, анализ таких категорий, как «национальный интерес» и «национальная мощь», находится в центре внимания Г. Моргентау. Необходимо отметить, что и другие авторы политического реализма, такие как К. Томпсон, Ф. Шуман, Ч. Маршал поддержали данный тезис.

В рамках школы политического реализма выделяются основные модели внешней политики каждого государства. Первая модель внешней политики проявляется во временном сохранении власти и поддерживается теми государствами, которые действуют в направлении сохранения установившегося баланса сил или того же положения, которое было достигнуто.

Вторая модель направлена на увеличение полномочий органов власти и укрепление существующих органов власти. В рамках этой модели государство пытается изменить баланс сил за счет распространения своего влияния на новые регионы. Ряд авторов называют эту модель империалистической, поскольку она основана, прежде всего, на использовании военной, экономической и культурной экспансии.

Сущность третьей модели проявляется в политике репутации и влияния, которую проводят те государства, склонные к демонстрации силы и могущества, которая направлена на сохранение своего положения в системе международных отношений [12, с. 34].

Исходя из вышеизложенного, можно отметить, что государство выбирает ту или иную модель осуществления внешнеэкономической деятельности в пределах своих возможностей и сил. Для определения силы государства Г. Моргентау создал категорию «национальная мощь» на основе концептуального учения А. Махан и обзоры Н. Спайкмана.

По мнению Г. Моргентау, структура национальной мощи состоит из таких важных элементов, как география, природные ресурсы, военная мощь, население, производственная мощь, национальный характер, качество и уровень дипломатии, национальная духовность. Анализ основного тезиса Г. Моргентау показывает, что категория «национальная мощь» тождественна понятиям «государственная власть» и «внешнеполитическая власть государства». В таком случае речь идет о ресурсах, которые используются для достижения целей внешней политики государства.

Таким образом, можно сделать вывод, что Г. Моргентау в основном опирается на мощь государства как на главный фактор внешней политики. В необходимых случаях сила может быть применена для достижения ряда внешнеполитических целей, особенно в области обеспечения безопасности и устранения существующих угроз государственной и национальной безопасности.

Другой представитель школы политического реализма Р. Арон классифицировал внешнюю политику государства с позиции офицера и дипломата, ведь взаимоотношения государств представляют собой чередование войны и мира. Необходимо, чтобы государство заботилось об увеличении своей мощи и в этом

вопросе полагалось только на свою силу в отношениях с другими государствами.Характер международных отношений проявляется в том, что всегда существует альтернатива между войной и миром. По этой причине необходимо, чтобы отдельное государство всегда было готово к насильственному решению проблемы или, по крайней мере, к защите своих интересов военными средствами.

Таким образом, по мнению Р. Арон внешняя политика государства считается коллективным явлением, и для ее исследования необходимо анализировать все ее уровни. На основе такого анализа становится возможным определить основные факторы, формирующие и развивающие внешнюю политику государства [11, с. 230-231].

В случае детального анализа внешнеполитического курса государства становится возможной эффективная реализация основных целей внешнеполитической деятельности государства. Именно поэтому в новое время внешняя политика государства привлекала внимание разных школ и отдельных авторов.

Американский политик Д. Шпингер является одним из первых исследователей, предложивших идею уровней анализа внешней политики государства. На основе всестороннего изучения и анализа внешней политики Д. Шпингер предложил два уровня анализа – интернациональный и государственно-системный [15, с. 77-78].

На уровне международной системы появляется возможность анализа международных отношений как коллективного явления, на основе которого можно определить характер различных процессов глобального значения. В таком случае определяется общая ситуация международных отношений, основные направления развития политических процессов.

На государственном уровне международная политика детально и точно анализируется с точки зрения суверенного государства, поскольку государство является основным участником международных отношений и обладает автономией и свободой выбора направления своей внешнеполитической деятельности.

Мы считаем, что эффективность внешней политики во многом зависит от уровня ее анализа. в случае анализа международной системы отдельное государство выбирает основные средства достижения целей в связи с международной обстановкой. С точки зрения анализа государственного уровня становится возможным выбор направления внешнеэкономической деятельности государства.

Некоторые авторы уделяли особое внимание анализу внешней политики и предлагали иные уровни ее анализа. Например, П. Морган продолжил разделение уровней внешнеполитического анализа и предложил пятиуровневую модель анализа. П. Морган предложил следующие уровни анализа внешней политики государства:

— результат принятых решений и поведения лиц, активных в направлении внешней политики, определяет взаимоотношения между государствами.На этом уровне большое значение в ее эффективности имеет субъективный аспект реализации внешней политики;

— на принимаемые решения влияет деятельность различных групп, таких как бюрократические структуры, политическая элита, группы интересов, кабинет

министров. От активности и влияния таких групп зависит уровень реализации внешней политики государства;

— основное внимание направлено на государство, поскольку оно доминирует в мировой политике, поэтому необходимо рассматривать и анализировать поведение каждой страны в отдельности;

— возникает необходимость изучения региональных союзов, блоков, отдельных групп государств, поскольку государство может иметь определенных союзников в реализации своей внешней политики;

— международная политика в целом образует систему, определяющую поведение государств по отношению к другим факторам. В такой ситуации необходимо проанализировать систему международных отношений в общем виде [13, с. 5].

Таким образом, можно сделать вывод, что на каждом уровне анализа рассматриваются разные участники международной политической системы, что зависит от классификации авторов и их принадлежности к той или иной политической школе.

Значительный вклад в изучение системного подхода внешней политики внес Дж. Розенау выдвинул концепцию связи, согласно которой поведение участников одной внутренней системы влияет на другую систему, а также на всю систему международных отношений. Дж. Розенау отмечает, что внешняя политика каждого государства определяется как внешними, так и внутренними факторами. Кроме того, внутренние факторы влияют на внешнюю политику на высоком уровне, в таком случае внутренняя политика не может быть защищена от влияния других стран и всей системы в целом.

Дж. Розенау еще более конкретно подошел к анализу внешней политики государства и предложил шесть ее составляющих:

— роль и статус лиц, участвующих в процессе принятия решений в международных делах. На этом уровне тщательно изучаются и анализируются личностные особенности людей, участвующих в этом процессе;

— роль лиц, принимающих решения, то есть действия человека зависят не только от личных качеств, но и от занимаемого им положения в организации или в политической системе, формирующей рамки его деятельности;

— структура правительства, от которой зависит авторитет ряда политиков, приобретшая особое значение в продвижении внешней политики;

— определение характеристик общества: на этом уровне основное внимание направлено на те факторы, которые оказывают существенное влияние на решения правительства;

— международные отношения, которые зависят от связи и взаимного влияния государств на мировом уровне;

— мировая система: международное, региональное и глобальное пространство определяет мировую систему, в рамках которой действует государство [14, с. 171].

Таким образом, Дж. Розенау отмечает, что на мировой арене главными активными субъектами считаются индивиды, которые взаимодействуют друг с другом без посредничества государства.

Позднее в научных работах Ж. Розенау обсуждаются новые участники международных отношений. В таком случае новые участники не являются ни физическими лицами, ни государственными образованиями, влияющими на изменения в мировой системе. Дж. Розенау отмечает, что такие новые участники сужают позиции государства на мировой арене. В такой ситуации автор говорит о разделе мира, то есть, с одной стороны, межгосударственных отношений, а с другой, негосударственных участников системы международных отношений. Касательно этого вопроса, продолжая свое мнение, Ж. Розенау отмечает, что в любом случае в мировой политике в первую очередь рассматриваются именно личности. Лидерские качества личности оказывают глубокое влияние на процесс принятия решений в направлении внешнеэкономической деятельности.

Американский исследователь Г. Эллисон, анализируя внешнюю политику государства, выделяет три основные модели формирования и развития внешней политики:

— внешняя политика рассматривается как результат рациональной деятельности участников. Эта модель отождествляет внешнюю политику с «поведением» государства как единого целого. Такое понимание политики характерно для тех ситуаций, когда направление внешней деятельности определяется одним лицом;

— каждое государство состоит из различных организационных структур, уполномоченных на иностранные действия на международной арене. Каждая организация имеет свои особенности и предоставляет актуальную информацию для принятия решений по внешнеэкономической деятельности;

— внешняя политика считается результатом деятельности властей и их руководителей. В целях разработки общих целей внешнеполитической деятельности отдельные структуры внутри государственного аппарата могут руководствоваться своими ограниченными внутриведомственными целями [10, с. 41].

Эти модели показывают, насколько внешняя политика представляет собой сложное и всеобъемлющее явление. Именно общий аспект заставляет исследовать все уровни внешней политики, чтобы получить точный и всесторонний анализ. Понятно, что внешняя политика есть продолжение внутренней политики. Однако вне зависимости от связи внутренней политики с внешней политикой необходимо отметить, что внешняя политика имеет свои цели и задачи и, как следствие, влияет на внутреннюю политику.

Ни одно государство не может существовать и развиваться в отрыве от других стран и народов. Взаимоотношения государств очень разные, и их регулирование осуществляется не только на уровне отдельного государства, но и на международном уровне.

Соответственно, каждое суверенное государство проводит внутреннюю и внешнюю политику, которая считается неотъемлемой частью политических процессов. Внешняя политика продолжает внутреннюю политику, и ее переводом считаются отношения с другими странами. Как и внутренняя политика, внешняя политика связана с экономической формой правителей, общественным и государственным устройством и воплощает их на международной арене. Главной целью внешней политики в такой ситуации является обеспечение благоприятных международных условий для реализации национальных интересов государства.

Национальные интересы являются одной из основных категорий в теории и практике внешней политики государства и межгосударственных отношений. Государство как единый организм можно рассматривать как коллективную индивидуальность, отвечающую за свой индивидуальный национальный интерес. Для каждого государства национальный интерес неповторим и уникален; он представляет только душу, характер и природу.

Категория национальных интересов» была включена в Оксфордскую энциклопедию социальных наук в 1935 г. Обработка и развитие этой концепции принадлежит американским историкам Дж. Берду и Р. Нибуру [4, с. 108].

В зависимости от мировоззренческой позиции исследователей и ученых содержание понятия «национальные интересы» классифицируется по-разному. Однако большинство исследователей, анализировавших данную категорию, отмечают, что национальные интересы состоят из двух элементов: интереса государства и интереса граждан, которые связаны друг с другом и дополняют друг друга.

На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что понятие «национальные интересы» в рамках рационального подхода представляет собой весьма сложный процесс, поскольку на выбор всегда влияет морально-мировоззренческое предпочтение.

Для комплексного исследования внешней политики, которая считается сложным процессом в силу большого количества факторов, необходимо провести анализ каждого ее уровня – индивидуального, государственного и системного.

А. В. Гусаков подчеркивает, что «в условиях параллельного перехода процессов глобализации, регионализации и глокализации и усиления роли региональных участников международных отношений, различных по своей - важным становится системный уровень внешней политики, позволяющий в полной мере учитывать влияние региональных государств и «нетрадиционных участников» на развитие международных отношений на региональном и субрегиональном уровне [2, с. 16].

В результате увеличения количества многоуровневых структур межгосударственной интеграции и повышения их роли и места в политических процессах современного мира, при формировании национальных интересов современные государства учитывают и общерегиональные интересы. Этот факт позволяет говорить о формировании двойственных интересов - с одной стороны, интересов государства, с другой стороны, интересов региональных интеграционных структур, частью которых является государство.

Категория «национальные интересы» также изучалась и обсуждалась российскими исследователями. В этом направлении велик вклад Е. А. Позднякова. Он отмечает, что категория «национальный интерес» воплощает в себе общественное согласие внутри страны, объединяющее разных во всех отношениях людей, существование нации и народа, государства как единой организации» [5, с. 96].

Анализируя категорию «национальный интерес», Е.А. Поздняков разделил два ее важных аспекта - политико-идеологический и практически-политический. Политико-идеологический аспект национальных интересов, как правило, служит цели оправдания внутренних и внешних действий, уже осуществленных или планируемых под предлогом защиты национальные интересы. В современных условиях большинство развитых стран используют эти национальные интересы для проведения различных акций, в целях завоевания поддержки народных масс и формирования общественного мнения.

Эта функция национальных интересов очень широко распространена в политической практике. Однако этот аспект национальных интересов может измениться. То есть, если национальные интересы остаются неизменными длительное время, то политический и идеологический аспект может измениться в короткие сроки.

Практическая и политическая сторона национальных интересов основывается на объективных требованиях развития национального общества и воплощается в целях, средствах и планах, посредством которых эти требования реализуются.

Близкую точку зрения высказал и И. Г. Яковенко. По его мнению, «национальные интересы» в принципе диалогичны, то есть в процессе формирования понятия национальных интересов внутри общества возникает диалог между отдельными его элементами [9, с. 32].

Анализируя категорию «национальные интересы», можно отметить, что категории «национальные интересы» и «государственные интересы» сопоставляются в научных источниках, поскольку государство представляет потребности нации. Ряд исследователей отмечают, что в современных условиях необходимо не использовать понятие «национальный интерес», поскольку в таком случае учитывается только интерес основной нации общества. Поэтому необходимо использовать только понятие «государственный интерес», включающее в себя интересы всех граждан государства, независимо от национальной и этнической принадлежности. На наш взгляд, понятия «национальные интересы» и понятия «государственные интересы» схожи, и лишь в некоторых случаях между ними имеется различие.

На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что в современный период формирования национальных интересов на него влияют различные факторы. Государство должно осуществлять свою внешнеполитическую деятельность и руководствоваться национальными интересами, которые должны соответствовать коренным интересам государства и нации. Территориальное единство, фундаментальные общественные институты, политическая независимость — явления, которые государство должно охранять и сохранять любой ценой. Во многом репутация государства на мировом уровне и его внутренняя стабильность зависят от уровня

эффективности решения этих задач. Кроме того, благополучие нации и государства и их существование зависят от того, насколько точно и конкретно определен и обоснован «национальный интерес» [6, с. 68].

В реализации внешней политики современные государства используют различные механизмы и инструменты. Эффективность внешней политики зависит от использования таких механизмов и инструментов, а также от различных доступных ресурсов. Понятие «ресурсы внешнеэкономической деятельности» относится к мощности государства, которая обеспечивает возможность реализации решений внешнеэкономической деятельности в направлении национальных интересов.

Ресурсы внешнеэкономической деятельности могут быть материальными и нематериальными. Материальные ресурсы включают географические, территориальные, экономические, демографические, природные и военные показатели. К нематериальным ресурсам относятся политические, институциональные, социально-психологические, идеологические, научные, информационные и рекламные ресурсы. В дополнение к этому необходимо отметить, что формирование ресурсов также очень важно, поскольку позволяет точно определить национальный интерес и мобилизовать имеющиеся ресурсы для его реализации.

Каждое государство как отдельная система старается обеспечить свое единство и сохранить это единство надолго. Реализация этих задач невозможна без сотрудничества с другими участниками международных отношений, что воплощается во внешней политике.

Для обеспечения эффективности внешней политики государство использует различные инструменты, среди которых основное место занимают «тяжелая сила» и «легкая сила». Можно отметить, что прочность является одним из важных факторов в этой области. Исследователи пока не пришли к точному выводу относительно классификации категории «мощность». Ряд исследователей определяют «власть» как средство получения благ в будущем. «Власть включает в себя все факторы, которые устанавливают и поддерживают власть человека над человеком. Сила охватывает от физической силы до тонких психологических связей и помогает контролировать одно сознание другим сознанием [1, с. 15].

Анализ научных источников показывает, что большинство исследователей не различают понятия «власть» и «влияние» и считают их синонимами. Во всех классификациях понятия «власть» подчеркивается, что власть влияет на процессы внешнеэкономической деятельности других государств. Такое воздействие может иметь разные формы, которые в связи с этой силой делятся на два вида - тяжелую и легкую силу. Под понятием «тяжелая сила» понимается принуждение, особенно связанное с применением военных средств.

Необходимо отметить, что основным средством обеспечения государственных интересов во все времена считалась военная сила. Наличие большого количества военных средств в той или иной стране признавалось главным показателем обеспечения безопасности и безопасности страны. Именно поэтому отдельные страны

используют множество экономических средств для укрепления своих вооруженных сил.

Анализ показывает, что применение силы признается средством достижения национальных интересов в нескольких случаях:

— когда других средств нет или они не могут дать хороших результатов;

— в случае, когда имеются другие средства, но роль и место военной силы безусловны и она признается полноценным и продуктивным средством;

— когда государство вынуждено реагировать на военную угрозу другой страны;

— в случае, если складывающиеся условия вынуждают государство применить военную силу, без угрозы ответных ударов [7, с. 135].

К средствам осуществления процесса внешнеэкономической деятельности относятся армия, численность ее личного состава, ее морально-психологическое состояние, количество и качество вооружений и военных баз, наличие ядерного оружия. Применение военных средств может быть прямым или косвенным. Непосредственное применение военных средств применяется в случае военных действий, посредничества и интервенции. Косвенные средства появляются в ходе военных учений, маневров, испытаний оружия, а также при угрозе применения военной силы.

Необходимо отметить, что большинство исследователей сомневаются в целесообразности прямого применения военной силы как действенного инструмента внешней политики. Они предполагают, что применение силы с целью запугивания, которое приводит к подчинению противоборствующей стороны, уместно. Угроза применения военной силы – действие, направленное на запугивание другой страны своей военной мощью с целью ликвидации конфликта, предотвращения последних действий противника.

Необходимо отметить, что угроза применения военной силы неоднократно использовалась как фактор сдерживания недружественных сил и государств от нежелательных военно-политических действий. В современных условиях во взаимоотношениях стран угроза применения силы признается большинством современных научных школ как фактор эффективности внешней политики государства.

Демонстрация этой силы — еще одна форма проявления военной мощи. Основная цель такой демонстрации состоит в том, чтобы потенциальный противник мог увидеть силу и возможности этого государства и соответственно определить свои действия против этого государства. Именно поэтому каждый год отдельные страны организуют демонстрацию своей военной мощи, тем самым демонстрируя свою военную мощь на мировой арене другим участникам системы международных отношений. Необходимо отметить, что в последние годы такие показы приобрели традиционный характер, и даже проводятся совместные показы союзных стран.

В заключение можно отметить, что в современных условиях военная сила приобрела особую роль и статус на международной арене, от нее зависит место сил в

системе международных отношений. Анализ действий отдельных стран показывает, что именно военная мощь выступает важным и основным фактором, обеспечивающим реализацию основных целей внешней политики. Поэтому отдельные страны стараются усилить свой военный сектор, как важный фактор обеспечения безопасности и повышения эффективности внешней политики, затрачивая большие финансовые ресурсы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гукасов, А.В. «Жесткая» и «мягкая» сила как инструменты внешней политики США // Вестник Института стратегических исследований ПГЛУ: Сб. научных трудов. – Выпуск I: Конфликты – безопасность – геополитика: стратегический анализ современного мирового развития. – Ставрополь: Ставролит, 2011. – С.15
2. Гукасов А.В. Современная внешняя политика США в регионе Персидского залива: автореф. дисс. … канд. политич. наук. − Пятигорск, 2013. – С. 16.
3. Зеркин, Д. И. Политология / Д.И. Зеркин. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 544 с..
4. Панин В.Н. Роль и значение национальных интересов в международной политике государств / В.Н.Панин // Университетские чтения – 2006: материалы науч.-метод. чтений ПГЛУ. Ч. 10, секции 2-3 симпозиума 3. – Пятигорск: ПГЛУ, 2006. – С.108-113.
5. Поздняков Э.А. Нация. Национализм. Национальные интересы / Э.А.Поздняков – М.: Изд-во Прогресс-культура, 1994. – С. 96.
6. Рахмонзода А.Ш. Трансформации системы международных отношений Республики Таджикистан в условиях глобализации. Монография / А.ш. Рахмонзода. – Душанбе: «Дониш», 2024. – 222 с.
7. Мухаметов Р.С. Инструменты внешней политики России: сущность и форма реализации //Искусство управлении. − 2010. −№ 2. – С. 135
8. Торкунов, А.В. Современные международные отношения и мировая политика / А. В. Торкунов.– М.: Просвещение, 2004. – 422 с.
9. Яковенко И.Г. Российское государство: национальные интересы, границы, перспективы / И.Г. Яковенко. - М.: Изд-во Новый хронограф, 2008. –С. 32.
10. Allison G., Zelikow, P. Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis / G.Allison, P. Zelikow. – Reading Mass.: Longman, 1999. – P.41-43.
11. Aron R. Peace and War: A Theory of International Relations / R.Aron. – N.J.: Transaction Publishers, 2003. P.230 – 232.
12. Morgenthau H. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / H.Morgenthau. –N.Y.: McGraw-Hill, 1993. – P.31.
13. Morgan P. Deterrence Now / P.Morgan – Cambrige: Cambrige University Press, 2003. P.5-8.
14. Rosenau J. The Study of World Politics: Theoretical and Methodological Challenges / J.Rosenau– N.Y.: Routledge, 2006. P.171-197.

15. Singer D. The Level-of-Analysis Problem in International Relations / D.Singer // World Politics. – 1961. – №1. – P.77-92.

СИЁСАТИ ХОРИҶӢ ХАМЧУН СОҲАИ ФАЪОЛИЯТИ ДАВЛАТ ДАР МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Дар мақола сиёсати хориҷӣ хамчун соҳаи фаъолияти давлат дар муносибатҳои байналмилалӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Таъкид мегардад, ки сиёсати хориҷӣ ба маънои маҳдуд ҳамчун маҷмӯи муносибатҳои байни давлатҳои мустақил ва дигар иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ, ки муносибатҳои сиёсиро бо дигар давлатҳо ифода мекунад, баррасӣ карда мешавад. Муносибатҳои сиёсии байни давлатҳо ва дигар иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ бо муқаррар кардан, нигоҳ доштан ва инкишоф додани муносибатҳои гуногун бо дигар давлатҳо, миллатҳо ва халқҳо нигаронида шудаанд. Маҳз муносибатҳои сиёсии байни давлатхо асоси барқарор кардан ва инкишоф додани дигар хел муносибатҳои байналмилалӣ, монанди муносибатҳои иқтисодӣ, илмию техникӣ ва фарҳангӣ мебошанд.

Калидвожаҳо: Сиёсати хориҷӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, муносибатҳои дипломатӣ, сиёсати дохилӣ, амният, давлат, низом, манфиатҳои миллӣ, манфиатҳои давлатӣ.

FOREIGN POLICY AS A FIELD OF STATE ACTIVITIES IN INTERNATIONAL RELATIONS

The article analyzes foreign policy as a field of state activity in international relations. It is emphasized that foreign policy in a limited sense is considered as a set of relations between independent states and other participants in international relations, representing political relations with other states. Political relations between states and other participants in international relations are aimed at establishing, maintaining and developing various relations with other states, nations and peoples. It is political relations between states that act as a basis for establishing and developing other types of international relations, such as economic, scientific, technical and cultural relations.

Keywords: Foreign policy, international relations, diplomatic relations, domestic policy, security, state, system, national interests, state interests.

Маълумот оид ба муаллиф: **Раҳмонзода Азимҷон Шералӣ -** номзади илмҳои таърих, муовин оид ба илм ва таълими директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: 900-18-00-38. E-mail: raxmonzoda92@bk.ru

Сведения об авторе: Рахмонзода Азимджон Шерали - кандидат исторических наук, заместитель директора по науке и образованию Институт изучения проблем

стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана, адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: 900-18-00-38. E-mail: raxmonzoda92@bk.ru

About the author: Rahmonzoda Azimjon Sherali - Candidate of Historical Sciences, Deputy Director for Science and Education, Institute for the Study of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: 900-18-00-38. E-mail: raxmonzoda92@bk.ru

ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ ПРИСОЕДИНЕНИЯ МОЛОДЕЖИ К ТЕРРОРИСТИЧЕСКИМ И ЭКСТРЕМИСТСКИМ ГРУППАМ

ЗИЁЕВ СУБХИДДИН НАСРИЕВИЧ
МУРУВВАТИЁН САБРИНА ШЕРАЛИ-ХАН
Институт изучения стран Азии и Европы

Сегодня во многих странах мира идут разрушительные войны, вызывающие рост числа вынужденных беженцев, безработицу, голод и другие социально-идеологические проблемы. Терроризм и экстремизм обострились как никогда и их последствиями стали самой серьезной проблемой человечества за последние столетия. Данная тема требует детального исследования сквозь призму многолетнего опыта разных стран мира. В данной статье мы раскроем попытки Республики Таджикистан в предотвращении причастия молодежи к запрещенным исламским группировкам.

Ключевые слова: *терроризм, экстремизм, международные правовые нормы, безопасность, террористические группировки.*

Международный терроризм на современном этапе стал одной из актуальных проблем современности. Он оказывает негативное воздействие на глобальные мировые процессы, развитие стран, международную жизнь и безопасное существование людей.

Республика Таджикистан является демократическим, правовым, светским и единым государством, в котором учитывается голос каждого гражданина на основе положений Конституции (1994 г.) страны. В результате чего развитие демократических институтов, обеспечение прав и свободы человека и гражданина, гарантия свободы совести, обеспечение национальной безопасности страны, обеспечение стабильности общества и в целом осуществление модернизации общества принято считать главной целью Правительства Республики Таджикистан. К сожалению, с точки зрения возможностей и условий реализации своих позиций, также существует ряд факторов и угроз, являющиеся реальной проблемой национальной безопасности страны в конституционном устройстве государства. В число таких трудностей входит терроризм и экстремизм. Они

являются одними из опаснейших факторов и негативных проявлений, серьезно препятствующих укреплению национального единства.

Год за годом терроризм постоянно сопровождает человечество, и он уже известен на мировом уровне как один из самых опасных явлений современности. Изначально терроризм не имел столь широкого распространения, но со временем он принял различных форм и его опасность стала глобальной. Террористические акты приводят к большим человеческим жертвам, к тяжелым психическим переживаниям у людей, к утрате материальных и духовных благ, восстановить которых порой становится невозможно. Терроризм сеет вражду и разногласия между государствами, разжигает войны, недоверие и ненависть между социальных и национальных групп, которые в ряде случаев невозможно преодолеть в одном поколении. Ключевая задача террористических операций - добиться определенного эффекта шока, в частности, создать угрозу, страх, обществу, странам и отдельным лицам. Все страны и народы мира едины в борьбе с терроризмом, ведь эта проблема является одной из глобальных, и так или иначе коснулась всех государств в 21 веке.

Вот почему Основатель национального мира и единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании парламенту Республики Таджикистан от 21 декабря 2021 года сказал следующие слова: «В начало девяностых годов прошлого века - когда наше независимое государство сделал свои первые шаги, Таджикистан был втянут в вихрь острой политической оппозиции и в огонь навязанной гражданской войны с интригами и заговорами внутренних и иностранных экстремистских сил, что привело к многочисленным жертвам и большому материальному и моральному ущербу» [2].

Стоит упомянуть, что Таджикистан имеет сотрудничество с международными организациями, такими как ЕС, ОБСЕ и ООН в вопросе борьбы с терроризмом. Меры, предпринятые в противодействии терроризма в Республике, а также закона «О борьбе с терроризмом» от 16 ноября 1999 г., который говорит о реализации государственной политики в области борьбы с терроризмом и даёт ему определение. И рассмотрение Уголовного кодекса Республики Таджикистан 1998 г., уделяющего особое внимание раздела преступления против общественной безопасности, который включает меры наказания за террористическую деятельность [4].

В своих предыдущих посланиях Глава государства также предупредил и предостерег от нездоровой конкуренции некоторых стран, в которых стремительно повышается рост экстремистских и террористических преступлений, расширяется и получает новые обороты международный терроризм, происходит активизация экстремистских элементов, привлечения молодежи в ряды экстремистских и террористических организаций, и их участие в вооруженных конфликтах зарубежных стран. С свою очередь, они, выражая свою обеспокоенность в мире, регулярно призывают благородный народ Таджикистана быть бдительными и политически грамотными, уважать историю и цивилизацию

своих предков, беречь национальный мир и единство свой страны. В особенности, как пишут в своей научной работе русские ученые Абрамов А.В., Федорченко С.Н., Курылев К.П.: «В арсенале террористов: взрывы, похищения с целью выкупа, вооруженные нападения. Основные мишени террористов: таджикистанские политические деятели (высокопоставленные чиновники, депутаты парламента и местных органов власти, известные политики, а также общественные деятели и профессионалы в какой-либо области, пользующиеся авторитетом в Таджикистане), российские военнослужащие и пограничники, иностранцы (представители международных организаций, журналисты, инженеры)» [5].

Республика Таджикистан, наряду с другими странами региона, также остро ощущает нарастание угроз экстремизма и терроризма своей национальной безопасности и стабильному ежедневному развитию. Террористические угрозы приобрели новые формы и методы, расширился их масштаб, меняются способы террористических актов и их цели, исходя из чего с каждым разом уполномоченным властям приходится сложнее определить ядро опасности. Переброска боевиков-террористов из Ирака и Сирии в другие регионы и в связи с этим усиление позиций террористической организации «Исламское государство» в Афганистане создали большую опасность для стран Центральной Азии, в частности для Республики Таджикистан.

Экстремистские и террористические организации проводят широкую агитационную работу по привлечению молодежи в свои ряды, в том числе, появилась новая опасность в мире кибернетики, так как новые соучастники терактов все чаще находятся посредством интернет-ресурсов. Гражданская война 1992-1997 гг. в Таджикистане принесла за собой немалый ущерб не только по идеологическому, но и по региональному принципу, однако вне зависимости от этого, Республика Таджикистан имеет сильной и устойчивой позиции в противодействии экстремизму и терроризму. Таджикистан имеет богатый опыт борьбы за мир, а в годы независимости для борьбы с такого рода нежелательными действиями в нашей стране создана благоприятная нормативно-правовая база, которая уже официально закреплена на постоянной основе.

В этот период основные направления государственной политики в сфере обеспечения национальной безопасности и противодействия терроризму и экстремизму охватывают, прежде всего, формирование нормативно-правовых основ предупреждения и противостояния этим нежелательным факторам общества. За долгие годы периода независимости в Таджикистане была произведена колоссальная кампания против предотвращения распространения терроризма и экстремизма. Правительство со своей стороны проводит огромную работу с целью предотвращения терроризму. Республика Таджикистан активно занимается выявлением и предотвращению нелегальных перевозок наркотиков. Продажа наркотиков является одним из способов поступления доходов для террористических организаций, поэтому противоборство наркобизнесу важно [3].

Вспоминая годы гражданской войны Президент Республики Таджикистан отметил: «В те дни международные террористические организации и экстремисты превратили нашу страну в полигон для испытания своей смертоносной мощи и мишень античеловеческих предубеждений. В результате хаоса и навязанной гражданской войны сотни тысяч наших граждан были убиты, а более миллиона мирных жителей стали бездомными и беженцами. Однако, опираясь на возможности нашей цивилизации и древней культуры, мы смогли наладить конструктивный диалог и обеспечить мир, стабильность и национальное единство» [6].

Таджикистан является естественным партнером государств, международных и региональных организаций в борьбе с терроризмом и экстремизмом, торговлей оружием, наркотиками, киберпреступностью и другими организованными транснациональными преступлениями. Поскольку терроризм и экстремизм в современных условиях приобрели транснациональный характер, борьба с этими нежелательными деяниями возможна только на основе международного антитеррористического сотрудничества.

В современных условиях правовыми основами борьбы с терроризмом и экстремизмом в Таджикистане являются:

- Конституция Республики Таджикистан;
- Закон Республики Таджикистан «О борьбе с терроризмом» от 16 ноября 1999 года № 845;
- Закон Республики Таджикистан «О противодействии экстремизму» от 8 декабря 2003 года № 69;
- Закон Республики Таджикистан «О противодействии легализации доходов, полученных преступным путем, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового поражения» от 25 марта 2011 года № 684;
- Национальная стратегия Республики Таджикистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2016-2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Таджикистан №776 от 12 ноября 2016 года;
- Национальная концепция противодействия легализации доходов, полученных преступным путем, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового поражения на 2018-2025 годы, утвержденная Указом Президента Республики Таджикистан № 1033 от 5 марта 2018 года.

Следует отметить, что вышеуказанные нормативно-правовые документы определяют организационно-правовые основы противодействия экстремизму и терроризму в целях защиты прав и свобод человека и гражданина, основы конституционного строя, обеспечения суверенитета, территориальной целостности и безопасности Республики Таджикистан.

Последние годы Таджикистан охотно идет навстречу международным субъектам и принимает у себя различные международные встречи высокого уровня по противодействию насильственному экстремизму. Например, в июне 2016 г. в Душанбе проходила «Встреча экспертов высокого уровня по разработке

решений в области развития для предотвращения насильственного экстремизма». Кроме того, делегация Антитеррористического комитета Совета Безопасности ООН провела шестидневный оценочный визит в Таджикистан в феврале 2017 г., а также провела международную конференцию высокого уровня по противодействию терроризму и профилактике насильственного экстремизма в мае 2018 г. [2].

Республика Таджикистан уделяет особое внимание предотвращению и борьбе с терроризмом как важнейшей задаче обеспечения своей национальной безопасности и безопасности всего мира и принимает неотложные меры по дальнейшему укреплению совместного сотрудничества в этой области. Действуя в таком режиме, в конце 2016 г. Таджикистан при непосредственной поддержке ОБСЕ (Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе) официализировал стратегию «Национальную стратегию противодействия экстремизму и терроризму Республики Таджикистан», которая смогла реализоваться на протяжении четырех лет (от 2016 по 2020 гг.). Такая стратегия была полностью направлена на устранение радикализации и насилие через национальные и местные правительственные средства.

На сегодняшний день государство обеспокоено возможным причастием молодых людей к запрещенным исламским организациям, однако предотвращение присоединения группы молодежи страны к террористическим и экстремистским организациям не является исключительно обязанностью государства, но и каждый член общества должен чувствовать ответственность перед своей страной и внести свой вклад в этом направлении.

В этом направлении проводятся различные мероприятия, направленные на воспитание подрастающего поколения в духе патриотизма, уважения высоких общечеловеческих ценностей, воспитание у них духа толерантности, развитие правового мышления, пропаганда здорового образа жизни и другие подобные меры в процессе профилактики против экстремизма и терроризма молодых людей.

Стоит отметить, что вопрос государственной политики в отношении молодежи, их роли и непосредственного участия в жизни общества является одним из основных в ежегодном послании Лидера нации, и эта тема рассматривается как один из главных вопросов государственности и важнейший источник развития человеческих ресурсов страны, которому постоянно уделяется внимание.

За последние годы более сотни стран мира стали мишенью террористических актов из-за личных интересов преступников, сотни тысяч людей покинули свои дома. Еще в первые годы независимости Республика Таджикистан стала объектом диверсионных действий террористов и экстремистов. К счастью, благодаря неустанным усилиям и образцовому мужеству Лидера нации наша страна была спасена от разрушения и распада. Сегодня, как никогда, необходимо направить все наши усилия на то, чтобы не допустить присоединения молодежи к экстремистским группировкам, и суметь мобилизовать ее на расширение девелоперских и строительных работ, защиту достижений периода независимости, укрепление государственной независимости.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абрамов А.В., Федорченко С.Н., Курылев К.П. Сетевая природа международного терроризма и возможности консолидации российского общества // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2017. Т. 17. No 4. С. 738-748

2. Билан, А. К; Гришина, Н. Р. Радзион, А. О. «Проблема терроризма в Таджикистане», Российский университет дружбы народов, Москва, Россия, 2018 // 8 с.

3. Маджидзода Д.З. Общественно-политическая ситуация в Таджикистане и международные уголовно-правовые нормы, регулирующие противодействие терроризму //Международный научно-аналитический журнал Межпарламентской Ассамблеи государств — участников СНГ «Диалог. Политика. Экономика. Право», 2019. №1(12). С.14-23.

4. Шарипов А.Н. Основные этапы формирования внешней политики Республики Таджикистан //Постсоветские исследования. 2019. Т. 2. № 7. С. 1503-1510

5. https://vecherka.tj/archives/14412

6. https://mfa.tj/ru/main/view/9389/poslanie-prezidenta-tadzhikistana-lidera-natsii-ob-osnovnykh-napravleniyakh-vnutrennei-i-vneshnei-politiki-respubliki

ПЕШГИРИИ ШОМИЛШАВИИ ҶАВОНОН БА ГУРУҲҲОИ ТЕРРОРИСТИВУ ЭКСТРЕМИСТӢ

Имрӯзҳо дар бисёр кишварҳои ҷаҳон ҷангҳои харобиовар ҷараён доранд, ки боиси афзоиши шумораи гурезаҳо, бекорӣ, гуруснагӣ ва дигар мушкилоти иҷтимоию идеологӣ мегарданд. Терроризм ва ифротгароӣ беш аз пеш тезутунд шуда, оқибатҳои онҳо дар садаи охир ба мушкили ҷиддии инсоният табдил ёфтааст. Ин мавзуъ омӯзиши муфассалро бо истифода аз таҷрибаи чандинсолаи кишварҳои ҷаҳон талаб мекунад. Дар ин матлаб талошҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҷилавгирӣ аз шомилшавии ҷавонон ба гурӯҳҳои террористию ифротии динӣ тавсиф мегардад.

Калидвожаҳо: терроризм, экстремизм, меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, амният, гурӯҳҳои террористӣ.

PREVENTING YOUTH FROM JOINING TERRORIST AND EXTREMIST GROUPS

Today, many countries around the world are experiencing destructive wars, causing an increase in the number of forced refugees, unemployment, hunger and other socio-ideological problems. Terrorism and extremism have become more acute than ever and their consequences have become the most serious problem for humanity in recent centuries. This topic requires detailed research through the prism of many years of experience in different

countries of the world. In this article, we will reveal the attempts of the Republic of Tajikistan to prevent young people from joining banned Islamic groups.

Keywords: terrorism, extremism, international legal norms, security, terrorist groups

Маълумот дар бораи муаллифон: Зиёев Субхиддин Насриевич – номзади илмҳои филологӣ, институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Рудаки,33. Тел.: (+992) 919810212; Email: rakesh-23@mail.ru

Мурувватиён Сабрина Шерали-хан - Муассисаи давлатии «Бизнес-инкубатор», мутахассиси пешбари шуъбаи кадрҳо. Суроға: ш.Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯч. Теҳрон, 21. E-mail: Sabrinamuruvvatova@mail.ru. Тел.: (+992) 555-54-22-54

Сведения об авторах: Зиёев Субхиддин Насриевич - кандидат филологических наук, заведующий отделом среднего Ближнего и Ближнего Востока ИИПСАЕ НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Тел.: +992 92-704-09-08; E-mail: rakesh-23@mail.ru.

Мурувватиён Сабрина Шерали-Хан - Государственный учреждения «Бизнес-Инкубатор», ведущий специалист отдела кадров. Адрес: г. Душанбе, Республика Таджикистан, ул. Техрон, 21. E-mail: Sabrinamuruvvatova@mail.ru. Тел.: (+992) 555-54-22-54

About the authors: Ziyoev Subhiddin Nasrievich - candidate of philological sciences, head of the Middle and Near East department of the ISPAEC NAST. Address: 734025, Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Tel.: +992 92-704-09-08; E-mail: rakesh-23@mail.ru

Muruvvatiyon Sabrina Sherali-Khan - State institution “Business Incubator”, leading specialist in the HR department. Address: Dushanbe, Republic of Tajikistan, Tekhron, Str., 21. E-mail: Sabrinamuruvvatova@mail.ru. Phone: (+992) 555-54-22-54

ИДЕЙНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ДИАЛОГОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ОРГАНОВ ВЛАСТИ И ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

КАРИМОВ ШАМСИДДИН ТУРСУНМАТОВИЧ

главный научный сотрудник отдела США и Канады Института изучения проблем стран Азии и Европы, доктор политических наук

САНГОВ ШУХРАТ БАХРИДДИНОВИЧ

докторант Ph.D. отдела политических проблем и международных отношений Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинва НАНТ

В данной статье рассматриваются вопросы идейных предпосылок возникновения и развитяи диалоговых механизмов власти и институтов гражданского общества в Республике Таджикистан. Согласно мнению авторам

статьи, в Таджикистане недостаточно развиты и не в полной мере используются возможности диалоговых механизмов, способствующие снижению негативной гражданской активности и повышению их позитивной роли в таджикском обществе, и что сами диалоговые механизмы сотрудничества в стране все еще находятся в процессе институционализации.

***Ключевые слова**: гражданское общество, государственная власть, публичная политика, диалоговые механизмы сотрудничества, институты гражданского общества.*

В США, которым принадлежит пальма первенства в теоретическом осмыслении и прикладном применении ресурсов гражданского общества и его институтов в пространстве публичной политики, изначально целью, например, публичной дипломатии виделась в овладении сердцами и умами людей. Последующая эволюция теоретических оснований названного феномена «привела специалистов к мысли о необходимости развития системы двустороннего диалога и вовлечения зарубежных аудиторий» [19,1244-1255]. Такое переосмысление стратегии публичной дипломатии во многом и легло в основу «новой публичной дипломатии» - концепции, которая, по словам А.Долинского, суммирует все эволюционные и революционные изменения, произошедшие в публичной дипломатии [3,63-67]. А на современном этапе, как отмечает профессор МГИМО М.Лебедева, публичная дипломатия приобрела формат «улицы с двусторонним движением», когда воздействие официальной дипломатии на гражданское общество дополняется обратным воздействием [13,45-46].

Идея гражданского общества и эффективного использования его итситутов обрела особую актуальность в современном Таджикистане, когда перемены конца XX – начала XXI века привели к активному поиску общественных ориентиров, отражающих как преемственность исторического развития, так и необходимость определения цели, способной соединить общее и единичное, ключевые принципы мирового прогресса и отечественные усилия, сделать жизнь общества человечной, а человека общественным [2,3]. Но и здесь пока нет каких-либо фундаментальных трудов [12]. На самом деле, относительно понятия, сущности, места и роли таких институтов гражданского общества как, например, диалоговых механизмов в человеческой цивилизации, среди политиков на сей счет существуют разные мнения, разное понимание. Так, К.Гаджиев утверждает, что гражданское общество – это своего рода социальное пространство, в котором люди связаны и взаимодействуют между собой в качестве независимых как друг от друга, так и от государства [1,7]. Общую характеристику гражданского общества дает и В.Г.Смольников, где, по его мнению, «человеку законом гарантируется свободный выбор форм его экономического и политического бытия, утверждаются всеобщие права человека: здесь нет монополии одной идеологии, одного мировоззрения, господствует свобода совести»[16,9].

Принято считать, что гражданское общество – деидеологизированное общество. Однако, на наш взгляд. это вовсе не значит, что оно не исповедует никаких идей и взглядов. Ему чужд лишь идеологический монополизм. В

Конституции Республики Таджикистан, например, содержится положение, согласно которому никакая идеология не может устанавливаться в качестве государственной или обязательной: “В Таджикистане общественная жизнь развивается на основе политического и идеологического плюрализма. Идеология ни одной партии, общественного объединения, религиозной организации, движения или группы не может быть признана как государственная” [10,ст.8]. Впрочем, в печати и в литературе обращалось внимание на то, что указанная статья сформулирована не совсем корректно, ибо у государства все же должна быть общенациональная идея, вокруг которой можно было бы консолидировать все общество. Поэтому, процесс деидеологизации нельзя понимать упрощенно. Стремление освободиться от всякой идеологии есть тоже идеология, способная привести к отрицательным последствиям – разобщенности и даже конфронтации людей, их борьбе между собой. Кстати, сама Конституция есть не что иное, как система идей, воплощенная в концептуальной политико-юридической форме. Конституция и есть нормативно выраженный идеал государства. В этом контексте, можно констатировать, что дальнейшее развитие гражданского общества и его институтов в Таджикистане зависит от разумного и последовательного разгосударствления собственности, сокращения и нейтрализации бюрократического аппарата, формирования многопартийной системы, создания системы стимулов для развития производства, разработки оптимальных социальных программ и т.д. Одним из действенных рычагов в этом плане является правовое регулирование основополагающих отношений гражданского общества, значение которого заключается в решении посредством права трех основных целей: поставить заслон излишнему вмешательству государства в дела гражданского общества и в личную жизнь гражданина; зафиксировать обязанности государства перед гражданским обществом; обеспечить реализацию конституционных положений о правовом государстве [7,62].

Таким образом, на современном этапе формирование и развитие гражданского общества в Таджикистане, всестороннее функционирование его институтов, в том числе диалоговых механизмов с органами власти, выступает как объективная необходимость и как важнейшее условие выхода нашего общества из продолжающегося кризиса, а главное – для дальнейших демократических преобразований на основе приоритета самоуправления, самоуправления людей, т.е. подлинного народовластия, а также создания всех условий для обеспечения прав и свобод личности на основе международно – признанных норм. В мире еще не завершен процесс становления принципов гражданского общества и правового государства, продолжается поиск форм их реализации на практике. Таджикское же общество, как и в других странах СНГ, «вообще находится пока лишь на подступах к рубежам, за которыми начинается реальное решение этих проблем»[7,65].

Следует отметить, что осуществляя свою деятельность и функции в процессе достижения поставленных целей, институты гражданского общества и акторы

гражданской активности выполняют важнейшие государственные задачи и формируют платформу для диалога между властью и обществом. На самом деле, например, диалоговые площадки являются важным звеном в обеспечении эффективной взаимосвязи между государством и обществом. Они способствуют снижению негативной гражданской активности и повышению позитивной в обществе. В Росии, напрмер, их условно можно разделить на формальные и неформальные. В качестве первых используются площадки палат и комиссий, советов, региональных гражданских форумов, публичных слушаний и диалоговых "круглых столов". Ко вторым относятся механизмы Интернет-площадок и средств массовой коммуникации, природу возникновения которых можно определить как стихийную в том случае, если инициатива исходит от общественных активистов [5,179-181]. Что касается Тадажикистана, эту миссию в основном выполняет Общественный Совет Республики Таджикистан при Президенте РТ, где предствалены основные и наиболее активные организации гражданского общества страны. Другие механизмы общественной активности или бездействуют, или критически малоэффективны.

Одним из наименее изученных вопросов общественного развития Таджикистана является проблематика анализа процесса формирования и технологий отстаивания общественных интересов. Практически не развиты процедуры согласования позиций представителей различных групп населения, доминирует административно-бюрократический подход, оставляющий зачастую в стороне экспертные суждения и рекомендации.

В процессе взаимодействия государства и гражданского общества особое значение сегодня приобретают социально-коммуникационные публичные процессы: институционализация и легитимация механизмов постоянного диалога, в том числе необходимость двусторонних коммуникаций между государством и объединениями граждан [13,57].

По мнению С.А. Гадышева, «публичная политика – это дискурсивная коммуникация, в основе которой находится многоуровневый диалог, где… преобладает субъект-субъектное взаимодействие» [4,1468]. Такой вид коммуникации внедряется во все сферы общественной жизни и способствует трансформации общественных отношений, в том числе межсекторных. В институциональном дизайне публичной политики современной России диалог государства и гражданского общества находится в самом начале длительного процесса формирования [4,1473]. С одной стороны, государственная власть признает необходимость развития и укрепления гражданского общества и расширения общественного диалога. С другой стороны, эти процессы осуществляются под жестким контролем со стороны самой власти и вследствие этого формализуются, обюрокрачиваются, лишаются живого творческого начала. Гражданское общество фактически все более оказывается встроенным в единую вертикаль государственной власти. Соответственно этому горизонтальные, то есть партнерские, диалоговые связи, разрушаются или симулируются.

Диалоговые площадки способны позитивно влиять на разрешение конфликтов в регионе и на снижение уровня социальной напряженности в обществе. А активисты и представители Общественной палаты субъекта, Общественного совета при профильном органе власти могут примирить конфликтующие стороны (это снижает протестное напряжение и не позволяет проявиться открытому протесту).

Однако эффективной работе диалоговых механизмов власти и общества препятствует множество неразрешенных вопросов. Например, фиксируется проблема, которая связана с разобщенностью институтов гражданского общества и гражданских активистов. Способствуют этому разрозненность и фрагментарность коммуникации в гражданских движениях, противоречивые позиции органов власти к третьему сектору и даже противодействующие в ряде случаев.

Согласно исследованию, например, проведенному в рамках подготовки Доклада о состоянии гражданского общества в Ярославской области в 2015 году, отказ верить в способность граждан влиять на решения властей (35,4%) стоит на пятом месте препятствий активного участия граждан в общественной жизни. При этом, согласно данным того же опроса, 75,7% работников властных структур регионального и местного уровней доверяют некоммерческим организациям и общественным объединениям. Доверие чиновников НКО чаще обосновывается опытом совместной работы, социальной направленностью их работы и полезностью некоммерческих организаций [5,179-185].

На наш взгляд, налаживание работы непосредственных и косвенных диалоговых площадок способно преодолеть взаимное недоверие органов власти и представителей общественности, снять напряжение в столкновении интересов для перехода на уровень отношений поиска взаимных вариантов консенсуса вместо использования стратегии избегания. Чаще всего в процессе поиска механизма преодоления недоверия отечественные эксперты приходят к тому, что всё зависит непосредственно от людей, как исполнителей своих обязанностей, как профессионалов и личностей. Но, к сожалению, как правильно отмечено Исаевой Е.А., на данном этапе деятельность диалоговых площадок не может быть признана эффективной. Согласно проведенному на территории субъектов Российской Федерации исследованию [6,41], подавляющее большинство опрошенных (74%) оценили реальную работу диалоговых механизмов в своем регионе не более, чем на 2 балла (по пятибалльной шкале). Экспертные интервью выявили в качестве причин низкой эффективности работы диалоговых площадок следующие факторы: набор в качестве их членов «своих» и «псевдообщественников», т. е. лиц, лояльных региональной власти и не занимающихся реальным отстаиванием гражданских прав. Такая же критическая ситуация и в Таджикистане, если не считат ее еще хуже.

Организация и проведение ежегодных региональных Гражданских форумов с привлечением федеральных экспертов и последующей реализацией рекомендаций итоговых резолюций в рамках работы площадок форума по

развитию региона — значимый показатель наличия межсекторного партнерства. В условиях реализации поставленных в итоге проведения форума задач, в том числе публичного отчета органами власти, членами Общественных палат о проделанной работе, подобные площадки становятся рычагами влияния. Диалоговой площадкой, способной координировать решение общих проблем, могут стать местные, городские Гражданские форумы с приглашением органов власти и экспертов из регионального центра. Распространение подобной практики дает множество преимуществ, решающих задачи обучения активистов, внедрения в регулярный диалоговый процесс с конкретным результирующим выходом. В Таджикистане в этом направлении стало доброй традицией проведение ежегодных Национальных Флрумов НПО Таджикистана, где наиболее активные НПО сраны совместно с представителями органов власти, частного смектора и международных организаций обсуждают насушные проблемы дальнейшего развития гражданского общества и его институтов в стране, тем самым налаживая деловые отношения и укрепляя доверия между государством и обществом через определенные диалоговые механизмы.

Тем не менее, таким образом, фиксируется проблема, связанная со степенью структурированности и развития третьего сектора, профессиональной подготовленности его представителей. Через профессиональных общественников, лидеров НКО, готовых и способных бесплатно взять на себя роль посредников между государством и третьим сектором, сегодня осуществляется государственная политика, направленная на развитие гражданского общества. Одной из ключевых площадок, которая призвана объединять в себе последних, например, является Общественная палата РФ. На сентябрь 2014 года нормативные акты о создании палат были приняты во всех субъектах России. В Таджикистане, как уже выше отмечалось, достаточно активно и эффективно функционирует Общественный Совет. Отрадно отметить, что в В Таджикистане более и менее успешно стали практиковать и создание общественных советов при министерств и других государственных органах. На сегодняшний день действуют 15 советов по различным вопросам. В отдельных Советах на республиканском уровне участие гражданского общества отражено частично через прогосударственные и/или непрофильные организации гражданского общества. В то же время существует возможность усиления участия гражданского общества в советах через общественные приемные Уполномоченного по правам человека на местах [19]. Применяются и общественные слушания и привлечение гражданских активистов при принятие принципиально значимых документов. Так, при принятии новой редакции Налогового Кодекса, например, активно принимали участие НПО, СМИ и предприниматели страны, подготавливая более 1000 замечаний и предложений к данному законопроекту. А недавний инцидент с дополнениями и изменениями к действующему Закону РТ об общественных объединениях, когда Правительство инициировало ужесточение правил по грантам и другим видам финансовой поддержки НПО извне, можно считать большим успехом гражданского общества страны и хорошим примером плодотворного диалога

между государством и ОГО. В результате совместных усилий эти изменения и дополнения были приняты в такой форме, что устраивало обеих сторон. Теперь таджикские НПО не обязаны получать разрешение и пройти регистрацию при получении грантов, как это было заложено в проекте, а должны только ставить в известность Минюст после его получения через электронную почту (уведомительный характер послания). А самое главное, в этих изменениях и дополнениях отсутствует понятие «иностранные агенты» [14] . В 2014 году Национальная ассоциация НПО Таджикистана (НАНПОТ) инициировала серии круглых столов со всеми официально зарегистрированными политическими партиями Таджикистана с целью улучшения социального партнерства между НПО и политическими партиями, рассматривая их в том числе как дополнительный внутренний источник по реализации совместных программ и проектов. На сегодняшний день подписаны Меморандумы о социальном партнёрстве каждой из этих партий. НАНПОТ планирует проведение такой же программы и с представителями малого и среднего бизнеса страны. Ожидается, что такой подход будет способствовать активному привлечению местных ресурсов в решении данной проблемы и более устойчивому развитию НПО в Таджикистане.

На самом деле, сегодня в Таджикистане создано большое количество общественных организаций, которые играют важную роль в политической системе в целом, и в публичном пространстве в частности. Данные организации составляют основу гражданского общества страны. Среди них НПО являются одним из наиболее развитых и эффективных институтов гражданского общества в Таджикистане. На начало 2023 года в стране официально зарегистрировано около 3000 НПО. Результаты недавно проведенных Национальной ассоциацией НПО Таджикистана (НАНПОТ) совместно с Национальным законодательным центром при Президенте РТ показывают, что в Таджикистане существуют 17372 некоммерческих организаций, из них 5440 являются учреждениями, которые в основном являются государственными, а остальные 11 932 организации являются негосударственными и их называют организациями гражданского общества (ОГО) [8,14-15]. Сегодня они функционируют во всех сферах общественной и государственной жизни страны. Основные направления их деятельности по формированию гражданского общества многообразны, они выполняют очень важную связующую роль между обществом и властными структурами, бизнесом и СМИ, другими институтами. НПО проводят значительную работу по правовому просвещению населения и правовой защите прав и свобод граждан, содействуют законотворческому процессу, осуществляют мониторинг прав человека, ведут просветительскую работу в области прав человека и их защите, создают общественные приемные, обеспечивающие бесплатной юридической помощью и психологической поддержкой всех нуждающихся и т.д. Главная проблема в деле совершенствования данной многогранной деятельности НПО заключается в том, что этот комплекс мероприятий еще не являются скоординированной системой, позволяющей гарантировать реализацию гражданами своих прав. Однако они

чрезвычайно важны для осознания гражданами своих свобод и прав, повышения чувства собственного достоинства, повышения гражданской инициативы, для защиты своих прав. И такие формы работы в будущем необходимо поддерживать и расширять.

В Таджикистане есть определенная политическая воля в понимании сути данной проблематики. Все больше и больше институтов и государственных структур начинают сотрудничать с НПО и другими институтами гражданского общества. Есть хорошие примеры такого обоюдно выгодного сотрудничества и на национальном и на местном уровне. Более того, Президент страны на своем очередном Послании к парламенту [15] особо подчеркнул значимость и важность гражданского общества и его институтов в успешном решении социально-экономических проблем и устойчивого развития Таджикистана в перспективе. На самом высоком уровне многократно утверждается мысль о том, что в Таджикистане нет альтернативы демократическому пути развития страны и построению гражданского общества. Проведенный в декабре 2017 года Парламентские слушания о состоянии гражданского общества в Таджикистане является хорошим примером и подтверждением возможного сотрудничества государства с НПО по улучшению правовой среде и эффективного социального сотрудничества в целом и в рамках Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, в особенности. Все это в конечном итоге способствует дальнейшему развитию и укреплению демократических основ таджикского общества и имеет принципиальное значение, особенно в сегодняшних условиях ограничения этих свобод в постсоветском пространстве [9, 23].

Выводы

Вышеизложенное должно получить определенное оформление в виде положений и выводов, которые, на наш взгляд, могут быть следующие:

- Основным признаком западного общества является то, что в нем впервые в истории появилась возможность для формирования человека как индивидуализированной личности не в порядке исключения, а в массовых масштабах. В этом смысле, западное общество резко отличалось от «традиционных» (восточных) цивилизаций, в которых интересы индивидов и групп всегда были опосредованы государством, подчинены ему;
- Соотношение и соперничество государства и гражданского общества была и остается главной дилеммой их становления и развития. При этом в истории становления и развития этого тандема можно выделить этапы, где принцип паритета и форма мирного сосуществования уступали место принципу приоритета и форме экспансии по отношению другому. В историческом плане равновесие скорее исключение, чем правило;
- Гражданское общество невозможно понять без его соотношения с государством, властью. Соотношение государства и гражданского общества это лишь позднее – современное – выражение общесоциологического закона, который заключается в организации всякого человеческого общества с начала его

зарождения до наших времен на основе системы властеотношений. Общество всегда построено на основе властеотношений вождя, старейшин племени и его членов, позже как соотношение государственной власти и человека, различных его сообществ и форм деятельности;

• Наличие вышеназванных аспектов говорит о состоявшемся зарождении гражданского общества в Таджикистане, где сфера его различных институтов, таких как диалоговые механизмы представляет важнейшее направление его развития. Однако, это только все же начало процесса, еще слабого, не обретшего необратимую силу, и в этом определенная специфика первого этапа появления и дальнейшего развития гражданского общества в Таджикистане;

• В Таджикистане, к сожалению, недостаточно развиты и не в полной мере используются возможности диалоговых механизмов, способствующие снижению негативной гражданской активности и повышению позитивной в обществе. На самом деле, диалоговые механизмы в нашей стране находятся все еще в процессе институционализации. Внесение корректив в современную модель межсекторного взаимодействия в связи с появлением новых форм гражданского участия способно оказать положительное влияние на эффективность диалога и уровень политической культуры в целом.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гаджиев К.С. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования //Вопросы философии. 1991. №7.
2. Гражданское общество: истоки и современность. Научная ред. И.И. Кальной. Санкт-Петербург, 2000.
3. Долинский А.В. Дискурс о публичной дипломатии // Международные процессы. – 2011а. – Том 9. № 1 (25). – С. 63-73.
4. Гадышев С.А.Современные подходы к определению публичной политики // Гуманитарный вектор.2010. №3 (27).
5. Исаева Е.А., Палагичева А.В. Современные тенденции развития диалоговых механизмов власти и общества на территории субъектов РФ // Среднерусский вестник общественных наук. 2016.Том 11. №6.-С.179-181.
6. Исаева Е.А. К вопросу о динамике развития регионального законодательства, закрепляющего диалоговые механизмы власти и общества и взаимосвязи с протестной активностью // Вестник Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова. Серия Гуманитарные науки. – 2015. – № 1 (31).
7. Каримов Ш.Т. Становление и развитие гражданского общества в Таджикистане. Душанбе, 2023. – 371с.
8. Каримов Ш.Т. Роль НПО в формировании гражданского общества в Таджикистане. Автореферат дисс.… Доктора политических наук. Душанбе, 2015.
9. Каримов Ш.Т. НПО как институт гражданского обществ в Таджикистане (на тадж.яз.). Душанбе, 2010. -289с.
10. Конституция Республики Таджикистан. 1994. - Ст.8.

11. Лебедева М.М. Публичная дипломатия в урегулировании конфликтов // Международные процессы. – 2015. –Том 13. № 4 (43).

12. Матузов Н.И. Гражданское общество: сущность и основные принципы //Правоведение. 1995. №3; Володын А.Г. Гражданское общество и модернизация в России. Истоки и современная проблематика // Политические исследования. 2000. №3.

13. Никовская Л.И., Якимец В.Н. Проблема состоятельности институтов публичной политики в контексте менеджментапубличных ценностей // Каспийский регион: политика, экономика, культура. – 2015. – № 3(44).

14. Поправки к Закону "Об общественных объединениях" (подписаны Президентом 8 августа 2015) . http://www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?Rgn=124936

15. Послание Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Маджлиси Оли (Парламенту) Республики Таджикистан: декабрь 2017г.

16. Смольников В.Г. Проблемы формирования гражданского общества \\ Социально-политические науки, 1991. №4.

17. Харкевич М.В. Формы публичной дипломатии и типы государств. // Политика и Общество. – 2016. – № 9. – С.1244-1255. DOI: 10.7256/1812-8696.2016.9.16271

18. http://ombudsman.tj/ru/kabulgohhoi_chamiyati/activities_of_public_reception.php

ЗАМИНАҲОИ ИДЕОЛОГИИ ПАЙДОИШ ВА РУШДИ МЕХАНИЗМҲОИ МУКОЛАМАИ МАҚОМОТИ ДАВЛАТӢ ВА ИНСТИТУТҲОИ ҶОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои марбут ба заминаҳои идеологии пайдоиш ва рушди механизмҳои муколамаи мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Ба ақидаи муаллифони мақола, дар Тоҷикистон имконоти механизмҳои муколама, ки ба коҳиши фаъолиятҳои манфии шаҳрвандон ва афзоиши нақши мусбати онҳо дар ҷомеа мусоидат мекунанд, ҳанӯз пурра инкишоф наёфтаанд ва ба таври бояду шояд истифода намешаванд. Механизмҳои муколамаи ҳамкориҳо дар кишвари мо то ҳол дар сатҳи институтсионализатсия ва такомули баъдӣ қарор доранд.

Калидвожаҳо: ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҳокимияти давлатӣ, сиёсати ҷамъиятӣ, механизмҳои муколамаи ҳамкорӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ.

IDEOLOGICAL PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF DIALOGUE MECHANISMS OF GOVERNMENT BODIES AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

This article examines the issues of ideological prerequisites for the emergence and development of dialogue mechanisms of government and civil society institutions in the Republic of Tajikistan. According to the article's authors, in Tajikistan, the possibilities

of dialogue mechanisms that help reduce negative civic activity and increase positive ones in Tajik society are underdeveloped and are not fully used, and the dialogue mechanisms of cooperation in the country are still in the process of institutionalization.

Keywords: civil society, state power, public policy, dialogue mechanisms of cooperation, civil society institutions.

Маълумот дар бораи муаллифон: Каримов Шамсиддин Турсунматович - доктори илмҳои сиёсӣ, сарходими илмии шуъбаи ШМА ва Канадаи Интситути омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Сангов Шуҳрат Баҳриддинович - унвонҷӯи шуъбаи масоили сиёсии муносибатҳои байналмилалии Интситути фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АМИТ

Сведения об авторах: Каримов Шамсиддин Турсунматович - главный научный сотрудник отдела США и Канады Института изучения проблем стран Азии и Европы, доктор политических наук. shamskarimov14@gmail.com

Сангов Шухрат Бахриддинович - соискатель отдела политических проблем и международных отношений Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинва НАНТ. sshukhrat@mail.ru

About the authors: Karimov Shamsiddin Tursunmatovich - Doctor of Political Sciences, Chief Researcher of the Department of US and Canadian Studies of the Institute of Asian and European Studies of the National Academy of Sciences.

Sangov Shukhrat Bakhriddinovich - Ph.D. Candidate of the Department of Political Problems of International Relations of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bahovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan.

ДИПЛОМАТИЯИ МУОСИР ДАР РАВАНДИ ҶАҲОНИШАВӢ

МАЛИКОВ К.К.
БАСИРОВ Б.С.
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Мақолаи мазкур ба падидае, ки имрӯз аҳамияти мубрам дорад, яъне дипломатияи муосир дар раванди ҷаҳонишавӣ бахшида шудааст.

Қайд карда мешавад, ки зери таъсири раванди ҷаҳонишавӣ тамоми низоми муносибатҳои байналмилалӣ тағйир ёфт. Нақши дипломатияи ғайрианъанавӣ меафзояд ва абзорҳои дипломатии муосир аз ҷониби кишварҳои пешрафта дар арсаи байналмилалӣ самаранок татбиқ карда мешаванд. Дипломатияи муосир бештар оммавӣ шуд ва аудиторияи чандмиллиарднафарӣ дар раванди қабули қарорҳо оид ба бисёр масъалаҳои банйлмилалӣ ва сиёсати хориҷии кишварҳо ҷалб карда мешаванд.

Натиҷагирӣ карда мешавад, ки раванди ҷаҳонишавӣ тамоми низоми муносибатҳои байналмилалиро тағйир дода, аксари кишварҳои муосирро водор

кардааст, ки консепсияи сиёсати хориҷии худро тағйир диҳанд ва абзорҳои нави ғайрианъанавиро дохил кунанд. Зеро абзорҳои нави дипломатияи ғайримуқаррарӣ як воситаи бениҳоят муассир барои амалӣ намудани ҳадафҳои сиёсати хориҷии давлатҳо гардидаанд ва аз ҷониби бисёре аз кишварҳои пешрафта хеле моҳирона ва самарабахш истифода мешаванд.

Калидвожаҳо: *дипломатияи анъанавӣ, дипломатияи ғайрианъанавӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, рақамисозӣ, сиёсати хориҷӣ.*

Низоми дипломатии классикӣ, ки аз нимҷазираи Италиё сарчашма мегирад, сиёсати хориҷии кишварҳоро ба як шохаи мустақили идораи давлатӣ ҷудо мекард. Аммо, имрӯз ҷаҳони муосир ва низоми дипломатии классикӣ зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ба куллӣ тағйир меёбанд. Тағйироти ба амал омада, дар тамоми соҳаҳои ҷомеаи муосир дигаргунӣ ворид сохта, фазои муносибатҳоро байни қитъаҳо, кишварҳо, созмонҳо, корхонаҳо ва ҳатто шаҳрвандон пурзур мекунад ва яке аз тамоюлҳои рушди асосии ҷомеаи муосир мегардад.

Марҳилаи сифатан нави таърихӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ дар арсаи ҷаҳони муосир шуруъ мешавад, ки низоми сиёсати хориҷии кишварҳоро тадриҷан иваз мекунад. Сиёсати хориҷии кишварҳо мақоми пештараи худро гум мекунад. Фарқият байни сиёсати берунӣ ва дохилӣ аз байн меравад. Мушкилотҳое, ки пеш ба сиёсати дохилии давлатҳо мансуб мешуданд, имрӯз аксар вақт дар арсаи ҷаҳонӣ ҳалли худро меёбанд. Дар арсаи байналмилалӣ таҳдидҳои амниятии нав пайдо мешаванд, дар пешгирӣ ва ҳалли моҷароҳои сиёсӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ дар баробари кишварҳо, нақши ниҳодҳои ғайридавлатӣ меафзояд.

Инчунин, рушди ҷомеаи рақамӣ, яъне технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ дар ташкил, танзим ва амалишавии дипломатияи муосир таъсири ҳалкунанда ва афзоянда пайдо карданд. Бояд зикр кард, ки нақши технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва интернет дар давраи муосир ҳамчун воситаи муошират хеле бузург шудан дорад ва шумораи истифодабарандагони ин раванд рӯз то рӯз зиёд мешавад. Тибқи гузориши солонаи Global Digital 2021, дар аввали соли 2021 дар саросари ҷаҳон 4,66 миллиард нафар аз интернет ва технологияҳои рақамӣ истифода мекард, ки нисбат ба соли 2020 316 миллион нафар ё 7,3 фоиз зиёд аст [1, 1].

Рушди босуръати технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ, ки имрӯз ҷомеаи муосири ҷаҳониро фаро гирифтаанд, сарҳади миллӣ ва байнидавлатиро қабул надоранд ва таъсири дигаргунсозанда дошта, ба яке аз абзорҳои асосии кишварҳо дар амалисозии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ бо дурнамоии хеле ҷаззоб табдил ёфтаанд.

Дар баробари ин, шумораи акторҳо дар арсаи ҷаҳонӣ зиёд шуданд, ки хусусияти хоси низоми навини муносибатҳои байналмилалӣ дар арсаи ҷаҳонӣ мебошад ва дар баробари акторҳои анъанавӣ, яъне кишварҳо созмонҳои бузурги

ғайридавлатӣ, корпоратсияҳои фаромиллӣ (трансмиллӣ), ташкилотҳои қарзӣ ва молӣ ва ҳатто гурӯҳҳои террористӣ низ аъзои низоми ҷаҳонӣ шудан доранд.

Ҳамин тариқ, тамоми омилҳои номбаршуда сабаб мешаванд, ки дар дипломатияи анъанавӣ усулу самтҳои нави фаъолият пайдо шаванд. Дипломатияи анъанавӣ аз чаҳорчӯбаи фаъолияти анъанавӣ берун рафта, ба ҳамкорӣ бо акторҳои нав дар арсаи ҷаҳонӣ ниёз пайдо мекунад. Дар натиҷаи истифодаи усулу абзорҳои нав дар фаъолияти акторҳо дар соҳаи дипломатия як навъ симбиоз (ҳамзистӣ) ба амал меояд. Оиди ин омил таърифи пешниҳодкардаи пажуҳишгарон Т. Принсен ва М. Фигнер қобили таваҷҷӯҳ аст. Онҳо мегуянд: «дипломатия дигар сиёсати анъанавии давлатӣ нест, балки маҷмуи муносибатҳо байни акторҳои ҳам давлатӣ ва ҳам ғайридавлатӣ дар арсаи байналмилалӣ мебошанд» [5, 42].

Мураккабии низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ, хусусияти глобалӣ пайдо намудани аксари мушкилиҳои дохилӣ, ба ҳам омехта шудани сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишварҳо сабаби он мегарданд, ки дар давраи муосир дипломатияи анъанавӣ ба дипломатияи бисёрҷониба мубаддал гардад.

Илова бар ин, рушди босуръати илмиву технологӣ ва иттилоотӣ, ки дар нимаи дуюми асри XX оғоз шуд, ба сар задани раванди ҷаҳонишавӣ оварда расонд, ки то ҳол давом дорад ва ин падида тақрибан тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи муосир, аз он ҷумла равобити байналмилалиро фаро гирифтааст,

Дар натиҷа, ҳамкорӣ байни акторҳо дар арсаи ҷаҳонӣ тадриҷан шабакавӣ (интернетӣ) шуда истодааст. Намудҳои нави муносибатҳои байналмилалӣ, яъне дипломатӣ пайдо шуда, бештар дар амал истифода мешаванд, ба мисоли: дипломатияи омма, парадипломатия, дипломатияи рақамӣ, дипломатияи илмӣ, дипломатияи иқтисодӣ, дипломатияи иҷборӣ ва ғайра. Барои муайян намудани дараҷаи таъсири намудҳои нави дипломатӣ ба раванди равобити байналмилалӣ, ҳар яки онҳоро дар алоҳидагӣ ба таври муфассал баррасӣ хоҳем кард.

Дипломатияи омма «public diplomacy» ҳамчун абзор аввал дар ИМА пайдо шуд ва дар сиёсати хориҷии ин кишвар ҷои мафҳуми таблиғотро гирифт. Ин таҷрибаро дигар давлатҳои дунё низ тадриҷан азхуд карданд ва имрӯз аксари кишварҳо аз ин абзор дар амалисозии сиёсати хориҷии худ фаъолона истифода мебаранд. Дипломатияи омма дар давраи муосир дар ташаккули симои мусбати (image) кишварҳо нақши бузургро мебозад. Ин намуди дипломатия муколамаро бо қишрҳои ҷомеа дар назар дорад, ки дар он на танҳо намояндагони кишварҳо (кормандони сохторҳои давлатӣ), ҷомеаҳои тиҷоратӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ ва ғайриҳукуматӣ, илмиву фарҳангӣ, балки шахсиятҳои гуногуни қишрҳои ҷомеа низ метавонанд, иштирок намоянд. Яъне як низоме, ки ба сохторҳои давлатӣ имкони муколама ҳам бо қишрҳои гуногуни ҷомеаи худ ва ҳам бо ҷомеаи хориҷиро фароҳам меоварад.

Бояд қайд кард, ки ҳадафи дипломатияи омма на танҳо дар таблиғот ва пахши иттилооти мусбӣ оиди кишвар мебошад, балки ҳамчунин иштироки

фаъолонаи қишрҳои гуногуни ҷомеа дар таҳия ва қабули қарорҳои ҳукуматӣ оид ба сиёсати хориҷӣ бо дарназардошти таъсири онҳо ба обрӯи кишвар низ мебошад.

Дар асл, чи тавре, ки амалия нишон медиҳад, дипломатияи омма ба як абзори хеле муҳими самарабахши муосири давлатӣ табдил ёфтааст ва дар амалисозии сиёсати хориҷии кишварҳо фаъолона ва моҳирона истифода мешавад. Ин абзори муосир, умуман дар ба мақсад расидани давлатҳо дар арсаи байналмилалӣ мусоидат мекунад.

Дипломатияи оммаро дар марҳилаи нави таърихӣ метавон як абзори мустақили сиёсати хориҷии кишварҳои муосир номид, ки ба як формати бисёр таъсиргузори ҳамкории кишварҳо дар арсаи байналмилалӣ табдил ёфтааст ва ба ҷомеаи хориҷӣ тариқи барномаҳои иттилоотӣ, табодули таълимӣ, лоиҳаҳо дар соҳаи фарҳанг, варзиш ва ғайра таъсир мерасонад. Имрӯз ин абзори самарабахши татбиқи сиёсати хориҷӣ аз тарафи кишварҳо хеле моҳирона, фаъолона ва мунтазам истифода мешавад.

Равандҳои ҷаҳонишавӣ иштироки субъектҳои зердавлатӣ, яъне минтақаҳои кишварҳои низоми федеративӣ доштаро дар муносибатҳои байналмилалӣ дар арсаи ҷаҳонӣ муайян ва фаъол гардонидааст. Ин равандро пажуҳишгарон дар илми сиёсатшиносӣ парадипломатия ном мондаанд.

Дар баробари дигар акторҳо, минтақаҳои кишварҳои федеролӣ, вилоятҳо ва шаҳрҳо тибқи доираи муқарраршуда аз тарафи давлат дар амалисозии робитаҳои байналмилалӣ ва иқтисодӣ дар арсаи ҷаҳонӣ нақши фаъол мебозанд.

Пажуҳишгарони амрикоӣ П. Солдатос, Ҷ. Кинкайд ва И. Фрай ин самтро омӯхта, се намуди парадипломатияро муайян карданд:

1. Парадипломатияи минтақавии байнисарҳадӣ, ки алоқаҳои расмӣ ва ғайри расмии минтақаҳо ва вилоятҳои ҳамсоякишварҳоро дар бар мегирад;

2. Парадипломатияи трансминтақавӣ, ки муносибатҳои байни ширкатҳо ва ҳукуматҳои минтақавӣ ва вилоятии ду кишварро фаро мегирад;

3. Парадипломатияи глобалӣ, ки алоқаҳои расмии сиёсии ҳукуматҳо ва дигар алоқаҳои расмии сохторҳои давлатӣ, созмонҳои байналмилалиро дар бар мегирад [4, 19].

Субъектҳои парадипломатии номбаршуда чунин вазифаҳоро иҷро менамоянд:

а) ташаккул ва амалисозии барномаҳои байналмилалии минтақаҳо ва вилоятҳо;

б) ҷалби сармояи хориҷӣ;

в) рушди ҳамкориҳои байнисарҳадӣ;

г) ифтитоҳи дафтарҳо ва намояндагиҳои субъектҳои парадипломатӣ дар хориҷа [3, 103].

Дар ҷаҳони муосир ин абзори таъсиргузор дар баробари дигар намудҳои нави муносибатҳои байналмилалӣ, яъне дипломатӣ хеле фаъол мебошад ва бахше аз сиёсати хориҷии қариб тамоми мамлакатҳои муосир аст. Ин намуди

дипломатияи муосир ба алоқамандӣ пайдо намудани субъектҳои гуногуни кишварҳои сохтори федеролӣ дошта муосидат мекунад, ки дар натиҷа ба рушди иқтисодиёту фарҳанг оварда мерасонад.

Дар даҳсолаи охир иттилоотишавии ҷомеа хеле рушд карда, ба марҳилаи сифатан нави таърихӣ расид. Ҷомеаи иттилоотӣ ном гирифт ва ангезандаи тараққиёти тамоми соҳаҳои ҷомеаи муосир шуд ва дар ин замина абзори нави дипломатӣ, яъне дипломатияи рақамӣ пайдо шуд [2, 312].

Дар ин низоми муносибатҳои байналмилалӣ абзори нав, яъне дипломатияи рақамӣ дар баробари дигар абзорҳои ғайрианъанавӣ ҷойи муайяни худро гирифт. Бо истифода аз имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ, фаъолияташ ба самти ҳамкорӣ бо аудиторияи бисёрнафараи хориҷӣ нигаронида шуда, афзалияташ дар баробари дипломатияи анъанавӣ дар он аст, ки имкони муоширaт бо аудиторияи чандинмиллиардиро дар режими онлайнии дарозмуддатро медиҳад.

Раванди рақамикунонии муносибатҳои байналмилалӣ, аксари кишварҳои муосирро маҷбур сохт, ки умуман, консепсияи сиёсати хориҷии худро зери таъсири ин раванд, тағйир бидиҳанд. Чунки дипломатияи рақамӣ, дар шароити муосир дар шабакаҳои иҷтимоӣ ба як абзори муассири ниҳоят самаранок табдил ёфтааст, ки имкон барои ҷамъоварии иттилоот ва ба таври оҷил пешниҳод намудани онро бо суръати баланд ба аудиторияи ҷаҳонӣ фароҳам меоварад. Ин раванд аз тарафи сохторҳои давлатӣ ҳам дар татбиқи сиёсати дохилӣ ва ҳам дар сиёсати хориҷӣ хеле моҳирона истифода мешавад. Воситаҳои анъанавӣ ба мисоли телевизион, радио ва расонаҳои чопӣ манбаи хабарии дуюмдараҷа шудаанд [2, 314].

Имрӯз, аккаунтҳои аксарияти сарони давлатҳо, вазоратҳои хориҷии кишварҳо дар аксари шабакаҳои иҷтимоӣ ба мисоли Facebook, Твиттер ва шабеҳи онҳо пешниҳод ва фаъолона истифода мешаванд. Барои мисол, Twitter-аккаунти собиқ президенти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико Д. Трамп дар фазои интернетӣ дар миёни роҳбарони мамлакатҳо фаъолтарин буд ва истифодабарандагони зиёд дошт. Ва ин сабаб шуд, ки мафҳуми «твиттер-дипломатия» (twiplomacy) ҳамчун як намуди дипломатияи рақамӣ пайдо шавад.

Рушди дипломатияи рақамӣ тамоми низоми муносибатҳои байналмилалиро тағйир дод. Сохторҳои давлатие, ки сиёсати хориҷиро амалӣ месозанд, метавонанд тавассути ин абзори муосир, яъне дипломатияи рақамӣ ниёзҳои глобалии худро қонеъ кунанд. Дар муносибатҳои байналмилалӣ, дар оянда дипломатияи рақамӣ нақши бузургро хоҳад бозид.

Абзори нави дигар, ки хеле таъсиргузор аст, дипломатияи илмӣ буда, дар арсаи байналмилалӣ дар муносибатҳои байнидавлатӣ рӯз то рӯз маъмул ва фаъолона истифода мешавад.

Сатҳи таъсири кишварҳо дар арсаи ҷаҳонӣ аз мавқеи рушди технологӣ ва инноватсионӣ муайян карда мешавад. Мафҳуми дипломатияи илмӣ ҳамкории

илмиро ҳамчун абзори муосир, ки барои барпо ва беҳтар намудани муносибатҳо дар тамоми соҳаҳои илм байни кишварҳо мусоидат мекунад, дар назар дорад.

Дипломатияи илмӣ дар таҳия ва қабул кардани лоиҳаҳои сиёсии кишварҳо моҳирона истифода мешавад. Мақсад аз истифодаи ин абзор дар такмили усулҳои кории сохторҳои давлатӣ дар арсаи байналмилалӣ ва истифода аз донишҳо ва дастовардҳои илмӣ барои баланд бардоштани сифати қабули қарорҳои сиёсӣ мебошад.

Дипломатия илмӣ, инчунин, барои дастгирӣ ва рушди ҷомеаи илмӣ, ҳамкориҳо, пажуҳишҳои илмӣ дар ҳудуди кишварҳо нақши бузург мебозад.

Дар доираи корӣ, ин абзори муҳими муосир барои ба ҳадаф расидан аз бисёр усулҳо истифода мекунад ва муҳимтаринашон инҳоянд: стратегӣ, амалиётӣ ва ёрирасон.

Воситаҳои стратегии дипломатияи илмӣ аз ҳуҷҷатҳои барномавии консептуалии сиёсӣ иборат аст, ки дар таҳия ва омодасозии санадҳои давлатӣ ба мисли барномаи амнияти давлатӣ ва ё ҳамкориҳо дар самти илмиву техникии байналмилалӣ истифода мешавад.

Абзори амалиётӣ дар доираи татбиқи дипломатияи илмӣ — ин воситаҳое ҳастанд, ки барои амалӣ намудани дипломатияи илмӣ истифода мешаванд. Воситаҳои гуногуни абзори амалиётӣ мавҷуданд, ба мисли: шартномаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба оиди ҳамкориҳо дар самтҳои илмӣ-пажуҳишӣ, илмӣ-техникӣ, илмӣ-таълимӣ ва ғайра.

Воситаҳои ёрирасонии дипломатияи илмӣ ба ҳавасмандгардонӣ ва татбиқи дипломатияи илмӣ равона карда шудааст. Ин абзор аз чорабиниҳои таълимии кормандони дипломатӣ ва пажуҳишгарони соҳаи сиёсати хориҷӣ иборат аст.

Ҳамин тариқ, ин абзори нави ғайрианъанавии самарабахш дар татбиқи ҳам сиёсати дохилӣ ва ҳам хориҷӣ дар соҳаҳои номбаршуда тавассути сохторҳои дипломатии кишварҳо фаъолона ва мунтазам истифода мешавад.

Дар марҳилаи ҳозираи таърихи сиёсат, аз он ҷумла сиёсати байналмилалӣ зери таъсири иқтисод хеле иқтисодӣ шуда ва инчунин, баръакс иқтисодиёт низ сиёсӣ карда шуд. Ин ҳолат баёнкунандаи алоқамандии сиёсат ва иқтисод дар арсаи ҷаҳонӣ мебошад.

Дипломатияи иқтисодӣ як падидаи табиӣ дар муносибатҳои муосири байналмилалӣ буда, далели рӯз то рӯз зиёд шудани нақш ва ҳадафи омилҳои иқтисодӣ дар муносибатхои байналмилалӣ мебошад. Далелҳои муътамад вуҷуд доранд, ки дар аксари кишварҳо фаъолияти зиёди сохторҳои дипломатӣ ба масъалаҳои иқтисодӣ бахшида мешаванд.

Дар ҳоли ҳозир, дипломатияи иқтисодӣ ҳамчун абзори дипломатӣ, ҷузъи таркибии сиёсати хориҷии мамлакатҳои муосир ва фаъолияти байналмилалии онҳо дар арсаи ҷаҳонӣ мебошад. Маҳз сиёсати хориҷии кишвар ҳадафҳо ва вазифаҳои дипломатияи иқтисодиро муайян мекунад, ки маҷмуи фаъолияти иқтисодии кишвар бо истифода аз воситаҳо, инчунин шаклҳо ва усулҳои иқтисодӣ

иборат буда, барои татбиқи сиёсати хориҷии мамлакат моҳирона истифода мешавад.

Дипломатияи муосири иқтисодӣ – ин як фаъолияти муштарак, мунтазаму пайвастаи бисёрҷанбаи давлат ва соҳибкорон барои татбиқи сиёсати миллии иқтисодии берунӣ бо мақсади ба даст овардани манфиатҳои бештари давлатӣ мебошад.

Мақсади асосии дипломатияи иқтисодӣ таъмини манфиатҳои миллӣ ва муҳаё намудани бартариҳо дар соҳаи робитаҳои иқтисодии хориҷӣ, таҳкими рақобатпазирӣ ва амнияти иқтисодии кишвар дар шароити ҷаҳонишавӣ дар арсаи ҷаҳонӣ мебошад.

Вазифаҳои асосие, ки дипломатияи иқтисодӣ амалӣ мекунад, инҳоянд: амалисозии ҳадафҳои стратегии кишвар дар арсаи байналмилалӣ; таъмини шароитҳои баробар ва бидуни табъиз барои ҳамгироии иқтисодиёти ҷаҳонӣ; ҳимоя ва ташвиқи манфиатҳои тиҷоративу иқтисодии соҳибкорони ватанӣ дар бозори ҷаҳонӣ; мусоидат намудан ба ҷалби маблағгузории хориҷӣ ба иқтисоди миллӣ.

Ҳамин тариқ, дипломатияи иқтисодӣ, ба монанди дипломатияи анъанавӣ, як қисми таркибии сиёсати хориҷӣ ва инчунин фаъолияти байналмилалии кишвар маҳсуб ва мунтазам истифода мешавад.

Идеяҳои дипломатияи иҷборӣ дар санадҳои муҳими Ассамблеяи СММ, Шурои амнияти СММ, созмонҳои байналмилалӣ, минтақавӣ ва аксари мамлакатҳо оиди таҳримҳо ва муайян кардани дараҷаи масъулияти тарафҳои даргир барои вайронкунии ҳуқуқҳои инсон ва ҳуқуқи байналмилалии башардӯстона дар муноқишаи мусаллаҳона инъикос ёфтааст.

Аммо, ҳукумати ИМА ихтироъкор, дорандаи патент ва дорандаи ҳуқуқи моликияти зеҳнии дипломатияи иҷборӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ, дар арсаи байналмилалӣ мебошад.

Дипломатияи иҷборӣ кӯшиш барои тағйир додани рафтори номатлуби субъект тавассути таҳдиди зурӣ ё истифодаи воқеии қувва мебошад. Ба истилоҳи дигар, дипломатияи иҷборӣ ин стратегияи дипломатӣ буда, ба таҳдиди зурӣ ва ё истифодаи қувва такя мекунад, вале инро амалӣ намекунад. Ва ё агар лозим бошад, ба таври намунавӣ, дар шакли амалиёти хеле маҳдуди ҳарбӣ, барои нишон додани қатъият ва омодагӣ барои гузаштан ба сатҳи баланди амалиёти низомӣ, дар ҳолати зарурӣ истифода мешавад.

Дипломатияи иҷбориро метавон ҳамчун стратегияи сиёсӣ-дипломатӣ, ки ҳадафаш таъсир расондан ба иродаи рақиб мебошад, ҳисобид. Ҳадаф аз он иборат аст, ки душман водор шавад, ки ба талабот мувофиқат кунад ва ба созиши беҳтарини имконпазир гуфтушунид кунад.

Ҳамин тариқ, ҷаҳони муосир ва низоми дипломатии классикӣ зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ба куллӣ тағйир ёфт. Шумораи акторҳо дар арсаи байналмилалӣ зиёд шуд, яъне дар баробари актори классикӣ –кишварҳо,

созмонҳои бузурги ғайридавлатӣ, ба мисли: созмонҳои байналмилалӣ; корпоратсияҳои фаромиллӣ; ташкилотҳои қарзӣ ва молӣ низ аъзои низоми ҷаҳонӣ шуданд. Омилҳои номбаршуда сабаб шуданд, ки дар баробари дипломатияи анъанавӣ усулу абзорҳои нави дипломатӣ эҷод шавад.

Низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ, хусусияти нави глобалии бо суръати баланди рушдёбанда пайдо карда, дар давраи муосир дипломатияи анъанавиро ба дипломатияи бисёрҷониба мубаддал гардонд.

Дар низоми корӣ сохторҳои давлатӣ ва дипломатӣ дар арсаи байналмилалӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ абзорҳои нав фаъолона ва моҳирона истифода мешаванд, ки натиҷаи хеле самарабахш, баланд ва зуд медиҳанд.

Илова бар ин, раванди ҷаҳонишавӣ дар арсаи ҷаҳонӣ, аксари кишварҳои муосирро маҷбур сохт, ки умуман, консепсияи сиёсати хориҷии худро зери таъсири ин раванд, тағйир диҳанд. Чунки ин дигаргуниҳои нави дипломатӣ, дар шароити муосир ба як абзори муассири ниҳоят самаранок табдил ёфтаанд, ки аз тарафи сохторҳои давлатии мамлакатҳо фаъолона ва мунтазам истифода мешаванд.

Абзорҳои нави дипломатӣ ҷойи муайяни худро дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ гирифтанд. Бо истифода аз имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ, фаъолияти сохторҳои давлатии кишварҳо ба самти ҳамкорӣ бо аудиторияи бисёрнафараи хориҷӣ нигаронида шуда, дар баробари дипломатияи анъанавӣ имкони муошират бо аудиторияи чандинмиллиардиро ба даст оварданд.

Хусусияти хоси дипломатияи бисёрҷониба, яъне истифодаи мунтазами абзорҳои нав новобаста аз он, ки дидгоҳҳои зиёду мухолиф вуҷуд доранд, қобилияти ҳамкории кишварҳоро баланд бардошта, мавқеъҳои зиёд ва гуногуни давлатҳоро ба як натиҷаи дилхоҳи комилан ғайричашмдошт оварда расонд.

АДАБИЁТ:

1. Исследовательский центр компании «Делойт в СНГ». Доклад «Тенденции монетизации контента в Интернете. Медиапотребление в России 2019». Москва, сентябрь2019. URL: https://www2.deloitte.com. (рӯзи муроҷиат: 18.11.2023с.).

2. Маликов Қ.Қ. Падидаи дипломатияи рақамӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ. Паёми донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. № 1 (45), Душанбе, 2023. С.312.

3. Цыганок Н.А. Специфика реализации внешнеполитических функций российского региона // Вестн. Башк. ун-та. – 2009. – № 2. С. 623.

4. Kaiser R. Paradiplomacy and Multivel Governance in Europe and North America: Subnational Governments in International Arenas // Participation. – 2003. – Vol. 27, № 1. P. 17–19.

5. Princen T. and Finger M. (eds) Environmental NGO’s in World Politics: Linking the Local and the Global. - London: Routledge, 1994. C. 42.

СОВРЕМЕННАЯ ДИПЛОМАТИЯ В ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕМСЯ МИРЕ

Статья посвящена актуальному на сегодняшний день феномену, современной дипломатии в глобализирующемся мире.

Отмечается, что под влиянием глобализации изменилась вся система международных отношений. Возрастает роль нетрадиционной дипломатии и, соответственно меняется её инструментарий, которые эффективно внедряются на практике ведущими государствами на международной арене. Современная дипломатия стала более публичной и в процесс принятий решений по многим внешнеполитическим вопросам втянута многомиллиардная аудитория.

Сделан вывод о том, что процесс глобализации внес изменения в систему международных отношений и вынудил большинство современных стран изменить концепцию своей внешней политики. Потому что новые инструменты нетрадиционной дипломатии стали чрезвычайно эффективным инструментом реализации внешнеполитических целей государств и очень умело используется многими развитыми странами.

Ключевые слова: традиционная дипломатия, нетрадиционная дипломатия, международные отношения, цифровизация, внешняя политика.

MODERN DIPLOMACY IN A GLOBALIZING WORLD

The article is devoted to a phenomenon that is relevant today, modern diplomacy in a globalizing world.

It is noted that under the influence of globalization the entire system of international relations has changed. The role of non-traditional diplomacy is increasing and, accordingly, its tools are changing, which are effectively being implemented in practice by leading states in the international arena. Modern diplomacy has become more public and a multibillion-dollar audience has been drawn into the decision-making process on many foreign policy issues.

It is concluded that the process of globalization has brought changes to the system of international relations and forced most modern countries to change the concept of their foreign policy. Because new tools of unconventional diplomacy have become an extremely effective tool for realizing the foreign policy goals of states and are very skillfully used by many developed countries.

Keywords: traditional diplomacy, non-traditional diplomacy, international relations, digitalization, foreign policy.

Маълумот оид ба муаллифон: Маликов Қобилшо Куканович – н.и.с., дотсенти кафедраи муносибатҳои байналхалқӣ, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдаки, 17. Тел.: +992 008-55-44-03, m.koba@mail.ru

Басиров Бахтиёр Саторович – муаллими калони кафедраи муносибатҳои байналхалқӣ, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Суроға: 734025, Ҷумҳурии

Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдаки, 17. Телефон: (+992) 907-58-78-88. **E–mail:** basir_bbs@mail.ru

Сведения об авторах: Маликов Кобилшо Куканович – к.п.н., доцент кафедры международных отношений Таджикского национального университета. Адрес: 734025. Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. Тел.: +992 008-55-44-03, m.koba@mail.ru

Басиров Бахтиёр Саторович –старший преподаватель кафедры международных отношений, Таджикский национальный университет, Адрес: 734025. Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. Телефон: (+992) 907-58-78-88. **E–mail:** basir_bbs@mail.ru.

About the authors: Malikov Kobilsho Kukanovich – c.p.s., associate professor of the Department of international relations, Tajik National University. Address: 734025. Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17. Phone: (+992) +992 008-55-44-03, m.koba@mail.ru

Basirov Bakhtiyor Satorovich - Tajik National University, senior teacher of the Department of international relations. Address: 734025. Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17. Phone: (+992) 907-58-78-88. E-mail: E–mail: basir_bbs@mail.ru

ТАҲҚИҚИ ҶАНБАҲОИ СИЁСИИ МУНОСИБАТҲОИ ШМА ВА КАНАДА ДАР ДОИРАИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

ДОРОНШОЕВА НЕКБАХТ ШОҚОСУМОВНА
номзади илмҳои сиёсӣ, мудири шуъбаи ШМА ва Канадаи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Муаллиф дар мақола масъалаҳои марбут ба ҷанбаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалии Штатҳои Муттаҳидаи Амрико ва Канадаро дар доираи созмонҳои байналмилалӣ мавриди тадқиқи илмӣ ва баррасӣ қарор додааст. Қайд гардидааст, ки муносибатҳои ин ду кишвар ҳамчун яке аз наздиктарин ва устувортарин ҳамкориҳои байналмилалӣ арзёбӣ мегарданд. Мақола таъсири таърихӣ, арзишҳои муштарак ва ҳамкориҳоро дар арсаҳои гуногун, аз ҷумла амнияти миллӣ, савдо, ҳифзи муҳити зист ва мубориза бо тағйирёбии иқлим таҳлил мекунад. Ҳамчунин, таваҷҷуҳи хос ба созишномаҳои калидии байналмилалӣ, аз ҷумла НАФТА, Созишномаи ШМА-Канада-Мексика ва ҳамкориҳои доимӣ дар доираи NORAD дода шудааст.

Калидвожаҳо: *ШМА, Канада, муносибатҳои байналмилалӣ, созмонҳои минтақавӣ, ҳамкорӣ, Созишномаи НАФТА, Созишномаи ШМА-Канада-Мексика,* Арктика.

Муносибатҳои байналмилалии байни ШМА ва Канада намунаи беназири ҳамкориҳои устувор ва судманди ду давлати ҳамсоя мебошанд. Ин муносибатҳо

таърихи чандинсола доранд ва бар асоси арзишҳои умумӣ, вобастагии тарафайн дар соҳаҳои гуногун ва робитаҳои наздики фарҳангӣ бунёд шудаанд. Таҳқиқи ҷанбаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангии ин муносибатҳо имкон медиҳад, ки мо хислати ҳамкориҳои онҳоро дар арсаи ҷаҳонӣ ва нақши муҳими онҳоро дар сиёсати минтақавӣ ва глобалӣ амиқтар фаҳмем.

Тибқи маълумоти Департаменти давлатии ШМА, тӯлонитарин сарҳади байналмилалии ҷаҳон байни Амрико ва Канада мебошад, ки 5,525 мил (тақрибан 8,891 километр)-ро ташкил медиҳад ва дорои 120 гузаргоҳи сарҳадии заминӣ мебошад. Муносибати дуҷонибаи ин ду давлат яке аз наздиктарин ва васеътарин робитаҳо ба ҳисоб меравад. Ҳар рӯз тақрибан 2,6 миллиард доллар молу хизматрасонӣ байни ин ду кишвар савдо мешавад. Харитаи роҳ барои шарикии навшудаи ШМА-Канада, ки 23 феврали соли 2021 нашр шуд, умқи робитаҳои ду давлатро нишон медиҳад. Он нақшаи ҳамаҷонибаи ҳамкориҳои давлатӣ барои мубориза бо пандемияи COVID-19 ва дастгирии рушди умумии иқтисодии ШМА ва Канадаро муқаррар мекунад. Ин роҳнамо барои шарикии муштарак дар мубориза бо тағйирёбии иқлим, такмили амнияти ҷаҳонии тандурустӣ, таҳкими ҳамкориҳо дар соҳаи мудофиа ва амният ва тасдиқи ӯҳдадориҳои муштарак ба гуногунрангӣ, баробарӣ ва адолат равона шудааст.

Бо такя ба таърих ва ҷуғрофияи муштараки худ, ду кишвари дар сатҳҳо гуногун зич ҳамкорӣ мекунанд, аз ҷумла дар мубориза бо пандемияи COVID-19, барқарорсозии ҳамаҷониба ва устувори иқтисодӣ, муқовимат ба мушкилоти глобалии иқлим, амнияти миллӣ ва сарҳад, масъалаҳои байналмилалӣ, бӯҳрони афюн, ҳифзи муҳити зист ва савдои озод [18].

Тибқи маълумотҳои Ҳукумати Канада [8], Сафорати Канада дар Вашингтон қарор дошта, консулгариҳои генералӣ дар Атланта, Бостон, Чикаго, Даллас, Денвер, Детройт, Лос-Анҷелес, Майами, Миннеаполис, Ню-Йорк, Сан-Франсиско ва Сиэтл мебошанд. Ба ғайр аз ин Канада дар Амрико 3 дафтари тиҷоратӣ ва 14 консулҳои фахрӣ дорад. Сафорати Штатҳои Муттаҳидаи Амрико бошад, дар шаҳри Оттава ҷойгир буда ва дар тамоми шаҳрҳои Канада консулгариҳои генералӣ дорад.

Чуноне ки Президенти ШМА Ҷо Байден қайд кардааст, Штатҳои Муттаҳида аз Канада дӯсти беҳтарин ва шарики наздиктар надорад. Дар тӯли 150 соли охир ин ду кишвар яке аз муносибатҳои наздиктарин ва густаришёфтаро эҷод кардаанд. Дар як рӯз тақрибан 2,6 миллиард доллар мол ва хидматҳо аз сарҳади муштараки ду кишвар, ки тӯлонитарин сарҳади заминӣ дар ҷаҳон аст, мегузарад, ки ин нишондиҳандаи афзоиши 20%-ро дар соли 2022 [9] нисбат ба соли гузашта нишон медиҳад. Ин тиҷорат миллионҳо ҷойҳои корӣ дар ҳар ду тарафи сарҳадро дастгирӣ мекунад.

Агар суханҳои Сарвазири Канада Ҷастин Трюдо таҳлил кунем, вай доимо дар баромадҳояш [7] таъкид мекунад, ки Штатҳои Муттаҳида шарики доимии Канада мебошад. Дар суханрониҳои худ Трюдо борҳо қайд кардааст, ки ШМА ва

Канада дар асоси арзишҳои муштарак, ба монанди демократия, ҳуқуқи инсон ва ҳамкориҳои амниятӣ дар баробари чолишҳои ҷаҳонӣ, аз ҷумла мубориза бо тағйирёбии иқлим ва таъмини амният дар минтақаи Арктика ҳамкорӣ мекунанд.

Оид ба вазъияти имрӯзаи ҷаҳон бошад, Трюдо инчунин изҳор дошт, ки Канада ва ШМА бояд дар баробари таҳдидҳои афзояндаи Чин якҷоя истодагарӣ кунанд ва дар суханрониаш дар парлумони Канада дар соли 2023 таъкид кард, ки аҳамияти ҳамкорӣ ва такя ба арзишҳои муштарак ин ду кишварро муттаҳид месозад. Вай инчунин ҳамкории ин ду давлат аз талошҳои муштарак барои ҳифзи соҳибихтиёрӣ ва арзишҳои демократиро дар баробари таҳдидҳо, аз ҷумла дар Украина изҳор намуд.

Бжезинский дар китоби худ менависад, ки Амрико танҳо бо ду давлат - Мексика ва Канада ҳамсарҳад мебошад. Бо вуҷуди муносибатҳои хуб бо ҳарду ҳамсоя, Мексика барои Амрико таҳдиди воқеӣ ба шумор меравад, ки асоси онро ноустувории сиёсӣ ва иқтисодии Мексика ташкил медиҳад. Агар дар сарҳади тӯлонии байни Канада ва Амрико вазъият асосан ором бошад, сарҳади Амрикову Мексика ба як макони хушунат ва ташаннуҷи этникӣ, қочоқи маводи мухаддир, қочоқи силоҳ ва муҳоҷирати ғайриқонунӣ ва инчунин манбаи шиддати сиёсӣ мубаддал гаштааст. Агарчи дар равандҳои иқтисодӣ ҳарду кишвар ба Амрико вобастагӣ доранд, ММД-и ҳарду кишвар тақрибан баробар аст, тақрибан 15% коргарони мексиканӣ дар Амрико кор мекунанд, дар ҳоле ки ҳиссаи аҳолии Мексика, ки камбағалона зиндагӣ мекунад, ду маротиба бештар аз ҳиссаи аҳолии Канада мебошад. [1-саҳ.157]

Бояд қайд кард, ки ҳамкориҳои сиёсӣ байни ШМА ва Канада яке аз омилҳои асосии робитаи онҳо ба ҳисоб мераванд. Ҳарду давлат дар ташкилотҳои байналмилалӣ, аз ҷумла СММ, НАТО, Созмони Ҷаҳонии Тиҷорат (WTO), Гурӯҳи Ҳафтгона (G8), Гурӯҳи Бистгона (G20), Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (OECD), Иттиҳоди кишварҳои ҳамсуд (Commonwealth), Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони давлатҳои Амрико (OAS), ва Форуми ҳамкории иқтисодии Осиё ва Уқёнуси Ором (APEC) фаъолона ҳамкорӣ мекунад. [20] Онҳо ҳадафҳои умумӣ дар масъалаҳои амнияти глобалӣ, мубориза бо терроризм, тағйирёбии иқлим ва ҳуқуқи инсонро тақсим мекунанд. ШМА ва Канада мунтазам талошҳои дипломатии худро ҳамоҳанг карда, дар миссияҳои сулҳхоҳона ва ташаббусҳои ҷаҳонӣ якҷоя иштирок мекунанд.

Дар тӯли солҳои зиед байни ШМА ва Канада як қатор созишномаҳо ва шартномаҳо барои танзими равобити байнидавлатӣ қабул шудаанд. Аз ҷумла:

1. Созишномаи обҳои сарҳадӣ (Boundary Waters Treaty) [4] яке аз аввалин созишномҳои калидӣ байни ин ду давлат мебошад, ки дар таърихи 5 майи соли 1909 дар Вашингтон ба имзо расид. Дар асоси ин созишнома ҳар ду тараф вазифадоранд, ки истифодаи обҳои сарҳадӣ байни ШМА ва Канадаро ҳифз кунанд ва ҳадафи он пешгирӣ аз мунокишаҳои марбут ба истифодаи захираҳои обӣ мебошад. Барои иҷрои Созишномаи обҳои сарҳадӣ Комиссияи муштараки

байналмилалӣ (IJC) таъсис дода шуд, ки масъули ҳалли баҳсҳои обӣ ва ҳифзи обҳои сарҳадӣ ба зимаи он гузошта шуд.

2. Созишномаи Амнияти Ҳавоии Амрикои Шимолӣ (North American Aerospace Defense Command ё NoRAD) [16] созишномаи байнидавлатӣ дар таърихи 12 майи соли 1958 ба имзо расидааст. Ҳадафи ин созишнома аз он иборат буд, ки Амрикои Шимолиро аз ҳамлаҳои эҳтимолии ҳавоӣ ва ҳастаӣ ҳифз намояд. Ҳар ду кишвар дар доираи ин созишнома маълумоти амниятӣ мубодила мекунанд ва иқдомҳои муштарак барои муҳофизати ҳавоӣ анҷом медиҳанд.

3. Созишномаи Автомобилӣ (Auto Pact) [14] созишномаи тиҷоратии байни ШМА ва Канада дар соли 1965 ба имзо расидааст. Ҳадафи созишнома аз он иборат буд, ки тиҷорат дар соҳаи истеҳсолоти автомобилӣ байни ду кишварро осон кунад ва онро ба як бозори ҳамгиро табдил диҳад. Ин созишнома дар тӯли солҳо ба рушди саноати автомобилӣ дар ҳарду кишвар мусоидат кард, аммо баъдан бо созишномаҳои нави тиҷоратӣ "Созишномаи савдои озоди Канада ва ШМА" иваз гардид.

4. Созишномаи савдои озоди Канада ва ШМА (Free Trade Agreement) [5] соли 1988 ба имзо расид ва яке аз муҳимтарин созишномаи иқтисодӣ байни ин ду кишвар дар он замон буд. Ҳадафи ин созишнома бартараф кардани монеаҳои гумрукӣ ва дигар монеаҳои тиҷоратиро дар тиҷорат байни ШМА ва Канада коҳиш диҳад ва рушди савдои мутақобиларо мусоидат намояд. Ва ин созишнома бошад то соли 1994 фаъолият карда бори дуюм ба "Созишномаи савдои озоди Амрикои Шимолӣ" иваз карда мешавад.

5. Созишномаи савдои озоди Амрикои Шимолӣ (North American Free Trade Agreement) [12] дар таърихи 8 декабри 1993 дар заминаи "Созишномаи савдои озоди Канада ва ШМА" ба имзо расид ва яке аз созишномаҳои бузургтарини тиҷоратӣ дар таърихи ҳарду кишвар гардид. NAFTA ҳамкориҳои тиҷоратии байни ШМА, Канада ва Мексикаро ба як сатҳи нав бардошт ва тиҷорат байни се кишварро осон намуд. Ин созишнома монеаҳои гумрукӣ ва тиҷоратиро коҳиш дод ва сармоягузориҳоро байни кишварҳо тавсеа бахшид.

6. Созишномаи ШМА-Канада-Мексика (United States-Mexico-Canada Agreement)[13], ки дар соли 2018 ба ҷои NAFTA қабул шуд, як созишномаи тиҷоратии муосир мебошад, ки ҳамкориҳои тиҷоратӣ, сармоягузорӣ ва иқтисодиро дар байни ин се кишвар танзим мекунад. Созишномаи ШМА-Канада-Мексика бар асоси Созишномаи савдои озоди Амрикои Шимолӣ сохта шудааст, аммо ба талаботи нави иқтисодӣ ва савдо мутобиқ шудааст, ки ба се кишвари Амрикои Шимолӣ манфиат меорад.

Аз таҳқиқот бар меояд, ки ҳар як созишномаи нав дар асоси созишномаҳои пештар таҳия гардида, ба талаботҳои давраи нави иқтисодӣ ва савдои замони муосир мутобиқ карда шудааст, ки арзиш ва натиҷаи амалии онро баротиб боло мебарад ва дар маҷмӯъ манфиатҳои минтақаи Амрикои Шимолиро ҳифз менамояд.

Дар сатҳи дуҷониба кишварҳо робитаҳои наздики сиёсӣ доранд ва мунтазам гуфтушунидҳо ва машваратҳо дар бораи масъалаҳои байналмилалиро анҷом медиҳанд. Яке аз соҳаҳои муҳими ҳамкории сиёсии онҳо таъмини амнияти Амрикои Шимолӣ аст, ки дар доираи ташаббусҳо, ба монанди Фармондеҳии мудофиаи ҳавоӣ ва кайҳонии Амрикои Шимолӣ (NORAD) ҳамкорӣ мекунанд. Ин иттиҳод баёнгари аҳамияти амнияти дастаҷамъӣ ва талошҳои муштарак барои ҳифзи сарҳадҳо буда, соли 1958 таъсис ёфтааст, вазифаи назорат ва ҳимояи фазои ҳавоии Амрикои Шимолиро бар дӯш дорад ва асоси муносибатҳои дифоии Канада ва Штатҳои Муттаҳида ба шумор меравад. Он як намунаи нодири амиқӣ ва паҳнои ҳамкориҳои Канада ва ШМА дар дифои умумии қитъа ба шумор меравад.

Бояд қайд намуд, ки аз соли таъсис то кунун созишномаи NORAD нӯҳ маротиба таҷдид шудааст, аммо матни асосии созишнома танҳо чор маротиба – солҳои 1975, 1981, 1996 ва 2006 ба таври назаррас таҷдид гардидааст. Таҷдиди соли 2006 тартиботи доимиро бо хориҷ кардани зарурати таҷдиди расмӣ ҳар чор сол ба миён овард. Аммо созишнома боқӣ мемонад ва ҳадди ақал ҳар чор сол ё бо дархости ҳар яке аз тарафҳо мавриди баррасӣ қарор гирад. Тағйироти муҳими дигар дар соли 2006 ин тавсеа додани ваколати NORAD барои дохил кардани вазифаи ҳушдордиҳӣ дар бахши баҳрӣ буд.[15]

Ба ақидаи Кэтрин Брик Фридман ва Лори Л. Леффлер,[10] омилҳои калидии ҳамкории амнияти ШМА ва Канада дар самти Арктика низ мебошад. Зеро ки вазъияти имрӯзаи ҷаҳон, рақобатҳои стратегии шадид ва таҳдидҳо аз ҷониби Россия ва Чин ба амнияти ин ду кишвар хатари калон дорад. Аз ин рӯ, барои инҳо зарур аст, ки муносибатҳои зич дошта бошанд. Ба ғайр аз ин, дар масъалаҳои муҳими геополитикӣ ва экологии марбут ба Арктика, аз ҷумла тағйирёбии иқлим, истифодаи захираҳои табиӣ ва амнияти марзҳо дар минтақа бояд ҳамкорӣ намоянд.

Ин ду олим пешниҳод мекунанд, ки барои ҳалли мушкилоти амнияти Арктика зарур аст, то нерӯи сахт (ҳарбӣ) ва нерӯи нарм (дипломатия ва фарҳанг) якҷоя амал кунанд, ки ба фоидаи кор мешавад. Ҳамчунин зарурати такмили ҳамкориҳои дифоъӣ тавассути NORAD дигар платформаҳои амниятӣ миёни ШМА ва Канада баррасӣ карда мешаванд.

Докори Вилфрид Гревис аз Донишгоҳи Виктория масъалаи Арктикаро дар яке аз мақолаҳои хеш баррасӣ карда, таъкид мекунад,[11] ки вазъи геополитикии Арктика дар давоми 30 соли охир, аниқтар агар дарҷ кунем, дар пайи ҳамлаҳои Россия ба Украина (2014, 2022) ба таври куллӣ тағйир ёфт. То ин дам ҳамкориҳои байналмилалии Арктика тавассути Шӯрои Арктика (Arctic Council) ба масъалаҳои экология ва рушди устувори ин минтақа ба роҳ монда шудаанд. Ҷанги Россияву Украина сабаб шуд, ки кишварҳои дигари Арктика, ба мисли Канада, ШМА Норвегия, Шветсия, Финляндия ва дигар кишварҳои НАТО бо Россия ҳамкории худро дар доираи ин Шӯро қатъ намоянд. Имрӯз дар асл Арктика ба ду

минтақа тақсим шуда, ба ду қитъаи рақобатпазири геополитикӣ мубаддал гаштааст.

Муаллиф инчунин қайд мекунад, ки дар ин рақобат, аз як тараф, кишварҳои аъзои блоки “Арктикаи ҳафтгона” дар ҳамкорӣ бо НАТО, аз тарафи дигар, Россия бо ҳамроҳии Чин ҳамчун бозигарони асоси дар минтақа баромад мекунанд. Ин рақобат барои бештар дастрасӣ пайдо кардан ба обҳои Арктика, нафту газ, захираҳои табиии истихроҷ ба роҳ андохта мешавад.

Барои бартараф кардани ин муноқишаҳо дар минтақа бояд тавассути дипломатияи муҳити зист ва ҳамкории илмӣ якҷоя чораҳои зарурӣ андешида шаванд. Аз тариқи дипломатия метавонад роҳе барои барқарор кардани ҳамкориҳои пан-Арктика дар заминаҳои экологӣ ва тағйирёбии иқлим истифода шавад. Дар охир пешниҳод мекунад, ки пас аз хотима бахшидани низоъ дар Украина ҳамкориҳои бисёрҷониба дубора дар Арктика барқарор шаванд. Лозим ба ёдоварист, ки Арктика як минтақаи муҳими ҳамкории амниятӣ ва геополитикӣ дар муносибатҳои байналмилалии ШМА ва Канада маҳсуб мешавад.

Масъала Арктика аз мадди назари олимон дур нест. Перомуни ин масъала бисер таҳлилҳои ҷолиб аз тарафи олимони ШМА, Канада, Россия ва дигар олимони ҷаҳон рӯи кор омадаанд, ки вазъияти имрӯзаи ин минтақаро баррасӣ мекунанд. Аз таҳлилҳо бар меояд, ки Арктика дар ҷаҳони глобалӣ яке аз минтақаҳоест, ки таъсири абарқудратҳо дар ин кишвар бараъло дида мешавад.

Дар Арктика Россия бо рақобати шадид аз ҷониби бозигарони пешбари сиёсӣ рӯ ба рӯ мешавад. Зеро Арктика - охирин «ганҷина»-и сайёра аст. Дар ин ҷо захираҳои бузурги углеводородҳо ҷамъ шудаанд, ки барои онҳо мубориза хоҳад шуд. Шелфи Уқёнуси Яхбастаи Шимолӣ яке аз бузургтарин қаламравҳои нафтӣ ва газии рӯи замин ба ҳисоб меравад ва зиёда аз 100 миллиард тонна сӯзишвории шартиро дар бар мегирад, аз ҷумла 13,8 миллиард тонна нафт ва 79,1 триллион метри мукааб газ.[2]

Тавре ки дар боло ишора рафт, чандин давлат манфиатҳои худашонро дар Арктика дифоъ карда истодаанд. Доимо вохуриҳои сарони давлатҳои ШМА ва Канада дар доираи Шӯрои Арктика баргузор мегардад, дар ин вохуриҳо масъалаи Арктикаро пайваста баррасӣ мекунанд. Маълумотҳое, ки дар расонаҳои Канада чоп шудааст, аз он шаҳодат медиҳанд, ки Канада ва ШМА дар Арктика манфиатҳои муҳими миллии муштарак доранд. Ин манфиатҳо дар «Харитаи роҳ барои шарикии таҷдидшудаи ШМА ва Канада» дар соли 2021 ва изҳороти муштараки соли 2023, пас аз сафари Президенти Амрико Байден ба Канада, инъикос ёфтаанд. Ҳарду кишвар - ҳам Канада ва ҳам ШМА ба густариши Муколамаи Арктика, ҳифзи обҳои муштарак ва минтақаи Арктика, инчунин тақвияти ҳамкорӣ дар Арктика барои коҳиш додани партовҳои маҳаллӣ, пешгирӣ ва коҳиши офатҳои экологӣ ва идомаи ҳамкориҳои тӯлонӣ дар соҳаҳои илм ва технология, ҳифзи муҳити зист, рушди инфрасохтор, ҷустуҷӯ ва наҷот ва дар доираи Шӯрои Арктика ӯҳдадор шудаанд. Дар моҳи июли соли 2024 роҳбарони

Канада, ШМА ва Финляндия бо назардошти аҳамияти доимии Арктика барои иқтисод, иқлим ва амнияти миллӣ ҷиҳати амиқтар кардани ҳамкориҳо Эъломияи ҳамкории яхшиканон (ICE Pact)-ро эълон карданд, то минтақаҳои қутбӣ ва Арктика дар маҷмӯъ ором, барои ҳамкорӣ боз ва шукуфон боқӣ монад. Ин шарикии сегона як уҳдадорӣ барои ҳамкорӣ дар сохтани яхшиканҳои беҳтарини қутбӣ ва Арктика ва дигар иқтидорҳои арктикӣ ва қутбӣ дар кишварҳои худ мебошад ва авлавияти муштараки моро барои нигоҳ доштани амният ва субот дар Арктика, аз ҷумла ҳифзи қоидаҳо ва меъёрҳои байналмилалии дерина эътироф мекунад [8].

Чи хеле ки дар боло қайд кардем, муносибатҳои байналмилалии байни ШМА ва Канада яке аз наздиктарин ва устувортарин робитаҳои дуҷониба дар ҷаҳон мебошад, ки бар асоси таърих, арзишҳои муштарак ва вобастагии тарафайн дар соҳаҳои гуногун бунёд шудаанд. Ҳарду кишвар дар ташаббусҳои гуногуни байналмилалӣ, аз ҷумла амният, савдо, тағйирёбии иқлим ва ҳифзи ҳуқуқи инсон фаъолона ҳамкорӣ мекунанд. Фармондеҳии мудофиаи ҳавоӣ ва кайҳонии Амрикои Шимолӣ (NORAD) намунаи нодири ҳамкории ду давлат дар дифои қитъа мебошад, ки дар соли 2006 ба тавсеа додани ваколатҳои худ барои дохил кардани вазифаи ҳушдордиҳии баҳрӣ ноил шуд.

Агар ба таърих назар афканем, муносибатҳои байналмилалии ин ду давлат на ҳамеша ба андозаи имрӯз муваффақ ва осоишта будааст. Масалан, муносибатҳои давраи ҷанги инқилоби Амрико 1775-1783 ва ҷанги 1812 байни ШМА ва Британияи Кабир, ки Канадаю Ню-Брансуик ва Нова Скотия мустамликаи он буданд, нишон медиҳад, ки ин низоъҳо таъсири амиқе ба равандҳои сиёсӣ ва иҷтимоии ҳар ду ҷониб доштаанд[3].

Вақте ки ШМА барои мустақилияти худ мубориза мебурд, Канада на танҳо бо Британияи Кабир дар ҳолати ҷанг буд, балки бо ихтилофоти дохилӣ низ рӯ ба рӯ буд. Баъзе шаҳрвандони Канада бо инқилобгарон ҳамфикр буданд ва баъзеи дигар тарафдори Британия буданд, аз ин рӯ, бо якдигар муқобилият нишон медоданд.

Ин ҷангҳо на танҳо таъсири фаврӣ, балки таъсири тӯлонӣ низ ба рушди сиёсати хориҷии Канада ва ШМА гузоштанд, ки ҳамкориҳои оянда ва муносибатҳои байни ин ду давлатро бетаъсир нагузоштанд. Баъд аз ҷанги 1812 ҳарду тараф дарк карданд, ки ҳамкорӣ ва муносибатҳои осоишта барои рушди онҳо муфидтар хоҳад буд. Шартномаи Гент, ки соли 1814 [6] имзо шуд, ҷанги соли 1812 [19]-ро хотима бахшид ва оғози як марҳалаи нави муносибатҳои ҳамсоягӣ гардид.

Вақте ки ШМА ва Канада пас аз ҷангҳои гуногун ба марҳилаи нави ҳамкориҳо ворид шуданд, онҳо дарк карданд, ки ҳамкориҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ барои рушд ва амнияти ду кишвар зарурӣ мебошанд.

Бо гузашти вақт, ин танишҳо бо созишномаҳо ва ҳамкориҳои нави дипломатӣ ба самти мусбати ҳамкории ду кишвар роҳнамоӣ карданд, ки имрӯз яке аз мустаҳкамтарин муносибатҳои байналмилалӣ дар ҷаҳон мебошад.

Дар тӯли асри 19 ҳарду кишвар ба васеъ кардани ҳудудҳои худ ва рушди иқтисодиёти худ бештар таваҷҷуҳ намуданд. Ҳарчанд ҳамкориҳои расмии сиёсӣ дар ин давра маҳдуд буданд, тиҷорат ва муҳоҷират байни ду кишвар ба таври мунтазам афзоиш ёфтанд, ки асоси пайвандҳои наздиктарро гузоштанд. “Шартномаи мутақобилаи соли 1854” [17] бошад, як қадами муҳим ба пеш буд, зеро он ба тиҷорати озоди манбаъҳои табии Амрикои Шимолии Британия (баъдтар Канада) ва Штатҳои Муттаҳида равона шуда буд. Шартномаи мазкур 5-уми июни соли 1854 имзо шуд ва дар моҳи феврали 1855 тасдиқ ва дар моҳи марти 1866 қатъ гардид.

Хулоса, муносибатҳои байни ШМА ва Канада таърихи дурудароз ва гуногунранг дошта, дар асари дарк ва фаҳмиши амиқи манфиатҳои тарафайн ва бо назардошти манфиатҳои миллии ҳарду тараф бо мурури солҳо ба як намунаи хуби ҳамкорӣ ва ҳамзистии осоишта мубаддал гашта, махсусан таи солҳои ахир дар доираи фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ рангу тоби тоза ва муҳтавои бештарро ба худ касб намудааст.

АДАБИЁТ:

1. Бжезинский, Збигнев Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис / Збигнев Бжезинский; пер. с англ. М. Десятовой. — Москва: АСТ, 2013. Стр. 157
2. Гудев, П. США в Арктике: выбор между национальными, региональными и глобальными подходами / П. Гудев // Конкуренция и конфликтность в мировой экономике и политике, Москва, 05–06 декабря 2012 года / Ответственные редакторы: Ю.Д. Квашнин, Н.В. Тоганова, С.В. Уткин. – Москва: Институт мировой экономики и международных отношений РАН, 2013. – С. 101-108. – EDN THDLGD.
3. A brief history of Canadian-American relations [Манбаи электронӣ]. URL: http://theweek.com/ articles/784421/brief-history-Canadian American-relations (санаи муроҷиат 15.03.2024).
4. Boundary Waters Treaty [Манбаи электронӣ]. URL: https://www.ijc.org/en/who/mission/bwt (санаи муроҷиат 23.06.2024).
5. Canada - United States Free Trade Agreement [Манбаи электронӣ]. URL: / https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=nafta /Cusfta.pdf&mode=down load (санаи муроҷиат 10.11.2024).
6. Canada & United States Relationship [Манбаи электронӣ]. URL: https://www.canadianclubof chicago.org/canada-united-states-relationship/ (санаи муроҷиат 01.09.2024).
7. Canada, U.S. must stand together before ‘increasingly assertive’ China, Trudeau says [Манбаи электронӣ]. URL:/https://www.politico.com/news/

2023/03/24/canada-u-s-must-stand-together-before-increasingly-assertive-china-trudeau-says-00088808/; Joint Statement by President Biden and Prime Minister Trudeau/https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/ 2023/03/24/joint-statement-by-president-biden-and-prime-minister-trudeau /(санаи мурочиат 23.05.2024).

8. Canada-United States relations [Манбаи электронӣ]. URL: https://www.international.gc.ca/country-pays/us-eu/relations.aspx?lang=eng (санаи мурочиат 01.02.2024).

9. Fact Sheet: Strengthening the United States-Canada Partnership/[Манбаи электронӣ]. URL: http: [Манбаи электронӣ]. URL: http: https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/03/24/fact-sheet-strengthening-the-united-states-canada-partnership/(санаи мурочиат 23.05.2024).

10. Friedman, Kathryn Bryk, and Lori L. Leffler. “Strategic Competition in the North: A Role for US-Canadian Security Cooperation.” International Competition in the High North: 2022 Conference Volume, edited by Michael E. Lynch and Howard G. Coombs, Strategic Studies Institute, US Army War College, 2024, pp. 77–94. [Манбаи электронӣ]. URL: JSTOR, http://www.jstor.org/stable/resrep
58007.1 1(санаи мурочиат 01.07.2024).

11. Greaves, Wilfrid. “When Great Power Fails: Russia, Ukraine, and the New Arctic Geopolitics.” International Competition in the High North: 2022 Conference Volume, edited by Michael E. Lynch and Howard G. Coombs, Strategic Studies Institute, US Army War College, 2024, pp. 95–110. JSTOR, [Манбаи электронӣ]. URL: http://www.jstor.org/stable/resrep58007.12. (санаи мурочиат 01.07.2024).

12. North American Free Trade Agreement [Манбаи электронӣ]. URL / https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads /2015/10/Day4-11-NAFTA.pdf (санаи мурочиат 23.06.2024).

13. Protocol of amendment to the agreement between the United States of America, the United Mexican States, and Canada [Манбаи электронӣ]. URL: / https://americanpolicy.org/wp-content/uploads/ 2020/01/Protocol-of-Amendmen ts-to-the-United-States-Mexico-Canada-Agreement.pdf

14. The Canada-US Auto Pact of 1965: An Experiment in Selective Trade Liberalization [Манбаи электро-нӣ]. URL: https://www.nber.org/system /files/working_papers/w1953/w1953.pdf (санаи мурочиат 23.06.2024).

15. The Canada-U.S. Defense Relationship [Манбаи электронӣ]. URL: https://www.canada.ca/en/news/archive/2014/04/canada-defence-relationship.html (санаи мурочиат 01.02.2024).

16. The Orgainzation and Operation of the North American Air Defence Command (North American Aerospace Def-ense Command (NoRAD) [Манбаи электронӣ]. URL: ttps://www.norad.mil/Por tals/29/Documents/History/ NORAD %20Agreements/1958%20NORAD%20Agreement.pdf?ver=jcNPtkscdKoYohjC5Mo8wA%3d%3d (санаи мурочиат 11.05.2024).

17. The Reciprocity Treaty of 1854, British North America/United Kingdom & United States, 5 June 1854 (Ratified February 1855, Terminated March 1866) [Манбаи электронӣ]. URL: https://primarydocu ments.ca/the-reciprocity-treaty-of-1854-canada-united-states-5-june-1854-ratified-february-1855-terminated-march-1866/ (санаи муроҷиат 06.04.2024).

18. U.S. Relations with Canada bilateral relations fact sheet [Манбаи электронӣ]. URL: http: //https://www.state.gov/u-s-relations-with-canada/ (санаи муроҷиат 23.05.2024).

19. War of 1812 United Kingdom-United States history [Манбаи электронӣ]. URL: https://www.britan nica.com/event/War-of-1812 (санаи муроҷиат 01.09.2024).

20. What International Organizations is Canada Member of [Манбаи электронӣ]. URL: https://canadafaq. ca/what+organizations+is+canada+mem ber/#google_ vignette (санаи муроҷиат 13.07.2024).

ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ США И КАНАДЫ В РАМКАХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Автор в статье рассматривает политические аспекты международных отношений между Соединёнными Штатами Америки и Канадой в рамках международных организаций. Отмечается, что отношения между этими двумя странами считаются одними из самых близких и устойчивых международных сотрудничеств. В статье анализируются историческое влияние, общие ценности и сотрудничество в различных сферах, включая национальную безопасность, торговлю, охрану окружающей среды и борьбу с изменением климата. Также уделено особое внимание ключевым международным соглашениям, таким как НАФТА, Соглашение США-Канада-Мексика и постоянное сотрудничество в рамках NORAD.

Калидвожа: ШМА, Канада, международные отношения, региональные организации, сотрудничество, Соглашение НАФТА, Соглашение США-Канада-Мексика, Арктика.

POLITICAL ASPECTS OF THE USA AND CANADIAN RELATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

The author examines the political aspects of international relations between the United States of America and Canada within the framework of international organizations. It is noted that the relations between these two countries are considered to be among the closest and most stable international cooperations. The article analyzes historical influence, common values and cooperation in various areas, including national security, trade, environmental protection and the fight against climate change. Special attention is also paid to key international agreements such as NAFTA, the US-Canada-Mexico Agreement and the ongoing cooperation within NORAD.

Keywords: USA, Canada, international relations, regional organizations, cooperation, NAFTA Agreement, United States-Mexico-Canada Agreement, Arctic.

Маълумот оид ба муаллиф: Дороншоева Н.Ш. - мудири шуъбаи ШМА ва Канадаи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, номзади илмҳои сиёсӣ

Сведения об авторе: Дороншоева Некбахт Шокосумовна - заведующая отделом США и Канады Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ, кандидат политических наук

About the author: Doronshoeva Nekbakht Shoqosumovna - Head of the USA and Canada Department, Institute of Asian and European States of NAST, Candidate of Political Sciences

ОМӮЗИШИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР ТАДҚИҚОТИ МУҲАҚҚИҚОНИ МУОСИРИ ФРАНСИЯ (охири асри XX - ибтидои асри XXI)

АШУРОВ АРДАМЕҲР

н.и.т., ходими пешбари илмии шуъбаи Аврупо ва Америкаи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Мақола ба омӯзиши Осиёи Марказӣ дар тадқиқоти муҳаққиқони муосири Франсия (охири асри XX - ибтидои асри XXI) бахшида шудааст. Осиёи Марказӣ ҳамчун минтақаи дорои таъриху фарҳанги ғанӣ тули садсолаҳо таваҷҷуҳи олами Ғарб, аз ҷумла олимони франсавиро ҷалб намудааст. Аз ин рӯ, дар мақола заминаҳои таърихии омӯзиши Осиёи Марказӣ дар Франсия ва ҳамчунин баррасии масоили таърихиву геосиёсии ин минтақа дар таҳқиқоти муҳаққиқони муосири Франсия нишон дода шудааст. Ба назари муаллиф, мувофиқи таҳлили маъхазҳои илмие, ки дар Франсия то имрӯз оид ба омӯзиши Осиёи Марказӣ интишор ёфтаанд, таҳқиқот вобаста ба ин минтақа тамоюли инкишоф дорад ва дар самтҳои таърих, фарҳанг ва ҷуғрофия бештар ба назар мерасад.

Калидвожаҳо: *Осиёи Марказӣ, Тоҷикистон, Франсия, сиёсати хориҷӣ, таърих, фарҳанг, ҷуғрофия, геополитика.*

Омӯзиши таъриху фарҳанги минтақаи Осиёи Марказӣ дар Франсия ва доираҳои илмии ин кишвар таърихи куҳан дорад. Тӯли садсолаҳо муҳаққиқони франсӯз ба таҳқиқу пажуҳиши минтақа таваҷҷуҳи хосса зоҳир намудаанд.

Дар қарни XVI дар Франсия мактаби аврупоие вуҷуд дошт, ки фаъолияти асосии он ба омӯзиши шарқшиносӣ равона шуда буд. Дар ин мактаб вобаста ба таҳқиқи олами Шарқ олимони фаронсавӣ ашъор ва осори олимони тоҷик, аз қабили Ибни Сино, Хоразмӣ, Берунӣ, Улуғбек ва узбек - Навоӣ ва дигаронро ба забонҳои лотинӣ ва франсавӣ тарҷума мекардаанд. [4, с. 89-90]. Имрӯз дар шаҳри

Париж Институти забонҳо ва фарҳангҳои Шарқ фаъолият менамояд, ки дар заминаи ҳамон Мактаби шарқшиносии қарни XVI ташаккул ёфтааст. Яъне, ин мактаб то имрӯз идомаву такомул ёфта, дар доираҳои илмии Франсия ҳамчун ниҳоди марказӣ дар омӯзиши забону тамаддуни Шарқ, аз ҷумла забону адабиёт ва таъриху фарҳангӣ тоҷик ба шумор меравад.

Тӯли асрҳо Осиёи Марказӣ таваҷҷуҳи муҳаққиқони Ғарбро на танҳо аз лиҳози ғановати таърихиву фарҳангӣ, балкӣ аз ҷиҳати ҷуғрофиву инфрасохтори махсус ва табиати дилрабо низ ҷалб намудааст. Чуноне дар асри XVIII сайёҳон, муҳаққиқон ва бархе аз ҳунармандони фаронсавӣ дар чандин шаҳрҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ маскан гирифта, зиндагӣ ва фарҳанги ин минтақаро омӯхтаанд. Масалан, дар тасвири Тошканд то ин ҷониб ҳунари бинокории рассомони фаронсавӣ Алексис Бенуа (меъмор) ва Албер Бенуа (рассом) маҳфуз мондаанд. Ҳамчунин, дар ин шаҳр рӯзноманигор ва тарҷумон Мишел Сале ва ромишгари машҳури фаронсавӣ Станислав Соварӣ зиндагӣ ва эҷод кардаанд [37].

Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX барои тартиб додани харитаи бостоншиносии Осиёи Марказӣ ҷуғрофидони фаронсавӣ Ҷозеф Антуан Кастане саҳм гузоштааст. Ин олими ҷуғрофидон дар минтақа забони фаронсавиро ҳам таълим медодааст. Аз ин рӯ, чунин рафтуомадҳо ва таваҷҷуҳу омӯзиш робитаҳои илмиву адабии минбаъдаи мардуми фаронсавию Осиёи Марказиро тақвият бахшидааст [36].

Бояд таъкид кард, ки имрӯз тадқиқоти илмӣ оид ба соҳаҳои гуногуни кишварҳои Осиёи Марказӣ дар Франсия вуҷуд доранд, ки фарогири асрҳои миёна ва қисмате аз замони соҳибистиқлолии ин кишварҳо ҳастанд.

Матлаби мо дарёфти он маъхаз ва пажӯҳишҳое буд, ки дар ин кишвар нисбат ба Осиёи Марказӣ пас аз фурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ ба вуҷуд омадаанд. Яъне, доираи ин таҳқиқот фарогири замони истиқлоли кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла омӯзиши самти таъриху фарҳанг ва забони тоҷикӣ аз назари муҳаққиқони муосири Франсия мебошад.

Соли 1993 Франсия истиқлоли давлатии ҳамаи кишварҳои Осиёи Марказиро ба расмият пазируфта, дар минтақа Институти таҳқиқотии худро таъсис дод, ки то кунун фаъолият дорад. Аз ин рӯ, метавон ишора кард, ки дар солҳои 1990-2000 ин ниҳоди фаронсавӣ ҳамчун мактаби илмӣ -таҳқиқотии Франсия ба омӯзиши Осиёи Марказӣ таваҷҷӯҳи илми байналмилалиро ҷалб кард [29].

Дар солҳои истиқлолият нақши IFEAC дар рушди равобити илмии Франсия бо кишварҳои Осиёи Марказӣ асосӣ арзёбӣ мегардад. Зеро он аввалин пажӯҳишгоҳи Франсия дар Осиёи Марказӣ аст. Аз ин рӯ, фаъолияти ин ниҳодро дар минтақа мебояд мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дод [36].

Мусаллам аст, ки ифтитоҳи IFEAC дар Осиёи Марказӣ дар марҳилаи нави геополитикӣ ба вуҷуд омад. Яъне дар замони соҳибистиқлол гардидани

кишварҳои Осиёи Марказӣ. Таъсиси ин ниҳод барои Франсия чӣ аҳамият дошт? Метавон қайд кард, ки роҳандозии чунин институт асосан ба се омил рабт дорад:

- якум, бо мақсади омӯзиши таърих ва забону фарҳанги минтақа ва дар ин замина ба роҳ мондани ҳамкориҳои илмӣ бо ниҳодҳои минтақавӣ;

- дуюм, ҷалби муҳаққиқони соҳаҳои таъриху ҷамъиятшиносӣ барои таҳсил ва ба роҳ мондани таҳқиқот дар Франсия;

- сеюм, институти мазкур ҳамчун ниҳоди пешбарандаи "неруи нарм"-и Франсия дар минтақа мебошад, яъне, тавассути роҳандозии барномаҳои кутоҳмуддати илмиву таълимӣ нуфузи Франсия ва омӯзиши забони франсавӣ дар минтақа таҳким меёбад.

Ба ин васила, IFEAC ба насли нави муҳаққиқон имкон дод, ки дар Франсия таҳсил намоянд ва фаъолияти илмии худро мукаммал гардонанд. Аз ҷумла, дар доираи барномаи АТЛАС, ки барои минтақаи Осиёи Марказӣ пешбинӣ гардида, ҳадафаш пеш аз ҳама фароҳам овардани имконоти идома бахшидани корҳои илмӣ таҳқиқотӣ дар Франсия мебошад.

Аз таҳлили маъхазҳои илмие, ки дар Франсия то имрӯз оид ба Осиёи Марказӣ интишор ёфтаанд, маълум мегардад, ки таҳқиқот оид ба ин минтақа тамоюли инкишоф додани равишҳои гуногунсоҳаро дар самти таърих, забон, фарҳанг, иқтисодиёт, иҷтимоиёт, ҷуғрофия доранд.

Дар атрофи якчанд муассисаҳои калидии Франсия, ки самти Осиёи Марказиро меомӯзанд, аз қабили Маркази миллии тадқиқоти илмӣ (CNRS), Коллеҷи де Франс, EPHE, EHESS, INALCO, донишгоҳҳои Париж I, Париж III, Париж VII ва Париж X, намояндагиҳои археологӣ дар Осиёи Марказӣ сохта шудаанд [36].

Агар дар солҳои 90-ум муассисаҳои илмӣ - таҳқиқотӣ вобаста ба омӯзиши Осиёи Марказӣ, аз қабили INALCO ва EHESS марказҳои асосии тайёр кардани мутахассисон-муҳаққиқон дар минтақа бошанд, пас дар солҳои 2000-ум тамоюли зиёд шудани шумораи донишгоҳу донишкадаҳои тайёркунандаи мутахассисон дар минтақа низ вуҷуд дорад.

Дар маҷмуъ, айни замон оид ба омӯзиши Осиёи Марказӣ дар Франсия аз ҷиҳати сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ талабот зиёд буда, насли навраси муҳаққиқон ба омӯзиши амиқи минтақа таваҷҷуҳ ва ҳавасманд ҳастанд.

Боиси зикр аст, ки муҳтавои пажуҳишҳои мо нишон додани ҷойгоҳи Осиёи Марказӣ дар пажуҳишҳои муосири муҳаққиқони Фаронса дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI мебошад. *Аз ин рӯ, суоле ба миён меояд, ки муҳаққиқони фаронсавӣ дар осори худ Осиёи Марказиро чӣ гуна тасвир намудаанд? Ба кадом масъалаҳо бештар мароқ зоҳир кардаанд?*

Муҳаққиқи фаронсавӣ Ален Карио қайд менамояд, ки Осиёи Марказӣ ба маънои маҳдуд, яъне панҷ ҷумҳурии собиқи Шӯравиро ташкил менамояд: Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркманистон, Ӯзбекистон, ки ин кишварҳо аз моҳи сентябр то декабри соли 1991 соҳибистиқлол гардиданд. Аммо

дар мафҳуми васеи ҷуғрофӣ Осиёи Марказӣ як қаламрави бузургро аз кӯҳҳои Тён-Шон, Помир ва Элбурз, дар шарқ ва ҷануб, ба сӯйи баҳри Каспий, дар ғарб ва даштҳои Росси ба шимол фаро мегирад [2].

Муҳаққиқони фаронсавӣ аз тавсиф ва тавзеҳи минтақаи Осиёи Марказӣ бар ин назаранд, ки ибораи «Осиёи Марказӣ» ба яке аз минтақаҳои бузурги қитъаи Осиё мутааллиқ буда, минтақаи бархӯрди фарҳангҳо ва забонҳои мухталиф аст, ки нисбат ба ҳамдигар тафовут доранд.

Аз ҷониби дигар, мувофиқи ақидаи Ален Кариу, дарки Осиёи Марказӣ ниҳоят таърихи дурудароз дорад. Пас аз чанд даҳсола ки минтақа дар паси марзҳои Иттиҳоди Шӯравӣ ва Чин буд, имрӯз ҳамчун минтақаи озоду соҳибистиқлол дар арсаи байналмилалӣ ворид гардид. [2]. Аз ин рӯ, матлаби муҳаққиқ он аст, ки Осиёи Марказиро мебояд ҳамчун минтақаи озод дар сатҳи ҷаҳонӣ қадам монда, устуворона мавқеи худро муайян намояд. Ҷойи дигар ин олими фаронсавӣ изҳор медорад, ки "Осиёи Марказӣ бо назардошти иқтидори энергентикии хуб ва фарогии сарватҳои зеризаминӣ таваҷҷӯҳи байналмилалиро ҷалб менамояд. Аз ин рӯ, мавҷудияти чунин захираҳои муҳим минтақаро ҳамчун як қутби нави глобалии энергетикӣ нишон медиҳанд".

Албатта, давраи истиқлоли давлатӣ барои кишварҳои Осиёи Марказӣ марҳалаи нави таърихӣ маҳсуб меёбад. Зеро ин кишварҳо дар арсаи байналмилалӣ мустақилона фаъолият доранд. Албатта, нуфузи геополитикии Россия ва Чин дар минтақа ба назар мерасад, аммо бо назардошти зарфиятҳои стратегӣ ва минтақавии худ ин кишварҳо метавонанд бо озодии комил дар минтақа амал намоянд. Россия, Чин, Амрико, кишварҳои аврупоӣ ва дигар кишварҳои абарқудрати минтақа ва ҷаҳон танҳо дар заминаи таҳкими ҳамкориҳои мутақобилан судманд ва бидуни таъсир ба фазои минтақа метавонанд шарики стратегии минтақаи Осиёи Марказӣ бошанд, на чизи дигар.

Ба ақидаи муҳаққиқи фаронсавӣ Кэтрин Пужол, ки солҳои зиёд дар минтақа таҳқиқу омӯзиш бурдааст, Осиёи Марказӣ дар навбати худ ҳамчун гаҳвораи ҷаҳони куҳан, дар маркази Авруосиё қарор гирифтааст.

Агар дар бораи мавқеи геополитикии Осиёи Марказӣ сухан ронем, профессор Кэтрин Пужол ба он назар аст, ки Осиёи Марказӣ пеш аз ҳама макони транзити тиҷорати континенталӣ аст. Ҳанӯз дар соли 1498 Васко да Гама гуфта буд, ки Осиёи Марказӣ аз лиҳози ҷуғрофӣ ҳамчун як минтақаи транзитӣ барои тиҷорат байни Аврупои Шимолӣ ва Шарқӣ, Русия, Туркия, Форс ва ҷаҳони осиёии Чин, Ҳиндустон ва Осиёи Ҷанубу Шарқӣ хеле муҳим аст [5, с.39].

Дар робита ба таҳлили фазои истиқлоли давлатии кишварҳои Осиёи Марказӣ, профессор Кэтрин Пужол бар ин назар аст, ки охири асри XX барои кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ воқеан давраи нави таърихӣ аст. Ин марҳила замони мустақилияти кишварҳои минтақа мебошад, ҳоло вобаста ба андозагирии тағйирот, таснифи тамоюлҳои асосӣ аз падидаҳои давравӣ хеле кутоҳ аст. Норасоие, ки дар доираҳои илмии мо имрӯз ба назар мерасад, нисбатан

нокифоя будани шабакаи хониш барои таҳлил ва омӯзиши кишварҳои нави мустақили Осиёи Марказӣ мебошад, қайд менамояд муаррихи фаронсавӣ [5, с..190].

Дар мавриди аҳамияти ҷуғрофии минтақаи Осиёи Марказӣ сиёсатшиноси фаронсавӣ Аймери де Монтескю чунин ақида дорад, ки Осиёи Марказӣ имрӯз саҳифаи муҳими таърихи худро боз кард. Ин минтақа барои давлатҳои бузург, ки аҳамияти геостратегӣ ва иқтидори бузурги иқтисодии онро дарк кардаанд, ба майдони бархурд табдил ёфтааст. Тули чандиин сол, Франсия дар муқоиса бо кишварҳои дигари аврупоӣ, аз қабили Олмон, Британияи Кабир ё Италия ба минтақа таваҷҷуҳи бештар зоҳир намуд. Аммо камбудӣ дар он аст, ки сармоягузорӣ нисбатан кам аст. Аз ин рӯ, Фаронсаро мебояд, ки дар соҳаҳои афзалиятнок барои кишварҳои минтақа сармоягузорӣ намояд, то ки нисбатан дар минтақа нуфузи бештар дошта бошад [45].

Муҳаққиқи дигари фаронсавӣ Вансан Фурнио қайд менамояд, ки масъалаи ҳудуди Осиёи Марказӣ бо таърихи истилоҳоте, ки барои муайян кардани он истифода мешаванд, зич алоқаманд аст. Воқеан, Осиёи Миёна ҳеҷ гоҳ дар ҳудуди як давлат муттаҳид нашуда буд ва онро конвенсияҳое, ки аз рӯйи ҷурофияи физикӣ асос ёфтаанд, якдилона муайян накардаанд, чуноне ки Аврупоро аз Осиё силсилакӯҳҳои Кавказ ва Урал ҷудо кардааст. Аз тарафи дигар, он дар маркази калонтарин қитъа ҷойгир аст. Унсурҳои асосие, ки минтақаро ташкил медиҳанд, зери таъсири гуногуни сиёсӣ ва фарҳангӣ қарор гирифтаанд ва аз ин рӯ, на ҳама таърихи якранг доранд.

Яке аз муҳаққиқони таърих ва тамаддуни Осиёи Марказӣ дар Франсия профессор Жан Пол Ру бар он назар аст, ки Осиёи Марказӣ аз ду манбаи сарват иборат аст. Якум, сарвати маънавӣ, ки ба доштани таърихи куҳан ва забону фарҳанги бостонӣ далолат мекунад ва дуюм, сарватҳои моддӣ, аз ҷумла сарватҳои табиӣ ва зеризаминӣ.

Бо ин назардошт, метавон қайд намуд, ки ин ду манбаъ заминагузори муҳиммияти мавқеи геополитикӣ ва геостратегии минтақа маҳсуб меёбанд.

Ин донишманди фаронсавӣ дорои осори густурдаи марбут ба омӯзиши таърих ва тамаддуни Осиёи Марказӣ аст, аммо аксари онҳо пажуҳишҳои муаллифро то фурупошии Иттиҳоди Шуравӣ ва солҳои охири асри XX дар бар мегиранд.

Дар масъалаи мавқеи геополитикӣ ва мавҷудияти ҷуғрофии он Ж.П.Ру қайд менамояд, ки «Чунон ки харита имрӯз ба мо нишон медиҳад, Осиёи Марказӣ ба ду минтақаи асосӣ тақсим шудааст, ки дар як қисмати он таъсир ва тавуҷҷуҳи Чин ва дар қисмати дигар нуфуз ва таъсири Россия ба назар мерасад». Аз ақидаи муҳаққиқ, маълум мегардад, ки Осиёи Марказӣ зери таъсири ду кишвари бузург қарор дорад. Ба ибораи дигар, наздикии ҷуғрофии Осиёи Марказӣ бо Россия ва Чин аз аҳамияти ин минтақа барои ин кишварҳо шаҳодат медиҳад.

Муҳаққиқи дигар Лутз Клевеман дар асари худ “Осиёи Марказӣ – Бозии нави бузург” Осиёи Марказиро дар доираи бозии бузург омӯхта, ба хулосае меояд, ки таваҷҷуҳи ҷаҳони Ғарб, бахусус Иттиҳоди Аврупо ба минтақаи Осиёи Марказӣ пас аз ҳаводиси 11 сентябр боз ҳам бештар гардид. Ҳануз то 11 сентябри соли 2001 ҷумҳуриҳои собиқ шуравии Осиёи Марказӣ аз ҷониби бархе аз мақомоти амрикоӣ ба унвони муттаҳидони идеалӣ дар мубориза бо терроризм дар Афғонистон ва кишварҳои ҳамсоя арзёбӣ мешуданд [25].

Олим ва сиёсатшиноси фаронсавӣ Гийом Ҳенрард дар охири қарни XX масоили геополитикии минтақаро омӯхта, бахусус геополитикаи Тоҷикистонро мавриди омӯзиш қарор додааст. [10, с. 7]. Ин муҳаққиқи фаронсавӣ асаре дорад бо унвони “Геополитикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бозии Бузург дар Осиёи Марказӣ”. Дар ин пажуҳиши худ, мавқеи геополитикӣ ва муҳимияти Тоҷикистонро дар минтақа нишон додааст. Хусусан, аз ҷиҳати захираҳои обӣ Тоҷикистонро дар минтақа ба сифати кишвари калидӣ баҳо додааст. Аммо наметавон гуфт, ки ин асари мукаммал ва фарогири масоили асосии геополитикии Тоҷикистон аст. Аз тарафи дигар, он таҳқиқи масоилеро фаро гирифтааст, ки ҳамагӣ солҳои истиқлоли кишварро баррасӣ менамояд.

Сиёсатшиноси фаронсавӣ Оливер Руа дар ибтидои асаре таҳти унвони «Осиёи Марказии муосир» ки соли 2001 ба табъ расид, танҳо даҳаи охири асри XXI-ро дар минтақа омӯхтааст. Масъалаҳои иҷтимоии солҳои аввали истиқлоли давлатии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ҳамзамон ҷанбаҳои ҷуғрофӣ ва геополитикии минтақа баррасӣ гардидаанд [21, с. 8.].

Ба ақидаи Оливер Руа, Осиёи Марказӣ ҳамеша як минтақаи гузаргоҳ миёни Осиёи Хурд ва Чин, миёни фазои Русия ва ҷаҳони Эрон ё Ҳинд будааст. Дар самти Шарқу Ғарб муносибатҳои тиҷоратӣ ва сулҳомез аз «Роҳи абрешим» мегузаштанд, ки аз замони Рум то ибтидои замони Эҳё маҳсулоти чиниро ба Аврупо, аз ҷумла абрешим меовард, ки маҳз дар Осиёи Марказӣ мол мубодила мегардид.

Воқеан, Осиёи Марказӣ дар таърих аҳамияти бузурги иқтисодӣ ва геополитикӣ ва мавқеи хуби стратегӣ дошт. Минтақа аз қадимулайём пайвандгари Роҳи бузурги Абрешим ва ҳамзамон тамаддуни Шарқу Ғарб буд.

Албатта, Роҳи бузурги Абрешим имрӯз ба кишварҳои Осиёи Марказӣ алоқамандии бештар дорад. Махсусан, барои Тоҷикистон аҳамияти калони тиҷоратӣ, иқтисодӣ ва маданӣ дорад. Аз ҷиҳати дигар, ин роҳ на танҳо роҳи тиҷоратӣ, балки пули бузурги иқтисодӣ ва фарҳангӣ миёни Шарқу Ғарб мебошад, ки ба мустаҳкам гардидани робитаҳои дустӣ, фарҳангӣ ва иқтисодӣ мусоидат менамояд.

Ҳамин тариқ, дар асоси таҳқиқ ва омӯзиши мавзуи мазкур метавон ба чунин хулоса омад, ки вобаста ба омӯзиши таърих, забон ва фарҳанги минтақаи Осиёи Марказӣ дар Франсия пажуҳишҳои ҷиддию муҳиме вуҷуд доранд, ки дар заминаи онҳо метавон чандин рисолаҳои илмӣ анҷом дод. Тадқиқоти мо ҳанӯз қатрае аз

баҳр аст. Метавон ҳар як самтро ба таври алоҳида омӯхт. Аз ин лиҳоз, дар солҳои минбаъда низ пайгирӣ намудани он ба манфиат хоҳад буд.

Дар робита ба таҳқиқот оид ба минтақаи Осиёи Марказӣ дар доираҳои илмии Франсия асосан таълифот дар солҳои аввали истиқлоли давлатии ин кишварҳо, дақиқтараш пас аз фурупошии Иттиҳоди Шуравӣ ба вуҷуд омадаанд. Ин марҳила асосан охири асри XX-ро фаро мегирад, ки пайванд ба оғози марҳилаи нави геополитикӣ ва геостратегӣ дар Осиёи Марказӣ дорад. Яке аз мушкилоти муҳаққиқони муосири фаронсавӣ, ки дар соҳаи омӯзиши минтақаи Осиёи Марказӣ фаъолияти илмӣ – таҳқиқотӣ анҷом медиҳанд, надонистани забонҳои минтақа мебошад. Аксари таҳлилу баррасиҳо ва асарҳои илмии онҳо ба забони русӣ ва нашрияҳои русӣ асос ёфтааст. Дар сурате, ки барои муҳаққиқ донистани забони асл муҳим ба ҳисоб меравад. Зеро тавассути забондонӣ муҳаққиқ метавонад аз сарчашмаҳои муътамади илмӣ фаровон ва дуруст истифода барад ва бо муҳаққиқони соҳавӣ суҳбат намояд.

Осиёи Марказӣ аз назари муҳаққиқони муосири Франсия ҳамчун сарзамини бузурги башар маънидод мегардад, ки дорои таъриху тамаддуни куҳан мебошад. Дар минтақа ба омӯзиши забон ва арзишҳои таърихиву фарҳангии мардуми тоҷик таваҷҷуҳи хосса зоҳир мегардад. Зеро муҳаққиқоне, ки дар самти таърихи тоҷикон таҳқиқот бурдаанд, тоҷиконро ҳамчун халқи дорои забону таърихи қадима мешиносанд. Бинобар ин, имрӯз низ таваҷҷуҳ нисбат ба омӯзиши Тоҷикистон ва таъриху фарҳанги он дар доираи ниҳодҳои илмии Франсия ба мушоҳида мерасад.

АДАБИЁТ:

1.Китобу монографияҳо

1. Alain Cariou. L’Asie centrale: Territoires, sociéts et environnement. «Armand Colin». Paris – 2015, 334 p.

2. Alexandre Papas., Marc Toutant. Asie centrale de Tamerlan. «Les Belles Lettres». Paris – 2022. 345 p.

3. Blanc, E. Notes de voyage en Asie Centrale / E. Blanc. -Revue de Deux Monde. 1895. –260 p. -P.89-90.]

4. Catherine Poujol. L’Asie centrale au carrefour des mondes. «Ellipses» Paris - 2013. 280 p.

5. Catherine Poujol. Ouzbékistan: la croisee des chemins. “Belin”. Paris-2006. 190 p.

6. Etienne de la Vaissière. Histoire des Marchands Sogdiens. «Diffusion». Paris - 2002. 415 p.

7. Isabelle Ohayon. *La sédentarisation des Kazakhs dans l’URSS de Staline (1928-1945)*, Paris, 2006, Maisonneuve et Larose, 416 pages, préface de Nicolas Werth.

8. Isabelle Ohayon «Parcours de l’ethnologie au Kazakhstan, anciennes contraintes, nouveaux travers », *Le journal des anthropologues,* n°87-88, Paris, 2001, pp. 39-64.

9. Guillaume Henrard. Géopolitique du Tadjikistan: Le nouveau Grand jeu en Asie centrale. «Ellipses». Paris – 2000, 120 p.

10. Guillemette Pincent. Asie centrale. La réhbilitation des quartiers précoloniaux. «l'Harmattan» . Paris - 2009, 278 p.

11. Jeau-Paul Roux. L'Asie centrale: Histroire et civilisations. «Fayard». Paris – 1997, 530 p.

12. Laruelle Marlène, Peyrouse Sébastien, L'Asie centrale à l'aune de la mondialisation. -Paris: Armand Colin, 2010. -240 p.

13. Kamoluddin Abdulloev. Shahram Akbarzadeh. Historical Dictionary of Tajikistan. USA, 2010. 450 p/.

14. Louis R. Mortimer. Kazakstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. Country studies. Washington, 1997. 570 p.

15. Marlène Laruelle, Sébastien Peyrouse. L'Asie centrale, la dérive autoritaire. Cinq républiques entre héritage sovietique, dictature et islam. «Autrement». Paris - 2006, 135 p.

16. Michel Korinman. Chaosland: du Moyen-Orient a l'Asie (du centre)? «l'esprit du temps». Paris - 2017. 385 p.

17. Mohammad-Reza Djalili et Thierry Kellner. Géopolitique de la nouvelle Asie centrale. De la fin de l'URSS a l'après – 11 septembre. «Universitaires de France». Paris – 2003, 587 p.

18. Rémy Dor. L'Asie Centrale et ses voisins. Paris - 1990, 240 p.

19. Sous la direction de Anne Ducloux, Svetlana Gorshenina et Anna Jarry-Omarova. Anthropologie des réseaux en Asie centrale. «CNRS», Paris-2012, 310 p.

20. Marlène Laruelle. Dinamiques migratoires et changements sociétaux en Asie centrale. «Pétra», Paris-2010, 320 p.

21. Olivier Roy. L'Asie centrale contemporaine. *Paru le : 14/04/2010* .Éditeur(s) : PUF. P.8

22. Vincent Fourniau. Samarcande 1400-1500. La cité-oasis de Temerlan: coeur d'un Empire et d'une Renaissance. «Autrement», Paris-1995, 230 p.

23. Voloshin, G. Le nouveau grand jeu en Asie centrale: enjeux et stratégies géopolitiques / G. Voloshin. – Editions L'Harmattan, 2012. - 257 p.

24. Catherine Poujol. Dictionnaire de l'Asie centrale. «Ellipses», Paris-2001, 352 p.

25. Lutz Kleveman. Asie centrale, le nouveau Grand Jeu. «L'Harmattan ». 2013 112 p.].

26. Galina Kabakova. (traduction par Rémy Dor. Aux origins du monde. Contes et légendes de Centre-Asie. "Flies France"-Paris, 2000, 205 p.

2. Articles

27. Direnberger, Lucia. Les droits des femmes au Tadjikistan : quand tout le monde s'en mêle…Un article de la revue Recherches féministes . 1 Volume 24, numéro 2, 2011, p. 59–75.

28. Gorshenina S. Les études centrasiatiques. Carnet RESAP-Livre blanc des recherches sur l'Asie et le Pacifique. 17 juillet, 2012.].

29. Histoire de Asie Centrale. 1740-1818. Par Mir Abdoul Kerim Boukhari, traduction par Ch. Schefer. 2 vols. -Paris: Leroux, 1876. - 87 p.

30. Henri-Paul Francfort. Mission archéologique française en Asie centrale (MAFAC). [article]. Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient Année 1993 80 pp. 281-285.

31. IFEAC – Institut français d'études sur l'Asie centrale / URL: https://ifeac.hypotheses.org.

32. Julien Thorez. Montagnes et espaces nationaux post-soviétiques en Asie Centrale (Kirghizstan, Tadjikistan, Ouzbékistan).[article]. Collection EDYTEM. Cahiers de géographie. Année 2004 2 pp. 143-150.

33. Olcott Martha Brill. Central Asia's New States: Independence, Foreign policy, and Regional security. -Washington D.C., United States Institute of Peace Press, 1996. - 333 p.

34. Mostowlansky, T. L'invention de l'Asie centrale. Histoire du concept de la Tartarie à l'Eurasie / T. Mostowlansky, S. Gorshenina // Asiatische Studien-Études Asiatiques. –2015. –T.69. –№4. –C.107-108.

35. Les études sur l'Asie centrale en France. Novembre 2021. Cahier du GIS №2.

36. Ouzbékistan-France : sur la voie culturelle et éducative. [Ressource électronique] / URL : https...uza.uz/ vruuzbekistan-frantsiya-po-puti-kulturno-prosvetitelskogo-sotru

37. Olivier Roy. Géopolitique de l'Asie Centrale. [article] Cahiers du Monde Russe. Année 1991 32-1 pp. 143-152.

38. Pujol, K. Commerce et économie en Asie centrale (seconde moitié du XIXe siècle au début du XXe siècle) / K. Pujol // ZURE. -Espagne. -2005. –T.6. –P.51-79.

39. Voyages en Asie Centrale. Voyages en Asie Centrale : Ouzbékistan, Kirghizie et combinés - Samsara (samsara-voyages.com)

40. Voyage littéraire en Asie centrale".Exposition "Voyage littéraire en Asie centrale" | Inalcohttp://www.inalco.fr.

41. Sophie Kloetzli. Comment les littératures asiatiques sont-elles représentées en France ? https://www.koimagazine.fr/b.

42. Voyage en Asie Centrale. 29/12/201/. Thèmes et genres: Asie centrale , Ouzbékistan , Kirghizistan , Kazakhstan , Turkménistan

43. Routes de la soie : à travers l'Asie centrale. Routes de la soie : à travers l'Asie centrale (lepoint.fr)

44. Vincent Fourniau. Qu'est-ce que l'Asie centrale ? Dans Outre-Terre 2006/3 (n° 16), pages 15 à 29.

45. Vers un nouveau partenariat entre la France et l'Asie centrale (Kazakhstan, Kirghizstan, Ouzbékistan, Tadjikistan, Turkménistan. AYMERI DE MONTESQUIOU. ISSN 0981-3764 DF : 5 8210-7 www.ladocumentationfrancaise.fr Paris, 2005. 139 p. R_Montesquiou.vp (vie-publique.fr).].

ИЗУЧЕНИЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В СОВРЕМЕННЫХ ФРАНЦУЗСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ (конец XX – начало XXI века)

Статья посвящена изучению Центральной Азии современными французскими исследователеями (конец XX – начало XXI века). Центральная Азия, как регион с богатой историей и культурой, на протяжении веков привлекала внимание западного мира, в том числе французских ученных. Поэтому в статье показаны исторические предпосылки изучения Центральной Азии во Франции, а также отрожение вопросы исторического и геополитического региона в современных французских исследованиях. Автор отмечает, что по анализу опубликованных до настоящего времени во Франции, научных источников по изучению Центральной Азии видно, что исследования имеют тенденцию к развитию в зависимости от региона, и исследования ведутся преимущественно в историческом направлении, культуры и географии.

Ключевые слова: Центральная Азия, Таджикистан, Франция, внешняя политика, история, культура, география, геополитика.

STUDYING CENTRAL ASIA IN MODERN FRENCH STUDIES (late XXth – early XXIst century)

The article is devoted to the study of Central Asia by modern French researchers (late 20th – early 21st centuries). Central Asia, as a region with a rich history and culture, has attracted the attention of the Western world, including French scientists, for centuries. Therefore, the article shows the historical background for the study of Central Asia in France, as well as the reflection of the issues of the historical and geopolitical region in modern French studies. The author notes that from the analysis of scientific sources on the study of Central Asia published in France to date, it is clear that research tends to develop depending on the region, and research is conducted mainly in the historical direction, culture and geography.

Keywords: Central Asia, Tajikistan, France, foreign policy, history, culture, geography, geopolitics.

Маълумот дар барои муаллиф: Ашуров Ардамеҳр Муродқулович - н.и.т. ходими пешбари илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. E-mail: ardamehr.ashurov@mail.ru тел: +(992)917340294.Суроға: 734025. ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33.

Сведения об авторе: Ашуров Ардамехр Муродкулович - к.и.н., ведущий научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана. E-mail: ardamehr.ashurov@mail.ru тел: +(992) 917340294.Адрес: 734025. г. Душанбе, пр. Рудаки 33.

About the author: Ashurov Ardamehr Murodkulovich – Candidate of Historical Science, Leading Researcher of the Institute for the Study of Asian and European

Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. *E-mail: ardamehr.ashurov@mail.ru tel: +(992) 917340294. Address: 734025, Dushanbe, Rudaki Ave. 33.*

АҲАМИЯТИ ҲАМКОРИҲО ВА ТАШАББУСҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОҲАИ КИТОБДОРӢ: ВАЗЪИЯТ ВА ДУРНАМО

АБДУМУМИНЗОДА СИТОРА
номзади илмҳои педагогӣ. Ҳамоҳангсози кор бо магистрон, докторантони PhD ва унвонҷӯёни ИФСҲ - и АМИТ

Ҳалли масъалаҳои илмӣ вобаста ба китобу иттилоот, инкишофи амалия ва равандҳо дар соҳаи фаъолияти иттилоотию китобдорӣ, аҳамияти ҳамкориҳои башардӯстонаи байналмиллалӣ ва талаботи ҷаҳони муосир нисбат ба рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти нобурда, вазъият ва дурнамои рушди ҳамкориҳо дар ин соҳа барои фаъолияти самаранок ҳадафи навиштани мақолаи мазкур мебошад. Муаллиф пешрафти соҳаи китобдориро дар замони муосир бидуни муносибатҳои байналмилалии соҳавӣ ғайриимкон меҳисобад. Ба андешаи муаллиф, ҷомеа имрӯз ба дастрасии иттилооти боэътимод аз тамоми гушаю канори дунё беш аз ҳар вақти дигар ниёз дошта, тақвияти робитаҳои байналмилалӣ ва ҳалли мушкилоти дар ин самт ҷойдошта ягона роҳи ҷавобгӯй намудани фаъолияти китобхонаҳо ба талаботи муосир аст.

Калидвожаҳо: *ҳамкориҳои байналмилалӣ, фаъолияти китобдорӣ, созишнома, китобхона, созмонҳо, тамоюлҳои рушд.*

Мутобиқи талаботи рушди иҷтимоӣ, қонунҳои инкишофи китобдориро омӯхтан ба манфиат мебошад. Китобхонаҳо ҳамчун марказҳои бузургӣ илмӣ, фарҳангӣ, пажуҳишии дорои манбаъҳои эътимоднок дар ҷаҳон аҳамияти бузург доранд. Умдатарин пажуҳишҳо дар асоси сарчашмаҳои дар хазинаи китобхонаҳо маҳфузбуда анҷом дода мешаванд.

Шабакаи глобалии интернет гарчанде имконияти пайдо намудани иттилооти зарурииро дар дилхоҳ вақту макон фароҳам овардааст, вале дар ин ҷо низ эътимоду боварӣ ва дастрасии васеъи сарчашмаҳои илмӣ ба сомонаҳои китобхонаҳо нигаронида шудааст. Ҷаҳони муосир бо суръати баланди рушди илму техника аз ҳар вақти дигар бештар рушди фаъолияти китобдорӣ ва ҳамқадами замон будани онҳоро талаб менамояд. Ҳамкориҳои судманд миёни китобхонаҳо яке аз роҳҳои асосии ба талаботи ҷаҳони муосир мутобиқ гардидани хизматрасонӣ ба хонандагон дар китобхонаҳо аст. Ҳамкориҳои байналмилалӣ ба китобхонаҳо имконият медиҳанд, ки додугирифти адабиётро байни ҳам бо дилхоҳ давлати дунё ба роҳ монда, ниёзи хонандагонро бароварда созанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти китобдорӣ эътиборимахсус зоҳир карда мешавад. Қонуни ҶТ "Дар бораи

фаъолияти китобдорӣ” [9], аз 1 – уми августи соли 2003, №32 дар боби алоҳида ҳамкориҳои байналмилмилии китобхонаҳоро дар доираи қонун ба танзим даровардааст. Яъне таваҷҷуҳ ба ин самт зоҳир гардида, дар санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ инъикос ёфтааст. Дар боби 9, моддаи 24 “Ҳуқуқ барои ҳамкориҳои байналмилалӣ” - и қонуни мазкур оварда шудааст, ки “Китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкориҳои байналмилалии соҳаи фаъолияти китобдорӣ, библиографӣ, иттилоотонӣ ширкат варзида, оид ба масъалаҳои марбут ба китобхонаҳо дар ҷаласа ва конференсияҳои байналмилалӣ иштирок менамоянд. Китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд ба таркиби созмонҳои фарҳангии байналмилалӣ шомил гардида, дар татбиқи барномаҳои байналмилалии китобдорӣ ва дигар барномаҳо ширкат намоянд”.

Аз амзмун ва мухтавои қонуни мазкур бармеояд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои байналмилалии судмандро оид ба фаъолияти китобхонаҳо дар мадди назари худ пайваста қарор медиҳад.

Ҳамкориҳои башардӯстона дар равандҳои ҳамгирой дар ИДМ авлавият доранд, ки нақши муҳими китобхонаҳои минтақавӣ ва марзии ИДМ-ро, ки ба ғанисозии маънавӣ, табодули таълимӣ, фарҳангӣ ва илмӣ таваҷҷуҳи зиёд медиҳанд, муайян мекунанд. Он ба қонеъ гардонидани талаботи маънавию ахлоқӣ, фарҳангӣ ва маърифатии ҷомеа нигаронида шуда, ба принсипи давомдории таърихии арзишҳои фарҳангӣ ва мероси давраи гузашта асос ёфтааст.

Марказҳои тадқиқоти - илмӣ оид ба мушкилоти кунунии байнинминтақавӣ ва фаромарзии кор ва умуман ҳамкориҳои башардӯстонаи китобхонаҳои миллии кишварҳои ИДМ мебошанд, ки дар таҳияи мақолаҳо [2, 139-145] ва нашрияҳои алоҳида [4] инъикос меёбанд.

Рисолати башардӯстонаи китобхонаҳо дар Энсиклопедияи китобхона [3] ва нашрияҳои илмӣ [4] инъикос ёфтааст. Дар бораи аҳамияти он калонтарин назариячиёни ИДМ ақидаи худро баён кардаанд. Ҳамин тавр, олими белорус - китобдор Р. Мотулский чунин мешуморад, ки принсипи риояи арзишҳои умумибашарӣ бояд вазифаи аввалиндараҷаи китобхонаҳо дониста шавад, классики китобхонашиносӣ профессор Ю. Н. Столяров таъкид мекунад, ки китобхонаҳо асоси фарҳанг буда, бо талаботи хоси худ, бо вижагиҳои худ, аз дигар муассисаҳои фарҳангӣ фарқ мекунанд.

Олими барҷастаи соҳаи китобхонашиносӣ, информатика, назарияи алоқаи иҷтимоӣ, мутафаккир А. В. Соколов таъкид кард, ки иҷрои рисолати иҷтимоии инсонпарварӣ аз ҷониби китобхонаҳо дар он аст, ки дар шуури ҷамъиятии умумии инсондӯстонаи фарҳанг ва муқовимати фаъол ба ҳама зуҳуроти ғайриинсонии ҷомеа, пурзӯр намудани нақши онҳо ҳамчун марказҳои фарҳангии китобу иттилоот ва иртиботи озод аст [6, 24 - 30].

Кормандони китобхона бояд ҷаҳонро ба таври комил бубинанд ва системаи маорифи китобхона бояд аз доираи маҳорати касбии маҳдуд берун баромада, аз

равандҳои рушди ҷаҳони муосир дониш диҳанд. Барои иҷрои ин корҳо ҳамеша бояд омода бошанд.

Тадқиқот дар соҳаи ҳамкории байналмилалии китобхонаҳо нав нест. Комёбиҳо ва нуктаҳои асосии китобхонашиносии минтақаҳо мавҷуд аст, ки асосгузори он профессор Н. Карташов [7, 54] мебошад.

Аҳамиятни кори китобхонаҳоро оид ба ҳамкории байналмилалӣ ва наздисарҳадӣ дар соҳаи гуманитарӣ як қатор ҳуҷҷатҳои байнидавлатӣ: конвенсияҳо, консепсияҳо, созишномаҳо, шартномаҳо, қарорҳо ва низомномаҳо, тавсияҳо, қонунҳои намунавӣ муайян мекунанд. Дар соли 2020 Консепсияи ҳамкориҳои байналмилалӣ ва фаромарзии кишварҳои узви ИДМ, инчунин нақшаи чорабиниҳо оид ба татбиқи он то соли 2030 қабул карда шудааст.

Дар Консепсия мусоидат ба баргузории тадқиқот дар ИДМ дар солҳои 2021-2022 пешбинӣ шудааст. Тадқиқоти ҳамкориҳои наздисарҳадии китобхонаҳо дар давлатҳои аъзои ИДМ барои татбиқи Консепсияи ташаккули фазои иттилоотию китобхонавӣ дар заминаи китобхонаҳои наздисарҳадии давлатҳои аъзои ИДМ соли 2009 қабул шудааст [8].

Китобхонаҳо таҷрибаи бой ҷамъ намуда, дар лоиҳаҳои башардӯстона: конфронсҳои байналмилалӣ, конгрессҳои инноватсионӣ, форумҳои тарҷумонҳо, нависандагон ва ноширони кишварҳои ИДМ ва Балтика, зиёиёни эҷодӣ ва илмии кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, озмунҳои олимони ҷавон бомуваффақият иштирок мекунанд. Таҷлили 75-умин солгарди Ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ бо иштироки тамоми китобхонаҳои вилоятии ИДМ баргузор гардид: намоишгоҳҳо, аз ҷумла бо истифода аз графикаи компютерӣ, вохӯриҳо бо адибон, сиёсатшиносон, ходимони ҷамъиятӣ ташкил карда шудаанд.

Дар ИДМ озмуни байналмилалии «Санъати китоб»-и давлатҳои аъзои ИДМ ҳамасола баргузор гардида, силсилаи «Классикҳои адабиёти ИДМ» нашр мешавад. Мутобиқи Эъломияи дастгирии китоб дар кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил маҳсулоти китоб нашр карда мешаванд, ки арзишҳои баланди маънавию ахлоқӣ ва ғояҳои дӯстии халқҳоро тасдиқ мекунанд. Китобхонаҳои вилоятӣ ва марзӣ ин адабиётро тавассути дастраси хонандагони худ таблиғ мекунанд.

Чорабиниҳо оид ба иттилоотонии китобхонаҳо, такмили ихтисос ва бозомӯзии мутахассисон, истифодаи технологияҳои фосилавӣ аз ҷониби китобхонаҳо амалӣ карда мешаванд.

Ҳангоми ҳалли масъалаҳои башардӯстона рушди муназзами ин соҳаи кори китобхона, аз ҷумла тавассути иштирок дар барномаҳо ва лоиҳаҳои байнисоҳавӣ ва лоиҳаҳои Ассамблеяи китобхонаҳои Авруосиё, ки пайваста дар ҷустуҷӯи шаклу механизмҳои нави кори китобхонаҳо мебошад, муҳим аст. хамкорй. Маҷаллаи илмии «Бюллетени ассамблеяи китобхонаҳои Евразия» ин масъаларо пайваста инъикос мекунад.

Дар байни вазифаҳои кунунии ҳамкориҳои башардӯстона, ки дар Консепсияи зикргардидаи соли 2020 гузошта шудаанд, ки китобхонаҳо метавонанд бо роҳи ҳалли онҳо нуфузи худро дар ҷомеа пурзӯр намоянд, инҳоянд: баланд бардоштани таваҷҷуҳи китобхонаҳо ба сиёсати байнидавлатии ҷавонон, ҳамкориҳои инноватсионӣ, рушди заминаи зарурии меъёрии байнидавлатӣ, забони русӣ, дастгирии ҳамватанони бо сарҳади давлатӣ ҷудошуда, ҷомеаҳои этникӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ. Китобхонаҳо бояд ба кор бо табақаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири шаҳрвандон, мусоидат ба беҳбудии санитарию эпидемиологии аҳолӣ ва ҳифзи аз коронавирус бо усулҳои худ диққати махсус диҳанд.

Бо ин мақсад китобхонаҳо бояд табодули байнидавлатӣ, фарҳангӣ ва иттилоотиро густариш диҳанд, низомҳои муштараки иттилоотиро таҳия кунанд, табодули мунтазами иттилоотро дар бораи ҳаёти кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил таъмин намоянд, инчунин инъикоси фаъолиятро дар барномаҳои телевизион ва радиои байнидавлатӣ пурзӯр намоянд. Барои таҳкими муносибатҳои неки ҳамсоягӣ ва рушди минбаъдаи фазои башардӯстона рушди робитаи китобхонаҳо бо муассисаҳои фарҳангӣ, сайёҳӣ ва минтақавӣ аҳамияти калон дорад.

Барои рушди робитаҳои фарҳангию гуманитарӣ, таҳкими фазои эътимод, ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳамсоягии нек миёни аҳолии минтақаҳои кишварҳои узви ИДМ китобхонаҳо бояд барномаю лоиҳаҳои муштараки байниминтақавӣ, ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷониба, табодули иттилоот дар бораи таъриху арзишҳои фарҳангӣ, рақамикунонии фондҳои китобхонаҳо, ҳамкорӣ бо осорхонаҳо, бойгониҳо, нашриёт густариш бахшанд.

Дар китобхонаҳои вилоятӣ ва наздимарзӣ чорабиниҳои муштарак бахшида ба санаҳои хотирмон, намоишгоҳҳо, вохӯриҳо бо адибон ва арбобони фарҳангу ҳунар, таърихи кишваршиносӣ ва пажӯҳишҳои таърихӣ, ки барои ошкор намудани дастовардҳои таърихи муштарак ва анъанаҳои миллии кишварҳои узви ИДМ муҳиманд, идома хоҳанд дод. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муассисаи асосии густаришдиҳандаи ҳамкориҳои байналмилалии китобхонаҳо Китобхонаи миллии Тоҷикистон мебошад, ки яке аз китобхонаҳои бузургтарин дар Осиёи миёна ба шумор меравад.

Китобхонаи миллӣ тибқи тартиби муқарраргардида иштирок кардан дар ҳамкориҳои байналмилалӣ, аз ҷумла дар татбиқи барномаҳои Созмони Милалли Муттаҳид оид ба масъалаҳои маориф, илм ва фарҳанг (ЮНЕСКО), дигар созмонҳои байналмилалии соҳаи фарҳанг, маориф, илм, иттилоот, фаъолияти китобдорӣ ва ҳамкорӣ бо китобхонаҳои мамлакатҳои хориҷӣ роҳандозӣ менамоя [1].

Фаъолияти робитаҳои байналмилалӣ ин созишномаҳои ҳамкорӣ ва ёддоштҳои тафоҳум байни Китобхонаи миллӣ ва китобхонаҳои кишварҳои хориҷӣ ба ҳисоб меравад. Ҳадафи ин созишномаҳо ва ёддоштҳо роҳандозӣ намудани ҳамкориҳо дар самтҳои мубодилаи китобу дигар намуди нашрҳо,

омӯзиши таҷрибаи пешқадами китобдорӣ, ташкил ва гузаронидани таҳқиқотҳои муштараки илмӣ ва тарғиботиро дар риштаи мероси фарҳанги хаттӣ, чопу нашр ва фаъолияти китобдорӣ, технологияи нигаҳдорӣ ва тармими асноди чопӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, рақамигардонии маводи чопӣ, ташкил ва баргузории чорабиниҳои фарҳангӣ, конфронсҳои тахассусӣ, семинарҳои такмили ихтисос, намоишҳо ва ташрифот, омодасозии мутахассисони соҳаи китобдорӣ ва табодули таҷрибаҳо дар соҳаи китобдорӣ мутобиқ ба қонунгузориҳои марбутаи давлатҳо мебошад.

Айни ҳол Китобхонаи миллӣ бо 19 китобхонаву муассисаҳои фарҳангии кишварҳои хориҷӣ – Китобхонаи давлатии Россия (аз 01.04.2013), Китобхонаи миллии Белорус (аз 28.08.2013), Сафорати Ҷумҳурии Мардумии Чин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 15.11.2013), Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Мардумии Чин (аз 18.06.2014), Китобхонаи Донишгоҳи забонҳо ва тамаддунҳо ба номи Булак дар шаҳри Парижи Фаронса (аз 22.05.2014), Департаменти китобхонаҳо, маъмурияти пойтахт ва шуъбаи рушди Ҳукумати Ҷумҳурии Исломии Покистон (аз 17.06.2014), Донишгоҳи Панҷоби Покистон (аз 20.10.2014), Китобхонаи давлатии маркази давлатии фарҳангии Вазорати фарҳанги Туркманистон дар соҳаи фаъолияти китобдорӣ (аз 20.08.2015), Китобхонаи миллии Чехия (аз 01.02.2016), Китобхонаи миллии Озарбойҷон (аз 28.11.2017), Китобхонаи миллии Корея (2018), Китобхонаи миллии Украина (2021), Ҳамкории дуҷониба барои рушди бойгониҳо ва китобхонаҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Исломии Покистон (2021), Китобхонаи илмии вилояти Калинингpаф (2021), Китобхонаи давлатии умумироссиягии адабиёти хориҷии ба номи М. И. Рудомино (2021), Китобхонаи миллии Ӯбекистон (2021), Китобхона ва бойгонии миллии Миср (2022) ва Китобхонаи миллии Арманистон (2022) созишнома ва ёддошти тафоҳуми ҳамкорӣ дорад.

Оид ба соҳаи китобдорӣ созмонҳо ва ассосиатсияҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ба монанди Созмони Миллали Муттаҳид оид ба масъалаҳои таҳсилот, илм ва фарҳанг (ЮНЕСКО), Федератсияи байналмилалии ассотсиатсия ва муассисаҳои китобдорӣ (ИФЛА), Шурои байналмилалии иттифоқҳои илмӣ (МСНС), Шурои байналмилалии бойгониҳо (МСА), Созмони байналмилалии стандартҳо (ИСО), Федератсияи байналмилаии аснод (МФД), Ассамблеяи китобхонаҳои Авруосиё (БАЕ) ва Созмони ҳамкории иқтисодӣ (СҲИ) фаъолият доранд.

Созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ ин Федератсияи байналмилалии ассотсиатсия ва муассисаҳои китобдорӣ (ИФЛА) ба шумор рафта, ки 150 давлати дунё аъзои он ба ҳисоб мераван.

Вазифаи асосии Федератсияи байналмилалии ассотсиатсияҳо ва муассисаҳои китобхонаҳо ташвиқ кардан, дастгирӣ ва осон кардани тадқиқот мебошад; инкишофи тамоми ҷиҳатҳои кори китобхона; пешниҳоди маълумоти бадастомада ба ҷомеаи китобхона. Абонементи байни китобхонаҳо яке аз аввалин қадамҳо дар фаъолияти ҳамкории байналмилаллии байни китобхонаҳо буда,

аслан тибқи дархости як китобхона ба китобхонаи дигар барои қонеъ намудани эҳтиёҷи истифодабаранда ва ё коллектив роҳандозӣ карда мешавад. [5].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар густариши ҳамкориҳои байналмилалии китобхонаҳои Тоҷикистон чорабинии сатҳи баланди “Намоиши байналмилалии “Китоби Душанбе” нақши муассир дорад. Аз соли 2013 инҷониб баргузории Намоишгоҳи байналмилалии «Китоби Душанбе» дар пойтахти кишвар ба ҳукми анъана даромадааст. Иқдоми наҷиб аз ҷониби Роҳбари мамлакат, зиёиён ва аҳли ҷомеа хуш пазируфта шудааст, зеро Намоишгоҳи байналмилалии “Китоби Душанбе” дар таҳкиму густариши робитаҳои фарҳангии Тоҷикистон бо мамлакатҳои дӯсту бародар, ташвиқу тарғиби китоб ва китобхонӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва маънавии насли наврас ва ҷавон тавассути мутолааи осори адибон нақши созгор мегузорад.

Дар Намоишгоҳи мазкур ҳамасола зиёда аз 30 нашири дохилу хориҷи кишвар, аз ҷумла Муассисаи нашриявии “Маориф”, “Сарредаксияи илмии энсиклопедияи миллии тоҷик”, «Нашриёти муосир», «Адиб», «Ирфон», намояндагони нашрияҳои Россия, Ҳиндустон, Туркия, Беларус, Эрон, Ӯзбекистон, Туркманистон иштирок намуда, китобҳои тозанашри худро ба намоиш мегузоранд.

Дар доираи баргузории Намоишгоҳ як қатор маҳфилҳову конфронсҳои илмӣ амалӣ мегардад. Маҳфили адибони Тоҷикистону Россия, Тоҷикистону Эрон, муаррифии китобҳои Эрон, асарҳои тозанашри нашироні ватаниву хориҷӣ, конфронси илмӣ - амалӣ дар мавзуи “Нақши китоб дар густариши ҳамкориҳои фарҳангӣ”, рӯнамоии антологияи адабиёти кишварҳои ИДМ, барномаи дастгирии адабиёти миллии халқҳои Россия, боздиди нашироні хориҷӣ аз ҶСП “Нашриёти муосир”, Китобхонаи миллӣ, Осорхонаи миллӣ ва майдони “Истиқлол” ва дигар чорабиниҳои муҳим пайваста амалӣ мегардад.

АДАБИЁТ:

1. Абдумуминзода С. Нақши технологияҳои инноватсионӣ дар тарғиби иттилоот [Матн] / С. Абдумуминзода // Паёми ДТТ №4(47)2021. - Душанбе, 2021. - С.139-145.

2. Игумнова Н. П. Современные стратегии и тенденции развития национальных библиотек СНГ (по материалам исследования) / Н. П. Игумнова // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. - 2019. - № 1. - С. 25-34.

3. Библиотечная энциклопедия / Российская государственная библиотека [главный редактор Ю. А. Гриханов, научные редакторы-составители: Е. И. Ратникова, Л. Н. Уланова и др.]. – Москва: Пашков дом, 2007. – 1299 с.

4. Игумнова Н. П. Евразийское библиотечное пространство в библиотечной политологии: монография / Н. П. Игумнова. – Москва: Пашков дом, 2014. – 131 с.

5. Намоиши байналмилалии «Китоби Душанбе». – 2020. – Манбаи электронӣ. – Низоми дастрасӣ: http://old.kmt.tj/ogozi-nukhumin-namoishgokhi-baynalmilalii-kitobi (санаи муроҷиат: 14.08.2024).

6. Соколов А.В. Информационные функции и гуманистическая миссия российских библиотек. / А.В.Соколов // Библиотековедение. 2013. – № 3. – С. 24 – 30.

7. Карташов Н.С. Региональные проблемы библиотековедения (Постановка вопроса) / Н.С. Карташов // Советское библиотековедение. – 1980.– № 2. – С. 54.

8. Решение о Концепции межрегионального и приграничного сотрудничества государств – участников СНГ на период до 2030 года и Плане мероприятий по ее реализации. – URL: http://e-cis.info/page/3758/89205/ (дата обращение: 10.08.2024).

9. Закон Республики Таджикистан «О библиотечной деятельности». – Душанбе, 2003. – 11 с.

ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ИНИЦИАТИВ ТАДЖИКИСТАНА В БИБЛИОТЕЧНОЙ СФЕРЕ: СИТУАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В данной статье рассматриваются решение научных проблем, связанных с книгой и информацией, развитие практик и процессов в области информации и библиотечного дела, значение международного гуманитарного сотрудничества в сфере библиотечного дела, требования современного мира к развитию международного сотрудничества в сфере библиотечного дела. А так же непрофильное направление, состояние и перспективы развития сотрудничества в сфере эффективной деятельности, являются целью данной статьи. Автор считает, что прогресс библиотечной сферы в наше время невозможен без существования международных связей в этой сфере. По мнению автора, сегодняшнее общество как никогда нуждается в доступе к достоверной информации со всего мира, укрепление международных связей и решение проблем в этой сфере – единственный способ реагировать на деятельность библиотек в современной мировой ситуации.

Ключевые слова: международное сотрудничество, библиотечная деятельность, договор, библиотека, организации, тенденции развития.

THE IMPORTANCE OF INTERNATIONAL COOPERATION AND INITIATIVES OF TAJIKISTAN IN THE LIBRARY SPHERE: SITUATION AND PROSPECTS

This article discusses the solution of scientific problems related to books and information, the development of practices and processes in the field of information and librarianship, the importance of international humanitarian cooperation in the field of librarianship, the requirements of the modern world for the development of international cooperation in the field of librarianship. As well as a non-core area, the state and prospects for the development of cooperation in the field of effective activity are the purpose of this article. The author believes that the progress of the library sphere

in our time is impossible without the existence of international relations in this area. According to the author, today's society needs access to reliable information from around the world more than ever, strengthening international relations and solving problems in this area is the only way to respond to the activities of libraries in the modern world situation.

Key words: international cooperation, library activities, agreement, library, organizations, development trends.

Маълумот дар бораи муаллиф: Абдумуминзода Ситора - номзади илмҳои педагогӣ. Ҳамоҳангсози кор бо магистрон, докторантони PhD ва унвонҷӯёни ИФСҲ - и АМИТ. E – mail: abdumuminzoda91@mail.ru. Тел: 907-23-03-91

Сведения об авторе: Абдумуминзода Ситора – кандидат педагогических наук. Заведующий отделом работы с магистрами, аспиранты и соискатели ИФПиП НАНТ. Адрес: г. Душанбе, улица Фирдоуси 5, тел: 907-23-03-91, . E – mail: abdumuminzoda91@mail.ru.

About the author: Abdumuminzoda Sitora - candidate of pedagogical sciences. Head of the department for work with masters, postgraduate students and applicants of the Institute of Physical and Political Sciences of the NAST. Address: Dushanbe, Firdousi street 5, tel: 907-23-03-91. E – mail: abdumuminzoda91@mail.ru.

ДУРНАМОИ РУШДИ ҲАМКОРИҲОИ ИЛМӢ-ФАРҲАНГИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО КИШВАРҲОИ АРАБӢ

ҚАМАРОВ АСЛИДДИН ЗАЙНИТДИНОВИЧ
номзади илмҳои таърих, муаллими калони кафедраи мутолиоти шарқи факултети муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур дурнамои рушди ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои араб таҳлилу баррасӣ гардидааст.

Муаллифи мақола ба сифати дурнамои рушди ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ миёни Тоҷикистон ва кишварҳои араб вобаста ба сатҳу сифати ҳамкориҳо онҳоро ба 4 гурӯҳ ҷудо намудааст. Ба гурӯҳи якум Арабистони Саудӣ, АМА, Миср, Қатар, Кувайт ва созмони ИСЕСКО; ба гурӯҳи дуюм Алҷазоир, Баҳрайн, Марокаш, Судан, Уммон, Урдун ва Ироқ; ба гурӯҳи сеюм Тунис, Лубнон, Фаластин, Сурия, Яман ва Либия; ба гурӯҳи чорум Мавритания, Сомалӣ, Ҷибутӣ ва Ҷазираҳои Қоморӣ дохил гардидааст.

Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Арабистони Саудӣ, Қатар, АМА, Кувайт, Миср ва созмони ИСЕСКО нисбат ба дигар кишварҳои араб дар ду марҳилаи гузашта хеле рушд ёфтаанд. Вале имкониятҳои ҳамкорӣ миёни ҷонибҳо хеле васеътар ба назар мерасанд, ки бояд аз онҳо истифода карда шавад.

Муаллиф дар ин мақола масоили дурнамои рушди ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо кишварҳои арабӣ ба таври муфассал шарҳу тавзеҳ додааст. Инчунин, вобаста ба дурнамои рушди ҳамкориҳо пешниҳодҳои муфидеро ироа кардааст, ки дар амалияи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои арабӣ муфид арзёбӣ мегарданд.

Метавон гуфт, ки ба андешаи муаллиф, дар ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Шоҳигарии Арабистони Саудӣ, Қатар, Кувайт, Аморатҳои муттаҳидаи Араб ва Миср имкониятҳои ҳамкории васеъ дида мешаванд. Ин дар қиёс бо давлатҳои боқимондаи арабӣ мебошад.

Дар мақола масъалаҳои ҳамкории Тоҷикистон бо созмони ИСЕСКО низ баррасӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: *Тоҷикистон, Кувайт, фарҳанг, ҳамкориҳо, донишгоҳ, Баҳрайн, Саудӣ, Қатар, мушкилот, робитаҳо, баррасӣ, таҳлил, Тунис, илм,табодули донишҷӯён.*

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба доштани равобити ҳасанаи сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ бо мамлакатҳои арабӣ, ба монанди Ироқ, Кувайт, Арабистони Саудӣ, Урдун, Миср, Аморатҳои Муттаҳидаи Араб (АМА), Сурия, Лубнон, Алҷазоир, Марокаш, Либия, Баҳрайн, Уммон, Яман, Қатар, Фаластин, Тунис ва ғайра сарфи назар аз низомҳои сиёсии гуногун ва дараҷаи тараққиёташон зарурат дорад.

Тавре, ки Пешвои миллат дар суханронии худ ба муносибати кушодашавии бинои нави ВКХ изҳор дошта буданд: “Давлати мо бо мақсади роҳ ёфтан ба бозорҳои босуръат инкишофёбандаи сармоя, технология, ашёи хом ва маҳсулоти саноатӣ рушду таҳкими ҳамкориҳои мутақобилан судмандро бо кишварҳои арабӣ, ба монанди Арабистонӣ Саудӣ, Қатар, Кувайт, Баҳрайн, Миср, Алҷазоир ва АМА аз самтҳои афзалиятнок меҳисобад” [14, 32].

Бо таваҷҷуҳ ба таҳлилу баррасии сатҳу сифати муносибатҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои арабӣ метавон гуфт, ки бо вуҷуди имкониятҳои зиёд ва фароҳам будани заминаи қарордодию ҳуқуқии ҳамкориҳо, сатҳи робитаҳои илмӣ-фарҳангӣ миёни ҷонибҳо ҷавобгӯйи манфиатҳои муштараки тарафайн намебошад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки ҳадафи ниҳоии дипломатияи фарҳангӣ эҷоди боварӣ, нигоҳ доштани муносибатҳои дарозмуддат, таълими забон, мубодилаи донишҷӯён, омӯзгорону олимон, содироти маҳсулоти фарҳангӣ, аз қабили филмҳо, сурудҳо ва баргузории намоишгоҳҳо, консертҳо ва ё дигар чорабиниҳои фарҳангӣ мебошад [18].

Қабул ва тасдиқ гардидани Консепсияи нави сиёсати хориҷии ҶТ дар соли 2015 принсипҳои асосӣ, ҳадафу вазифаҳо ва самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо назардошти манфиатҳои миллии дарозмуддати кишвар муайян ва танзим менамояд.

Вобаста ба ҳамкориҳои дуҷонибаи Тоҷикистон бо кишварҳои арабӣ дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин омадааст:

Айни замон кишварҳои арабӣ аз ҷумлаи кишварҳои тараққиёфтаи ҷаҳон буда, имкониятҳои васеи молиро дар ихтиёр доранд ва дар ҳалли масъалаҳои минтақавӣ низ таъсиргузор мебошанд [3].

Тоҷикистон вобаста ба манфиатҳои худ метавонад бо кишварҳои арабӣ дар бахшҳои гуногуни илму фарҳанг ҳамкориҳоро дар алоҳидагӣ ба роҳ монад, ки ин хеле муфид хоҳад буд.

Вобаста ба ин масъала, бояд ҷиҳатҳои манфиатовари ҳамкориҳоро бо ҳар кишвар мавриди омӯзиш қарор дода, бахшҳои ҳамкорӣ дар соҳаҳои илму фарҳанг низ муайян карда шаванд. Зеро мусаллам аст, ки муносибатҳо дар чаҳорчӯби сиёсати давлату ҳукумат бояд сурат гирад.

Дар робита ба дурнамои рушди ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардани кишварҳои арабӣ зарур аст:

1. Кишварҳое, ки муносибатҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо онҳо инкишоф ёфта, эҳтиёҷи гузаштан ба марҳилаи нави ҳамкориҳоро дорад, аз ҷумла, Арабистони Саудӣ, Қатар, АМА, Кувайт, Миср ва созмони ИСЕСКО;
2. Кишварҳое, ки муносибатҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо онҳо дар ҳоли ташаккулёбӣ қарор дошта, барои рушд ёфтан таваҷҷӯҳи бештар мехоҳанд, аз қабили Алҷазоир, Баҳрайн, Марокаш, Судон, Уммон, Урдун ва Ироқ;
3. Тунис, Лубнон, Фаластин, Сурия, Яман ва Либия, ки муносибатҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо онҳо вобаста ба вазъи сиёсиашон дуруст роҳандозӣ нагардидааст;
4. Мавритания, Сомалӣ, Ҷибутӣ ва Ҷазираҳои Қоморӣ, ки муносибатҳои илмӣ-фарҳангӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва онҳо мавҷуд нест.

Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Арабистони Саудӣ, Қатар, АМА, Кувайт, Миср ва созмони ИСЕСКО нисбат ба дигар кишварҳои арабӣ дар ду марҳилаи гузашта хеле рушд ёфтаанд. Вале имкониятҳои ҳамкорӣ миёни ҷонибҳо хеле васеътар ба назар мерасанд. Аз ин рӯ, ҷиҳати муайян кардани самтҳои афзалиятноки ҳамкорӣ ва дурнамои рушди он дар соҳаи фарҳанг ва илм аз имкониятҳои мавҷуда метавон васеъ истифода намуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои амалӣ сохтани ҳадафҳои (СМР) - 2030 ва “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” эълон кардани солҳои 2020-2040 [17] метавонад бо кишварҳои зикргадидаи арабӣ муносибатҳоро ба роҳ монда, ҷиҳати амалӣ намудани лоиҳаҳо вобаста ба ин самт дар Тоҷикистон сармоягузорони ин кишварҳоро ҷалб намояд.

Шоҳигарии Арабистони Саудӣ кишвари пешбари ҷаҳони араб буда, дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи хосро ишғол менамояд [15, 76]. Вобаста ба ҷойгоҳи касбкардаи худ Арабистони Саудӣ дар баробари дигар кишварҳо барои таҳкими муносибатҳои гуногунсоҳа бо давлатҳои Осиёи

Марказӣ талош дорад. Тавре, ки доктор Яҳё аз-Заҳранӣ – устоди улуми сратегии донишгоҳи арабии Нойф қайд кардааст: “муҳимтарин дурнамои ҳамкорӣ дар сиёсати Шоҳигарии Арабистони Саудӣ нисбат ба давлатҳои Осиёи Марказӣ кушодани уфуқҳои нави ҳамкории иқтисодӣ бо ҳадафи дастгирии қудрат ва захираҳои кишварҳои исломӣ дар сатҳҳои гуногун” мебошад [10].

Тибқи таҳлили маҷаллаи US News & World Report, ки макотибу донишгоҳҳо ва марказҳои тандурустиро мавриди омӯзиш ва табақабандӣ қарор медиҳад, донишгоҳи Шоҳ Сауд беҳтарин донишгоҳ дар ҷаҳони араб ба ҳисоб меравад. Ҷойҳои дуюму сеюмро низ донишгоҳҳои саудии Шоҳ Абдулазиз ва донишгоҳи илмӣ-технологии Шоҳ Абдуллоҳ ишғол намудаанд [4]. Вобаста ба ин, Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Арабистони Саудӣ метавонад робитаҳоро дар соҳаи маориф ва илм бо донишгоҳҳои мазкур ба роҳ монад. Бо ҳамоҳангии ҷонибҳо метавон филиалҳои онҳоро ҷиҳати омӯзиши иқтисодиёт, технология, риёзиёт дар Тоҷикистон таъсис дод.

Вобаста ба ҳамкории фарҳангӣ, Арабистони Саудӣ бо доштани шаҳрҳои мудаққаддас барои мусалмонон ҷойгоҳи вижаеро дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорад, ки бо бартараф гардидани баъзе мушкилот равобит дар ин самт рушд хоҳад намуд.

Дурнамои рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои АМА, Кувайт, Қатар, Миср ва созмони ИСЕСКО дар соҳаҳои фарҳанг, маориф ва илм имконпазир мебошад. Зеро дар муносибатҳои миёни ҷонибҳо марҳилаҳои зарурӣ аллакай тай шудааст. Дар ин самт таъсиси сафорати АМА, Кувайт ва Миср дар Тоҷикистон омили рушди равобит байни тарафҳо маҳсуб меёбад.

Ҳамчунин, АМА, Кувайт ва Миср бо доштани донишгоҳҳои машҳуре дар ҷаҳони араб имкон доранд, ки донишҷӯёни тоҷикро ҷиҳати омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, риёзӣ ва ғайра дар соҳаи илму маориф барои таҳсил қабул намоянд.

Мувофиқи раддабандии маҷаллаи таҳлилии US News & World Report донишгоҳи Қоҳираи Миср дар сатҳу сифати таълим ҷойи чорумро дар миёни донишгоҳҳои ҷаҳони араб касб намудааст [4]. Тоҷикистон метавонад шаҳрвандони кишварҳои арабро барои омӯзиши забони тоҷикӣ, русӣ, форсӣ, чинӣ ва тиб дар донишгоҳҳои худ ба таҳсил фаро гирад.

Дар соҳаи фарҳанг Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад бо баргузории рӯзҳои фарҳанги миллӣ, намоиши китоб, дастовардҳои илмӣ-фарҳангӣ ва санъату ҳунарҳои мардумии тоҷик ҳамкориҳоро бо Арабистони Саудӣ, АМА, Қатар, Кувайт ва Миср ба роҳ монад.

Мо бо таваҷҷуҳ ба сатҳу мазмуни муносибатҳо дурнамои ҳамкориҳои илмӣ ва фарҳангии Тоҷикистонро бо кишварҳои араб дар самтҳои зерин мебинем:

- Ифтитоҳи намояндагиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кишварҳои арабӣ ва сафоратҳои кишварҳои арабӣ дар Тоҷикистон;
- фаоълсозии комиссияи муштараки байниҳукуматии ҷонибҳо;

- амалӣ намудани санадҳои имзогардида дар соҳаи фарҳанг, маориф ва илм;

- истифода аз таҷриба ва малакаи илмии олимони ҳар ду ҷониб дар соҳаҳои иқтисод, технологияи инноватсионӣ, тандурустӣ, низоми бонкдорӣ, забономӯзӣ, таъриху археология ва геология;

- ҳамкориҳои дуҷониба дар самти табодули мутахассисону донишҷӯён ҷиҳати омӯзиши иқтисод, технологияи инноватсионӣ, тандурустӣ, низоми бонкдорӣ, такмили ихтисос, таҳсилоти олӣ ва таҳқиқоти илмӣ, курсҳои забономӯзӣ;

- ширкат варзидани донишмандон ва фарҳангиёни ҳар ду ҷониб дар озмунҳо ва чорабиниҳои муштараки илмӣ ва фарҳангӣ;

- ҷалби сармоягузорони кишварҳои арабӣ барои татбиқи лоиҳаҳо дар соҳаи фарҳанг, маориф ва илми Тоҷикистон.

Дар шароити густариши босуръати ҷаҳонишавӣ ва тавсеаи рӯзафзуни равандҳои ҳамгироии сиёсиву фарҳангӣ дар арсаи ҷаҳон, Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозии ҳамкориҳои бисёрҷониба бо СҲИ ва ниҳодҳои он - **ИСЕСКО** -ро аз самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии худ мешуморад.

Натиҷаи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо ИСЕСКО пойтахти фарҳанги исломӣ дар қитъаи Осиё эълон гардидани шаҳри Душанбе дар соли 2010 мебошад, ки қарор дар ин мавриид соли 2004 дар Конфронси 4-уми вазирони фарҳанги СКИ (Алҷазоир, 15-16 декабри соли 2004) қабул шуд. Дар ин робита, бо ибтикори Ҳукумати Тоҷикистон як қатор чорабиниҳо барпо карда шуданд, аз ҷумла:

- дар сатҳи умумимиллӣ баргузоршавии ҷашнвораҳои намояндагони фарҳангӣ: Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Носири Хусрав, Абӯҳомид Муҳаммади Ғазолӣ, Имом Бухорӣ;
- эҳёи ва муаррифии ёдгориҳои таърихии Ҳулбук, Кулоб, Истаравшан, Панҷакент, Ҳисор, Рушон, Муминобод;
- тарҷума ва нашри Қуръони маҷид ба забони тоҷикӣ ҳамчун ҳадя ба ҳар хонадон, нашри осори бузургони ҷаҳони ислом;
- соли бузургдошти Имоми Аъзам эълон намудани соли 2009 [11, 156].

Тоҷикистон дар таҳкими нақши ин Созмон дар ҳаллу фасли масъалаҳои мубрами минтақавию байналмилалӣ манфиатдор монда, баҳри тавсеаи ҳамкориҳои густурда миёни кишварҳои аъзо кушиш хоҳад намуд [19].

Ба назари мутахассисони соҳа узви СҲИ будани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба баланд гаштани обрӯ ва эътибори кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ ва хусусан дар ҷаҳони ислом оварда мерасонад [20, 37].

Дурнамои рушди ҳамкориҳоии илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ИСЕСКО дар самтҳои зерин муҳим арзёбӣ мегардад:

- дар доираи ИСЕСКО бо ҳамаи кишварҳои арабӣ ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангиро ба роҳ мондан;

- татбиқи санадҳо бо ИСЕСКО дар соҳаи фарҳанг, маориф ва илм.
- ширкат варзидани донишмандон ва фарҳангиёни тоҷик дар озмунҳо, чорабиниҳои илмӣ ва фарҳангии ИСЕСКО;
- ҷалб кардани ИСЕСКО барои сармоягузорӣ ҷиҳати беҳтар намудани соҳаи маориф ва илм, барқарор кардани осор ва ёдгориҳои таърихӣ-исломӣ;
- таъсиси донишгоҳи муштарак дар Тоҷикистон;
- ҳамасола баргузор намудани чорабиниҳои илмӣ-фарҳангӣ бахшида ба бузургдошти абармардони форсу тоҷик, ки дар рушди илму тамаддун саҳми худро гузоштаанд.

Муносибатҳои ҳамкории Тоҷикистон бо Алҷазоир, Баҳрайн, Марокаш, Судон, Уммон, Урдун ва Ироқ бо сабаби мушкилиҳои ҷойдошта ба таври зарурӣ ташаккул ва рушд наёфтааст.

30 ноябри соли 2015 Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо Сарвазири Алҷазоир А. Саллол дар Фаронса қайд кард, ки мардумони шарифи кишварҳои моро робитаҳои хеле амиқи таърихиву фарҳангӣ ва дини муштарак мепайванданд. Ҳамчунин, зикр гардид, ки ҷониби Алҷазоир низ ҳавасманди ҳамкориҳои хуб бо Тоҷикистон буда, кушиш ба харҷ медиҳад, ки дар самти иқтисоду фарҳанг ва энергетика ҳамкорӣ дошта бошад.

Зимнан, изҳори умед карда шуд, ки минбаъд ҳамкориҳо дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ, илм ва фарҳанг низ ба роҳ монда мешаванд [22].

Бо Кишварҳои Баҳрайн, Уммон ва Марокаш муносибатҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳоли ташаккулёбӣ қарор дорад.

Ин кишварҳо аз нигоҳи пешрафти иқтисод, некуаҳволии мардум, нуфуз ва эътиборе, ки дар ҷаҳон доранд, дар сатҳҳои гуногун қарор дошта, [9, 177] ҳамкорӣ бо онҳо дар самтҳои мавриди таваҷҷӯҳи кишвари мо манфиатовар хоҳад буд.

Дар муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Урдун то соли 2016 ягон пешравии чашмгире дида намешавад. Танҳо дар марҳилаи баъдӣ сафари расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Урдун сурат гирифт, ки дар ҳамкориҳои дуҷонибаи ҳар ду кишвар саҳифаи наве кушод [8].

Дар доираи сафари мазкур миёни ҷонибҳо созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи фарҳанг ва санъат, [16] таҳсилоти олӣ ва таҳқиқоти илмӣ [6] ба имзо расид, ки он ҳамчун заминаи ҳамкориҳои минбаъда маҳсуб меёбад.

Бо Судон ва Ироқ дар оянда имкони ривоҷ додани муносибатҳои ҳамкорӣ мавҷуд аст. Илова ба имконоти рушди муносибатҳои фарҳангӣ байни Тоҷикистон ва Судону Ироқ, таҷрибаи табодули кадрӣ (фаъолияти тарҷумонҳо) дар миёни ҷонибҳо муҳим мебошад.

Ҳамин тариқ, дурнамои муносибатҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин гуруҳи кишварҳои арабӣ дар самтҳои зерин имконпазир мебошад:

- баргузории машваратҳои сиёсӣ миёни ҷонибҳо ҷиҳати баррасии рушди ҳамкориҳои минбаъда дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла фарҳанг ва илм [12];
- таъсиси комиссияи муштараки байниҳукуматии ҷонибҳо ҷиҳати тавсеаи уфуқҳои ҳамкорӣ дар соҳаҳои мавриди таваҷҷӯҳи муштарак [5];
- ифтитоҳи намояндагиҳои Тоҷикистон дар кишварҳои мазкур ва сафоратҳои онҳо дар Тоҷикистон;
- бастани созишномаҳо дар соҳаи фарҳанг, маориф ва илм;
- баргузор кардани чорабиниҳои дуҷонибаи фарҳангӣ, аз қабилӣ рӯзҳои фарҳангию миллӣ, намоиши китоб, дастовардҳои илмӣ-фарҳангӣ ва санъату ҳунарҳои мардумӣ;

Давлатҳои Лубнон, Фаластин, Тунис, Сурия, Яман ва Либия кишварҳои мебошанд, ки дурнамои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо онҳо вобаста ба вазъи дохилиашон муайян мегардад.

Сарфи назар аз он, ки баъзе аз ин кишварҳо дар гузашта аз давлатҳои пешбари ҷаҳони араб буданд, вале дар даҳ соли охир аз ҷумлаи кишварҳои ноороми ҷаҳон ба ҳисоб меравaнд [21].

Дар ин давра байни Тоҷикистон ва кишварҳои мазкур масоили рушди муносибатҳои дуҷониба, барқарорсозии ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар соҳаҳои мавриди таваҷҷуҳи тарафайн, хусусан мубориза бо терроризм ва экстримизм, муайян кардани шахсияти шаҳрвандони Тоҷикистон ва ба Ватан баргардондани онҳоо аз минтақаҳои даргир, баррасӣ шуданд [1].

Сарфи назар аз вазъи ноороми сиёсии Лубнон донишгоҳҳои панҷгонаи амрикоии Бейрут тибқи раддабандии маҷаллаи таҳлилии US News & World Report дар сатҳу сифати таълими ихтисосҳои муҳандисӣ, барномасозӣ, тиб ва илмҳои иҷтимоӣ ҷойҳои 5-10-ро дар миёни донишгоҳҳои ҷаҳони араб касб намудаанд [4].

Вобаста ба дурнамои равобити Тоҷикистон бо ин гурӯҳи кишварҳо метавон чунин хулоса кард:

- рушди муносибатҳои дипломатӣ;
- ошно сохтани ин кишварҳо бо таҷрибаи ба даст овардаи сулҳи тоҷикон;
- баргузории машваратҳои сиёсӣ миёни ҷонибҳо ва ҷустуҷӯйи роҳҳои ташккули муносибатҳо;
- барқарор кардани муносибатҳои ҳамкории гуногунсоҳа, аз ҷумла, илм ва фарҳанг бо кишварҳои мазкур.

Кишварҳои Мавритания, Сомалӣ, Ҷибутӣ ва Ҷазираҳои Қоморӣ дорои фарҳангҳои гуногун буда, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ояндаи наздик ба барқарор намудани муносибатҳои ҳамкорӣ бо онҳо талош хоҳад намуд.

Ҷиҳати барқарорсозӣ ва ташаккули муносибатҳо дар соҳаи фарҳанг, маориф ва илм Тоҷикистон ва кишварҳои мазкурро зарур аст, ки миёни худ

машваратҳои сиёсиро баргузор карда, самтҳои афзалиятноки ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангиро муайян намоянд.

Ба назари мо, Тоҷикистон метавонад, ки дар шакли дуҷониба ва дар доираи ИСЕСКО намояндагону донишҷӯёни кишварҳои зикргардидаро дар донишгоҳҳои худ ба таҳсил фаро гирифта, барои иштирок дар чорабиниҳои гуногуни фарҳангӣ бо мақсади муаррифии фарҳанги мардуми тоҷик даъват намояд.

Бо баррасӣ намудани дурнамои рушди ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии дуҷониба ва бисёрҷонибаи Тоҷикистон бо кишварҳои араб ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

1. Барои дурнамои рушди муносибатҳои илмӣ-фарҳангии кишвари мо бо ҷаҳони араб, ҷониби Тоҷикистонро зарур аст, ки ба хотири татбиқи манфиатҳои миллии худ заминаҳо ва шароити ҳамкориҳо, бартарафсозии монеаҳо ва дарёфти соҳаҳои ҳамкориҳоро омода созад [13, 44].

2. Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ бо Арабистони Саудӣ, АМА, Кувайт, Қатар ва Миср дар самтҳои табодули мутахассисону донишҷӯён ҷиҳати омӯзиши таҷрибаи рушди иқтисод, технологияи инноватсионӣ, тандурустӣ, низоми бонкдорӣ, такмили ихтисос, таҳсилоти олӣ ва таҳқиқоти илмӣ, курсҳои кӯтоҳмуддати забономӯзӣ зарур арзёбӣ мегардад.

3. Ҷиҳати ташаккул ва рушди равобити илмӣ-фарҳангӣ ва гузаштан ба марҳилаи нави ҳамкориҳо бо Алҷазоир, Баҳрайн, Марокаш, Судон, Уммон, Урдун ва Ироқ фароҳам овардани шароити мусоид барои таъсиси намояндагиҳои ҷонибҳо, анҷоми сафарҳои расмӣ дар сатҳҳои гуногун, ташкили рӯзҳои фарҳангӣ ва намоиши китоб муҳим маҳсуб меёбад.

4. Баҳри барқарорсозӣ ва ташаккули муносибатҳо бо Лубнон, Тунис, Сурия, Яман, Либия, Мавритания, Сомалӣ, Ҷибутӣ ва Ҷазираҳои Қоморӣ баргузор намудани машваратҳои сиёсӣ миёни ҷонибҳо, дарёфти самтҳои мутақобили ҳамкорӣ ва амалӣ намудани сафарҳои расмӣ дар сатҳҳои гуногун манфиатовар хоҳад буд.

5. Ҷиҳати татбиқи СМР-2030 дурнамои рушди муносибатҳо бо аксари кишварҳои араб, ки онҳо низ стратегияи миллии худро то солҳои 2030, 2035 ва 2040 муайян намудаанд, дар самтҳои омӯзиш ва татбиқи ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ, низоми маорифи муосир, омодасозии кадрҳои баландихтисос дар соҳаҳои идоракунии иқтисодиёти рақамӣ, гидроэнергетика, сайёҳӣ, технологияи инноватсионӣ ва ғайра муҳим арзёбӣ мегардад.

6. Рушди муносибатҳои илмӣ-фарҳангӣ бо ИСЕСКО дар самтҳои ҷалби сармоягузорӣ ҷиҳати беҳтар намудани соҳаи маориф ва илм, барқарор кардани осор ва ёдгориҳои таърихӣ-исломӣ, таъсиси донишгоҳи муштараки ИСЕСКО, мунтазам баргузор намудани чорабиниҳои илмӣ-фарҳангӣ бахшида ба бузургдошти абармардони форсу тоҷик, ки дар рушди фарҳангу тамаддун саҳми

худро гузоштаанд ва пешгирии ҳизбу ҳаракатҳои террористӣ ва ифротгароӣ зарур ба ҳисоб меравад.

7. Дар робита ба таҳкими муносибатҳои дӯстона ва фарҳангӣ бо кишварҳои араб ва ИСЕСКО фаъолияти ҷамъияти дӯстии "Тоҷикистон – Мамлакатҳои Араб"-и назди ҶДРФТ ва дигар ниҳодҳои марбута зарур мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Встреча Посла с Первым заместителем Министра иностранных дел Сирийской Арабской Республики. 24.05.2019. // [Электронный рессурс]. URL: www.mfa.tj/ru/main/view/4128/ (дата обращение: 17.08.2021).
2. Камаров, А. З. Таджикистан и египет: 30 лет научно-культурного сотрудничества / А. З. Камаров // Азия и Европа. – 2023. – № 3(15). – С. 86-95. – EDN UMMTXV.
3. Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст. [Матн].
4. Лучшие ВУЗы арабского мира. // [Электронный рессурс]. URL: https://salsabil.kz/blog/лучшие-вузы-арабского-мира/ (дата обращение: 06.08.2021).
5. Марокаш ва Тоҷикистон ҷиҳати тавсеаи уфуқҳои ҳамкорӣ дар соҳаҳои мавриди таваҷҷуҳи муштарак дар робита ба таъсиси КМБ ҳар ду кишвар таъкид менамоянд. 26.09.2019. (бо забони арабӣ) // [Манбаи электронӣ]. URL: https://www.maroc.ma/ar/. (санаи муроҷиат: 16.08.2021).
6. Мулоқоту музокироти сатҳи олии Тоҷикистону Урдун. 10.12.2017. // [Манбаи электронӣ]. URL:https://president.tj/node/16717. (санаи муроҷиат: 15.08.2021).
7. Назаров, Т. Дипломатияи муосири тоҷик. [Матн] / Т. Назаров, А. Сатторзода. –Душанбе: Ирфон, 2006. – С. 133.
8. Оғози сафари расмӣ дар Шоҳигарии Урдун. 09.12.2017. // [Манбаи электронӣ]. URL:https://president.tj/node/16708. (санаи муроҷиат: 15.08.2021).
9. Оймаҳмадов, М. Иқтисодиёти ҷаҳон. [Матн] / М. Оймаҳмадов, М. Муртазоев. -Теҳрон, 2001, С.177.
10. Оли Ҳида, А. Дипломатияи Саудӣ дар "Шоҳроҳи абрешим", рӯ ба сӯи оянда. // [Манбаи электронӣ]. URL: https://awsat.com/home/article/652621 (санаи муроҷиат: 02.08.2021).
11. Раҳмонова, Р. Асосҳои хизмати дипломатӣ. [Матн] / Р.Раҳмонова. -Душанбе: «Ганҷ», 2017, С.81.,
12. Салтанати Уммон ва Тоҷикистон: ҷустуҷӯи роҳҳои таҳкими муносибатҳои дуҷониба. 2021-1-20 (бо забони арабӣ) // [Манбаи электронӣ]. URL:https://www.darelhilal.com/News/764722aspx. (санаи муроҷиат: 15.08.2021).
13. Сатторзода, А. Дурнамои рушди сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А. Сатторзода // Сиёсати хориҷӣ. – 2016, №1. – С. 44.

14. Саҳифаи нави дипломатияи тоҷик. [Матн] / Зери назари Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон. 2013. – С. 32.

15. Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият. [Матн] / Зери назари Ҳ. Зарифӣ. -Душанбе: «Ирфон», 2011, С.76.

16. Созишномаи ҳамкории фарҳангӣ байни Урдун ва Тоҷикистон. 13.12.2017. (бо забони арабӣ) // [Манбаи электронӣ]. URL: https://www.amadinalhnews.com/article/629699. (санаи муроҷиат: 15.08.2021).

17. Солҳои 2020 - 2040 -"Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф" // [Манбаи электронӣ]. URL:https://tnu.tj/index.php/tj/ (санаи муроҷиат: 21.07.2021).

18. Теория культурной дипломатии: определение, виды и родственные термины. // [Электронный рессурс]. URL: https://relacionateypunto.com/ru/que-es-la-diplomacia-cultural/ (дата обращения: 03.12.2021).

19. Тоҷикистон ва СҲИ. // [Манбаи электронӣ]. URL: http://www.mfa.tj/tg/main/view/192/tojikiston-va-sozmoni-hamkorihoi-islomi (санаи муроҷиат: 25.07.2020).

20. Умаров, Ф. Таджикистан и международные исламские организации: проблемы и перспективи сотрудничества. [Текст] / Ф. Умаров. // Фаслномаи ВКХ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Сиёсати хориҷӣ. №2, 2012. С. 29.

21. Шериф, Ю. Новые гегемоны арабского мира и борьба за господство на Ближнем Востоке. 28.09.2017 // [Электронный рессурс]. URL:https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/novye-gegemony-arabskogo-mira/ (дата обращение: 06.08.2021).

22. Э. Раҳмон: Тоҷикистону Алҷазоир муштаракоти диниву фарҳангӣ доранд. // [Манбаи электронӣ]. URL: https://sputnik-tj.com/20151201/1017739488.html. (санаи муроҷиат: 15.08.2021).

23. Мирзоев Ҳ.Т. Мирзоев Н.М. Культурно-гуманитарное сотрудничество Республики Таджикистан и КНР // Вестник Педагогического Университета. Издание Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. 2020. No 5 (88). ISSN 2219-5408. стр 222-226.

24. Мирзоев Ҳ.Т. Инъикоси дипломатияи тоҷик дар сарчашмаҳои таърихи. //Вестник Педагогического Университета. Издание Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Соли 2020.No 5 (88). ISSN 2219-5408. Стр. 93-198.

25. Мирзоев Ҳ.Т.Взаимодействия Республики Таджикистан с Китайской народной Республики в сфере образования //Вестник Таджикского национального университета, сер. гум. наук. соли 2020. № 5 ISSN 2074-1847. Стр. 77-82.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАУЧНО-КУЛЬТУРНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С АРАБСКИМИ СТРАНАМИ

В данной статье анализируются перспективы развития научно-культурного сотрудничества между Республикой Таджикистан и арабскими странами.

Автор статьи разделил арабских стран на 4 группы исходя из уровня и качества сотрудничества Таджикистана с ними, как перспективы развития научно-культурного сотрудничества. В первую группу входят Саудовская Аравия, ОАЭ, Египет, Катар, Кувейт и ИСЕСКО; во вторую группу входят Алжир, Бахрейн, Марокко, Судан, Оман, Иордания и Ирак; в третью группу входят Тунис, Ливан, Палестина, Сирия, Йемен и Ливия; в четвертую группу входят Мавритания, Сомали, Джибути и Коморские острова.

Научное и культурное сотрудничество Республики Таджикистан с Саудовской Аравией, Катаром, ОАЭ, Кувейтом, Египтом и организацией ИСЕСКО на последних двух этапах значительно развилось по сравнению с другими арабскими странами. Однако, возможности сотрудничества между сторонами представляются гораздо шире. Поэтому для определения приоритетных направлений сотрудничества и перспектив его развития в сфере культуры и науки можно широко использовать имеющиеся возможности.

В данной статье автор подробно разъяснил вопросы перспектив развития научного и культурного сотрудничества между Республикой Таджикистан и арабскими странами.

Также автором сделаны полезные предложения, связанные с перспективами развития сотрудничества, которые считаются полезными в практике сотрудничества Таджикистана с арабскими странами.

Можно сказать, что, по мнению автора, возможности сотрудничества Таджикистана с Королевством Саудовская Аравии, Катаром, Кувейтом, Объединенными Арабскими Эмиратами и Египтом широки. Это по сравнению с остальными арабскими странами.

В статье также рассматриваются вопросы сотрудничества Таджикистана с ИСЕСКО.

Ключевые слова: Таджикистан, Кувейт, культура, сотрудничество, университет, Бахрейн, Саудовская Аравия, Катар, перспектива, отношения, обсуждение, анализ, Тунис.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND CULTURAL COOPERATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH THE ARAB COUNTRIES

This article analyzes the prospects for the development of scientific and cultural cooperation between the Republic of Tajikistan and Arab countries.

The author of the article divided Arab countries into 4 groups based on the level and quality of Tajikistan's cooperation with them as a prospect for the development of scientific and cultural cooperation. The first group includes Saudi Arabia, UAE, Egypt, Qatar, Kuwait and ISESCO; the second group includes Algeria, Bahrain, Morocco, Sudan, Oman, Jordan and Iraq; the third group includes Tunisia, Lebanon, Palestine, Syria, Yemen and Libya; the fourth group includes Mauritania, Somalia, Djibouti and Comoros.

Scientific and cultural cooperation of the Republic of Tajikistan with Saudi Arabia, Qatar, UAE, Kuwait, Egypt and the ISESCO organization in the last two stages has developed significantly compared to other Arab countries. However, the possibilities for cooperation between the parties seem much wider. Therefore, existing opportunities can be widely used to determine priority areas of cooperation and prospects for its development in the field of culture and science.

In this article, the author explained in detail the prospects for the development of scientific and cultural cooperation between the Republic of Tajikistan and Arab countries.

The author also made useful proposals related to the prospects for the development of cooperation, which are considered useful in the practice of cooperation between Tajikistan and Arab countries.

It can be said that, according to the author, the possibilities of cooperation between Tajikistan and the Kingdom of Saudi Arabia, Qatar, Kuwait, the United Arab Emirates and Egypt are wide. This is compared to other Arab countries.

The article also discusses issues of cooperation between Tajikistan and ISESCO.

Keywords: Tajikistan, Kuwait, culture, cooperation, ambassador, embassy, university, Bahrain, Saudi Arabia, Qatar, perspective, relations, discussion, analysis, Tunisia.

Маълумот дар бораи муаллиф: Қамаров Аслиддин Зайнитдинович - номзади илмҳои таърих, муаллими калони кафедраи мутолиоти шарқи факултети муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17. Тел.: (+992) 782-13-89-89. Email: asluddin89@mail.ru

Сведения об авторе: Камаров Аслиддин Зайнитдинович - кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры восточных исследований факультета международных отношений Таджикского национального университета. 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17. Тел.: (+992) 915-15-02-55. Email: asluddin89@mail.ru

About the author: Kamarov Asliddin Zainitdinovich - Candidate of Historical Sciences, Senior teacher department of oriental studies, faculty of international relations, Tajik National University, 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17, Rudaki ave. Phone: (+992) 782-13-89-89. E-mail: asluddin89@mail.ru

НАҚШИ СОЗМОНИ ҲАМКОРИҲОИ ШАНХАЙ ДАР МУБОРИЗА БА ТАҲДИДҲОИ ХУСУСИЯТИ ТЕРРОРИСТӢ ВА ЭКСТРЕМИСТИДОШТА ДАР МИНТАҚА

БЕДИЛЗОДА ҲУСАЙН КАБУТ
и.в. мудири шуъбаи масоили сиёсӣ ва муносибатҳои байналмилалии ИФСҲ-и АМИТ, номзади илмҳои сиёсӣ

СҲШ созмони муҳими минтақавию ҷаҳонӣ буда, аз лиҳози вусъати қаламрав ва гуногунии забону фарҳанг ва тамаддун яке аз созмонҳои нодир ба шумор меравад ва айни замон дар минтақа ва ҷаҳон нуфузу эътибори бузургеро касб намудааст.

Яке самтҳои афзалиятноки ҳамкории кишварҳои узви созмон дар чаҳорчуби СМЗ гузаронидани ҳар гуна тамринҳо ва машқҳои ҳарбӣ бо иштироки низомиёни бо мақсади баланд бардоштани малакаи ҷангии низомиён бар зидди ҳамагуна таҳдидҳо, хусусан, терроризм ва экстремизм мебошад.

Баргузории нишасти СҲШ дар Душанбе низ барои кишвари мизбон аҳамияти хоса ва рамзӣ дошт. Худи ғояи ташкили созмони минтақавии навъи нав дар пойтахти Тоҷикистон таҳия шуда буд. Он 5 июли соли 2000-ум дар ҳошияи нишасти таърихии Душанбегии раҳбарони "панҷгонаи Шанхай" рух дод.

***Калидвожаҳо**: Созмони ҳамкориҳои Шанхай, терроризм, экстремизм, ҳамкорӣ, минтақа, муносибатҳо, давлатҳо.*

Яке аз созмонҳои бонуфуз, ки дар чаҳорчуби он кишварҳои минтақа ҷиҳати мубориза бо ҳамагуна таҳдидҳои амниятӣ ҳамкориҳоро ба роҳ мондаанд, Созмони ҳамкории Шанхай (СҲШ) ба ҳисоб меравад. Созмони мазкур дорои механизмҳои бисёрҷанбаи ҳамкориҳо бар зидди терроризм, экстремизм ва сепаратизм маҳсуб меёбад. Дар баробари ин, СҲШ ба яке аз созмонҳои калонтарин ва босуръат рушдёбандаи байналмилалӣ мубаддал гардидааст.

СҲШ аз лиҳози қаламрав ва гуногунии забону фарҳанг ва тамаддун яке аз созмонҳои нодир ба шумор меравад ва айни замон дар минтақа ва ҷаҳон нуфузу эътибори бузургеро касб намудааст [1.166]. Дар ибтидои асри XXI, СҲШ яке аз иштирокчии калидӣ дар сиёсати қораи Осиё баҳисоб рафта, моҳи июни соли 2001 аз ҷониби сарони кишварҳои Ҷумҳурии Мардумии Чин (ҶМЧ), Федератсияи Росссия (ФР), Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон ва Ӯзбекистон таъсис дода шудааст. Ҳудуди СҲШ бо кишварҳои нозир ва шарикони муколама, аз уқёнуси Атлантика то уқёнуси Ором ва аз уқёнуси Яхбастаи Шимолӣ то уқёнуси ҳинд тул кашида, 61% қитъаи Авруосиёро ташкил медиҳад [2].

Дар айни замон, СҲШ ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи мутақобилан судмандро дар формати 8+4+9 (кишварҳои узви СҲШ+ кишварҳои нозир+ кишварҳои дорои мақоми "шарикони муколама") ба роҳ монда аст. Соли 2017 пас аз шомил гардидани Ҳиндустону Покистон, соли 2021 Ҷумҳурии исломии Эрон ва

соли 2022 Ҷумҳурии Белорус ба СҲШ, аз лиҳози ҷуғрофӣ ҳудуди созмон васеъ гардид, 40% аҳолии ҷаҳонро ба ҳам муттаҳид сохт ва дар умум 30% ММД ҷаҳон ба ин минтақа хос аст.

Дар ҳайати ин созмон чаҳор кишвари дорои силоҳи ҳастаӣ мавҷуд аст. Ин омили мазкур яке аз шартҳои муҳимми таҳкими амният баҳисоб рафта, ҳар як кишвари аъзои СҲШ муваззаф мегарданд, ки ҳамкориҳои судмандро дар ҳалли осоиштаи муноқишаҳо риоя намоянд [3.37-42].

СҲШ блоки ҳарбӣ (ба мисли НАТО) ё форуми доимо амалкунандаи кушод доир ба масъалаҳои амниятӣ (ба мисли АСЕАН) набуда, мавқеи миёнаро ишғол менамояд. СҲШ бо созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ аз қабили СММ, ИДМ, СААД, ЕврАзЭС ва АСЕАН ҳамкориҳои мутақобиларо ба роҳ мондааст.

Вазифаҳои асосии СҲШ таҳкими сулҳу субот ва амният дар фазои кишварҳои узви созмон, мубориза бар зидди терроризм, сепаратизм, экстремизм, киберҷиноят ва гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, инчунин рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ, тиҷоратӣ, энергетикӣ, илмӣ ва фарҳангӣ ба ҳисоб меравад.

Мувофиқи моддаи 1 ва 3-юми ҳуҷҷати таъсисии СҲШ, Хартия аз 7 июни соли 2002, ҳадафҳо ва вазифаҳои асосии СҲШ инҳоянд:

- таҳкими боварии тарафайн, дӯстӣ ва ҳамсоягии нек дар байни давлатҳои аъзо;
- рушди ҳамкориҳои бисёрҷанба бо мақсади нигоҳ доштан ва таҳкими сулҳ, амният ва субот дар минтақа;
- муборизаи муштарак бар зидди зуҳуроти терроризм, сепаратизм, экстремизм, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва аслиҳа, дигар намудҳои ҷинояткории фаромиллӣ, аз ҷумла, муҳоҷирати ғайриқонунӣ;

Таваҷҷӯҳи ҷонибҳо ҷиҳати ба роҳ мондани ҳамкориҳои минтақавӣ дар самтҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ, ҳифзи ҳуқуқ, ҳифзи муҳити зист, фарҳангӣ, илмӣ, техникӣ, маориф, энергетика, нақлиёт, қарзӣ-молиявӣ ва ғайра;

✓ ҳамкориҳои мутақобила дар самти пешгирии муноқишаҳои байналмилалӣ ва роҳи ҳалли осоиштаи онҳо;

✓ нигоҳдорӣ ва рушди муносибатҳо бо дигар кишварҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ; ҷустуҷӯи муштараки ҳалли мушкилоте, ки дар асри 21 ба вуҷуд меоянд.

Муқовимати дастҷамъона бар зидди ҳама гуна таҳдидҳои террористӣ ва экстремистӣ яке аз самтҳои афзалиятноки фаъолияти СҲШ мансуб ёфта, бо гузашти беш аз бист сол созмон тавонист дар ин самт таҷрибаи назаррасеро ба даст орад. Дар амал то ба имрӯз диққати асосии кишварҳои узви созмон бевосита ба нигоҳдории сулҳу амнияти байналмилалӣ ва мубориза бо хатару таҳдидҳои муосир – терроризми байналмилалӣ, экстремизм ва сепаратизм равона карда шудааст. Доир ба ин масъала Конвенсияи Шанхай оид ба мубориза бар зидди терроризм, сепаратизм ва экстремизм аз 15.06.2001 [4.29-36] ба имзо расонида шудааст, ки дар он ҳадафҳо, вазифаҳо ва принсипҳои асосии ҳамкориҳои

кишварҳои узви созмонро соҳаи гуногуни баррасишаванда муайян мекунад, аз ҷумла, мубориза бо терроризм, экстремизм ва сеператизм, мубодилаи иттилоот, иҷрои дархостҳо оид ба чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, табодули таҷриба, иттилоот, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ғайра маҳсуб мееёбанд.

Ҳамзамон, дар консепсияи мазкур принсипҳои зерини мубориза бо терроризм ва экстремизм инъикос гардидаанд:

✓ ҳамкории дастҷамъона дар мубориза бар зидди терроризм, истифодаи чораҳои пешгирикунандаи таблиғотӣ;

✓ роҳ надодани ба тобиши динӣ додан дар мубориза бо терроризм;

✓ ҳатман ҷорӣ намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои амалҳои террористӣ ва ногузирии ҷазо.

Дар баробари принсипҳои мубориза бо терроризм инчунин, шаклҳои ҳамкориҳои кишварҳои узви созмон чунин муайян гардидааст:

✓ чорабиниҳои муштараки оперативӣ-ҷустуҷӯӣ;

✓ табодули маълумот, аз ҷумла, маълумоти хусусияти махфӣ дошта;

✓ расонидани ёрии ҳуқуқӣ;

✓ гузарондани машқҳои муштараки зиддитеррористӣ, омода намудани кадрҳо, гузаронидани таҳқиқоти гуногуни илмӣ дар ин самт.

Кишварҳои узви созмон бо мақсади мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм созишномаҳои зеринро ба тасвиб расонидаанд:

➢ Низомнома оид ба Феҳристи ягонаи тафтишотии шахсоне, ки аз ҷониби хадамоти махсус ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқи давлатҳои аъзои СҲШ барои содир кардан ё гумонбарӣ дар содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ, сепаратистӣ ва экстремистӣ ба рӯйхати кофтукоби байналмилалӣ гузошта шудаанд;

➢ Созишнома дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи ошкор ва бастани каналҳои вуруди шахсони ба терроризм, сепаратизм ва ифротгарой муттаҳамгашта ба қаламрави давлатҳои аъзои СҲШ;

➢ Созишнома дар бораи махзани маълумоти Сохтори минтақавии зиддитеррористии СҲШ;

➢ Созишнома дар бораи омода намудани кадрҳо барои сохторҳои зиддитеррористии кишварҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай;

➢ Созишнома дар бораи сохтори минтақавии зиддитеррористӣ.

Ҳамчунин, ҷиҳати тақвият бахшидани мубориза бар зидди терроризм, экстремизм ва сепаратизм дар минтақаи Осиёи Марказӣ соли 2004 Сохтори минтақавии зиддитеррористӣ СҲШ таъсис дода шудааст, ки ҳадафи асосии он ҷамъоварӣ ва таҳлили иттилооти аз ҷониби давлатҳои аъзо оид ба мубориза бо терроризм, сепаратизм ва экстремизм пешниҳодшуда, ташкили махзани маълумот оид ба сохтори зиддитеррористӣ, таҳияи пешниҳодҳо ва тавсияҳо оид ба рушди ҳамкориҳо дар минтақа ба ҳисоб меравад. Қобили зикр аст, ки Сохтори минтақавии зиддитерористӣ (СМЗ) ягона мақомоти ғайримаъмурии доимии

СҲШ дар самти мубориза бо терроризм, экстремизм ва сеператизм маҳсуб меёбад, ки ҳамоҳангсозии ҳамкориҳои кишварҳои узви созмонро дар ин самт ба танзим медарорад. Илова ба ҳамоҳангсозӣ, СМЗ ба давлатҳои аъзо иттилоот ва махзани маълумот доир ба созмонҳои террористӣ ва ашхосе, ки бо фаъолияти террористӣ алоқаманд, инчунин оид ба вазъ, динамика ва тамоюлҳои паҳншавии терроризм, ки ба давлатҳои аъзо таъсир мерасонанд, ҷамъ оварда пешниҳод менамояд [5.35-41].

Яке самтҳои афзалиятноки ҳамкории кишварҳои узви созмон дар чаҳорчуби СМЗ гузаронидани тамринҳо ва машқҳои ҳарбӣ бо иштироки низомиёни кишварҳои узви созмон бо мақсади баланд бардоштани малакаи ҷангии низомиён бар зидди ҳамагуна таҳдидҳо, аз қабили терроризм ва экстремизм мебошад.

Аз ин лиҳоз, дар чаҳорчуби фаъолияти Сохтори минтақавии зиддитеррористии СҲШ, шуруъ аз соли 2005 машқҳои муштараки ҳарбии «Рисолати сулҳҷӯёна» ҳамасола бо иштироки қисмҳои низомии давлатҳои аъзои СҲШ баргузор мегардад.

Моҳи сентябри соли 2021 дар тамрингоҳи “Донгуз”-и вилояти Оренбург бо иштироки қисмҳои фармондеҳии кишварҳои узви созмон ва Белорус амалиёти тамринии зиддитеррористии “Рисолати сулҳҷӯёна-2021” гузаронида шуд, ки дар он 5,5 хазор нафар низомиён ва 1,5 ҳазор техникаҳои ҳарбӣ иштирок намуданд. “Рисолати сулҳҷӯёна-2021” дар таърихи СҲШ яке аз бузургтарин амалиёти тамринӣ ба ҳисоб меравад.

Моҳи октябри соли 2021 дар шаҳри Пабби (Ҷумҳурии Исломии Покистон) аз ҷониби мақомоти салоҳиятдори кишварҳои узви СҲШ таҳти унвони рамзии "Пабби-антитеррор-2021" машқҳои муштараки зиддитеррористӣ баргузор шуданд. Бояд қайд намуд, ки СҲШ нияти ба блоки ҳарбӣ мубаддал шуданро надошта, мақсади он танҳо мубориза бо зуҳуроти хавфноки замони муосир – терроризм, экстремизм ва сепаратизм мебошад.

Дар ҳазорсолаи нав, масъалаи таъмини амнияти иттилоотӣ, низ мубрамият пайдо намуд, ки аз мадди назари кишварҳои узви созмон берун нест. Дар нишасти сарони СҲШ соли 2006, сарони давлатҳои аъзо Эъломия оид ба амнияти байналмилалии иттилоотиро ба тавсиб расониданд. Соли 2009 иштирокчиёни саммити СҲШ дар шаҳри Екатеринбурги ФР, «Эъломияи Екатеринбург оид ба зарурати фаврии вокуниш ба таҳдидҳои киберӣ»-ро қабул намуданд. Дар доираи СҲШ амнияти иттилоотӣ ҳамчун ҳадафи асосӣ ба монанди соҳибихтиёрии миллӣ, амният ва суботи иҷтимоӣ-иқтисодӣ муҳим арзёбӣ карда мешавад. Бо мақсади муқовимат ба таҳдидҳои иттилоотӣ, гурӯҳи коршиносон оид ба амнияти байналмилалии иттилоотӣ аз намояндагони кишварҳои аъзои СҲШ таъсис дода шудааст. Кишварҳои СҲШ – Тоҷикистон, Чин, Русия, ва Ӯзбекистон дар моҳи сентябри соли 2011, лоиҳаи қатънома оид ба амнияти иттилоотиро ба Ассамблеяи Генералии СММ пешниҳод намуданд [6].

Баргузории нишасти бахшида ба солгарди СҲШ дар Душанбе низ барои кишвари мизбон аҳамияти хоса ва рамзӣ дошт. Худи ғояи ташкили созмони минтақавии навъи нав дар пойтахти Тоҷикистон таҳия шуда буд. Он 5 июли соли 2000-ум дар ҳошияи нишасти таърихии Душанбе бо ширкати роҳбарони "панҷгонаи Шанхай" рух дод.

Муҳаққиқони сиёсӣ бар он назаранд, ки СҲШ ниҳоди муҳимми таъминкунандаи амният дар фазои кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ба ҳисоб меравад. Дар марҳилаи ҳозира омилҳои зерин вазъи геополитикии минтақаро муайян мекунанд:

- мураккаб боқӣ мондани вазъияти Афғонистон ва таъсири он ба вазъи минтақа;
- бархурди манфиатҳои қувваҳои пешбари геополитикии ҷаҳон, ки дар муносибатҳои дуҷонибаи онҳо бо кишварҳои минтақа муайян мегардад;
- таҳдидҳои амниятӣ, аз ҷумла, мушкилоти марбут ба истифодаи об, этно-ҳудудӣ, сарҳадӣ, байниқавмӣ, дохилиқавмӣ, муҳоҷирати ғайриқонунӣ, савдои наздисарҳадӣ, транзит ва ғайра);
- таҳдидҳои низомӣ.

Пас аз таъсис ёфтани СҲШ, кишварҳои узви ин созмон тавонистанд ба натиҷаҳои зерин ноил гарданд:

- доир ба масъалаҳои марзӣ, ки яке масъалаҳои ҳассос барои кишварҳои минтақа баҳисоб меравад, як қатор созишномаҳо ба тавсиб расонида шуданд. "Созишнома дар бораи эътимод ба соҳаи низомӣ дар минтақаи сарҳадӣ" (1996), ки бо номи "Эъломияи Шанхай" маъмул аст ва "Созишнома оид ба коҳиши мутақобилаи қувваҳои мусаллаҳ дар минтақаи сарҳадӣ" маъруф шудааст, ба мувофиқа расонида шуд, ки дар ҷаласаи дуюми ин созмон дар Маскав (1997) ба имзо расонида шудааст [7].
- дар сохтори СҲШ сохторҳои зерини ҳамоҳангсозӣ ҷиҳати нигоҳ доштани амният ва рушд таъсис дода шуданд;

Баргузории ҷаласаҳои пайвастаи роҳбарони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, сохторҳои сарҳадӣ, вазирони мудофиа, вазирони корҳои хориҷӣ ва вазирони ҳолатҳои фавқулодда доир ба ҳалли масъалаҳои рӯзмарра;

Конвенсияи Шанхай дар бораи мубориза бо терроризм, сепаратизм ва экстремизм ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ҷиҳати таъмини сулҳу субот ва мубориза бар зидди ҳамагуна хатарҳои замони муосир дар минтақа ба имзо расонида шуданд ва мавриди амал қарор дорад;

Хулоса, ҳамгироии кишварҳои узви СҲШ бар зидди ҳама гуна хатарҳое, ки бевосита ба амнияти давлатҳои минтақа таъсиргузор ҳастанд, мувофиқи мақсад мебошад. Ҳамчунин, кишварҳои минтақа дар доираи созмонҳои гуногуни минтақавӣ ва байналмилалӣ бо Созмони ҳамкориҳои Шанхай ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаро дар ҳама самтҳои ҳаётан муҳим, аз ҷумла, дар пойдории сулҳу субот ва амният ба роҳ мондаанд.

АДАБИЁТ:

1. Нашрияи Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон “25 қадам дар паҳнои олам” Душанбе “Ирфон” 2016 саҳ. 166.
2. 15 лет ШОС: история и развитие Шанхайской организации сотрудничества. URL: https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3355240
3. Васильева Н.А., Шамахов В.А. ШОС в новой геополитической архитектуре Большой Евразии //Государственная служба. 2015. № 6 (96). С. 37–42.
4. Шанхайская конвенция по борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15.06.2001 г. // Бюллетень международных договоров. – 2004. – N 1. – С. 29 – 36.
5. Соглашение о региональной антитеррористической структуре ШОС от 7.06.2002 г. // Бюллетень международных договоров. – 2005. – N 3. – С. 35 – 41.
6. Стукалов В.В., Запорожец Е.В. Проблемы противодействия экстремизму в сети интернет // URL: 15 лет ШОС: история и развитие Шанхайской организации сотрудничества. URL: https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3355240

РОЛЬ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА В БОРЬБЕ С ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ И ЭКСТРЕМИСТСКОЙ УГРОЗОЙ В РЕГИОНЕ

В статье раскрывается сущность и задачи Шанхайской Организации Сотрудничества. ШОС является крупнейшая в мире региональная организация, которая объединила огромное географическое пространство и около половины населения нашей планеты и в последние годы динамично набирает широкий международный авторитет.

Важным в деятельности государств членов ШОС является проведение военных учений с целью обеспечения безопасности и угрозы против терроризма и экстремизма.

В статье также напоминается об идеи создания этой организации 5 июля 2000 года в столице Таджикистана и заслуга ШОС в укреплении сотрудничества членов организации. Также отмечается, что на долю ШОС сегодня выпала решении насыщенный различными событиями и тенденциями период – “исторического разлома” когда заканчивается одна эпоха и начинается другая – пока ещё непредсказуемая и неизвестная.

Ключевые слова; Шанхайская организация сотрудничества, терроризм, экстремизм, сотрудничество, регион, отношения, государства.

THE ROLE OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION IN COMBAT THE TERRORISM AND EXTREMIST THREAT IN THE REGION

The article reveals the essence and tasks of the Shanghai Cooperation Organization. The Shanghai Cooperation Organization is the largest regional

organization in the world, which has united a vast geographical area and about half of the population of our planet, and in recent years has been dynamically gaining wide international prestige.

An important aspect of the activities of the member states of the Shanghai Cooperation Organization is the conduct of military exercises in order to ensure security and the threat of terrorism and extremism.

The article also recalls the idea of creating this organization on July 5, 2000 in the capital of Tajikistan, Dushanbe, and the merit of the Shanghai Cooperation Organization in strengthening the cooperation of members of the organization in various areas of development of countries. It is also said that the share of the Shanghai Cooperation Organization today fell to the decision of a period full of various events and trends - a period of "historical break" when one era ends and another begins - as yet unpredictable and unknown.

Keywords; Shanghai Cooperation Organization, terrorism, extremism, cooperation, region, relations, states.

Маълумот дар бораи муаллиф: Бедилзода Ҳусайн Кабут - и.в. мудири шуъбаи масоили сиёсӣ ва муносибатҳои байналмилалии ИФСҲ-и АМИТ, номзади илмҳои сиёсӣ. Суроға:734025, Душанбе, хиёбони Рудакӣ 33.тел: 907424422. E-mail:kbedilov@mail.ru

Сведения об авторе: Бедилзода Хусайн - кандидат политических наук, заведующий отдела политических проблем международных отношений ИФПП им. А. Бахавиддинова НАНТ. Тел: 907424422, E-mail:kbedilov@mail.ru

About the author: Bedilzoda Husain - Candidate of Political Sciences, head of department of political problems of international relations, IFPL named A. Bahovaddinov, National Academy of Science, Address Republic of Tajikistan, Dushanbe, 734025 Rudaki Ave., 33 Tel.: 907424422. E-mail:kbedilov@mail.ru

АЗ ТАЪРИХИ РУШДИ РОБИТАҲОИ ДИПЛОМАТИВУ СИЁСӢ ВА ИҚТИСОДИИ КОРЕЯИ ҶАНУБӢ БО ОСИЁИ МАРКАЗӢ

ФАЙЗУЛЛАЕВА НИГОРА НЕГМАТОВНА

Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар мақолаи мазкур таърихи муносибатҳои сиёсӣ ва иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф қайд мекунад, ки минтақаи Осиёи Марказӣ аз ҷиҳати ҷойгиршавии ҷуғрофӣ мавқеи хуб дошта, таваҷҷӯҳи кишварҳои абарқудрат ва давлатҳои ру ба рушдро ҷалб намудааст. Дар ҳамкорӣ бо Кореяи Ҷанубӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ метавонанд имкониятҳои нави азхудкунии захираҳои табии хешро ба даст оранд. Густариш додани ҳамкориҳои иқтисодӣ, саноатӣ, энергетикӣ ва тиҷоратии миёни Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ метавонад, яке аз омилҳои асосии таъмини амният ва

рушди иқтисодӣ гардад. Сиёсати хориҷии Кореяи Ҷанубӣ ба коркард ва истифодаи захираҳои табиии Осиёи Марказӣ нигаронида шудааст. Ҳамкориҳои Кореяи Ҷанубӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар даҳсолаи охир дар ҳама соҳаҳо рушд ёфта, дар самти мустаҳкам намудани амнияти иқтисодии минтақа муҳим арзёбӣ мегарданд.

Калидвожаҳо: *Кореяи Ҷанубӣ, Осиёи Марказӣ, саноат, энергетика, инфрасохтор, минтақа, иқтисод, тиҷорат, ҳамкорӣ, захираҳои табиӣ, сармоягузорӣ, стратегия, давлатҳои бузург, воридот, содирот, геополитика.*

Дар раванди ҳамгирой ва бархурди манфиатҳо тамоми кишварҳои ҷаҳон, бахусус, кишварҳои қудратманд, баҳри татбиқи манфиатҳои миллӣ дар майдони сиёсӣ, пайваста дар рақобат мебошанд. Дар ин замина, Кореяи Ҷанубӣ бештар ба рушди муносибатҳои ҳамкорӣ дар самти иқтисод ва энергетика таваҷҷӯҳи махсус зоҳир намудааст. Солҳои охир дар кишвар сиёсати иқтисодӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии кишвар гардидааст. Аз ин рӯ, Кореяи Ҷанубӣ дар таърихи робитаҳои иқтисодӣ миёни кишварҳои ҷаҳон заминаи хубро ба вуҷуд оварда, пайваста ҳамкориҳои иқтисодиро бо дигар кишварҳо густариш медиҳад. Бо минтақаҳои гуногуни ҷаҳон, аз ҷумла, Осиёи Марказӣ ҳамкориҳои иқтисодию энергетикиро пайваста рушд дода истодааст.

Сиёсати хориҷии Кореяи Ҷанубӣ ба имкониятҳои иқтисодӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намуда, аввалан бо кишварҳои ҳамсояи худ ҳамкориҳои иқтисодиро дар сатҳи ҳукуматӣ ба роҳ мондаанд. Афзалиятҳои ин ҳамкориҳо аз эҳтиёҷоти дохиливу беруна аз ҷониби ширкатҳои саноатӣ, ташкилотҳои давлативу ғайридавлатӣ ва инчунин рақобатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ муайян гардидааст. Аз ин рӯ, ҳукумати Корея ҳангоми муайян намудани самтҳои асосии сиёсати хориҷӣ бештар ба ҳамкориҳои иқтисодӣ таваҷҷуҳ намудааст. Дар низоми либерализми иқтисодӣ барои муайян кардани вазъияти кишвар такя ба рушди иқтисод ва энергетика намуда, дари муомилоти иқтисодии байнисарҳадиро кушодааст. Дар системаи ҷаҳони муосир низоми либералӣ кишварҳои демократиро дар пешбурд ва пойдор гардонидани вобастагии байниҳамдигарӣ пайваста фаъол мегардонад. Барои ба даст овардани муваффақиятҳои назаррас ҳатто кишварҳои сотсиалистӣ низ омода буданд, ки бо ташвиқоти кишварҳои либерал-демократӣ ба ҳамкориҳои иқтисодӣ дохил гарданд. Солҳои охир кишварҳои пасошуравӣ низ лоиҳаҳои иқтисодӣ ва энергетикии кишварҳои Ғарбро қабул намудаанд [7.саҳ150].

Кореяи Ҷанубӣ тавассути рушди иқтисод ва энергетика аз як кишвари кишоварзӣ ба як кишвари саноатии тараққикарда табдил ёфт, ки ин як дастоварди беназир дар таърих боқӣ мондааст. Аз давраи ба ду тақсим шудани нимҷазираи Корея, Кореяи Ҷанубӣ такя ба рушди энергетика ва иқтисод намуда, бо ҳамаи кишварҳо робитаҳои сиёсиву иқтисодии худро вусъат додааст. Мавриди зикр аст, ки Кореяи Ҷанубӣ захираҳои табиии маҳдуд дорад. Аз ин рӯ, ашёи хом, махсусан, нефту газро аз кишварҳои хориҷа ворид менамояд. Маҳз талабот ба ашёи хом ва захираҳои табиӣ боис гардидааст, ки Кореяи Ҷанубӣ бо минтақаи Осиёи Марказӣ

ҳамкориҳои судмандро ба роҳ монда, сол то сол ин ҳамкориҳоро мустаҳкам намояд.

Кореяи Ҷанубӣ аз замони анҷоми давраи ҷанги сард консепсияҳои гуногуни сиёсати берунаро таҳия кардааст. Дар соли 1988 дар давраи президентии Ро Тэ-вон дурнамои нави рушди кишварро ба вуҷуд овард. Он замон Кореяи Ҷанубӣ аз бӯҳрони диктатураи ҳарбӣ баромада буд. Бархе аз олимон оғози раванди таърихии сиёсати иқтисодии кишварро аз давраи Президенти собиқ Пак Чунг Ҳи меҳисобанд, ки "Эъломияи махсуси сиёсати хориҷӣ дар бораи сулҳ ва иттиҳод"-ро дар моҳи июни соли 1973 таҳия кардааст. Дар соли 1970, ҳангоми амалисозии "Муъҷизаи дарёи Ҳан" Корея ҳамкории бештарро бо дигар кишварҳо ба роҳ монд. Бо сабабҳои таъсири буҳронҳои сиёсӣ ин Эъломия амалӣ нагардида, танҳо дар охири солҳои 1980 амалисозии он воқеият пайдо карда, то имрӯз ҳамчун бозёфтҳои сиёсӣ нигоҳ дошта шудааст. Ин консепсия барои беҳтар намудани робитаҳо бо Кореяи Шимолӣ равона шуда, он аз "Консепсияи остполитикии Германияи Ғарбӣ" сарчашма гирифтааст. Сеул ба эҳтимоли муттаҳид шудан бо Шимол ба ҳалли мушкилоти сиёсӣ ва иқтисодӣ таваҷҷӯҳ намудааст. Барои амалӣ намудани ин консепсия ба ифтитоҳи каналҳои нави муколама бо дигар кишварҳо зарурат пеш омад, ки дар ин самт бе иштироки Иттифоқи Советӣ ва Чин муваффақ шуда наметавонист. Дар ин роҳ, Президенти Корея Ро Тэ-ву ва роҳбари Иттифоқи Советӣ, Михаил Горбачёв дар Сан-Франсиско вохурданд, ки ин аввалин мулоқоти сарони ду кишвар буд [7, 152].

Пас аз даҳ сол, ҳангоми ба сари қудрат омадани Ким Дэ Чун консепсияи муҳимми дигаре бо номи "сиёсати офтобӣ"-ро таъсис доданд. Мақсади асосии ин консепсия коҳиш додани танишҳои Кореяи Шимолӣ ва пешниҳоди ҳамкорӣ барои ҳалли мушкилот дар нимҷазира буд. Барои фароҳам овардани имкониятҳои нав тавассути осон гардонидани мушкилот бо Кореяи Шимолӣ ва имкониятҳои иқтисодӣ, кӯшишҳои худро равона сохтанд. Ҳадафи дигари "сиёсати офтобӣ" барқарор намудани мусолиҳа буд ва он тавассути ҳамкориҳои иқтисодӣ ба як унсури фаъол дар муносибат бо Шимол гардид. Аз ин лиҳоз, Сеул нақша дошт, ки танишҳоро бо Шимол коҳиш диҳад ва таваҷҷӯҳи худро барои дарёфти роҳҳои нави ҳамкорӣ бо дигар минтақаҳо равона намуд. Дар давраи ҳукмронии Ким ин конскепсия сиёсати хориҷии Кореяро ташаккул дода, дар соли 2000-ум "Саммити байни Корея" бомуваффақият баргузор гардид.

Соли 1999 Корпоратсияи Hyundai Asan барои амалӣ сохтани лоиҳаҳои ҳамаҷонибаи ҳамкориҳои иқтисодӣ таъсис ёфт. Дар давраи минбаъдаи рушди Минтақаи сайёҳии кӯҳии Кумканг дар соли 2002 ва соли 2003 Минтақаи саноатии Кэсон бо сарфи миллиардҳо Вонни Кореягӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои мусбат тавассути ҳамкориҳои иқтисодӣ мусоидат намуд. Ин раванд ҳадафҳои осоиштаи Сеулро дар таҳияи сиёсати хориҷӣ ба вуҷуд овард. Кореяи Ҷанубӣ қобилияти ҳалли низоъҳои худро такмил дода, равишҳои нав дар ҳамкориҳо бо дигар кишварҳоро ба вуҷуд овард [7, 153].

Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ истиқлолияти давлатии худро ба даст оварданд. Кореяи Ҷанубӣ яке аз аввалинҳо шуда, истиқлолияти давлатии кишварҳои Осиёи Марказиро ба расмият шинохта, ҳамкориҳои дуҷонибаву судмандро ба роҳ монд. Метавон гуфт, ки Осиёи Марказӣ яке аз минтақаҳои камомӯхташуда ба шумор меравад. Солҳои охир кишварҳои абарқудрат ба ин минтақа таваҷҷӯҳ намудаанд. Аз ин рӯ, Кореяи Ҷанубӣ низ дар баробари Чин ва Ҷопон ҳамкориҳои сиёсӣ, тиҷоратӣ-иқтисодӣ ва илмӣ-фарҳаргии худро бо ин минтақа ба роҳ мондааст. Зикр кардан ба маврид аст, ки минтақаи Осиёи Марказӣ дорои захираҳои табиӣ, аз қабили нефту газ, об, канданиҳои фоиданок, сангҳои қиматбаҳо, ангишт ва ғайраҳо мебошад. Яке аз сабабҳои асосии таваҷҷӯҳ ба минтақаи Осиёи Марказӣ дар он аст, ки Кореяи Ҷанубӣ кишвари истеҳсолкунанда буда, ба ашёи хом, махсусан, канданиҳои зеризаминӣ ниёз дорад. Аз ин рӯ, Кореяи Ҷанубӣ ҳамкориҳои иқтисодии худро бештар дар истеҳсоли ашёи хом, нефту газ, инчунин самтҳои энергетика, саноат, нақлиёт, техналогияи рақамӣ рушд дода истодааст.

Барои мустаҳкам намудани робитаҳо дар ин минтақа Форуми “5+1” яъне “Чин ва Осиёи Марказӣ”, “Ҷопон ва Осиёи Марказӣ” ва “Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ” ба роҳ монда шудааст. Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки баҳри ба даст овардани манфиатҳо кишварҳои абарқудрат дар ин ҷо пайваста рақобат менамоянд.

Асосан манфиатҳои Кореяи Ҷанубӣ дар Осиёи Марказӣ ба рақобат ва баҳри дастрасӣ ба захираҳои зеризаминӣ, инчунин ба диверсификатсияи сиёсати хориҷии худ равона гардидааст. Прафессор Ҳонг Ванг Сок чунин қайд мекунад, ки таъсири “неоконтинентализм”-и муосир ба афзалиятҳои пешбурди сиёсати хориҷии кишвар таъсиргузор мебошад. Аз ин рӯ, Корея дигар наметавонад ҳамчун “ҷазира”-и дур дар қаъри Осиёи Шимолу Шарқӣ боқӣ монад, балки ба равандҳои континенталӣ ворид мегардад. Манфиатҳои фаъоли Кореяи Ҷанубӣ ба Осиёи Марказӣ дар асоси баромадан аз ҳалли мушкилоти низоъҳои ногувор ва фишорҳои ҳастаӣ муайян гардидааст [2, 75]. Ба ақидаи Э. Р. Расулов, манфиатҳои Кореяи Ҷанубӣ дар Осиёи Марказӣ дар доираи васеи омилҳои объективӣ ва мансубияти кишварҳо бо арзишҳои фарҳангии умумии Осиё, мукаммалсозии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, мавҷудияти манфиатҳои умумӣ дар соҳаи энергетика, азнавсозии инфрасохтори саноатӣ ва инчунин мавҷуд будани диаспораи назарраси кореягӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ марбут мебошад [4, 232]. Ҳамкориҳои Кореяи Ҷанубӣ ва минтақаи Осиёи Марказӣ пас аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ оғоз гардид, вале он замон равобити ҷонибҳо нисбатан суст буд. Дар ин давра шарики устувори Кореяи Ҷанубӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ Ҷумҳурии Ӯзбекистон буд, зеро ҷамъияти диаспораи кореягиҳо “корё сарам” дар Ӯзбекистон хело зиёд буд. Соли 2000-ум дар давраи президентии Ро Му Хён Стратегияи давлатии ҳамаҷонибаи пешбурди Кореяи Ҷанубӣ бо Осиёи Марказӣ қабул гардид. Дар соли 2009 “Ташаббуси нави

Осиё" қабул карда шуда, ба тавсеаи нақши Корея дар минтақаи Осиёи Марказӣ, инчунин барои ташаккули Кореяи Ҷанубӣ ҳамчун як бозингари сиёсӣ ва иқтисодии ҷаҳонӣ, равона гардида буд [2, 76].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Кореяи Ҷанубӣ барои муайян намудани ҷойгоҳи сиёсиву геополитикии худ дар минтақаи Осиёи Марказӣ ба робитаҳои иқтисодӣ, энергетикӣ ва инфрасохторҳои саноатӣ таваҷҷӯҳ намудааст. Барои густариши робитаҳо Кореяи Ҷанубӣ "Стратегияи пешбурди давлатӣ"- ро қабул намуда, бо ин восита тавонист, заминаи нави назаррас дар ҳамкориҳои дуҷонибаву бисёрсамта ва робитаҳои иқтисодиву тиҷоратӣ миёни Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ бунёд созад. Кишварҳои абарқудрат дар минтақа маҳз дар самтҳои иқтисод, энергетика ва саноат рақобат намуда, дар байни бозингарони сиёсӣ таваҷҷӯҳ нисбат ба рақобатҳои геополитикӣ бештар гардида истодааст.

Дар соли 2007 нахустин "Форуми ҳамкории Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ" бомуваффақият ташкил шуда, ба ташаккули расмии механизми ҳамкориҳои бисёрҷонибаи Кореяи Ҷанубӣ ва кишварҳои Осиёи Марказӣ табдил ёфт. Дар заминаи "Бозии бузург"-и кишварҳои абарқудрат, ба ҳамкориҳои дипломатии Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ таъсир расонд. Бо сабаби мураккабшавии вазъи геополитикии минтақаи Осиёи Шимолу Шарқӣ кишварҳои абарқудрат ба ҳамкориҳои дипломатии Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ таваҷҷӯҳ накардаанд, аз ин рӯ, ба Кореяи Ҷанубӣ муяссар гардид, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ мавқеи худро муайян созад, инчунин бозорҳои нави энергетикиро кушода, иқтисодиёти ватаниро пурқувват намояд. Таҳкими робитаҳои дипломатӣ миёни Кореяи Ҷанубӣ ва кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳар ду ҷонибро водор сохт, ки ба бисёр масъалаҳои байналмилалӣ пайваста мутобиқ гардида, барои нуфузи худро нигоҳ доштан дар оянда, ба минтақа кӯмакҳои назаррас хоҳад расонд, аз қабили кашидани масири лулаи нефту газ дар Осиёи Марказӣ, аз силоҳи ҳастаӣ тоза намудани нимҷазираи Корея ва ғайра [8, 180].

Аз сабаби он, ки хусусиятҳои сохторҳои энергетикии Корея ва вобастагии он ба захираҳои нефту газ равона гардидааст, минтақаи Осиёи Марказӣ ба яке аз ҳадафҳои асосии дипломатии Кореяи Ҷанубӣ пас аз Ховари Миёна гардидааст. Агар ба ҳамкориҳои энергетикӣ ва таърихи муносибатҳои Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ пас аз ҷанги Сард назар кунем, ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷониба миёни ҳар ду ҷониб дар самти ниҳодина кардан ва муътадилгардонӣ густариш ёфтааст. Аз ин рӯ, Ҳукумати Кореяи Ҷанубӣ барои тавсеаи ҳамкориҳо ва имкониятҳои рушди муштарак бо кишварҳои Осиёи Марказӣ пайваста талошҳои худро равона месозад. Ҳадафҳои муқаррааргардидаи кишвар бо шиддат рушд кардани иқтисоди кишвар буд, ба монанди "дипломатияи энергетикӣ" ва "дипломатияи тиҷоратӣ", ки дар ин замина эътимоди мутақобилаи сиёсӣ, табодули фарҳангӣ, кафолати амнияту сулҳу субот ва ҳифзи муҳити зист ба натиҷаҳои назаррас ноил гардиданд. Дар заминаи "Бозии бузург" таъсири

кишварҳои абарқудрат ба ҳамкориҳои дипломатии Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ ба назар мерасад [8, 181].

Дар замони муосир ва авҷ гирифтани фазои геополитикиву геосиёсӣ талабот ба нефту газ миёни кишварҳои абарқудрат яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб меравад. Бо мақсади расидан ба ҳадафҳои худ, Кореяи Ҷанубӣ "Форуми ҳамкории Кореяи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ"-ро ташкил дод, ки тавассути Форуми мазкур бо кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳамкориҳои сиёсиву энергетикӣ ва иқтисодии худро густариш медиҳад. Яке аз ҳадафҳои Форуми мазкур таъмини амният дар минтақа, густариши ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, энергетикӣ ва саноатӣ инчунин ҳифзи муҳити зист, пешгирии офатҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити ҷангал мебошад. Кореяи Ҷанубӣ тавонист бо ин восита ҳамкориҳои худро бо минтақаи Осиёи Марказӣ бештар гардонад.

Қобили зикр аст, ки аз соли 2008 ҳамкориҳои Кореяи Ҷанубӣ бо кишварҳои Осиёи Мрказӣ дар доираи консепсияи "Кореяи Ҷаҳонӣ"-и Президенти онвақта Ли Мён Бак ба расмият дароварда шуда, тибқи он консепсия Кореяи Ҷанубӣ худро дар минтақаи Осиёи Марказӣ ҳамчун як кишвари қувваи миёна муаррифӣ намуд. Дар як муддати кӯтоҳ тавонист дар рушди соҳаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ муваффақиятҳои назаррасро ба даст орад. Дар робита бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар доираи "Ташаббуси Нави Осиё" (NAI-New Asia Initiative), ки соли 2009 ташкил шуда буд, ин мафҳум мазмуни нав гирифт. Кореяи Ҷанубӣ муддатҳои тӯлонӣ дар зери таъсири мадори "давлатҳои бузург" қарор дошт, вале дар як муддати кӯтоҳ тавонист дар рушди кишвар як ҷаҳиши бузургеро ба даст орад. Аз нигоҳи роҳбари Корея "модели рушд"-и Кореяи Ҷанубӣ барои кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳамчун намунаи арзанда шуда метавонад. Соли 2011 ниятҳои ҷиддии Кореяи Ҷанубӣ ба Осиёи Марказӣ дар сафари Ли Мен Бак дар минтақа қайд карда шудааст. Аз он вақт Кореяи Ҷанубӣ яке аз шарикони асосии иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ гардида, барои ба роҳ мондани ҳамкориҳои стратегӣ дар соҳаҳои гуногун, аз қабили истихроҷи уран, нефт, газ ва ашёи хом, нақлиёт ва инфрасохтор сармоягузорӣ мекунад. Манфиатҳои иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ дар Осиёи Марказӣ дастрасӣ пайдо карда, ба захираҳои табиӣ ва камтар намудани вобастагии худ аз Ховари Миёна мебошад. Ҳамзамон, метавон гуфт, ки Кореяи Ҷанубӣ 97% аз захираҳои энергетикии воридотӣ вобаста мебошад. 40%-и ниёзҳои нефтии Кореяро Эрон таъмин мекунад, вале бар асари фишорҳои ИМА Корея маҷбур шуд, ки таъминкунандагони нави алтернативиро пайдо намояд. Вобастагии афзоянда аз неруҳои ҳастаӣ Кореяро ба захираҳои уран вобаста мекунад. Таваҷҷуҳи Кореяи Ҷанубӣ ба саноат, сармоягузорӣ ва истихроҷи уран зиёд гардид. Ӯзбекистон ва Қазоқистон аз захираҳои зеризаминӣ бой буда, Кореяи Ҷанубӣ бо ҳардуи ин кишварҳо робитаҳои мустаҳками таърихию фарҳангӣ дорад. Диаспораи кореягиҳо дар ин ду кишвар хело зиёд мебошанд [1, 38].

Президенти собиқи Кореяи Ҷанубӣ Мун Ҷэ Ин моҳи апрели соли 2019 ба кишварҳои Осиёи Марказӣ сафари расмӣ анҷом дода, дар натиҷаи музокирот бо

роҳбарони Туркманистон, Ӯзбекистон ва Қазоқистон як қатор созишномаҳо ба маблағҳои зиёд ба имзо расониданд. Тақвият додани ҳамкориҳо бо кишварҳои Осиёи Марказӣ як қисми "Сиёсати нави Шимол"-и Сеул мебошад, ки мақсади асосии он ҷалби Кореяи Шимолӣ ба ҳамкориҳои судманд ва аз силоҳи ҳастаӣ холӣ кардани он кишвар буд. Таҳлилгарони кореягӣ Сангсу Ли натиҷаи асосии сафари роҳбари Кореяи Ҷанубӣ, дурнамои ташкили минтақаи озоди тиҷоратӣ миёни Кореяи Ҷанубӣ ва Иттиҳои Авруосиёро муайян намуда, хусусиятҳои "Сиёсати нави шимол"-и Сеулро чунин суол гузоштанд, ки чаро ҳамкориҳо бо Осиёи Марказӣ на дар формати бисёрсамта, балки дар шакли дуҷониба сурат мегирад?

Аввалан, Кореяи Ҷанубӣ мехоҳад ҳамкориҳои иқтисодии худро бо кишварҳои Осиёи Марказӣ густариш диҳад. Дар рафти сафари Президенти Кореяи Ҷанубӣ Мун Ҷэ Ин дар се кишвари Осиёи Марказӣ дар доираи лоиҳаҳои тиҷоратӣ, тандурустӣ, технологияҳои иттилоотӣ ва захираҳои энергетикӣ ба маблағи беш аз 28 млрд доллари амрикоӣ созишномаҳо ба имзо расид.

Дувум, ин сафар ҳамчунин ба дарёфти пуштибонӣ аз сулҳ дар нимҷазираи Корея ва холӣ намудани Кореяи Шимолӣ аз силоҳи ҳастаӣ равона шудааст. Сеул ба таҷрибаи аз силоҳи ҳастаи холӣ шудани кишварҳои Осиёи Марказӣ таваҷҷӯҳ дорад. Масалан, Қазоқистон аз доштани силоҳи ҳастаӣ даст кашида, бузургтарин озмоишгоҳи ҳастаии ҷаҳонӣ Семипалатинскро бастааст. Бо ин роҳ ба кишвар имконият пайдо шуд, ки аз бузургтарин давлатҳои ҳастаӣ кафолати амниятӣ гирифта, раванди рушди иқтисодиро оғоз кунад.

Сеюм, яке аз авлавиятҳои асосӣ ин ҳамкориҳои энергетикӣ мебошад. Туркманистон аз захираҳои гази табиӣ бой мебошад ва мехоҳад, ки соҳаи сӯзишвории маданиро рушд диҳад. Ширкатҳои энергетикии Корея ба воридоти гази табиӣ дар минтақа таваҷҷуҳ доранд ва дар ивази он метавонанд технологияҳои барқароркунандаи энергетикиро таъмин кунанд. Кишварҳо имконияти татбиқи лоиҳаҳои муштараки энергетикиро дарояндаи наздик баррасӣ намуда, дар кони гази "Галкиниш" ва сохтмони заводи тозакунии гази табиӣ ва дар вилояти Киянлӣ заводи полимер ба мувофиқа расиданд [5.].

Осиёи Марказӣ минтақаест, ки бо мавқеи стратегии худ, захираҳои бойи энергетикӣ, маъдану оҳан ва нефту газ таваҷҷӯҳи кишварҳои дигарро ба худ ҷалб намудааст. Мавҷудияти диаспораи 300000-и кореягӣ, ки онҳоро "Корё сарам" меноманд, омили дигари таваҷҷуҳи Кореяи Ҷанубӣ ба минтақа мебошад.

Соли 2019 президенти онвақтаи Корея Мун Ҷэ Ин ва сарвазир Ли Нак Ён аз панҷ кишвари Осиёи Марказӣ дидан намуданд. Барои Кореяи Ҷанубӣ минтақаи Осиёи Марказӣ ҳамчун як бозори нав дар маркази Авруосиё ба ҳисоб меравад, ки як минтақаи муҳим барои муваффақияти амалисозии сиёсати он мебошад. Ҳамин тариқ, Саммити дипломатии 2019-ро метавон чунин арзёбӣ намуд, ки ҳукумати Корея кишварҳои Осиёи Марказиро шарикони муҳимми боэътимоди худ мешуморад. Сафари президенти Корея ба се кишвари Осиёи Марказӣ

(Туркманистон, Ӯзбекистон ва Қазоқистон) ва боздиди расмии Сарвазири Корея ба ду кишвари дигари Осиёи Марказӣ (Тоҷикистон ва Қирғизистон) ҳамкориҳои анъанавии дӯстона миёни Кореяи Ҷанубӣ ва кишварҳои Осиёи Марказиро таҳким бахшида, консенсуси кишварҳои Осиёи Марказиро дар бораи сиёсати нави шимолӣ васеъ намуд. Ғайр аз ин, маънои таҳкими робитаҳои таърихию фарҳангиро гирифт. Мақсади ҳукумати Корея дар пешбурди “Сиёсати нави шимол” ва диверсификатсияи сиёсати дипломатӣ, иқтисодӣ ва густариши ҳамкориҳо бо кишварҳои Осиёи Марказӣ инъикос мегардад [6, 291].

Яке аз сарчашмаҳои таваҷҷӯҳи Кореяи Ҷанубӣ ба Осиёи Марказӣ таъмини амният ва рақобатҳои геополитикӣ дар минтақа мебошад. Имрӯз принсипҳои осоишта дар маъмурияти сиёсати берунаи Сеул мавқеи калидиро ишғол намудааст. Дар давраи ҷанги Корея байни солҳои 1950-1953 Иёлоти Муттаҳидаи Амрико Кореяи Ҷанубиро дастгирӣ намуд. Иттифоқи Советӣ ва Хитой бошад Кореяи Шимолиро дастгирӣ намуданд. Аз ин рӯ, Кореяи Ҷанубӣ бо кишварҳои Ғарб муносибатҳои судманд ва зич дорад. Бо Хитой низ муносибатҳои худро дар доираи прагматикӣ ба роҳ мондааст. Ин вазъият боиси нобоварӣ миёни кишварҳо гардида, дар мавриди таъмини амният ва рақобатҳои геополитикӣ саволҳои гуногунро ба миён овард.

Иқтидори баланди иқтисодӣ ва технологии Сеул мавриди таваҷҷуҳи кишварҳои Осиёи Марказӣ гардидааст. Дар ин замина, ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрсамта миёни Кореяи Ҷанубӣ ва кишварҳои Осиёи Марказӣ таҳким ёфта, аҳамияти Осиёи Марказӣ дар сиёсати хориҷии Кореяи Ҷанубӣ афзоиш меёбад [3].

Хулоса, Осиёи Марказӣ аз ҷиҳати ҷойгиршавии ҷуғрофӣ мавқеи хуб дошта, таваҷҷуҳи кишварҳои абарқудратро ҷалб намудааст. Дар робита бо Кореии Ҷанубӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ метавонанд имкониятҳои омӯхтанашудаи захираҳои табииро ба даст оранд. Солҳои охир, рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ, саноатӣ, энергетикӣ ва тиҷоратӣ миёни Кореяи Ҷанубӣ ва минтақаи Осиёи Марказӣ яке аз омилҳои асосии таъмини амният ва рушди иқтисод гардид. Таваҷҷӯҳи кишварҳои абарқудрат дар минтақаи Осиёи Марказӣ маҳз ба захираҳои табиӣ мебошад. Барои таҳкими ҳамкориҳо кишварҳои абарқудрат пайваста талошҳои худро равона сохта, ҷиҳати ба танзим даровардани рақобатҳои геополитикӣ амнияти иқтисодиро дар минтақа таъмин намуда истодаанд. Ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрсамтаи Кореяи Ҷанубӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ солҳои охир дар ҳама соҳаҳо густариш ёфта, бо ин восита дар минтақа амнияти иқтисодӣ мустаҳкам хоҳад шуд.

АДАБИЁТ:

1. Алексеенкова Е. С. “Сравнительный анализ деятельности созданных в Центральной Азии форматов «5+1» (с участием США, Южной Кореи, Японии и ЕС)” /МЕЖДУНАРОДНАЯ АНАЛИТИКА //№ 1 (19) 2017 саҳ 38

URL:https://publications.hse.ru/pubs/share/direct/317350786.pdf (Санаи муроҷиат 13.04.2024)

2. Буланакова М. А "Евразийский вектор внешней политики Республики Корея: фактор Центральной Азии" //Политика/ сах 75 URL: https:// www. researchgate.net/publication/348843539 _Eurasian_Vector _of_ Foreign _Policy _of _the_Republic_of_Korea_the_Factor_of_Central_Asia // Санаи муроҷиат 30.04.2024

3. Значение Центральной Азии во внешней политике Южной Кореи URL:https://www.ankasam.org/the-importance-of-central-asia-in-south-koreas-foreign-policy/?lang=en&ysclid=lvnpxdphh2703729689(Санаимуроҷиат1.05.2024)

4. Расулов Э.Р "Центральная Азия во впешнеполитической стратегии Республики Корея"//Корейский полуостров в эпоху перемен/Москва ИДВ РАН 2016 / сах 232 URL:https:// docs. yandex.ru /docs /view? tm= 1718102401 &tld=ru&lang=ru&name=2016_Korean_Peninsuala_in_the_Epoch_of_changes .pdf&text=%D0%A0%D0%B0%D1%81%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B2%20%D0%AD. (Санаи муроҷиат 7.06.2024)

5. Сангсу Ли "Южная Корея заинтересована в зоне свободной торговли с ЕАЭС – южнокорейский эксперт" URL:https://eurasia.expert/yuzhnaya-koreya-khochet-prodvigat-kazakhstanskuyu-model-razoruzheniya/ (Санаи муроҷиат 13.04.2024

6. LEE JI-EON "South Korea's 'New Northern Policy'and 2019 Summit Diplomacy to Central Asia" /Sharqshunoslik / Востоковедение / Oriental studies //2020, №2 URL:https://inlibrary.Uz/index.php/orientalstudies/article/view/16729?ysclid=lvankzihv6583813833 саҳ 290-291 (санаи муроҷиат 22.04.2024)

7. Mehmet Fatih Oztarsu, Mehmet Emin Erendor "South Korean Policy Towards Central Asia: An Exploratory Review on Economic Cooperation and Partnership Formation"/Вопросы истории (ежемесячный журнал), 10 (1) 2021 // URL:https://www.researchgate.net/publication/355214823_South_Korean_Policy_Towards_Central_Asia_An_Exploratory_Review_on_Economic_Cooperation_and_Partnership_Formation саҳ 50 Санаи мурочиат 3.04.2024

8. Yutong Guo, Jie Yang "The South Korean energy diplomacy in Central Asia in the post-soviet period: historical heritage and development trends" /Economics: Yesterday, Today and Tomorrow//. 2020 URL: http://www.publishing-vak.ru/file/archive-economy-2020-6/31-guo.pdf саҳ 180 (Санаи муроҷиат 14.05.2024)

9. Мирзоев Н.М., Ашуров А. Мирзоев Ҳ.Т. Осиёи Марказӣ дар доираи сиёсати хориҷии Фаронса: манфиат ва ҳадафҳо (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) // Паёми Донишгоҳи Омузгорӣ. Нашрияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. ISSN 2219-5408. № 3 (98) 2022 Душанбе – 2022. Саҳ 322-326.

10. Мирзоев Ҳ. Саидов Б., Дмитриева М. Ҷумҳурии Корея ҳамчун самти нав барои муҳоҷирони меҳнатии тоҷик. (The Republic of Korea as a new direction for tajik labour migrants) // Осиё ва Аврупо/Маҷаллаи илмӣ. – 2022 – № 4 (12). Саҳ. 119-126. ISSN 2790-7198. (бо забони англисӣ).

ОБ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ ЮЖНОЙ КОРЕИ СО СТРАНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

В статье рассматривается история политических и экономических отношений между Южной Кореей и Центральной Азии. Автор отмечает, что регион Центральной Азии занимает хорошее положение с точки зрения географического положения и привлекает внимание стран сверхдержав и развивающихся стран. В сотрудничестве с Южной Корее страны Центральной Азии могут получать неизведанные возможности природных ресурсов. Расширение экономического, промышленного, энергетического и коммерческого сотрудничество между Южной Корее и регион Центральной Азии может стать одним из основных факторов обеспечения безопасности и экономического развития в регионе. Внешняя политика Южной Кореи ориентирована на освоение и использование природных ресурсов Центральной Азии, что способствует укреплению сотрудничества между Южной Кореей и Центральной Азией. Двустороннее и многостороннее сотрудничество Южной Кореи со странами Центральной Азии в последнее десятилетие развивается во всех сферах, что считается важным в направлении укрепления безопасности региональной экономики.

Ключевые слова: Южная Корея, Центральная Азия, промышленность, энергетика, инфраструктура, экономика, торговля, сотрудничество, природные ресурсы, инвестиция, стратегия, великие державы, импорт, экспорт, геополитика.

FROM THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF DIPLOMATIC, POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS OF SOUTH KOREA WITH CENTRAL ASIA

This article examines the history of diplomatic, political and economic relations between South Korea and Central Asia. The author notes that the Central Asian region has a good position in the political field in terms of geographical location and has attracted the attention of superpower countries and developing countries, including South Korea. In cooperation with South Korea countries of Central Asian can get new opportunities to exploit their natural resources. Expansion of economic, industrial, energy and commercial cooperation between South Korea and the Central Asian region can become one of the main factors of ensuring security and economic development in the Central Asian region. The foreign policy of South Korea is focused on the development and use of natural resources of Central Asia, which contributes to the strengthening of cooperation between South Korea and Central Asia. South Korea's bilateral and multi-directional cooperation with the countries of Central Asia has been developing in all fields in the last decade, which is considered important in the direction of strengthening the security of the regional economy.

Keywords: South Korea, Central Asia, industry, energy, infrastructure, region, economy, trade, cooperation, natural resources, investment, strategy, great powers, import, export, geopolitics.

Маълумот дар бораи муалиф: Файзуллаева Нигора Негматовна - ходими илмии шуъбаи Осиёи Ҷанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ; Суроға: 735025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33, тел: +992 901-22-88-18 E-mail faizulloevanigora123@gmail.com

Информация об авторе: Файзуллаева Нигора Негматовна - научный сотрудник отдела Юго-Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес:735025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33, тел: +992 901-22-88-18, E-mail: faizulloevanigora123@gmail.com.

About the author: Faizullaeva Nigora Negmatovna - a research fellow at the Southeast Asia Department of the Institute for the Study of Asian and European Problems of the NAST. Address: 735025, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33, phone: +992 901-22-88-18, E-mail: faizulloevanigora123@gmail.com.

ПОЛИТИКА КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ В ОТНОШЕНИИ АФГАНИСТАНА

РАХИМОВ ФАРИДУН

Докторант PhD, научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ

Статья анализирует дипломатические отношения между Китаем и Афганистаном в контексте возвращения Талибана к власти в августе 2021 года. Рассматриваются вызовы и перспективы взаимодействия Китайской Народной Республики с Талибаном, исследуются исторические связи и современные реалии. Особое внимание уделяется стратегии Китая, направленной на защиту своих экономических и стратегических интересов и расширение глобального влияния, а также обеспечение региональной стабильности. Автор подробно исследует дипломатические действия, включая трёхсторонние встречи с Китаем, Афганистаном и Пакистаном, инициативу «Один пояс, один путь» (BRI), а также стратегию сотрудничества Китая и отношения с Талибаном. Также обсуждаются темы международного признания Талибана, экономической и гуманитарной помощи Китая Афганистану, а также риски и возможности для будущего регионального сотрудничества.

Ключевые слова: *Талибан, восстановление Афганистана, инициатива "пояс и путь", трёхсторонний диалог, международное признание, региональная стабильность, экономические интересы, гуманитарная помощь, стратегическое влияние.*

Коллапс правительства в августе 2021 года и возвращение к власти Талибов стали началом новой главы взаимоотношений между Китаем и Афганистаном. Китай был одной из тех немногих стран, которые не закрыли свое посольство в Кабуле. Пекин поддерживал обширные дипломатические контакты с руководством Талибан для защиты своей безопасности, экономических и стратегических интересов в Афганистане [16], официально приняв делегацию представителей режима в июле 2021 года. С тех пор китайские власти неоднократно заявляли, что поддерживают свободу афганцев выбирать свою судьбу, указывая на то, что триумф Талибов отражает волю народа [7].

В июне 2021 года Китай инициировал трехсторонний диалог с участием своего министра иностранных дел и его коллег из Афганистана и Пакистана. Цель диалога заключалась в решении проблем, связанных с отводом войск Соединенных Штатов и НАТО на ключевом этапе афганского мирного процесса. В ходе диалога все три министра акцентировали важность мирного решения конфликта в Афганистане и настаивали на «ответственном» выводе американских войск из страны. Китай в очередной раз подчеркнул свою поддержку мирному восстановлению Афганистана и выразил готовность укреплять экономические и коммерческие связи с Кабулом, а также помогать укреплению потенциала, необходимого для саморазвития страны.

Стратегия Китая преследует несколько целей, включая защиту собственных экономических интересов, расширение глобального влияния и обеспечение стабильности как внутри своих границ, так и на периферии. В условиях продолжающегося конфликта и развивающейся региональной динамики, перспектива стабильного Афганистана представляет собой для Китая возможность выстроить соседские взаимоотношения в соответствии с общими стратегическими целями [9].

В конце октября 2021 года госсоветник и министр иностранных дел Ван Ий предложил 4 шага в области политики в отношении развития и безопасности Афганистана. Во-первых, построение более открытой и разносторонней политической архитектуры, которая учтет интересы каждой этнической группы. Во-вторых, провести определенные реформы, направленные, в том числе, на обеспечение безопасности, а также на защиту прав и интересов женщин и детей. В-третьих, окончательно разорвать все связи с террористическими группировками, включая Исламское государство и Исламское движение Восточного-Туркестана (ИДВТ), приложив максимальные усилия для борьбы с ними. В-четвертых, разработать четкую международную стратегию, которая позволит Афганистану жить в мире с другими странами, особенно с ближайшими соседями [4].

После прихода к власти Талибов Китай активно продолжил кооперативную стратегию. Серия проведенных встреч показала, что Китай, стремясь к долгосрочным интересам, готов к сотрудничеству. Высокопоставленный дипломат дал понять, что дружба между Китаем и Афганистаном остается крепкой на протяжении уже многих лет. Его собеседник, представитель Талибов Маулави Абдул Ханафи, также ответил положительным жестом, обещая, что

новое правительство не позволит никакой силе использовать афганскую землю в ущерб интересам Китая. Он также подчеркнул, что Талибы сделают все возможное для обеспечения безопасности китайских организаций и сотрудников в Афганистане. В ответ Китай заверил Кабул, что продолжит оказывать экономическую и гуманитарную помощь. Китайскую кооперативную позицию также поддержал Пакистан. Эти события ясно показывают, что выбранные обеими сторонами стратегии являются кооперативными и обеспечивают Пекину и Кабулу максимальные выгоды.

Несмотря на восстановление отношений и официальные визиты, большую часть прошедшего десятилетия дипломатические отношения Китая и Афганистана базировались на политике осторожного взаимодействия. Китай отклонял предоставление помощи силам США и ИСАФ и воздерживался от участия китайских вооруженных сил в военных действиях. Другими словами, правительство КНР придерживалось политики невмешательства во внутренние дела Афганистана, что неоднократно вызывало негативные комментарии в западных СМИ.

Хотя китайское правительство поддерживало двусторонние дипломатические отношения с афганским правительством, начиная с 2001 года, оно никогда полностью не прекращало контактов с Талибами. Эти контакты ещё более активизировались после 2014 года, когда администрация президента Обамы объявила дату вывода американских войск с территории Афганистана. В этом же году Китай назначил своего первого специального представителя по вопросам Афганистана и стал активно участвовать в политическом посредничестве между афганским правительством и Талибами, принимая участие в Квадрилатеральной координационной группе (QCG) вместе с Пакистаном и Соединенными Штатами, а также в формате Московского диалога в 2016 и 2017 годах соответственно. Также, в период между 2014 и 2019 годами Китай несколько раз принимал Талибов на своей территории. Все эти усилия, по словам китайского лидера Си Цзиньпина, были предприняты в поддержку «комплексного и всеобъемлющего процесса примирения, проводимого афганцами и принадлежащего им», среди различных политических фракций страны. Фасилитация и вовлеченность Китая также гарантировали, что у него будет доступ к тем, кто в итоге возглавит правительство, включая лидеров движения Талибан.

В июле 2021 года, за месяц до захвата власти Талибами, Китай провёл важную встречу с делегацией из девяти представителей движения, возглавляемой главой политической комиссии Талибов. На встрече министр иностранных дел Китая Ван Ии признал движение Талибан как «критическую военно-политическую силу в стране, которая, вероятно, сыграет важную роль в процессе мира, примирения и восстановления Афганистана». В августе, за несколько дней до падения Афганской республики, представитель Министерства иностранных дел Китая, отвечая на вопрос о том, что будет означать для Китая правительство Талибов в Афганистане, заявил, что Китай «готов продолжать развивать добрососедство и дружеское сотрудничество с Афганистаном» [14].

Здесь хочется остановиться на амбициозной инициативе «Belt and Road» (BRI), которая представляет собой проект по развитию инфраструктуры и направлена на создание связей между несколькими континентами. Учитывая своё стратегическое расположение, Афганистан имеет потенциал стать важным мостом для связи Китая с Центральной Азией и другими регионами. Стабильность Афганистана является ключевым фактором для успеха основных проектов BRI, включая китайско-пакистанский экономический коридор (CPEC). Для достижения экономических и дипломатических целей Китая становится необходимым эффективное внедрение проектов BRI, способствующих экономическому развитию Китая и справедливому развитию Афганистана.

В сообщениях СМИ говорилось, что Талибан договорился с Китаем и Пакистаном о распространении инициативы «Пояс и путь» на Афганистан, тем самым потенциально привлекая миллиарды долларов для финансирования инфраструктурных проектов в стране, пострадавших от санкций [15]. В сообщениях также упоминалось, что министр иностранных дел Цинь Ган и его пакистанский коллега Билавал Бхутто Зардари встретились в Исламабаде и пообещали вместе работать над процессом восстановления Афганистана, включая передачу китайско - пакистанского экономического коридора стоимостью 60 миллиардов долларов в страну, управляемую Талибами.

«Обе стороны договорились продолжать оказывать гуманитарную и экономическую помощь афганскому народу и расширять сотрудничество в целях развития Афганистана, в том числе посредством распространения КПЭК на Афганистан», - цитируется в докладе совместное заявление, опубликованное министерством иностранных дел Пакистана по итогам встречи. В докладе также говорится, что испытывающее нехватку денежных средств режим Талибан выразило готовность участвовать в проекте с перспективой получения необходимых инвестиций.

В то же время, Китай понимает, что нестабильность в Афганистане будет иметь серьезные последствия для безопасности западных провинций Китая и может стать преградой на пути к его экономическим амбициям, поскольку успех Инициативы «Belt and Road» (BRI) и других проектов зависит от мирного соседства [11].

На сегодняшний день ни одна страна или международная организация, такие как ООН или ОИС, не признают режим Талибан легитимной властью в стране. Кроме того, большинство высших лидеров талибов, включая министра иностранных дел, до сих пор находятся в списках санкций ООН и США и не могут свободно путешествовать за рубеж. Эти проблемы, вместе с прекращением международной помощи в развитии, замораживанием банковских резервов Афганистана, хранимых в Нью-Йорке, и санкциями, наложенными на банковскую систему Афганистана после возвращения Талибов, означают, что Афганистан до сих пор далек от решения своих политических и экономических проблем и становления нормально функционирующим государством на мировой арене. Хотя Китай и Россия были против постоянного военного присутствия США в

Афганистане, между тремя державами существовал определенный консенсус по вопросу мира и стабильности в Афганистане. Фактически, Афганистан стал тем самым местом, где эти страны были готовы отложить свое соперничество и регулярно встречаться в рамках «Тройки» с начала 2019 года для координации усилий в поддержку мирных переговоров США и Талибан и вывода сил США/НАТО из Афганистана [1].

Можно смело утверждать, что для режима Талибан, который оказался в экономической, дипломатической и финансовой изоляции, сотрудничество с Китаем является привлекательным, учитывая экономическое и политическое влияние последнего на мировой арене. Китай продолжает поддерживать некоторые аспекты позиции Талибов на форумах ООН, такие, как снятие заморозки с санкционированных активов. Без формального дипломатического признания режима Талибан, заявления Китая, подчёркивающие независимость и суверенитет Афганистана, а также признание «объективной реальности» их правления, представляют собой молчаливое признание легитимности режима. Пекин сделал несколько официальных заявлений о необходимости проведения режимом Талибан реформ в аспектах этнической, гендерной и политической инклюзивности. Однако, такие призывы вряд ли повлияют на сущность отношений между Китаем и Талибаном, поскольку они фундаментально не затрагивают стабильность в Афганистане и в регионе в целом. В отличие от других крупных держав, у Китая нет истории прямого вмешательства или вторжения, что позволяет ему сохранить определённое благосклонное отношение среди лидеров Талибан, чьи основные обиды касаются Запада. Талибан даже назвал Китай своим «главным партнёром» в восстановлении страны и «билетом Афганистана на рынки всего мира».

В принципе, такие отношения способствуют достижению Китаем своих более широких целей в области безопасности и экономики. Они также зависят от внутренних идеологических позиций Талибан, которые были поставлены в жесткие рамки, даже в ущерб собственным целям по достижению международного признания. Внешнее давление, включая санкции, мало что сделало, чтобы убедить режим Талибан изменить курс в вопросах прав человека, гендерного равенства или этнической и политической инклюзивности. Это говорит о том, что есть предел тому, чего Китай может достичь с помощью своего дипломатического подхода «кнута и пряника». Более того, риски для Китая усиливаются тем, что другие конкурирующие экстремистские группировки могут критиковать движение Талибан за слишком близкое сотрудничество с Китаем в области безопасности, например, в вопросе экстрадиции уйгуров в Китай, что может представлять угрозу внутренней легитимности движения Талибан и накладывать ограничения на углубление партнерства между Китаем и Афганистаном.

Другие скрытые факторы также могут объяснить медленный темп и выжидательную стратегию выстраивания отношений Китая с Талибами. Среди них модальность взаимодействия: непосредственно или через посредника (например, Пакистан). Взаимодействие через Пакистан вызывает опасения из-за

влияния, которое это дает пакистанцам. Взаимодействие непосредственно с идеологически мотивированной группой с историей несогласованной внешней политики несет непредсказуемые риски [2].

Тем не менее, Китай продолжает активно участвовать в многосторонних и мини-латеральных инициативах, ориентированных на Афганистан. Третье заседание министров иностранных дел среди стран – соседей Афганистана, проведенное в Тунси, в китайской провинции Аньхой в марте 2022 года, привело к консенсусу по поддержке восстановления Афганистана.

Китай также продолжает работу в Московском формате консультаций, последнее заседание которого состоялось 29 сентября 2023 года с участием представителей всех непосредственных соседей Афганистана и ключевых региональных игроков. Кроме того, Китай принимает участие в региональной конференции, организованной ежегодно с 2018 года Узбекистаном в Ташкенте.

Стоит отметить, что многие китайские политики надеялись, что Афганистан может стать точкой сотрудничества в напряженных отношениях между Китаем и США. В марте 2022 года встреча Группы контакта Четырех стран с участием США прошла в кулуарах заседания министров иностранных дел в Тунси.

Не секрет, что Китай стремится расширить свою региональную гегемонию и утвердиться в качестве основного игрока. Китай стремится использовать свою мягкую силу, взаимодействуя с Афганистаном и укрепляя дипломатические союзы. Этот стратегический шаг направлен на то, чтобы позиционировать Китай как державу, оказывающую первостепенное влияние в регионе, укрепляя его связи с соседними странами и усиливая его общее влияние. Китай стремится позиционировать себя как сознательная глобальная держава, активно способствующая региональной стабильности и спокойствию. Посредством активного участия в усилиях по восстановлению Афганистана и поддержки мирных инициатив, Китай стремится заявить о себе как о надежном партнере и укрепить свой имидж ответственного субъекта на мировой арене.

Остается верить, что Китай приложит усилия для стимулирования этих процессов и будет более активно содействовать созданию условий, благоприятных для стабильности и экономического развития Афганистана.

Три основных сценария существуют в пределах широкого спектра будущих возможностей для китайско-афганских связей, которые могут оказать глубокое влияние на Афганистан и его отношения с Китаем. Все они несут долгосрочную стратегическую неопределённость для Афганистана и региона в целом. Первая сценария остаётся наиболее вероятным на ближайшую перспективу. Это продолжение существующей ситуации, но с ещё более высокими человеческими потерями в результате высокой нестабильности, бедности и голода, вся тяжесть которых ложится на плечи афганского населения. Вторичные последствия такого сценария могут включать в себя проблемы безопасности в стране и в регионе, включая исламистскую угрозу для Китая в Синьцзяне. С учётом текущих тенденций ИСКП (Islamic State Khorasan Province), скорее всего, будет продолжать расти и угрожать интересам Европы и ее союзникам в регионе. ИСКП

также может приобрести возможность планировать международные атаки из Афганистана, как предполагает США. Экономические проблемы и проблемы безопасности могут еще больше разъединить лидерство Талибов между радикалами и политическим филиалом. Такие разногласия могут отодвинуть надежды на инклюзивное правительство, возглавляемое Талибами, ещё дальше и, в худшем случае, привести страну к вакууму власти.

Второй сценарий касается экономического участия Китая в Афганистане, которое предполагает крупномасштабные инвестиции Китая в инфраструктуру и эксплуатацию природных ресурсов Афганистана. Это способствовало бы развитию афганской экономики, потенциально облегчив текущий гуманитарный кризис, хотя обстоятельства этого развития могут быть разными. Они могут происходить из реинтеграции Афганистана в более широкую международную систему, следуя за прогрессом в области прав человека, а также инклюзивного режима Талибан. Учитывая недавние нарушения свободы и прав человека в этой стране, в частности запрет на работу женщин в НПО, это кажется маловероятным. Если этот сценарий реализуется, то он сблизит Китай и Афганистан, обеспечив Китаю основной доступ к значительным запасам природных ресурсов. На следующем этапе эти отношения могут дополнительно перевесить баланс сил в Центральной Азии в пользу Китая [5].

Афганистан занимает особое место в дипломатии Китая, учитывая свои совместные, пусть и небольшие границы. В период президентства Си Цзиньпина важность Афганистана в китайской внешней политике и дипломатии растет и занимает более позитивную позицию в отношении возможного примирения между афганцами [3]. Стратегия Китая в отношении Афганистана основана на динамике безопасности, коммерции и общественной политики. Эти стратегические предпочтения показывают, что правительство КПК осознает важность Кабула для экономических и геополитических интересов страны. Следовательно, окончательной целью Пекина является создание области стабильности вдоль своего западного периферийного края, обеспечение безопасного коридора в богатый энергией регион Ближнего Востока, развитие всесторонних торговых и инвестиционных возможностей и распространение китайской мягкой силы для увеличения общей стратегической протяженности страны.

В заключение, китайскую политику в Афганистане можно рассматривать как часть более крупного эксперимента Pax Sinica, в рамках которого Китай, под институциональным зонтом ШОС, будет возглавлять безопасный и процветающий регион. Афганистан, в этом контексте, предоставляет поле испытаний для региональной стратегии Китая. Учитывая, что Великобритания, СССР и, недавно, США потерпели неудачи в военном отношении в Афганистане, любое достижение Китая послужит подтверждением жизнеспособности международной модели управления Пекина. Участие Китая в Афганистане характеризуется осторожной и адаптивной стратегией. Пекин стремится обеспечить свое присутствие в будущем Афганистана, осознавая важность своего

вклада в будущее этой страны [13]. В то же время, Соединенные Штаты и их союзники испытывают обеспокоенность в связи с усилением влияния Китая, что повышает вероятность возникновения новой "Большой игры".

ЛИТЕРАТУРА:

1. Азами, Д. (2024, 12 января). Китай, Россия и большая политика в Афганистане и Центральной Азии. Центральноазиатский политический центр. https://www.caspianpolicy.org/research/central-asia/china-russia-and-great-power-politics-in-afghanistan-and-central-asia

2. Айран, Ф., и Рахими, Л. (2022, 15 мая). Перспективы экономических отношений Афганистана и Китая. https://biruni.af/wp-content/uploads/2022/05/The_Prospects_of_Afghan_China_Relationship.pdf

3. Ариа, А., Таеб, М., и Зазаи, А. (2023). Новый подход Китая к дипломатии соседства: анализ экономических и политических отношений с Афганистаном после 2014 года. Журнал гуманитарных и социальных наук, 5, 94-101. https://doi.org/10.32996/jhsss.2023.5.8.11

4. Аскари, М., и Халид, Т. (2023). Политика Китая в отношении Афганистана и ее влияние на Индию. Китайский квартальник международных стратегических исследований, 1-20. https://doi.org/10.1142/S237774002350001X

5. ван Виринген, К., и Клостр, Ж. (2023). Будущее сино-афганских отношений: влияние на интересы ЕС и стратегическую автономию. https://www.researchgate.net/publication/372140971_Future_of_Sino-Afghan_relations_Impacts_on_EU_interests_and_strategic_autonomy

6. Группа изучения Афганистана Института мира США (2021, февраль) Дорога к миру в Афганистане. https://www.usip.org/sites/default/files/2021-02/afghanistan_study_group_final_report_a_pathway_for_peace_in_afghanistan.pdf

7. Джами, М., Ризван, А., и Таиб, Р. (2021). Непройденный путь: Сино-афганские отношения в области безопасности после 2021 года. Фонд Фридриха Эберта (FES) Афганистан и Институт исследований войны и мира. https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kabul/18638.pdf

8. З. Юсафзай (2022, октябрь) Интересы Китая в Афганистане: Год после ухода США. https://jamestown.org/program/chinas-interests-in-afghanistan-one-year-after-the-u-s-withdrawal/

9. Лиакат, С., и Аббаси, А. Х. (2023, 4 августа). Афганистан в большой стратегии Китая. The Diplomat. https://thediplomat.com/2023/08/afghanistan-in-chinas-grand-strategy/

10. М. Акхтер (2021, июнь) Политика Китая в Афганистане: Внутренние факторы, формирующие развитие. https://www.researchgate.net/publication/359169327_China's_Policy_in_Afghanistan_Internal_Factors_Shaping_Developments

11. Пандей, Ш. (2019, 6 августа). Понимание политики Китая в отношении Афганистана: от рассчитанного равнодушия к стратегическому вовлечению. Наблюдательный фонд исследований.

https://www.orfonline.org/research/understanding-china-s-afghanistan-policy-from-calculated-indifference-to-strategic-engagement

12. Р. Вайц (2015, ноябрь) Китай и Афганистан после ухода НАТО. https://jamestown.org/jamestown/wp-content/uploads/2015/11/China_and_Afghanistan_After_the_NATO_Withdrawal.pdf

13. Серафеттин Ильмаз (2012, декабрь). Афганистан: новая граница Китая? https://www.e-ir.info/2012/12/19/afghanistan-chinas-new-frontier/

14. Чжоу, Дж., Су, Ф., и Юань, Дж. (2022, ноябрь). Осторожные шаги: след Китая в Афганистане под управлением Талибана. SIPRI. https://doi.org/10.55163/OVBO3684

15. ANI news (2023, май) Китай, Пакистан включают Афганистан, управляемый Талибан, в инициативу Belt and Road. https://www.aninews.in/news/world/asia/china-pakistan-include-taliban-ruled-afghanistan-in-belt-and-road-initiative20230510165437/

16. Global Times (2021, август) Китайское посольство в Афганистане функционирует нормально. Талибан обещают безопасность посольству: посол. https://www.globaltimes.cn/page/202108/1231771.shtml

СИЁСАТИ ҶУМҲУРИИ МАРДУМИИ ЧИН ДАР САМТИ АФҒОНИСТОН

Мақола муносибатҳои дипломатии байни Чин ва Афғонистонро дар заминаи бозгашти Толибон ба қудрат дар августи соли 2021 таҳлил мекунад. Чолишҳо ва дурнамои таомули Ҷумҳурии Мардумии Чин бо Толибон дар назар гирифта шуда, равобити таърихӣ ва воқеиятҳои муосир мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Таваҷҷуҳи махсус ба стратегияи Чин, ки ба ҳифзи манофеи иқтисодӣ ва стратегии худ ва васеъ кардани таъсири глобалӣ, инчунин таъмини суботи минтақавӣ равона шудааст, дода мешавад. Муаллиф иқдомҳои дипломатиро, аз ҷумла, мулоқоти сеҷониба бо Афғонистон ва Покистон, Лоиҳаи "Камарбанд ва Роҳ" (BRI), инчунин стратегияи ҳамкории Чин ва муносибат бо Толибонро ба таври муфассал мавриди таҳқиқ қарор медиҳад. Мавзуъҳои эътирофи байналмилалии Толибон, кумакҳои иқтисодӣ ва башардӯстонаи Чин ба Афғонистон, ҳамчунин хатарҳо ва имкониятҳо барои ҳамкории минтақавии оянда низ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Калидвожаҳо: Толибон, бозсозии Афғонистон, лоиҳаи "Камарбанд ва роҳ", мулоқоти сеҷониба, эътирофи байналмилалӣ, суботи минтақавӣ, манофеи иқтисодӣ, кумаки башардӯстона, таъсири стратегӣ.

POLICY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA TOWARDS AFGHANISTAN

The article analyses the diplomatic relations between China and Afghanistan in the context of the Taliban's return to power in August 2021. The challenges and prospects of the People's Republic of China's interaction with the Taliban are

considered, with historical relations and contemporary realities being examined. Special attention is given to China's strategy aimed at protecting its economic and strategic interests and expanding its global influence, as well as ensuring regional stability. The author investigates in detail the diplomatic actions, including the trilateral meetings of China with Afghanistan and Pakistan, the Belt and Road Initiative (BRI), and China's cooperation strategy and relations with the Taliban. The topics of international recognition of the Taliban, China's economic and humanitarian aid to Afghanistan, as well as risks and opportunities for future regional cooperation, are also discussed.

Keywords: Taliban, Afghanistan reconstruction, belt and road initiative, trilateral dialogue, international recognition, regional stability, economic interests, humanitarian aid, strategic influence.

Маълумот дар бораи муаллиф: Раҳимов Фаридун - Докторанти PhD ва ходими илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33, Тел: (992) 55-569-31-31-31 Email: 15618363289@163.com

Сведения об авторе: Рахимов Фаридун - Докторант Phd и научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33, Тел:(992) 55-569-31-31 Email: 15618363289@163.com

About the author: Rahimov Faridun - PhD student and research associate of the Institute of studying of the problems of Asian and European countries, National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Dushanbe, Rudaki Avenue 33, Tel: (+992) 55-569-31-31-31 Email: 15618363289@163.com

ДУРНАМОИ РУШДИ РОБИТАҲОИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ШОҲИГАРИИ АРАБИСТОНИ САУДӢ

ДАВЛАТОВА ФАРИДА
АМРИЕВ САНҶАР
Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мамлакатҳои араб ҷойгоҳ ва мавқеи махсус доранд, ки ҳар яки он ба сурати ҷудогона дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ ёфтаанд ва кишвари мо бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ ва ҳифзи арзишҳои давлатӣ бо онҳо робита барқарор намудааст. Аз рӯзҳои нахустини ба даст овардани истиқлоли давлатӣ робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистону Шоҳигарии Арабистони Саудӣ ба роҳ монда шуд.

Дар мақолаи мазкур муаллиф дар мавриди ташаккули робитаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Арабистони Саудӣ дар даврони соҳибистиқлолӣ ва дурнамои он пурра зикр намудааст.

***Калидвожаҳо**: Шоҳигарии Арабистони Саудӣ, Созмони ҳамкориҳои исломӣ, лоиҳаҳои судбахши сармоягузорӣ, густариши муносибатҳои минтақавии иқтисодию тиҷоратӣ.*

Яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон инкишоф додани робитаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, илмӣ, фарҳангӣ, гуманитарӣ бо кишварҳои минтақа ва ҷаҳон, аз ҷумла, давлатҳои арабӣ мебошад.

Дар раванди сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои арабӣ Шоҳигарии Арабистони Саудӣ мавқеи хосро ишғол менамояд. Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Арабистони Саудӣ 11- уми январи соли 1992 эътироф шуда, 22 – юми феврали соли 1992 байни ду кишвар муносибатҳои дипломатӣ барқарор гардиданд. Арабистони Саудӣ нахустин кишвари арабӣ мебошад, ки моҳи январи соли 2010 намояндагии дипломатии худро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ифтитоҳ намуд [3, с.76-77].

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷмуъ се маротиба (1997, 2001 ва 2005) ба Шоҳигарии Арабистони Саудӣ бо сафарҳои расмӣ ва корӣ ташриф оварда, чандин маротибаи дигар (соли 1994, 2003, 2016, 2017 ва 2023) дар ҳошияи мулоқоти сарони кишварҳои аъзои Созмони Ҳамкории Исломӣ (солҳои 1994, 1997, 2000, 2003, 2005) ва дар ҳошияи иҷлосияи СММ (соли 2005) бо шоҳ ва дигар мансабдорони баландпояи ин кишвар мулоқот анҷом додаанд, ки дар рушди муносибатҳои дуҷониба нақши муҳим ва калидӣ доранд. Дар баробари ин, борҳо (1992, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2015) ҳайатҳои кории Арабистони Саудӣ ба Тоҷикистон ташриф оварда, зимни онҳо масоили муҳими мубрам баррасӣ шуданд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар нахустин сафари расмӣ ба Арабистони Саудӣ, ки аз 30- уми июн то 3 июли 1997 сурат гирифт, тавҷҷуҳи махсусро ба ба рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ равона сохтанд. Натиҷаи ин сафари расмӣ он буд, ки Бонки Исломии Рушд ба Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешрафти соҳаи тандурустӣ ва маорифи кишвар 16,7 млн. доллари ИМА қарзи бефоиз ҷудо намуд. Дар ҷараёни сафари расмии Президенти Тоҷикистон тарафҳо ба мувофиқа расиданд, ки Созишномаи куллӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Арабистони Саудиро дар самти ҳамкорӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ, савдо, маблағгузорӣ, техникӣ, фарҳанг ва варзиш ба имзо мерасонанд [2, с. 84].

Сафари дуюми расмии Сарвари давлат ба Арабистони Саудӣ 8 декабри соли 2001 анҷом дода шуд, ки дар аснои ин сафар Пешвои миллат бо Шоҳи Арабистони Саудӣ Фаҳд ибни Абдулазиз Ал-Сауд ва шоҳзодаи валиаҳд амир Абдуллоҳ ибни

Абдулазиз Ал-Сауд мулоқот намуда, доир ба масоили муҳимми ҳамкориҳо табодули назар карданд. Дар доираи сафари мазкур мулоқоти намояндагони Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ дар сатҳи олӣ баргузор гардид, ки масъалаҳои муҳим ва мубрами равобит ва ҳамкориҳои мутақобилан судманд мавриди баррасӣ қарор гирифтанд [2, с.108].

Соли 2005 ҳамкориҳои Тоҷикистону Арабистони Саудӣ вориди марҳилаи нав гардид. Зимни натиҷагирӣ аз сатҳи ҳамкориҳои дуҷониба Пешвои Миллат дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 20 апрели соли 2006 ироа гардида буд, чунин таъкид доштанд: Тоҷикистон ба барқарории равобити хуби сиёсӣ бо давлатҳои араб, қабл аз ҳама Арабистони Саудӣ, Миср, Аморати Муттаҳидаи Араб, Кувайт, Баҳрайн ва Тунис муваффақ шуд. Вале сатҳи ҳамкории иқтисодии мо ҳанӯз ҷавобгӯйи манфиатҳои дарозмуддат ва имкониятҳои мавҷуда намебошад. Дар ин самт сохторҳо ва идораҳои дахлдори мо бояд талоши фаъол ва босамар намоянд. [8]

17 марти соли 2008 шоҳзодаи Арабистони Саудӣ Ал-Валид ибн Талол Абдулазиз Оли Сауд ба шаҳри Душанбе ташриф оварда, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳузур пазируфта шуд. Ҷонибҳо зимни музокирот аз сатҳу сифати муносибатҳои рушдёбандаи Тоҷикистон бо давлатҳои арабӣ изҳори қаноатмандӣ карда, оид ба роҳу василаҳои густариши равобити иқтисодӣ, гуфтугӯи судманд анҷом доданд.

Шоҳзода оид ба иштирок дар сармоягузории лоиҳаҳои судбахши инвеститсионии Тоҷикистон изҳори омодагӣ намуд. Дар мулоқот ҳамчунин оид ба густариши муносибатҳои иқтисодию тиҷоратӣ ва илмию фарҳангӣ табодули назар карда шуд [2, с.284].

Аз нуқтаи назари густариши ҳамкорӣ таъсиси комиссияи муштараки байниҳукуматӣ оид ба ҳамкории иқтисодӣ, тиҷоратӣ ва илмӣ-техникӣ аҳамияти махсус дорад. Ҷаласаи Комиссия 28-29 августи соли 2013 дар Душанбе баргузор гардид. Шурои соҳибкорон ҳамчун механизми ҳамоҳангсозии ҳамкории бахши хусусӣ байни ду кишвар таъсис дода шудааст. Ҳамчунин аз 1 то 4 апрели соли 2018 дар Шаҳри Риёз ҷаласаи дуюми комиссияи муштараки байниҳукуматӣ оид ба ҳамкории иқтисодӣ, тиҷоратӣ миёни Тоҷикистону Арабистони Саудӣ баргузор гардид ва дар доираи ин ҷаласа ду форуми тиҷоратӣ дар шаҳри Риёз ва Ҷидда баргузор гардид. Ҷаласаи сеюми Комиссияи байниҳукуматии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ, тиҷоратӣ, сармоягузорӣ, техникӣ ва фарҳангӣ 23-24 декабри соли 2022 дар Душанбе баргузор гардид. Дар натиҷа, Созишнома дар бораи пешгирӣ аз андозбандии дукарата ба имзо расид [7].

Бояд қайд намуд, ки Шоҳигарии Арабистони Саудӣ бо захираҳои бойи табиӣ ва таҷрибаи фаровон дар соҳаҳои гуногун, аз қабили саноати нафту газ, сохтмон, молия ва сармоягузорӣ яке аз кишварҳои пешрафтаи иқтисодӣ дар минтақаи Ховари Миёна мебошад. Тоҷикистон дар соҳаи истеҳсоли оби нушокӣ,

асал, меваю сабзавот, меваҳои хушк, маҳсулоти ғизоӣ, маҳсулоти нассоҷӣ иқтидори бузург дорад, ки метавонад ширкатҳои Арабистони Саудиро ба ҳамкорӣ дар ин соҳаҳо ҷалб намояд.

Тайи солҳои охир аз ҷониби роҳбарони ду кишвар якчанд мулоқотҳои судманд анҷом дода шуд, ки ба рушди робитаҳои иқтисодӣ ва тиҷоратии Тоҷикистону Саудӣ тақвият бахшид. Дар мулоқоти Президенти ҶТ бо Раиси Фонди Саудии Рушд Султон Абдулраҳмон ал-Маршад дар шаҳри Душанбе, ки 4-уми декабри соли 2023 сурат гирифт, ҷонибҳо масоили тавсеаи робитаҳои иқтисодию тиҷоратӣ ва молиявию сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Арабистони Саудиро баррасӣ кардаанд.

Тибқи иттилои матбуоти Сарвари давлат, "Аз робитаҳои судманд бо Фонди Саудии Рушд изҳори қаноатмандӣ намуда, изҳори итминон карда шуд, ки ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Фонд минбаъд низ ба таври назаррас густариш хоҳанд ёфт. Ҷонибҳо зимни мулоқот робитаҳои дуҷонибаро дар самти татбиқи тарҳҳои муҳимми соҳаҳои маориф, нақлиёт, тандурустӣ, гидроэнергетика ва идоракунии об муҳокима карданд" [6].

Ҳамчунин 7-уми марти соли 2024 вохурии директори Агентии содироти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Сафири Арабистони Саудӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардида, ҷонибҳо ба масъалаи вазъи кунунӣ ва дурнамои муносибатҳои муштарак оид ба баланд бардоштани иқтидори содиротӣ, таҳкими робитаҳои тиҷоративу иқтисодӣ, таъсиси марказҳои логистикӣ дар соҳаи бастабандӣ, коркард, захира, ҳифз ва содироти маҳсулот, инчунин муаррифии маҳсулоти ватанӣ диққати махсус доданд [9].

Сафири Арабистони Саудӣ дар бораи таҳкими гардиши тиҷорат байни тарафҳо маълумоти муфассал дода, гуфт, ки солҳои охир ҳарду давлат кӯшиш мекунанд, ки барои рушди муносибатҳои тиҷоративу иқтисодӣ заминаи мусоид фароҳам оранд. Аз ҷумла, таъсиси форумҳои байналмилалии сармоягузорӣ, комиссияҳои байниҳукуматӣ ва дигар чорабиниҳои иҷтимоию сиесӣ метавонанд ба рушди муносибатҳои тиҷоративу иқтисодии ҳарду давлат мусоидат менамоянд. Вай изҳор дошт, ки омода аст бо мақсади мусоидат ба рушди муносибатҳои дуҷонибаи тиҷоративу иқтисодӣ байни давлатҳо бо Агентии содирот ҳамкорӣ кунад [9].

Ҷадвали 1. Содироти ҶТ бо Арабистони Саудӣ дар 10 соли охир [4, с.593]

сол	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ҳазор доллар	7203,4	2027,0	431,2	3115,8	6,0	194,6	560,8	107,5	239,9	23,4

Ҷадвали 2. Воридоти ҶТ бо Арабистони Саудӣ дар 10 соли охир[4, с.599]

сол	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ҳазор доллар	2386,2	548,7	5,8	1022,0	866,3	500,2	620,7	1266,0	0,7	111,6

Бо мушоҳида аз нишондодҳои омори метавон гуфт, ки ҳаҷми содирот ва воридоти Тоҷикистон бо Арабистони Саудӣ дар солҳои (2016-2020) коҳиш ётааст. Ба ақидаи мо, бо мақсади рушди ҳамкорҳои иқтисодӣ таваҷҷуҳи Арабистони Саудиро ба самтҳои зерин бояд бештар ҷалб сохт то сармоягузорӣ дар ин самт тақвият ёбад:

1. Энергетика. Тавре ки ба ҳамагон маълум аст, Арабистони Саудӣ аз нафту газ бой мебошад ва талаботи энергетикии худро тавассути сарчашмаҳои анъанавии истеҳсоли барқ қонеъ мегардонад. Ин кишвар дар муқоиса бо кишварҳои тараққиёбанда ба энергияи барқароршаванда на аз лиҳози арзонии он, балки аз нуқтаи назари гуногунсозии манбаъҳои энергетикӣ, сарфакорӣ ва ҳифзи муҳити зист таваҷҷӯҳ зоҳир менамояд. Ба роҳ мондани ҳамкорӣ дар соҳаи истифодаи сарчашмаҳои анъанавӣ ва барқароршавандаи энергетикӣ тарҳрезӣ ва татбиқи лоиҳаҳои калонмиқёс ва маблағҳои бузурги молиявиро талаб мекунад

Тарҳрезӣ ва татбиқи лоиҳаҳо оид ба истеҳсоли энергияи офтоб ва шамол метавонанд яке аз самтҳои дигари ҳамкорӣ дар соҳаи энергетика гарданд. Зеро мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки солҳои охир раванди сармоягузорӣ ба энергияи барқароршаванда дар ҷаҳон боло рафтааст. Узви Агентии байналмилалии энергияи барқароршаванда (IRENA) будани Арабистони Саудӣ шаҳодати таваҷҷуҳи хоссаи ин кишвар ба рушди энергияи барқароршаванда мебошад.

Гарчанде Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои табии энергияи офтоб аст, вале аз имкониятҳои молиявӣ барои ба роҳ мондани истеҳсоли он маҳрум мебошад. Аз ин рӯ, амалӣ сохтани тадбирҳо барои ба роҳ мондани ҳамкорӣ дар ин самт ва ҷалб намудани сармояи Арабистони Саудӣ ба соҳаи мазкур бояд дар маркази диққат қарор дода шавад.

2. Кишоварзӣ. Ҳанӯз дар соли 1970 Арабистони Саудӣ барномаи амнияти озуқавориро пешниҳод намуда, дар соли 1984 талаботи дохилии худро бо гандум таъмин ва аз соли 1993 содироти онро ба миқдори 2 млн. тонна оғоз намуд. Дар навбати худ, зиёд намудани истеҳсоли гандум ба норасоии захираҳои обӣ оварда расонд ва Шоҳигарӣ маҷбур шуд, ки то соли 2016 истеҳсоли ин маҳсулотро қатъ намояд [11]. Бар ивази ин Арабистони Саудӣ барои ноил шудан ба таъмини амнияти озуқаворӣ харид ва иҷораи заминҳои кишоварзиро дар хориҷа ба роҳ монад ва дар ин самт бо Қазоқистон ҳамкорӣ дорад. Дар кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва Осиёи Ҷанубӣ Арабистони Саудӣ ин таҷрибаро ба роҳ монда, заминҳои иҷорагирифтаашро бо тухмию технологияи кишт, ҷамъоварӣ, коркард ва нигоҳдорӣ таъмин сохта, ҳамзамон дар сохтмони роҳҳо ва дигар иншоотҳои коммуникатсионӣ ва истеҳсолӣ сармоягузорӣ менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон кишвари камзамин аст, масоҳати умумии заминҳои корам 864, 4 ҳазор гектар ва аз он 592,3 ҳазор гектарро заминҳои обёришаванда ташкил медиҳанд. Дар баробари ин, имконияти истифодаи самараноки онҳо паст буда, ба маблағгузорӣ ва ҷалби технологияҳои кишту парвариш ва коркарди маҳсулот ниёз доранд. Бинобар ин, Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад ҳамкориро

дар самти ба иҷора супурдани заминҳои бекорхобида ва пастсифат ҷиҳати парваришу истеҳсоли на танҳо гандуму биринҷ, балки меваю сабзавот, меваи хушк, полезиҳо, асал ва дигар маҳсулоти кишоварзӣ, ки ба онҳо талаботашон зиёд аст, ба роҳ монад. Мавҷудияти хатсайрҳои мустақим интиқоли маҳсулоти истеҳсолшударо ба ин минтақа осон месозад. Аз ҷониби дигар, роҳандозии чунин лоиҳаҳо метавонад ба қадре аҳолии деҳоти ҷумҳуриро бо ҷойҳои корӣ ва музди меҳнати қаноатбахш таъмин созад.

Рушди саноат дар Арабистони Саудӣ ба болоравии сатҳи урбанизатсия мусоидат намудааст ва аз ин лиҳоз аксарияти аҳолии он дар шаҳрҳо зиндагӣ менамояд. Ин раванд дар навбати худ ба кам шудани нуфузи аҳолии деҳоти ин кашвар сабаб гаштааст. Дар муқоиса аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аксаран дар деҳаҳо умр ба сар мебарад ва саҳми бахши кишоварзии Тоҷикистон дар таҳияи ММД бо вуҷуди самаранокии пасти он дар таносуб ба соҳаи кишоварзии Арабистони Саудӣ бамаротиб баландтар аст. Чунин вазъ барои ҳамкории дуҷониба дар соҳаи кишоварзӣ метавонад заминаи воқеӣ муҳайё намояд.

3. Оби нушокӣ. Захираҳои обҳои заминӣ дар атрофи шаҳрҳои калонтарини Арабистони Саудӣ дар муқоиса бо соли 1990 бештар аз 50% кам шудаанд дар ҳолате, ки ҳаҷми истеъмоли об дар кишвар нисбат ба барқароршавии захираҳои он 7 маротиба зиёдтар аст. Сарфи назар аз он, ки 99,84% сокинони Арабистони Саудӣ ба оби ошомиданӣ дастрасӣ доранд, ин кишвар ба унвони яке аз кишварҳои камобтарин дар ҷаҳон тасниф шудааст. Дараҷаи мутлақи норасоии об 500 $м^3$ дар як сол аст, дар ҳоле ки ҳиссаи ҳар сари аҳолӣ дар Арабистони Саудӣ 89 $м^3$/кас/солро ташкил медиҳад. Дар соли 2020 талаботи умумии Арабистони Саудӣ ба об аз 13,80 млн. $м^3$ мукааб ба 14,26 млн. $м^3$ афзуда аст [1, с.95].

Кишварҳо мушкилоти норасоии обро бо се роҳ бартараф месозанд: бунёди обанборҳо, таҳвили пиряхҳо аз Арктика ва ширинсозии оби баҳр. Шоҳигарии Арабистони Саудӣ тарзи сеюмро дар амал татбиқ намуда, айни ҳол аз 50 то 70% талаботи худро бо оби ошомиданӣ аз ҳисоби оби ширинкардашуда таъмин месозад. Ин кишвар аз солҳои 1950 ба ин тараф ба оби тозашуда такя мекунад ва ба тавлидкунандаи оби тозашуда дар ҷаҳон табдил ёфтааст. Ҳар рӯз тақрибан 7,6 миллион метри мукааб истеҳсол мешавад, ки ин 22% тавлидоти ҷаҳониро дар соли 2020 ташкил медиҳад. Ин ба муҳити зист ва амнияти энергетикӣ фишори зиёд мегузорад. Тибқи гузориши Бонки Ҷаҳонӣ, дар соли 2013 ин кишвар барои тавлиди оби тозашуда ва тавлиди неруи барқ рӯзона 1,5 миллион бушка нафти хомро сӯзондааст. Гузашта аз ин, шуршавӣ ба муҳити зист таъсири назаррас мерасонад, аз ҷумла, зарар ба муҳити баҳрӣ аз партоби намакоб ва дигар моддаҳои кимиёвӣ ба баҳр, инчунин ифлосшавии ҳаво аз ҳисоби миқдори зиёди партовҳои гази карбон ва дигар газҳои зараровар. Хароҷоти умумии истеҳсол ва интиқоли оби тозашуда тақрибан 0,87 доллар/$м^3$ дар соли 2006 то тақрибан 1,09 доллар/$м^3$ дар соли 2010 бо суръати миёнаи солона 4,6% афзуда аст. Бо ин мақсад ҳар рӯз зиёда аз 14% ҳаҷми умумии истихроҷи солонаи нафти кишвар сарф карда

мешавад. Коршиносон афзоиши норасоии оби ошомиданиро дар солҳои наздик пешгӯӣ менамоянд ва дар ин росто тахмин кардан душвор нест, ки дарояндаи наздик Арабистони Саудӣ ҳаҷми нафтеро, ки барои истеҳсоли об истифода мешавад, бамаротиб афзоиш диҳад. Дар маҷмуъ, оби ширинкардашудаи баҳрӣ дорои се хусусияти манфӣ – арзиши гарон, хатар барои саломатӣ ва хавф барои муҳити зист мебошад.

Дар ин самт захираҳои ғании оби ошомидании Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба роҳ мондани ҳамкориҳо имконият фароҳам меорад. Тоҷикистон таваҷҷуҳи худро доир ба созмон додани консортсиуми байналмилалӣ оид ба истифодаи захираҳои оби кули Сарез, ки зиёда аз 16 километри мукаабро ташкил медиҳад, ҳануз соли 2007 эълом доштааст [10].

Бо дарназардошти норосоии оби нӯшокии аз ҷиҳати экологӣ тоза, дар Арабистони Саудӣ бояд ба ин масъала низ таваҷҷуҳи махсус равона карда шавад. Зеро Тоҷикистон аз дарёҳову чашмасорони мусаффо фаровон буда, чунин вазъ барои ҳамкории Тоҷикистону Арабистони Саудӣ дар соҳаи оби нушокӣ метавонад заминаи воқеӣ муҳайё созад.

4. Сандуққҳои молиявӣ. Иқтисоди Арабистони Саудӣ бо суръати баланд афзоиш меёбад ва ММД 1.827 триллион долларро ташкил медиҳад. Дар ин кишвар сандуққҳои молиявӣ фаъолияти пурсамар доранд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо онҳо ҳамкории зич дорад. Аз ҷумла, Фонди Саудии Рушд, ки дар татбиқи лоиҳаҳои муҳим бо Тоҷикистон ҳамкории зич дорад ва зиёд намудани ҳаҷми маблағҳо барои татбиқи лоиҳаҳои муҳимми инфрасохтории кишвари мо зарур аст.

5. Сайёҳӣ. Рушди соҳаи сайёҳӣ дар кишвар бо ҷалби сармояи ширкатҳои Шоҳигарии Арабистони Саудӣ ва муаррифии тамоми имкониятҳо ва зарфиятҳои Тоҷикистон дар ин бахш, метавонад дарояндаи наздик яке аз бахшҳои сердаромад ва тараққикардаи иқтисодиёти мамлакат гардад. Бештар намудани хатсайрҳои ҳавоии байни Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ ҳам аз мафиат холӣ нест. Вобаста ба ин, рақобатпазирии хизматрасонӣ дар бахши сайёҳӣ бояд яке аз авлавиятҳои ширкатҳои ватанӣ ва минтақаҳои сайёҳӣ бошад.

Ҷиҳати рушд ва тақвияти ҳамкориҳои гуногунҷанба ва мутақобилан судманд бо Арарбистони Саудӣ, инчунин ҷалби сармояи он ба бахшҳои мухталифи иқтисоди Тоҷикистон омил ва имкониятҳои зиёде мавҷуд ҳастанд. Вале шарти асосӣ барои расидан ба ин ҳадафҳо, пеш аз ҳама заминаи мустаҳками муносибатҳои сиёсӣ бо ин кишвар мебошад.

Ҳамкориҳои бисёрҷониба дар доираи Созмони Ҳамкории Исломӣ

Созмони Ҳамкории Исломӣ (минбаъд СҲИ) – Созмони байналхалқии байниминтақавӣ буда, 25 сентябри соли 1969 дар конфронси сарони кишварҳои мусулмонӣ дар Работ ба хотири таъмини ҳамрайъии исломӣ дар соҳаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ, мубориза бар зидди низоми истиеъморӣ ва нажодпарастӣ,

дастгирии Созмони озодибахши Фаластин таъсис дода шудааст. Қароргоҳи он дар шаҳри Ҷиддаи Арабистони Саудӣ ҷойгир шудааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо назардошти нақши афзоишёбандаи СҲИ дар арсаи байналмилалӣ, 1 декабри соли 1992 ба узвияти он пайваста, муносибатҳои байнидавлатии ҳасанаи худро бо кишварҳои дигари мусулмонӣ ҳаматарафа тақвият бахшад. Тоҷикистон ҳамкориҳои гуногунҷанбаро бо давлатҳои узви СҲИ ва сохторҳои махсуси он ба таври васеъ ба роҳ монда, масъалаҳои таъмини манфиатҳои миллии худро дар доираи ин Созмон пайваста пайгирӣ менамояд.

Дар доираи СҲИ роҳбарияти Ҷумҳури Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ як қатор мулоқотҳо анҷом додаанд, ки барои тақвият ва рушди муносибатҳои дуҷониба самара бахшид. Соли 2011 ҳайати бонуфузи соҳибкорони Арабистони Саудӣ ба Тоҷикистон ташриф оварда, аз имкониятҳои сармоягузорӣ ва шароити мувофиқи кишвар аз наздик шинос шуданд. Бо мақсади ҷалби сармояи Саудӣ санади нави ҳамкорӣ бо маблағи 50 миллион доллари амрикоӣ ба тасвиб расид. Ин санад оғози хуби робитаҳои мустақим миёни соҳибкорони Тоҷикистону Арабистони Саудӣ гардид.

Дар он замон 3 ширкати муштараки Тоҷикистону Арабистони Саудӣ - ҶДММ “Амин Корпорэйшен”, ҶДММ “Фарел”, ҶДММ “Автодом” фаъолият мекарданд, ки онро самараи фаъолияти умедбахши Шурои сармоягузории Тоҷикистону Арабистони Саудӣ маънидод кардан мумкин аст [1].

Хулоса метавон гуфт, ки солҳои охир муносибатҳои Тоҷикистону Арабистони Саудӣ тадриҷан тақвият меёбанд. Ба андешаи мо, барои пурсамар кардани робитаҳои мутақобилан судманд тавсеаи тамоси доимии сиёсӣ ва гуфтушунидҳои пайвастаи дипломатӣ, инчунин, табодули сафарҳои кории ҳайатҳои тасмимгиранда ҷиҳати шиносоии бештар бо шароит ва имконоти кишвари мо муҳим ба шумор меравад. Минбаъд бештар рушд додани ҳамкориҳои Тоҷикистону Арабистони Саудӣ дар самтҳои сармоягузорӣ, гардиши молу маҳсулот, энергетика, оби нушокӣ, сайёҳӣ, илму маориф, фарҳанг ба манфиати ҷонибҳо мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Амриев Санҷар Густариши ҳамкориҳои Тоҷикистон бо мамолики Шарқи Наздик/Кори магистрӣ 2024. 109 саҳ.

2. Дипломатияи Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз. Дар ду ҷилд. Ҷилди 1. Силсила: Сиёсати хориҷии Тоҷикистон. Душанбе: «Ирфон», 2009, 296 с.

3. Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият. Силсила: Душанбе: «Ирфон», 2011, 340 с.

4. Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ маҷмуаи оморӣ / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 2021 – 702 с.

Сомонаҳо:

5. Арабистони Саудӣ — шарики муҳим дар раванди ҳамкориҳо бо Ҷумҳурии Тоҷикистон https://sadoimardum.tj Санаи муроҷиат: 25.04.2024)

6. Мулоқоти Эмомалӣ Раҳмон бо Раиси Фонди Саудии Рушд https://pressa.tj/ Санаи муроҷиат: 07.02.2024)
7. Муносибатҳои дуҷониба бо Арабистони Саудӣ https://mfa.tj/ru/main/view Санаи муроҷиат: 13.08.2024)
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. URL: http://president.tj/node/198 Санаи муроҷиат: 03.03.2024)
9. Расширяются экономические и торговые отношения Таджикистана и Саудовской Аравии https://khovar.tj/rus/2024/ Санаи муроҷиат: 20.07.2024)
10. Фонди саудии рушд барои сохтмони НБО-и «Роғун» 100 миллион доллари ИМА қарзи боимтиёз ҷудо менамояд. URL: https://khovar.tj/2023/ (Санаи муроҷиат: 01.05.2024)
11. Эҳтиёҷоти об дар Арабистони Саудӣ бори гарони сарвати нафт аст. URL: https://www.reuters.com/article/ (Санаи муроҷиат: 14.05.2024)
12. Ҳамкорӣ миёни Тоҷикистон ва Созмони ҳамкории исломӣ https://mfa.tj/tg/main/view/192/tojikiston-va-sozmoni-hamkorihoi-islomi (Санаи муроҷиат: 26.08.2024)
13. https://mo.tnu.tj/tj/na-shi-sozmoni-amkori-oi-islom-dar-muboriza-bar-ziddi-hatar-oi-a-on/ (Санаи муроҷиат: 26.08.2024)

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ ТАДЖИКИСТАН И КОРОЛЕВСТВОМ САУДОВСКАЯ АРАВИЯ

Во внешней политике Республики Таджикистан арабские страны занимают особое место, каждая из которых в отдельности закреплена в Концепции внешней политики Республики Таджикистан. Наша страна установила с ними отношения с учетом национальных интересов и защиты государственных ценностей. Республика Таджикистан наладила многогранное сотрудничество с Королевством Саудовская Аравия, которое непосредственно играет эффективную роль в повышении и расширении отношений Таджикистана с арабскими странами и исламским миром. С первых дней обретения государственной независимости были установлены дипломатические отношения между Республикой Таджикистан и Королевством Саудовская Аравии.

В данной статье автор подробно рассмотрел формирование экономических, политических и культурных связей между Республикой Таджикистан и Королевством Саудовская Аравия в эпоху независимости и ее перспективы.

Ключевые слова: Королевство Саудовская Аравия, Организация исламского сотрудничества, выгодные инвестиционные проекты, расширение региональных экономических и торговых отношений.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA

In the foreign policy of the Republic of Tajikistan, Arab countries occupy a special place and position, each of which is individually enshrined in the Concept of Foreign

Policy of the Republic of Tajikistan, and our country has established relations with them taking into account national interests and the protection of state values. The Republic of Tajikistan has established multifaceted cooperation with the Kingdom of Saudi Arabia, which directly plays an effective role in enhancing and expanding Tajikistan's relations with Arab countries and the Islamic world. From the first days of gaining state independence, diplomatic relations were established between the Republic of Tajikistan and the Kingdom of Saudi Arabia.

Keywords: Kingdom of Saudi Arabia, Organization of Islamic Cooperation, profitable investment projects, expansion of regional economic and trade relations.

Маълумот дар бораи муаллифон: Давлатова Фарида Гулмаҳмадовна - ходими хурди илмии шуъбаи Шарқи Наздик ва Шарқи Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Тел.: 919343894; davlatova.farid@gmail.com; суроға: Шаҳри Душанбе, н. Шохмансур, кӯчаи Хоруғ, 181.

Амриев Санҷар Абунасрович - магистри Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Тел: 900485335. sanjar_1311@mail.ru. Душанбе, Шохмансур, Помир 149.

Сведения об авторах: Давлатова Фарида Гулмахмадовна – младший научный сотрудник отдела Ближнего Востока и Ближнего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. Тел: 919343894; davlatova.farid@gmail.com; адрес: г. Душанбе, р. Шохмансур, ул. Хорог, № 181

Амриев Санджар Абунасрович - магистр Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. Тел: 900485335 sanjar_1311@mail.ru. г.Душанбе, р.Шоҳмансур, Помир 149.

About the authors: Davlatova Farida Gulmakhmadovna - Junior Research Fellow, Department of Middle East and Near East Studies of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Tel: 919343894; Email: davlatova.farid@gmail.com; address; Dushanbe, Shokhmansur district, Khorog street, № 181.

Amriev Sankar Abunasrovich - master degree of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Tel: 900485335 sanjar_1311@mail.ru. Dushanbe city, Shomansur district, Pomir 149.

THE MAIN DIRECTIONS OF BILATERAL RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE REPUBLIC OF GEORGIA: STATE AND PROSPECTS

TALBAKOV SAIDAHTAM ISROILOVICH
head of the department of analysis and forecasting of internal policy of the Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan

Over three decades, Tajikistan and Georgia have established mutually beneficial cooperation on the basis of bilateral documents and international standards, observing the principles of respect and trust, and the results of cooperation are promising. However, despite significant achievements, so far the potential and capabilities of the two countries have not been properly used to expand mutually beneficial cooperation. Taking this into account, in this article the author analyzed the stages of development of bilateral cooperation and identified the main directions of cooperation from the point of view of development prospects.

Keywords: *Tajikistan, Georgia, diplomatic relations, stages of development, situation and prospects, investments, commodity circulation, roads and transport, technologies, opportunities and features.*

The promising impression of the 30th anniversary of diplomatic relations between Tajikistan and Georgia testifies to the fact that the parties have achieved valuable achievements. In this historical context, specific features and commonalities between the countries have served as a solid foundation for diplomatic relations in the direction of finding mutually beneficial interests.

Geographically, Tajikistan and Georgia are located in two regions separated by the Caspian Sea, i.e. Central Asia and the South Caucasus. However, both countries are mountainous and have similar ridges and valleys, which is one of the opportunities for cooperation in the field of experience exchange.

Culturally, both Tajikistan and Georgia have a rich and diverse cultural history, and both countries are home to various ethnic groups, each with their own unique traditions and customs. In this context, Tajikistan and Georgia are famous for their hospitality and traditional dishes, such as “Oshi palov” in Tajikistan and “Khinkali” in Georgia. Furthermore, both countries has a common Zoroastrian heritage and still retain some pre-Islamic customs.

Historically, the territory of Tajikistan and Georgia was part of the trade route of the Great Silk Road in ancient times, and the influence of the Aryan civilization played an important role in the Georgian society, which led to cultural exchange and language similarity. In addition, both countries were part of the Soviet Union, which has left a significant legacy in the economy, education, infrastructure, and other areas.

Building bridges of trust: the diplomatic foundations of Tajikistan-Georgia partnership

According to the chronological sources, Georgia is 32th country of the world, which recognized independence of Tajikistan, and the 71st country that established

diplomatic relation with Tajikistan. After to achive independence, Tajikistan and Georgia established diplomatic relations on August 4, 1994 by signing the Protocol "On establishing diplomatic relations and exchange of diplomatic missions at the embassy level" [7].

Although relations between Tajikistan and Georgia were developing on the basis of post-Soviet cooperation since the signing of the aforementioned document, but the political processes of recent years show that the parties have already entered a new level of cooperation. The analysis of the first stage of cooperation revealed that relations are usually characterized by the presence of a spirit of mutual respect and closeness of their positions on daily international and regional issues. Fortunately, today both sides have found specific areas of cooperation and established relations based on mutually beneficial interests.

It should be noted that the meeting of the top leaders of the two countries made a valuable contribution to the development of bilateral cooperation. In particular, within the framework of international and regional summits, the President of the Republic of Tajikistan held a number of meetings with the leaders of Georgia, during which various aspects of raising bilateral relations to a qualitatively new level were discussed. In particular, on October 28 - 30, 1997, the President of the Republic of Tajikistan, Emomali Rahman, paid a working visit to the city of Ankara, Turkey, in order to participate in the celebrations dedicated to the 75th anniversary of the establishment of the Republic of Turkey. During the visit, Emomali Rahman met with the President of Georgia, Eduard Shevardnadze. On August 18-19, 2000, the President of the Republic of Tajikistan, Emomali Rahmon, visited the city of Yalta, Ukraine, on a working visit, where he participated in the meeting of the heads of states of the CIS. During this visit, Emomali Rahman met with the President of Georgia, Eduard Shevardnadze. As well on May 2003, a meeting between the leader of Tajikistan Emomali Rahmon and the second president of Georgia Eduard Shevardnadze took place in the capital of Uzbekistan, Tashkent. During the meeting, the heads of state expressed a desire to develop cooperation in various areas[11].

The legal basis of the relations between Tajikistan and Georgia is based on three bilateral documents, the Protocol on the establishment of diplomatic relations and two interdepartmental agreements on interstate settlement and cooperation in the construction industry. Currently, the parties are considering more than 15 projects of bilateral documents [4].

It follows that political cooperation between Tajikistan and Georgia encompasses a wide range of areas, including maintaining regular political consultations at the highest and high levels, promoting the development of democratic institutions and civil society, strengthening the rule of law and the supremacy of law, cooperating in the fight against terrorism, extremism, and organized crime, and supporting regional security and stability.

The essence of political cooperation between Tajikistan and Georgia lies in strengthening friendly relations and mutual understanding between the two countries, as well as in jointly addressing regional and global challenges. Both countries are

committed to the principles of sovereignty, territorial integrity, and non-interference in each other's internal affairs. Political cooperation between Tajikistan and Georgia is of great importance to both countries, that contributes to strengthening regional security and stability, promoting economic development and trade, developing cultural and humanitarian ties, and enhancing the international authority of both countries.

In modern conditions, political cooperation between Tajikistan and Georgia is becoming particularly relevant due to a number of factors, such as the deteriorating situation in the sphere of regional security, the growing threats of terrorism and extremism, the intensification of geopolitical competition, and the need to jointly address global challenges such as climate change and pandemics. Tajikistan and Georgia share common interests and face similar challenges. Political cooperation between them makes it possible to combine efforts to address these challenges and ensure the security and prosperity of their peoples.

Therefore, political cooperation between Tajikistan and Georgia is based on the following logical aspects:

- Both countries are independent states seeking to strengthen their statehood and sovereignty;
- Tajikistan and Georgia have common historical and cultural ties and are committed to the principles of international law and cooperation;
- Both countries are located in a strategically important region and are interested in maintaining regional security and stability.

Thus, political cooperation between Tajikistan and Georgia is an important factor in ensuring regional security and stability, as well as in promoting economic development and the well-being of the peoples of both countries.

The diplomatic foundations of sustainable economic development in Tajikistan and Georgia

It should be noted that political cooperation plays a pivotal role in promoting trade between Tajikistan and Georgia by establishing a conducive regulatory environment, enhancing infrastructure, ensuring investment protection, facilitating customs procedures, and promoting market access. A strong political relationship between the two countries is essential for fostering economic ties and maximizing the benefits of trade cooperation.

In 2005, trade between the countries amounted to 1.4 million US dollars. For 7 months of 2006, the foreign trade turnover of the two countries amounted to 4.9 million dollars, which is five times more than the same period in 2005[11]. The Intergovernmental Commission for Commercial and Economic Cooperation contributes to the promotion of commercial and economic relations between the two countries, and currently, the parties are actively working to hold the first meeting of the aforementioned Commission. In spite of this, in the first half of 2023, the total exchange of goods between Georgia and Tajikistan increased by 81%. In other words, during this period, Tajikistan imported products from Georgia worth 20.8 million US dollars. According to the information of the National Statistical Office of Georgia, most of these imports were carried out by transport. It follows that the indicators of the turnover of

goods and products are 14.3 million more than in the same period of 2022 (7.8 million US dollars).

It should be noted that regardless of the fact that a memorandum of understanding on air traffic was signed between Tajikistan and Georgia on May 14, 2019, until now the import of products by rail is high and by air transport is low.

According to the Georgian Civil Aviation Agency, the memorandum regulates technical issues related to the launch of direct flights before the intergovernmental bilateral agreement on air traffic is signed, explained the aviation agency. The memorandum between Georgia and Tajikistan will set a legal basis between the two countries to perform direct flights, which in turn will promote tourism development and trade-economic cooperation [2].

A direct flight to Tbilisi has already been presented in Dushanbe on April 27, 2024, in terms of using opportunities and implementing cooperation documents. That is, for the first time in the history of civil air transport in Tajikistan, a direct direct flight Dushanbe-Tbilisi-Dushanbe was launched, and the first flight took place on May 23, 2024. Such a move to introduce the first flight was made possible by the efforts of "FLY.TJ", "EASYBOOKING" and "SOMON AIR" companies.

The event took place at the Hyatt Regency Dushanbe hotel and brought together up to 200 participants, guests and partners and became a special event in the field of aviation and tourism of the Republic of Tajikistan. Participants at the event were also introduced to a variety of Georgian travel destinations, including exclusive itineraries to the picturesque cities of Tbilisi, Borjomi and Batumi, which offer a unique opportunity to experience the cultural and natural heritage of this country. The established route not only strengthens the relations between Tajikistan and Georgia, but also opens up new opportunities for businessmen and tourism enthusiasts [8].

Given that there is considerable potential for the successful development of bilateral relations, relations with Georgia have been developing steadily since the first days of independence. At this stage, the role of the ministries in considering the issues is important. In particular, on February 15, 2021, the first political meetings between the Republic of Tajikistan and Georgia at the level of deputy ministers were held in virtual form. The leaders of the delegations discussed the situation and prospects for the development of bilateral relations in the political, commercial, economic, cultural and humanitarian spheres, and exchanged views on regional security and cooperation between the two countries within the framework of international organizations.

On August 8, 2022, a meeting was held in Tbilisi between the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Tajikistan to Georgia, Rustam Soli, and the Deputy Prime Minister - Minister of Economy and Sustainable Development of Georgia, Levan Davitashvili. During the meeting, the parties exchanged views on current issues of bilateral cooperation in the political, trade-economic, water-energy, agricultural, transport, cultural and tourism spheres, as well as on strengthening the legal framework and prospects for bilateral cooperation between Tajikistan and Georgia [9].

The parties also focused on holding the first meeting of the Tajik-Georgian joint intergovernmental commission on trade and economic issues. It was emphasized that the first meeting of the intergovernmental commission will open a new page in trade and economic relations between the two countries.

Tajikistan has several characteristics that make it attractive to Georgian investors. The Government of Tajikistan actively supports foreign investment and offers tax breaks and other incentives for investors. The growing domestic market of Tajikistan, with a population of over 10 million people, provides opportunities for Georgian companies to expand their business. Considering such opportunities, on August 3, 2022, in the city of Batumi, Georgia, on the initiative of the Embassy of the Republic of Tajikistan in Georgia, and with the support of the Honorary Consul of the Republic of Tajikistan in the city of Batumi, a round table was held on the title "Favorable investment climate of the Republic of Tajikistan" with the participation of local and foreign entrepreneurs and investors state and private companies of Georgia.

In his opening remarks, the Ambassador of the Republic of Tajikistan to Georgia, Rustam Soli, noted the importance of the event in the development and strengthening of mutually beneficial trade, economic and investment cooperation between the Republic of Tajikistan and Georgia. All participants were informed about opportunities for investment in various sectors of the Tajikistan economy, including hydropower, industry, mining and processing of minerals, processing and export of agricultural products, construction of tourism and transport infrastructure, which are priorities for Tajikistan.

Georgian companies are showing particular interest in investing in Tajikistan's energy sector, given its enormous hydropower potential [1]. The mining industry is also attractive to Georgian investors due to Tajikistan's rich mineral resources such as gold, silver and aluminum. Agriculture, infrastructure and tourism also represent investment opportunities, given Tajikistan's scenic mountain scenery and rich culture.

In this context, the Ambassador informed the participants about the economic and social achievements of the Republic of Tajikistan, especially about the beginning of the implementation of the fourth strategic goal - accelerated industrialization of Tajikistan, and emphasized that the President of the Republic of Tajikistan, respected Emomali Rahmon, declared 2022-2026 "Years of Industrial Development", which is a new stage to attract foreign investment, called on them, along with other foreign investors, to contribute to this process.

At the same time, on August 9, 2022, a meeting between the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Tajikistan to Georgia, Rustam Soli, and the Minister of Foreign Affairs of Georgia, Ilya Darchiashvili, took place in Tbilisi. During the meeting, the current state and prospects of bilateral relations were discussed, paying special attention to strengthening and developing cooperation between Tajikistan and Georgia in the framework of trade, economic, political, water and energy, cultural, humanitarian, tourism spheres, as well as strengthening the legal framework and prospects bilateral cooperation between Tajikistan and Georgia, including cooperation within international organizations.

The parties also exchanged views on holding upcoming political consultations between the Ministries of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan and Georgia at the level of deputy ministers. During the meeting, issues of expanding cooperation in the transport and communications sphere, including air traffic, were also touched upon.

It was the regular and unprecedented efforts of the relevant bilateral authorities that allowed cooperation to reach a qualitatively higher level. In particular, on September 21, 2022, political consultations were held in Dushanbe between the Ministries of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan and Georgia under the leadership of the deputy heads of foreign affairs departments of the two countries, Sodik Imomi and Alexander Khvtisiashvili.

The parties discussed current issues of Tajik-Georgian interaction in political, trade, economic, cultural, humanitarian and other areas, as well as within the framework of international and regional organizations. A detailed exchange of views on regional security issues also took place. An agreement was reached through the joint efforts of foreign affairs agencies to give additional impetus to mutually beneficial relations between Tajikistan and Georgia.

Tajikistan and Georgia: connecting markets and fostering digital transformation

Tajikistan and Georgia have significant potential for developing cooperation in the field of technology and innovation. One promising direction is digital transformation. Both countries can share experiences and jointly develop digital solutions to improve public services, education, health and other sectors.

StrategEast is a non profit organization with one of the offices in Georgia, assisted the Tajikistan government in the development of the “Technology Parks” law that included assistance with drafting the legislation and holding a webinar for the government of Tajikistan with leading Eurasian experts on creating IT parks. Atually StrategEast is a leading independent institution working to develop the Eurasia’s digital economy, in collaboration with international financial institutions, development agencies, global tech companies, and Eurasian governments.

In 2021, two startups from Tajikistan took part in the Central Asian boot camp held by StrategEast jointly with Kyrgyz Software and Services Developers’ Association, with support from USAID’s Future Growth Initiative. Silicon Valley-based accelerator USMAC was an executive partner. In 2023, StrategEast presented startup from Tajikistan at BIBAN 2023 - the key startup tech event that attracts global stakeholders in Riyadh, Saudi Arabia.

On the online StrategEast.Live panels, Tajik government officials and local IT industry representatives were able to meet and exchange best practices with their counterparts from the US, EU, and other Eurasian countries. Representatives of all stakeholders in the digital economy of Tajikistan development took part in the StrategEast State and IT Eurasian Forum in Samarkand in 2022.

On March 15, 2023 StrategEast jointly with the USAID Future Growth Initiative held a presentation of “The Billion in the Distance: Central Asian IT Exports and Strategies for Growing Them” report. The presentation and panel discussion took place in Dushanbe at the State Business Incubator of Tajikistan [6].

During the session, it has been discussed how export-oriented IT has been developing in Tajikistan, and what could be done to help accelerate its growth. The speakers and participants also exchanged views on policy recommendations and strategies to help the country government, international development agencies and financial institutions, global and local IT players find the right tools for growing the export-oriented IT.

The event was attended by donors, international financial institutions, global development agencies, chambers of commerce of western European countries, local IT export-oriented product companies and IT developers. The first regional report and policy recommendations, “The Billion in the Distance: Central Asian IT Exports and Strategies for Growing Them” was prepared by StrategEast with the support of USAID and EBRD.

Also, on december 18, 2023 Anatoly Motkin, President of StrategEast, conducted a productive working visit to Dushanbe, Tajikistan. During his visit, Mr. Motkin engaged in discussions with the leadership of State Business Incubator of Tajikistan including Dilshod Juraev, CEO, Ravshan Kurbanov, Head of Dushanbe branch and Masrur Ishanov, focusing on the development of the startup ecosystem in the region.

A key outcome of the discussions was the announcement of Tajikistan hosting the next StartupStan event in 2024, set to take place in Dushanbe. The event aims to bring together stakeholders from across Central Asia, fostering dialogue and collaboration to propel technological entrepreneurship in the region. The anticipated participants include government representatives, universities, businesses, corporations, incubators, accelerators, investors, support organizations, and entrepreneurs.

As part of StrategEast’s initiative, finalists from the StartupStan event will gain a unique opportunity to join the prestigious Biban Forum in Saudi Arabia. This forum, a vital hub for SMEs and entrepreneurship development, attracts global stakeholders, offering access to various services and initiatives that catalyze business growth and innovation. Entrepreneurs attending the Biban Forum connect with international investors and financing sources, contributing to economic development on both domestic and international fronts.

In addition to the startup-focused discussions, Anatoly Motkin met with heads of international financial institutions during his visit to explore potential avenues of support for the development of Tajikistan’s IT ecosystem. These discussions underscored the commitment to fostering technological advancements and economic growth in the region.

Finally, cooperation in the field of information and communication technology (ICT) can benefit both countries. Georgia has made progress in the development of ICT infrastructure and digital services. Tajikistan can leverage Georgia's experience to improve its digital ecosystem and create new opportunities for innovation and economic growth. Overall, technology cooperation between Tajikistan and Georgia can stimulate innovation, increase efficiency, improve citizens' quality of life, and strengthen economic ties between the two countries.

Another important direction of cooperation is the development of renewable energy sources. Tajikistan has enormous potential in the field of hydropower, and Georgia can share its experience in the use of solar and wind energy. Joint projects in the field of renewable energy can contribute to sustainable development and reduce dependence on fossil fuels.

The perspective of transit infrastructure in creating commercial opportunities between Tajikistan and Georgia

Georgia is strategically located at the crossroads of Europe and Asia, giving it unique opportunities to develop as a transit hub between Tajikistan and other regional and international markets. Georgia has a developed transport infrastructure, including seaports, airports and road and railway networks. The port of Poti on the Black Sea is a major transport center through which cargo from Europe, Asia and the Middle East passes. Georgia also has land borders with Russia, Azerbaijan, Armenia and Turkey, which facilitates the transit of cargo to and from these countries [5].

On April 13-16, 2021, the Minister of Transport of the Republic of Tajikistan made a working visit to Georgia in order to strengthen and familiarize himself with the transport and transit opportunities of Georgia, during which the Agreement on international road transport was signed between the Government of the Republic of Tajikistan and the Government of Georgia. The establishment of transport links is part of TRACECA, a program for the development of the Europe-Caucasus-Asia transport corridor, first proposed by the European Union in 1993.

The transport corridor begins with the Eastern European countries of Bulgaria, Romania, and Ukraine and continues through Turkey to the South Caucasus. The second corridor runs through the Turkish and Georgian ports on the Black Sea, reaches the railroads of Turkmenistan and Kazakhstan, crosses the Caspian Sea through Azerbaijan to the cities of Turkmenbashi (Turkmenistan), Aktau (Kazakhstan), and reaches the territories of Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, as well as the borders of China and Afghanistan.

As part of TRACECA, the Global Transit Document pilot project is launched in 2022, which is an electronic infrastructure for the smooth transport of containerized goods. An important part of TRACECA is also the eTIR project, a unified transit permit that makes border crossing times easier. It already exists between Tajikistan and Uzbekistan, but if the South Caucasus and Central Asian countries implement eTIR everywhere, Tajik truckers, for example, will only need to obtain one electronic permit document instead of four to cross the Turkish border. Simplification of customs procedures will most likely lead to an increase in export-import volumes between Tajikistan, South Caucasus, and other TRACECA member states [3].

Cooperation between Georgia and Tajikistan in the field of roads and transport can be developed by implementing the following measures:

- Creation of joint transport corridors to facilitate the transport of goods between the two countries and through their territories;

- Development of multimodal transport systems combining different modes of transport, such as road, rail and sea, to increase efficiency and reduce transportation costs [10];
- Investing in the modernization of transport infrastructure, including the construction of new roads, improvement of existing ones and expansion of port facilities;
- Simplification of customs procedures and introduction of modern technologies to speed up the transit of goods across borders.

Transit routes play a crucial role in relations between Georgia and Tajikistan, providing economic advantages to both countries. Freight transit through Georgia allows Tajikistan to gain access to new markets and diversify its export destinations. Georgia, in turn, generates revenue from transit fees and strengthens its position as a regional transport hub. Additionally, transit routes promote regional cooperation and integration by facilitating trade and investment between countries in Central Asia, the South Caucasus and beyond. Developing and strengthening transit capabilities between Georgia and Tajikistan is important for the economic growth and prosperity of both countries, as well as the entire region.

Located at the crossroads of trade routes, Georgia can serve as a regional transport and logistics hub for Tajik exports. Thus, cooperation with Tajikistan can help Georgia diversify its economy and strengthen its regional ties, while providing Tajikistan with access to markets, investment and technical assistance.

In conclusion, it can be said that Georgia and Tajikistan, two mountainous countries with a rich history and culture, have significant potential for the development of mutually beneficial cooperation. The 30th anniversary of diplomatic relations between Tajikistan and Georgia marks a significant milestone in the two countries' bilateral ties. Established on August 24, 1992, these relations have been characterized by mutual respect, cooperation, and shared strategic interests. Over the past three decades, Tajikistan and Georgia have developed a strong partnership based on common values and a commitment to regional stability and economic development. Their cooperation spans various fields, includin, trade, security, and culture. Both countries have consistently supported each other's sovereignty, territorial integrity, and independence. They have also worked together to address regional challenges, such as terrorism, extremism, and drug trafficking. The 30th anniversary of diplomatic relations provides an opportunity to reflect on the achievements of the past and to chart a course for the future. As the two countries continue to navigate the evolving global landscape, their partnership will undoubtedly play a vital role in promoting peace, stability, and prosperity in the region and beyond.

LITERATURE:

1. Giorghelidze D. Prospects for the economic development of Georgia and the importance of energy and transport potentials. German International Journal of Modern Science. 2023. № 66. С. 14-19.
2. Georgia, Tajikistan sign air traffic agreement – agenda.ge / [Electronic resource] https://agenda.ge/en/news/2019/706#gsc.tab=0 (Access date: 1.05.2024);

3. Navruz Karimov. Cooperation between Tajikistan and Georgia: Common Challenges and Lessons Learnt from Reforms - CABAR.asia / [Electronic resource] https://cabar.asia/en/cooperation-between-tajikistan-and-georgia-common-challenges-and-lessons-learnt-from-reforms?pdf=55116 (Access date: 29.04.2024);

4. Otnosheniya mezhdu Respublikoy Tadzhikistan i Gruziyey | Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Tadzhikistan - mfa.tj / [Electronic resource] https://www.mfa.tj/ru/main/view/137/otnosheniya-tadzhikistana-s-gruziei (Access date: 3.05.2024);

5. Pylin A. Mezhdunarodnyye transportnyye koridory na Yuzhnom Kavkaze i ikh tranzitnyy potentsial. Postsovetskiy materik. 2018. № 4 (4). C. 121-137.

6. StrategEast lauches joint activity with Tajikistan for IT industry development – Strategeast / [Electronic resource] https://www.strategeast.org/strategeast-lauches-joint-activity-with-tajikistan-for-it-industry-development (Access date: 2.05.2024);

7. Tajikistan's Foreign Policy during Independence. (Edited by Hamrokhon Zarifi) Series: Tajikistan's foreign policy. Dushanbe: «Irfon», 2011, 352 pages, P. 39.

8. The first direct flight Dushanbe-Tbilisi presented in the Tajik capital on April 27 | Tajikistan News ASIA-Plus - asiaplustj.info / [Electronic resource] https://old.asiaplustj.info/en/news/tajikistan/economic/20240430/the-first-direct-flight-dushanbe-tbilisi-presented-in-the-tajik-capital-on-april-27 (Access date: 7.05.2024);

9. Tadzhikistan i Gruziya obsudili otkrytiye pryamogo reysa mezhdu dvumya stranami | NIAT "Khovar" - khovar.tj / [Electronic resource] https://khovar.tj/rus/2022/08/tadzhikistan-i-gruziya-obsudili-otkrytie-pryamogo-rejsa-mezhdu-dvumya-stranami (Access date: 6.05.2024);

10. Tkeshelashvili G., Arjevanidze T. Analysis of investment possibilities of intermodal transportation and terminal in Georgia. Theoretical & Applied Science. 2023. № 12 (128). C. 266-271.

11. Khakim Khuseynovich Soliyev. Respublika Tadzhikistan-15 let nezavisimogo ekonomicheskogo razvitiya. — Ejod, 2007. — S. 170. — 551 s.

САМТҲОИ АСОСИИ РОБИТАҲОИ ДУҶОНИБАИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ ГУРҶИСТОН: ҲОЛАТ ВА ДУРНАМО

Давоми се даҳсола Тоҷикистон ва Гурҷистон ҳамкориҳои мутақобилан судмандро дар заминаи санадҳои дуҷониба ва меъёрҳои байналмилалӣ бо риояи принсипҳои эҳтиром ва боварӣ ба роҳ мондаанд, ки натиҷаи ҳамкориҳо таассуротиояндабахш дорад. Аммо новобаста аз дастовардҳои назаррас, то имрӯз иқтидор ва имкониятҳои ду кишвар ҷиҳати густариши ҳамкориҳои мутақобилан судманд ба таври зарурӣ истифода нагардидааст. Бо дарназардошти ин, дар мақолаи мазкур, муаллиф марҳилаҳои рушди ҳамкориҳои дуҷонибаро мавриди таҳлил қарор дода, самтҳои асосии ҳамкориҳоро дар роибита ба дурнамои рушд муайян намудааст.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Гурҷистон, робитаҳои дипломатӣ, марҳалаҳои рушд, ҳолат ва дурнамо, сармоягузорӣ, гардиши молу маҳсулот, роҳу нақлиёт, технология, зарфиятҳо ва вижагиҳо.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДВУСТОРОННИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ ТАДЖИКИСТАН И РЕСПУБЛИКОЙ ГРУЗИЯ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

За три десятилетия Таджикистан и Грузия наладили взаимовыгодное сотрудничество на основе двусторонних документов и международных стандартов, соблюдая принципы уважения и доверия, а результаты сотрудничества имеют перспективное впечатление. Однако, несмотря на значительные достижения, до сих пор потенциал и возможности двух стран не были должным образом использованы для расширения взаимовыгодного сотрудничества. Учитывая это, в данной статье автор проанализировал этапы развития двустороннего сотрудничества и определил основные направления сотрудничества с точки зрения перспективы развития.

Ключевые слова: Таджикистан, Грузия, дипломатические отношения, этапы развития, состояние и перспективы, инвестиции, товарооборот, дороги и транспорт, технологии, возможности и особенности.

Маълумот дар бораи муаллиф: Талбаков Саидаҳтам Исроилович - сардори Раёсати таҳлил ва оянданигарии сиёсати дохилии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89; тел: (+992) 987-97-59-46; e-mail: talbakov.2018@mail.ru

Сведения об авторе: Талбаков Саидахтам Исроилович - начальник Управления анализа и прогнозирования внутренней политики Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан, 734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 89; тел: (+992) 987-97-59-46; e-mail: talbakov.2018@mail.ru

About the author: Talbakov Saidahtam Isroilovich - head of the department of analysis and forecasting of internal policy of the Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan. 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave. 89. tel.: (+992) 987-97-59-46; e-mail: talbakov.2018@mail.ru

САМТҲОИ АСОСИИ ҲАМКОРИҲОИ ДУҶОНИБАИ МИЁНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ ФАРОНСА ДАР ҚАРИНАИ РАВАНДҲОИ ГЕОСИЁСӢ ВА ГЕОФАРҲАНГИИ МУОСИР

АШУРОВ АРДАМЕҲР МУРОДҚУЛОВИЧ

номзади илмҳои таърих, ходими пешбари илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Дар мақола самтҳои асосии ҳамкориҳои дуҷониба байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Фаронса дар қаринаи равандҳои геосиёсӣ ва геофарҳангии муосир мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтааст. Қайд гардидааст, ки раванди таҳким ва рушди муносибатҳои дуҷонибаи Тоҷикистону Фаронса дар бахшҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, тиҷоратӣ, иқтисодӣ, сармоягузорӣ, фарҳангӣ, илмӣ, маориф, сайёҳӣ ва ҳарбӣ-техникӣ устуворона ва ба таври муассир густариш меёбанд. Омилҳои асосии таваҷҷуҳи кишварҳои Аврупо, аз ҷумла Фаронса нисбат ба давлатҳои Осиёи Марказӣ, нишон дода шуда, дар ин замина шаклгирии ҳамкориҳои мутақобилан судманд байни Тоҷикистон ва Фаронса дорои тамоюли мусбӣ маънидод гардидааст.

Калидвожаҳо: *Тоҷикистон, Фаронса, геополитика, ҳамкориҳо, дипломатия, сиёсати хориҷӣ, манфиат, стратегия.*

Ҳамкорӣ бо кишварҳои Аврупо яке аз авлавиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Дар қаринаи равандҳои геосиёсӣ ва геофарҳангии муосир таҳким ва тақвияти муносибатҳои дуҷониба ва бисёрҷониба бо Ҷумҳурии Фаронса ҳамчун узви доимии Шурои Амнияти Созмони Милали Муттаҳид, кишвари бунёдгузори Иттиҳоди Аврупо ва яке аз кишварҳои пешрафтаи саноатии ҷаҳон ба принсипҳои дӯстӣ, шарикии боэътимод ва эҳтироми мутақобила асос ёфтааст [14].

Аз замони ба даст овардани истиқлолият муносибатҳои дуҷонибаи Тоҷикистону Фаронса дар бахшҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, тиҷоратӣ, иқтисодӣ, сармоягузорӣ, фарҳангӣ, илмӣ, маориф, сайёҳӣ ва ҳарбӣ-техникӣ устуворона ва ба таври муассир густариш меёбанд.

Аслан, дар шароити шаклгирии низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ таваҷҷуҳи кишварҳои Аврупо, аз ҷумла Фаронса нисбат ба кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ба як қатор омилҳо вобастагӣ дорад:

- ***якум,*** Осиёи Марказӣ аз лиҳози мавқеи ҷуғрофӣ дар маркази қитъаи Авруосиё ҷойгир буда, аз нигоҳи таъсир ба амният ва суботи қисми зиёди қитъа аз ҷиҳати стратегӣ муҳим арзёбӣ мегардад;

- ***дуюм,*** минтақа дорои захираҳои зиёди табиӣ, пеш аз ҳама энергетикӣ аст, ки ин дорои аҳамияти ҷаҳонӣ мебошанд;

- ***сеюм,*** Осиёи Марказӣ дар *пайванди долонҳои нақлиётии* Авруосиё ҷойгир буда, дар минтақа шабакаҳои густурдаи нақлиётию коммуникатсионӣ мавҷуданд.

Аз тариқи Эрон минтақаи Осиёи Марказӣ ба Халиҷи Форс, тавассути Афғонистону Покистон ба уқёнуси Ҳинд ва тавассути Чин баромад ба минтақаи Осиё ва Уқёнуси Ором дорад;

- *чорум,* Осиёи Марказӣ дар марказӣ муборизаи ҷаҳонӣ бар зидди терроризму ифротгароӣ ва қочоқи маводи мухаддир қарор гирифта, дар системаи нави муносибатхои байналхалқӣ боз як нақши муҳимро касб намуд [4].

Пеш аз ҳама, саволҳое ба миён меоянд, ки дар шароити нави шаклгирии муносибатҳои байналмилалӣ Фаронса дар минтиақи Осиёи Марказӣ чи гуна самтгирӣ дорад? Сиёсати хориҷиаш дар минтақа ба бештар ба кадом ҷонибҳо равона гардидааст? Кадом стратегия ва барномаҳоро айни замон пеш мебарад ва ин роҳбурдҳо барои Тоҷикистон чӣ имконот ва манфиату паёмадҳо хоҳанд дошт?

Дар панҷ соли охир, яъне дар марҳалаи шаклгирии ҷаҳони бисёрқутба Фаронса дар чорчубаи роҳбурдҳои Иттиҳоди Аврупо ба монанди Стратегияи нав (соли 2019), Барномаи нав соли 2021, бо кишварҳои минтақа, аз ҷумла, Тоҷикистон ҳамкорӣ менамояд.

Аз ин рӯ, дар натиҷаи таҳлил ва таҳқиқи муносибатҳои миёни ду кишвар метавон хулоса кард, ки ташаккул ва густариши фарогири ҳамкориҳои тарафайн бар пояи дӯстиву рафоқат, шарикии боэътимод ва эҳтироми манфиатҳои миллии якдигар асос ёфтааст. Дар ин давра сафарҳои расмиву кории Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Фаронса (солҳои 2002, 2005, 2015, 2019 ва 2021) доир гардиданд, ки ба густариши муносибатҳои дуҷониба дар бахшҳои мухталиф саҳми бориз гузоштаанд [16, с. 4]. Албатта, яке аз самтҳои муҳимми ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Фаронса густариши робитаҳои илмиву фарҳангӣ ва сайёҳӣ ба ҳисоб меравад.

Тоҷикистон тамоми имкониятҳоро дар самти рушди сайёҳӣ бо фароҳам овардани шароити мусоиди ҳуқуқӣ, содагардонии дастрасии раводид, додани имтиёз ба соҳибкорон, паст намудани мизони андозбандӣ дар соҳаҳои бо сайёҳӣ, тавсеаи ҳамкориҳо бо кишварҳои хориҷӣ талоши онро дорад, ки дилхоҳ меҳмону сайёҳи ба диёрамон ташрифоварда таассуроти хотирмон бардорад [12, с. 5].

Дар ин замина, масоили истифодаи самараноки беҳтарин таҷрибаҳои Фаронса оид ба пешбурди соҳаи сайёҳии кишвар дар самти хизматрасонӣ ва ташкил намудани курсҳои омӯзишӣ барои кормандони соҳаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мубодилаи таҷриба, ба манфиат арзёбӣ мегардад.

Таҳкими ҳамкориҳо дар самти илму маориф бо Фаронса дорои манфиати мутақобила аст. Вобаста ба ин, метавон ишора кард, ки яке аз роҳҳои самаранок ва афзалиятноки ҳамкорӣ миёни донишгоҳҳои ҳарду кишвар дониста мешавад.

Бо ин мақсад, 29 марти соли 2024 ҷиҳати табодули донишҷӯён дар асоси грантҳо ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо Сафири Ҷумҳурии Фаронса дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Элза Пинел мулоқот намуд [10, с. 7]. Мақсади ин дидор пеш аз ҳама тақвияти равобити дуҷонибаи давлатҳо дар соҳаи маориф буд. Зеро

дар самти омӯзиши забонҳои фаронсавӣ, тоҷикӣ ва осори адибон, табодули муҳаққиқону донишҷӯён, ташкили давраҳои забономӯзӣ ва форумҳои байналмилалӣ роҳандозӣ ва пешбурди табодули афкор миёни кишварҳо зарур ва саривақтӣ арзёбӣ мегардад.

Яке аз самтҳои муҳимми дигар ин аст, ки Тоҷикистон ва Фаронса ҳамкориҳоро дар бахши ҷавонон ва варзиш тақвият мебахшанд. Дар ин замина, 8 апрели соли 2024 бо мақсади таҳкими ҳамкориҳои Тоҷикистону Фаронса дар соҳаи ҷавонон ва варзиш мулоқоти Раиси Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Сафири Фавқулода ва Мухтори Фаронса дар Тоҷикистон баргузор гардид [9]. Дар ин боздид ҳамкории мактабҳои варзишии ҳарду кишвар, омӯзиши таҷрибаи варзишгарони олимпии Фаронса дар Тоҷикистон ва омодагии ҳайати олимпии Тоҷикистон ба Бозиҳои тобистонаи олимпии Париж-2024 табодули афкор сурат гирифт. Дар натиҷа, ҷонибҳо ба мувофиқа расиданд, ки ба иштироки фаъолонаи ҷавонон дар чорабиниҳои байналмилалӣ, ки дар Тоҷикистон ва Фаронса баргузор мешаванд, мусоидат намоянд.

Бо назардошти суръати рушди равобити иқтисодию тиҷоратии Тоҷикистону Фаронса метавон ба натиҷае расид, ки имзо ва татбиқи минбаъдаи созишномаи байниҳукуматӣ оид ба мусоидат ва ҳифзи сармоягузорӣ ба афзоиши онҳо бештар мусоидат кардааст. Агар соли 2002 ҳаҷми муомилоти мол миёни ду кишвар ҳамагӣ 400 ҳазор доллари амрикоиро ташкил медод, пас дар соли 2003 он 1,1 миллион доллар ва дар соли 2005 ин рақам 3,9 миллион доллари амрикоиро ташкил дод. Ҳарчанд дар соли 2012 ин нишондиҳандаи иқтисодӣ ночиз буд – 4,4 миллион доллари ИМА, ҳаҷми муомилоти мол дар соли 2013 нисбат ба ҳамин давраи соли қаблӣ 4,2 маротиба афзуда, 18,6 миллион доллари амрикоиро ташкил дод. Аммо гардиши мол миёни ду кишвар дар солҳои охир коҳиш ёфта, дар соли 2019-ум 5,8 миллион доллар ва дар соли 2020 (соли паҳншавии пандемияи COVID-19) 6,6 миллион доллари амрикоиро (тақрибан се баробар коҳиш ёфтааст) ташкил дод [2, с. 4].

Дар маҷмуъ, таърихи навини робитаҳои гуногунҷабҳаи Тоҷикистону Фаронса собитгари торафт ривоҷ ёфтани муносибатҳои мутақобилан судманд буда, дурнамои ҳамкориҳои ду кишвар бо назардошти нақшаву ниятҳои дарозмуддати роҳбарияти олии онҳо умедбахш маънидод мегардад.

Дар заминаи омилҳои дар боло зикршуда бояд таъкид кард, ки бо мақсади нигоҳ доштани руҳияи ватандӯстӣ, ваҳдати миллӣ ва робитаи доимӣ бо тоҷикони муқими Фаронса, ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои онҳо ва тарғиби арзишҳои миллӣ ва фарҳангӣ, бо дастгирии Сафорати Тоҷикистон дар шаҳри Париж Анҷумани фарҳангии тоҷикони Фаронса «Равзана» фаъолият мекунад. Намояндагии дипломатии кишвар дар Фаронса бо иштирок ва дастгирии ҷамъияти «Равзана», инчунин дар ҳамкорӣ бо намояндагиҳои доимии як қатор кишварҳои дигар дар

назди ЮНЕСКО ҳамасола ба муносибати Рӯзи байналхалқии фарҳанг чорабинии идона баргузор менамояд [13, с. 297].

Фаъолияти Анҷумани фарҳангии тоҷикон дар як кишвари дорои фарҳанги оламшумули минтақаи Аврупо бозгӯйи ҳамкориҳои пурсамари фарҳангии Тоҷикистон ва Фаронса мебошад. Аз дигар ҷониб, татбиқи чунин иқдом ва роҳбурд дар сиёсати хориҷии фарҳангии Тоҷикистон бар он мусоидат менамояд, ки кишвари мо дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун давлати дорои таъриху фарҳанги оламшумул муаррифӣ гардад.

Дар хусуси ояндаи ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Фаронса метавон ишора кард, ки ин ҳамкориҳо вусъатёбанда буда, фарогири манфиатҳои ҳар ду ҷонибанд. Вобаста ба ин, рохандозии тадбирхои зерин ба максад мувофик аст:

- рушд додани ҳамкориҳо дар самтҳои энергетика, туризм, нақлиёт, коммуникатсия, илму маориф, барқарорсозии алоқаи мустақими ҳавоӣ миёни Душанбе ва Париж, саноати сабук ва дигар самтҳои афзалиятноки соҳаи иқтисод;
- вусъат додани ҳамкориҳои муштарак тавассути коммисияи байниҳукуматӣ доир ба масоили ҳамкорӣ дар самтҳои тиҷоратӣ-иқтисодӣ ва илмӣ-техникӣ;
- барпо намудани бизнес-форум, мизҳои мудаввар ва намоишҳо, ки бештар фарогири соҳаҳои иқтисодӣ, хоҷагии деҳот ва сайёҳӣ бошанд;
- мустаҳакам намудани ҳамкориҳои судманди тиҷоратии байни ду кишвар, ҷалби сармоя ва дарёфти шарикони нав, муҳокимаи масъалаҳои мавҷуда барои тақвияти соҳаҳои афзалиятнок;
- абзори таъсисёфтаи машваратҳои сиёсӣ миёни Тоҷикистон ва Фаронса имкон медиҳад, ки муколамаи доимӣ оид ба маҷмуи масъалаҳои мубрами ҳамкории ду кишвар роҳандозӣ шавад, инчунин мавқеи тарафҳо дар чаҳорчуби ҳамкориҳояшон дар ҳошияи созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ҳамоҳанг гардонида шавад;
- машваратҳои сиёсӣ платформаи мувофиқ ва муассири ҳал кардани душвориҳои мавҷуда, василаи муайянкунии самтҳои авлавиятнок ва истифодаи минбаъдаи иқтидори истифоданошудаи ҳарду ҷониб, аз ҷумла, дар самти ҳамкориҳои иқтисодӣ ба ҳисоб меравад;
- гурӯҳҳои дӯстии байнипарлумонӣ ба ташаккули робитаҳои судманд, инчунин миёни иштирокдорони ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷамъиятҳои ду давлат мусоидат мекунанд;
- дар доираи ҳамкориҳои муштараки дуҷонибаи судманд дар бахши такмили тахасусӣ оид ба коркардҳо, тадҳиқот ва таҳлилҳои илмӣ гузаронидани курсҳои омӯзишӣ, семинарҳо дар самтҳои гуногун барои кормандони илмии Тоҷикистон ва Фаронса ташкил карда шавад;
- ҳамкориҳои судманд бо Фаронса ба рушди иқтисодии кишвар ва саноатикунони кишвар мусоидат хоҳад намуд;
- захираҳои истифоданашуда дар соҳаи тандурустӣ (аз ҷумла дорӯсозӣ), маориф, илм, ҷорӣ намудани технологияҳои пешрафта, туризм, сохтмон, таъмини

амнияти сарҳадот, мубориза бо терроризм, экстремизм ва ғайра хеле зиёд аст, ки тарафҳо метавонанд роҳҳои густариши ин ҳамкориҳоро ҷустуҷӯ намуда ба манфитати ҳамдигар истифода намоянд.

Ҳамин тариқ, дар шароити кунунӣ миёни Тоҷикистон ва Фаронса муносибатҳои ҳамкории густурда ва мутақобилан судманд ба роҳ монда шудааст. Тоҷикистон дар доираи самти аврупоии сиёсати хориҷии худ, тақвияти ҳамкориҳоро бо Фаронса тақвият мебахшад. Дар низоми нави равобити байналхалқӣ масъалаи рушди иқтисоди миллӣ нақши муҳим дорад. Аз ин рӯ, ҷалби сармояи кишварҳои аврупоӣ, аз ҷумла, Фаронса метавонад ба рушди иқтисоди Тоҷикистон мусоидат намояд. Тақвияти ҳамкориҳо бо Фаронса дар соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ барои амалигардонии Стратегияи миллии рушд барои то соли 2030 дар кишвари мо ба манфиат хоҳад буд. Бо назардошти ин, дарояндаи наздик бештар рушд додани ҳамкориҳо бо Фаронса, хусусан, дар самтҳои тиҷорат, иқтисод, илму маориф, тандурустӣ, сайёҳӣ, фарҳанг муҳим арзёбӣ мегардад.

АДАБИЁТ:

1. Ашуров А. Основные направления политики «мягкой силы» Франции в отношении Центральной Азии.Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. ISSN 2074-1847. № 7(2023) с. 53-59.

2. Ашуров А. Самтҳои афзалиятноки ҳамкориҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Фаронса. Паёми Маркази тақиқоти стратегӣ, “Муносибатҳои баналмилаӣ ва амният” ISSN 2090-3567/ № 1(5) 2023. С. 130-138.

3. Ашуров А.М. Центральная Азия и Франция: горизонты дипоматических отношений. – Душанбе: «Дониш», 2022. - 176 с.

4. Ашуров А.М. Центральная Азия и Франция: новый этап сотрудничества (краткий сравнительный анализ многостороннего сотрудничества) / А.М. Ашуров. – Душанбе: «ЭР-граф», 2018. - 124 с.

5. Байков А.А. «Мягкая мощь» ЕС в глобальном силовом равновесии. Евро-российский трек // Вестник МГИМО. 2014. - № 2. - С. 36 - 45.

6. Вохидова С. Взаимоотношения Европейского Союза и Республики Таджикистан. Маҷаллаи Осиё ва Аврупо, №3(15),2023 с.39-48”.

7. Комилова, Х.Г. Геополитические интересы Европейского Союза в Центральной Азии: взгляд из Таджикистана [Электронный ресурс] / Х.Г. Комилова // http://www.easttime.rU/analitic/l/10/695.html «Время Востока» (санаи муроҷиат: 12.08.2024).

8. Майтдинова Г.М. Состояние и перспективы сотрудничества Евросоюза и Республики Таджикистан. Европейский Союз и Таджикистан – состояние и перспективы сотрудничества. Материалы конференции. 2008. – 288 с.

9. Министерства иностранных дел Республики Таджикистан // https://mfa.tj/ru (санаи муроҷиат: 13.08.2024).

10. Отношения Таджикистана с Францией (справка) [Электронный ресурс]//Официальный сайт МИД Республики Таджикистан. URL: https://mfa.tj/.../177/otnosheniya-tadzhikistana-s-frantsiei. (санаи муроҷиат: 10.08.2024).

11. Раҳмонзода А.Ш. Муносибатҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи муосир. Монография / А.Ш. Раҳмонзода. – Душанбе, 2022. -172 с.

12. Тақвияти ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Фаронса дар соҳаи сайёҳӣ https://ctd.tj/2023/12/08 (санаи муроҷиат: 02.08.2024).

13. Шарипов А. Эмомали Рахмонов: Год культуры мира. (Внутренняя и внешняя политика Президента Таджикистана в 2005 году. - Душанбе: Деваштич, 2006. С. 297-298.

14. Шарифзода, Ф.А. Таджикистан-Франция: узы дружбы и сотрудничества / Ф.А. Шарифзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2018. – 260 с.

15. Muhidinova, E.A. Politics of the European Union in Central Asia in the field of security / E.A. Muhidinova // Analytics. Central Asia. - 2009. –170 p.

16. Relations de la République du Tadjikistan avec la République française [Электронный ресурс]//Официальный сайт Посольства Таджикистана во Франции. 2021.URL: https://mfa.tj/.../relations-bilatrales/relations-bilatrales. (санаи муроҷиат: 05.08.2024).

17. Tajik-French Relations [Электронный ресурс] // Официальный сайт Посольства Республики Таджикистан во Французской Республике. URL: http://www.tajembfrance.fr/about/tajik-french-relations (санаи муроҷиат: 12.08.2024).

18. Voloshin, G. Le nouveau grand jeu en Asie centrale: enjeux et stratégies géopolitiques / G. Voloshin. – Editions L'Harmattan, 2012. - 257 p.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДВУСТОРОННЕГО СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ ТАДЖИКИСТАН И ФРАНЦУЗСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ И ГЕОКУЛЬТУРНЫХ ПРОЦЕССОВ

В данной статье исследуется основные направления двустороннего сотрудничества между Республикой Таджикистан и Французской Республикой в контексте современных геополитических и геокультурных процессов. Отмечено, что процесс укрепления и развития двусторонних отношений между Таджикистаном и Францией в политической, социальной, торгово-экономической, инвестиционной, культурной, научной, образовательной, туристической и военно-технической сферах эффективно расширяются. Автор рассматривает основные факторы заинтересованности европейских стран, в том числе Франции, по отношению к государствам Центральной Азии, а также считает, что формирование взаимовыгодного сотрудничества между Таджикистаном и Францией имеет положительную тенденцию.

Ключевые слова: Таджикистан, Франция, геополитика, сотрудничество, дипломатия, внешняя политика, интерес, стратегия.

MAIN DIRECTIONS OF BILATERAL COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE FRENCH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF MODERN GEOPOLITICAL AND GEOCULTURAL PROCESSES

The article analyzes and considers the main directions of bilateral cooperation between the Republic of Tajikistan and the French Republic in the context of modern geopolitical and geocultural processes. It is noted that the process of strengthening and developing bilateral relations between Tajikistan and France in the political, social, trade and economic, investment, cultural, scientific, educational, tourist and military-technical spheres is effectively expanding. The author considers the main factors of interest of European countries, including France, in relation to the states of Central Asia, and also believes that the formation of mutually beneficial cooperation between Tajikistan and France has a positive trend.

Keywords: Tajikistan, France, geopolitics, cooperation, diplomacy, foreign policy, interest, strategy.

Маълумот дар бораи муаллиф: Ашуров Ардамеҳр Муродқулович – н.и.т., ходими пешбари илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон 734025, Тоҷикистон ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33; тел: (+992) 917 34 02 94; e-mail: ardamehr.ashurov@mail.ru

Сведения об авторе: Ашуров Ардамеҳр Муродкулович - к.и.н., ведущий научный сотрудник Института изучения проблем государств Азии и Европы Национальной Академии нук, E-mail: ardamehr.ashurov@mail.ru тел: +(992)917340294.Суроға: 734025. г. Душанбе, проспект Рудаки 33.

About the author: Ashurov Ardamehr Murodkulovich - Candidate of Historical Science, Leading Researcher of the Institute for the Study of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. *E-mail: ardamehr.ashurov@mail.ru tel: +(992) 917340294. Address: 734025, Dushanbe, Rudaki Ave. 33.*

УЧАСТИЕ КНР В СТРОИТЕЛЬСТВЕ ДОРОГ, ТОННЕЛЕЙ И ЛИНИЙ ЭЛЕКТРОПЕРЕДАЧ ТАДЖИКИСТАНА

ШОМАҲМАД ШАРИПОВ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

В данной статье рассматривается участие Китайской Народной Республики в строительстве дорог, тоннелей и высоковольтных линий электропередачи в Таджикистане. Китайская Народная Республика является одним из самых надежных стратегических партнеров Таджикистана. Невозможно представить основу строительства дорог, тоннелей и высоковольтных линий электропередачи в Таджикистане без участия Китайской Народной Республики. Сегодня КНР

активно участвует в экономической, социальной, культурной, научно-технической жизни Таджикистана. Китай принял активное участие в строительстве дорог, тоннелей и высоковольтных линий электропередачи в Таджикистане, при его инвестициях было построено и введено в эксплуатацию несколько тоннелей, дорог и высоковольтных линий электропередачи.

Ключевые слова: *Таджикистан, Китай, связь, источник, народ, строительство дорог, тоннелей, линии электропередачи высокого напряжения.*

Стратегическими целями Республики Таджикистан на современном этапе ее развития является строительство дорог, тоннелей, налаживание эффективного функционирования транспорта и связи. Для реализации этих целей в Таджикистане началось строительство тоннелей, автомобильных дорог и мостов, имеющих международное значение, и способствующих бесперебойному передвижению автомобильного транспорта в соседние страны, а через них в различные регионы мира. В течение ближайших трех лет на развитие отраслей транспорта и коммуникаций в рамках 6 инвестиционных проектов предполагается направить 1 миллиард 700 миллионов сомони. В рамках реализации созидательных и конструктивных целей объем финансирования капитального строительства в Таджикистане с каждым годом увеличивается.

В 2006 г. за счет всех источников было предусмотрено выделение на капитальное строительство около 1 миллиарда сомони, что на 38 процентов больше по сравнению с 2005 г. При этом следует отметить, что, несмотря на рост объемов финансирования, количество объектов незавершенного строительства тоже остается большим. Главная причина такого положения заключается в росте цен на строительные материалы, значительная часть которых завозится из-за пределов страны. Примечателен тот факт, что в строительстве тоннелей и реконструкции дорог в Республике Таджикистан участвуют различные фирмы Китайской Народной Республики.

В настоящее время по инициативе и усилиями Президента Республики Таджикистан в новом качестве стал возрождаться Великий Шелковый путь, в древности связывающий многие страны центральноазиатского региона. Национальный фонд «Шелковый путь консолидации» совместно с Аппаратом Президента и Обществом дружбы и культурной связи с зарубежными странами провели три Каравана под названием «Корвони Вахдат дар Шохрохи Вахдат» [4, 35].

Строительство транспортной магистрали Куляб - Калайхумб - Хорог - Кульма напрямую свяжет Таджикистан с Китаем, Пакистаном и другими восточными государствами, обеспечит возможность выхода к крупнейшим мировым портам и океанам.

Открытие международной автомобильной дороги между нашими странами, которая имеет исключительно важное значение для дальнейшего развития и углубления взаимовыгодного сотрудничества, отвечает национальным интересам двух государств и является важным фактором повышения благосостояния наших

народов. Трасса Мургаб - Кульма является основным участком автомагистрали Куляб - Дарваз- Хорог- Мургаб, общая протяженность которой составляет 33 км. Участок автодороги от Мургаба до перевала Кульма, который находится на высоте более 4000 м над уровнем моря, отвечает всем международным стандартам и позволит обеспечить круглосуточное движение всех видов автомобильного транспорта. Трасса проходит по очень сложной горной местности Сарыкольского хребта, тем не менее объект был сдан в эксплуатацию в намеченные сроки. Выгода от функционирования этой дороги автоматически будет способствовать росту товарооборота между двумя соседними государствами Таджикистаном и КНР [3, 121].

Данная трасса обеспечит не только перевозки внутри страны, но и будет способствовать, транзитной транспортировке грузов и пассажиров других стран через территорию Таджикистана. Эта дорога способствует расширению приграничной торговли между странами, обеспечивает выход центрально азиатских стран через Карокорумское шоссе к морю. Автомагистраль Мургаб – Кульма– Карокорум в ближайшем будущем станет дорогой дружбы сотрудничества, отвечающей мировым стандартам.

Китайские строительные фирмы ведут строительство также очень важной для Таджикистана дороги Душанбе - Гарм - Джиргаталь с последующим выходом в Кыргызстан и КНР. Спектр взаимоотношений между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой самый широкий и имеет обнадеживающую перспективу. Верится, что новая дорога ещё больше сблизит нас, создаст благоприятные условия для бесперебойных взаимоотношений народов двух стран [8, 58]. Другим важным достижением в экономическом секторе Республики Таджикистан стало подписание крупного контракта на сумму 296 млн. долл. США на реабилитацию стратегически важной автодороги Душанбе - Айни - Истаравшан - Худжанд-Бустон-Чанак (граница с Узбекистаном), включая тоннель Шахристан. Общая протяженность автомагистрали-410 км. Из Вышеуказанных 296 млн. долл. США 281,2 млн. долл. являются долгосрочным кредитом Правительства КНР, срок реализации проекта-2 года. Проект предусматривает полную реконструкцию автодороги «Душанбе - Худжанд - Бустон -Чанак», строительство тоннеля «Шахристан» (протяженностью свыше 5 км), сооружение 37 больших и малых мостов и 6300 м противолавинных объектов. Осуществлять проект будет китайская компания China Road, а также ЛЭП «Юг-Север» [9, 234]. Китайская инженерная компания «Китайские железные дороги» выиграла тендер на строительство тоннеля Шар-Шар, расположенного в 80 км юго-восточнее Душанбе. В соответствии с совместно разработанным проектом, протяженность тоннеля составит 2,3 км, сама автомагистраль Душанбе-Куляб сократится на 7 км, что позволит сократить время нахождения в пути на 38 минут. Общая сумма инвестиций достигает 40 миллион долларов США. Строительство названного объекта займет три года и два месяца. В конце 2006 г., в соответствии с подписанным двухсторонним соглашением, за счет грантов Правительства КНР были начаты строительство тоннеля под перевалом Шар-Шар и реконструкция

автодороги в районе перевала Кульма. Также таджикская сторона инициировала вопрос о строительстве газопровода Туркменистан – Афганистан – Таджикистан - Ташкурган (СУАР, КНР), который мог бы стать важным проектом регионального сотрудничества [8, 75]. Нужно особо отметить, что китайские дорожно-строительные компании отличаются исполнением работ на качественно высоком уровне. Строящиеся дороги уже показывают, что они сооружаются с учетом самых высоких требований, отражающих жесткие международные стандарты. Такое отношение вытекает из стратегической позиции китайской международной политики, придерживающейся по отношению к переходным и развивающимся обществам линии на оказание помощи, положительно воздействующей на процессы их социально-экономического и торгового развития в течение продолжительного периода времени. Наравне с другими торгово-экономическими секторами транспортные коммуникации также стал и для РТ и КНР одним из ключевых направлений в сотрудничестве двух соседних стран. Таким образом, интересы резкого сокращения бедности в Республике Таджикистан требуют систематических поставок из соседней страны агрегатов для малых и микро-ГЭС, для геотермальных ЭС, для ветроэнергетических и биоэнергетических экосистем, а также широкого набора оборудования для использования солнечной энергии (солнечные водонагреватели, солнечные дома, солнечные электростанции и т.д.). В рациональном использовании нетрадиционных источников энергии КНР сейчас занимает одно из лидирующих мест в мире, и Таджикистану нужно эффективно использовать возможности, появившиеся в результате взаимных договоренностей, для широкомасштабного применения соответствующих достижений соседних государств.

В силу сказанного, в национальной экономике Республики Таджикистан ключевое место отводится гидроэнергетике, было бы рациональным участие китайских компаний, обладающих огромным опытом в развитии энергетического рынка Таджикистана. Следует отметить, что на данный момент уже многие государства, в том числе Россия и Иран, успешно реализуют свои энергопроекты в республике [1, 127].

Таджикистан привлекает к себе внимание крупнейших гидростроительных компаний. Он обладает колоссальным гидроэнергетическим потенциалом как в абсолютных значениях, так и в расчете на квадратный километр площади. Годовой сток здесь составляет 65,1 км3 воды; гидроэнергетический потенциала - 4,1 млрд. кВт на км стока.

Энергетическая безопасность КНР зависит, прежде всего, от ее дипломатических и торговых отношений с другими странами, широкого сотрудничества с различными регионами, реализации проектов транспортных маршрутов поставки энергоресурсов.

Сегодня перед мировым сообществом предстал иной Китай, стремящийся к развитию и расширению всесторонних связей с другими государствами и, в первую очередь, с соседними государствами. Особенно возросла доля китайского бизнеса в развитии экономики Республика Таджикистан. Китайские фирмы

оказывают достойную конкуренцию компаниям других стран и являются балансирующей силой заметно усилившимся капиталам Российской Федерации и исламских стран. Более того, дальнейшее укрепление экономических контактов полностью отвечает национальным интересам Республики Таджикистан, ибо это позволит обрести в лице КНР постоянного, надежного стабильного партнера [5, 85].

Нынешний этап сотрудничества в развитии таджикско-китайских экономических отношений между КНР и РТ отличается качественно новым содержанием. Последнее связано не только с дальнейшим ускорением темпов роста всех форм экономических связей, но и с такими структурными изменениями, которые ориентированы на быстрые сдвиги в развитии производительных сил Республики Таджикистана.

Как выше было подчеркнуто, во время официального визита Премьера Госсовета КНР господина Вэнь Цзябао, состоялась церемония открытия начала строительства могучего инфраструктурного объекта на территории республики-ЛЭП «Юг - Север», протяженностью 350 км. Мощность этой линии электропередач составляет 500 МВт. Ее ввод в действие позволяет перебрасывать с юга страны в Согдийскую область ежегодно не менее 8 млрд. кВт/ч электроэнергии. Тем самым с дефицитом в северных районах страны будет покончено, экономика и домохозяйства северного региона в полной мере будут обеспечены электроэнергией. Отпадает необходимость дополнительной покупке электроэнергии в Узбекистане и Кыргызстане.

Данная ЛЭП будет действовать эффективно. Чистая прибыль, которую предполагается получить в результате эксплуатации этой электролинии, составит не менее 50 млн. сомони ежегодно. ЛЭП 500 будет построена в течение трех лет, а срок окупаемости составит семь лет. Последнее представляется очень коротким и оптимальным сроком, если сравнить со сроками строительства аналогичных объектов в других частях постсоветского пространства [12, 233].

В 2006 г. китайские строители приступили также к сооружению другого, не менее важного инфраструктурного объекта в южной части Таджикистана. Речь идет о ЛЭП «Лолазор - Хатлон» мощностью 220 МВт, которая, в соответствии с уже подписанными документами, будет построена в течение трех лет. Эта ЛЭП будет сооружена китайской строительной компанией ТВЕА. Ее сдача в эксплуатацию позволит существенно расширить экспортные возможности республики. По ней электроэнергия будет передаваться в Афганистан и далее в ИРИ. Финансирование строительства названных выше ЛЭП в Республике Таджикистан осуществлено в основном EXIM Банком КНР. Этим банком будут выделены 300 млн. долларов США под строительство ЛЭП по 2,2% годовых процентной ставки сроком на 25 лет. Первые семь лет кредит данного банка будет предоставлен на льготных условиях. При этом доля Республики Таджикистана в финансировании строительства названных ЛЭП составит всего 40 млн. долларов США.

Таким образом, инфраструктурные объекты, которые сооружаются при финансовом и техническом содействии Китая в Республике Таджикистан, по мнению ученых и специалистов страны, станут основой для существенного ускорения динамики экономического и торгового развития, рационального и эффективного решения самых серьезных социальных проблем, в том числе резкого снижения уровня бедности [11, 35]. Также Китайская Народная Республика внесла существенную лепту в реконструкцию и полную модернизацию государственных телекоммуникационных систем Таджикистана. Обе стороны в последнее время приступили к реализации проектов по повышению эффективности функционирования международных транспортных коридоров, проходящих через их территории. В сентябре 2006 г. между обеими сторонами были подписаны межправительственные соглашения по созданию благоприятных условий для международных автомобильных перевозок, а также Соглашение по упрощению и облегчению административных процедур в отношении международного транспорта. Фундаментальной гарантией для планомерной реализации вышеназванных проектов является налаживание широкого банковского сотрудничества между двумя странами. Недавно было заключено Соглашение о сотрудничестве между Национальным банком Таджикистана и China Exim Bank. В соответствии с этим соглашением, как уже было отмечено, КНР предоставляет Таджикистану льготный кредит в размере 600 млн. доллар США. Из этого кредита 10 млн. долларов будут направлены на развитие сельского хозяйства сроком на 40 лет на беспроцентной основе [4, 35].

В соответствии с вышеупомянутым соглашением, China Exim Bank берет на себя обязательство оказать помощь НБТ в выборе наиболее подходящих банков для сотрудничества с таджикской стороной, в предоставлении услуг по расчетам, обмене информацией в области экономики, финансовой сфере, в развитии законодательства и отдельных рынков, а также окажет таджикской банковской системе техническую помощь по подготовке кадров. КНР в настоящее время принадлежит к группе стран, которые отличаются наличием высокоразвитой банковской системы. Широкое распространение получили в ней прогрессивные банковские технологии. Они интегрированы с международной банковской системой и успешно защищают национальные интересы КНР на международных финансовых рынках. Поэтому самым насущным интересам Таджикистана соответствует беспрепятственный допуск китайских банков на финансовый рынок Таджикистана. Нужно иметь в виду, что в настоящее время в КНР ставка банковского процента составляет 2,7 %, а депозитная ставка 1,98%. [14, 321]. Широкое присутствие китайских банков на финансовом рынке Таджикистана, безусловно, будет способствовать снижению процентной ставки и станет серьезным стимулом для обновления ускоренного развития частного и корпоративного секторов в экономике страны. Не менее важным представляется и то, что такое присутствие создает возможность для обострения банковской конкуренции в стране и формирования эффективно действующего вторичного рынка ценных бумаг. Наибольший интерес к гидроэнергетическим системам

проявляют китайская гидроэнергетическая группа «Gezhouba Co», корпорация «Sino Hydro» и Национальный Банк Развития Китая, представители которых неоднократно посетили Республику Таджикистан, ознакомились с проектами, выезжали в отдельные регионы республики для рекогносцировки и изучения местности предстоящего строительства [5, 95]. В целях развития двустороннего сотрудничества с КНР в области ГЭС и ТЭЦ, проводится значительная работа на межведомственном уровне. 21 апреля 2006 г. между ОАКХ «Барки Точик» и китайской корпорацией ООО «Синохайдро» был подписан Меморандум о взаимопонимании по развитию гидроэнергетики рек Зеравшан, Сурхоб и Оби Хингоу в Республике Таджикистан. Приоритетными направлениями двустороннего сотрудничества в области энергетики являются строительство новых ГЭС и высоковольтных линий электропередачи, а также реконструкция и модернизация существующих ГЭС в Республике Таджикистан, в частности вопросы инвестирования со стороны китайских компаний и участие в реконструкции ГЭС «Перепадная», «Головная», Кайрокумская и строительство каскада гидроэлектростанций на реке Зеравшан [14, 35]. С 14 по 16 июня 2006 г. Президент Республики Таджикистан для участия в очередном заседании Совета глав государств- членов Шанхайской Организации Сотрудничества (ШОС) находился в г. Шанхай Китайской Народной Республики, где встретился с Председателем КНР Ху Цзиньтао. На встрече был обсужден широкий комплекс текущих вопросов и перспектив сотрудничества между Таджикистаном и Китаем в двустороннем формате и в рамках ШОС, других региональных и международных организаций. Была достигнута договоренность о подготовке и подписании Соглашения о дружбе, сотрудничестве и добрососедстве с КНР. Председатель КНР также заявил, что Китайское государство предоставит Таджикистану дополнительную безвозмездную помощь в объеме 70 миллионов юаней.

Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон 16 сентября 2006 г. принял Премьера Государственного Совета Китайской Народной Республики Ван Цзябао, который прибыл в Душанбе с официальным визитом для участия в пятом заседании глав правительств стран-участниц Шанхайской Организации Сотрудничества. На этой встрече были обсуждены вопросы разнопланового таджикско-китайского сотрудничества. Во-первых, стороны обменялись мнениями о широких возможностях сотрудничества в использовании гидроэнергетических ресурсов и запасов полезных ископаемых Республики Таджикистан; во-вторых, в налаживании отечественной переработки хлопка, шерсти, коконов, кожевенного сырья, фруктов и овощей, производимых в стране, и выразили обоюдную заинтересованность в осуществлении совместных мер в этом направлении. В этот же день Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон и Премьер Госсовета Китайской Народной Республики Ван Цзябао в местечке «Чорбог» Варзобского района приняли участие в церемонии начала строительства высоковольтной линии электропередачи «Юг-Север»,

протяженность которой составит 350 километров, а ее ежегодная пропускная способность достигнет 8 миллиардов киловатт-часов электроэнергии [14, 15].

Следует отметить, что после успешного завершения проектов по строительству линий электропередачи «Юг-Север» и «Лолазор -Хатлон», сооружения гидроэлектростанций «Сангтуда-1» и «Сангтуда-2», Республика Таджикистан подключится к обширной региональной энергетической сети и станет крупной страной-экспортером электроэнергии. После этого республика за счет транзита электроэнергии сможет получать ежегодно до 50 миллионов сомони чистого дохода.

16 января 2007 г. в Пекине с участием официальной делегации Республики Таджикистан и большого круга предпринимателей двух соседних стран состоялся торгово-экономический форум. На форуме китайские предприниматели проявили большой интерес к таким важным отраслям, как гидроэнергетика, международный туризм, горнорудная промышленность и т.д. Особенно их привлекли перспективные проекты в сфере гидроэнергетики и туризма, направленные на возрождение Великого Шелкового пути [9, 350].

В целях укрепления и развития транспорта и связи, топливно -энергетического комплекса между Республикой Таджикистан и КНР были согласованы наиболее перспективные направления сотрудничества. В области топливно -э нергэтического комплекса: создание рабочей группы по комплексному геологическому исследованию перспективных нефтегазовых площадей Республики Таджикистан; создание совместного предприятия по освоению угольных месторождений Республики Таджикистан; реконструкция каскада Варзобской ГЭС, Головной ГЭС, Кайракумской ГЭС; строительство малых ГЭС в Республике Таджикистан; осуществление сотрудничества в области использования солнечной энергии и т.д. 27 июня 2008 г Президент РТ в честь Дня национального единства принял участие в открытии высоковольтной ЛЭП «Лолазор-Хатлон». Этот объект является одним из трех крупных совместных таджикско-китайских проектов общей стоимостью около 600 млн. долларов США. Возведение этого объекта было завершено на 2 года раньше намеченного. ЛЭП высокого качества запущена таджикскими специалистами и китайской компанией с мировой известностью ТВЕА. На объекте работали свыше 1,3 тысяч рабочих и специалистов из РТ и КНР. Общая стоимость объекта составила свыше 58 млн. долл., из которых около 3 млн. долл. вклад Таджикистана. Льготный кредит КНР рассчитан на 20 лет и выдан под 2% годовых [11, 325].

Для оживления работы и реализации десяти документов-соглашений, заключенных заинтересованными сторонами - РТ и КНР, необходимо: ликвидировать задолженности субъектов внешнеэкономической деятельности перед китайскими партнерами; стимулировать китайскую сторону к проведению более активной внешнеэкономической деятельности по отношению Республике Таджикистан. В торгпредстве Республики Таджикистан в КНР нужно видеть государственную, а не коммерческую структуру или посредника; завершить строительство автодороги Республика Таджикистан КНР; открыть

железнодорожные линии между Республикой Таджикистан, соседними центрально азиатскими странами и КНР.

АДАБИЁТ:

1. Умаров Х.У. О некоторых проблемах экономических отношений между КНР и РТ на современном этапе //Вестник ЦСИ при Президенте РТ. -2006.- №3.

2.Умаров Х.У., Махмадшоев Дж. Трансформационные процессы в экономике Таджикистана //Центральная Азия и Кавказ.-2001.-№ 2 (14).

3. Хуньбин У. Десятилетие развития таджикско-китайских отношении //Народная газета. - 2002.-29 дек.

4. Мирзоев Н Экономическоеи культурное сотрудничество Таджикистана с зарубежными странами. - Душанбе, 1998.

5. Назаров Т. Сатторзода А. Дипломатияи муосири точик. - Душанбе: 2006.

6. Назаров Т.Н. Таджикистан: экономика, политика, международное сотрудничество. - Душанбе, 2001.

7. Рахмонов Э. Точикистон: Дах соли истиклолият, вахдати Милли ва бунёдкори. - Душанбе 2001.

8. Сандов З.Ш. Внешняя политика Таджикистана в условиях глобализации.- Душанбе: 2004.

9. Саидов З.Ш. Межгосударственные отношения Республики Таджикистан.- Душанбе: - 2001.

10. Саидов З.Ш. Таджикистан - надежный партнер в международных отношениях. - Изд.-Душанбе,- 2003.

11. Сандов А. Ишорахое ба тарих ва оинхои точикони Хитой.- Душанбе,2006.

12. Шарипов А. Эмомали Рахмон - наш Президент.-Душанбе: Деваштич, 2006.

13. Шарипов А., Сирочов 3. Эмомали Рахмон: Начало нового этапа. Душанбе, 2008.

14. Шаринов А., Сирочов 3. Эмомали Рахмонов: Огози мархилаи созандаги. Душанбе, 2006.

ИШТИРОКИ ҶМЧ ДАР СОХТМОНИ РОҲҲО, НАҚБҲО ВА ХАТҲОИ БАЛАНДШИДДАТИ БАРҚИ ДАР ТОҶИКИСТОН

Мақолаи мазкур, роҷеъ бо иштироки Ҷумҳурии мардумии Чин дар бунёди сохтмони роҳҳо, нақбҳо ва хатҳои баландшиддати барқи дар Тоҷикистон баҳс мекунад. ҶМЧ яке аз шарикҳои боэътимоди стратегии Тоҷикистон ба шумор меравад. Бунёди сохтмони роҳҳо, нақбҳо ва хатҳои баландшиддати барқӣ дар Тоҷикистонро бе ширкати ҶМЧ тасаввур намудан гайри имкон аст. Чин дар сохтмони роҳҳо, нақбҳо ва хатҳои баландшиддати барқӣ дар Тоҷикистон саҳми фаъол дошта, бо маблағгузориҳояш чандин нақбу роҳҳо ва хатҳои баланшиддати барқӣ бунёд ва фаъол гардиданд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Чин, робита, сарчашма, сохтмони роҳҳо, нақбҳо, хатҳои баландшиддати барқӣ.

PARTICIPATION OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA IN THE CONSTRUCTION OF ROADS, TUNNELS AND HIGH-VOLTAGE POWER LINES IN TAJIKISTAN

This article examines the participation of the People's Republic of China in the construction of roads, tunnels and high-voltage power lines in Tajikistan. The People's Republic of China is one of Tajikistan's most reliable strategic partners. The People's Republic of China is one of the first countries to recognize the independence of Tajikistan after the collapse of the Soviet Union and establish diplomatic relations. It is impossible to imagine the basis for the construction of roads, tunnels and high-voltage power lines in Tajikistan without the participation of the People's Republic of China. Today, the People's Republic of Tajikistan actively participates in the economic, social, cultural, scientific and technical life of Tajikistan. The author, relying on literature and a number of sources, examined the history of the development of relations between Tajikistan and China.

Keywords: Tajikistan, China, literature, communications, source, people, ancestors, history, construction of roads, tunnels, high voltage power lines.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шарипов Шомаҳмад Шарифович- Донишгохи миллии Точикистон, номзади илмхои таърих, дотсенти кафедраи таърихи халки точик. Сурога: 734025, Чумхурии Точикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 17. Телефон 931903009.

Сведения об авторе: Шарипов Шомахмад Шарифович – Национальный университет Таджикистана, кандидат исторических наук, доцент кафедры истории таджикского народа. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, пр. Рудаки, 17. Телефон 931903009.

About the author: Sharipov Shomakhmad Sharifovich – National University of Tajikistan, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of the Tajik People. Address: 734025, Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, Rudaki Ave., 17. Phone 931903009.

ХУСУСИЯТҲОИ МУҚОВИМАТ БО ТУНДГАРОИИ ДИНӢ ДАР ШАРОИТИ ИМРӮЗА

ХОҶАЕВ Ҳ.Ҳ.
Муовини директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур таҳдиду хатари тундгароии динӣ ва роҳҳои мубориза ба он баррасӣ шудааст. Муаллиф паҳлуҳои гуногуни ин масъаларо таҳлил намуда, онро ҳамчун мушкилоти глобалии замони муосир муаррифӣ мекунад. Муаллиф диққати худро ба омилҳои афзоиши ғояҳои тундгароии динӣ дар байни ҷавонон равона намуда, истифодаи технологияи гуногуни назарфиребӣ аз ҷониби гурӯҳҳои тахрибиро нишон медиҳад. Инчунин дар мақола ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мубориза бо ифротгароии динӣ низ нишон дода шудаанд.

Калидвожаҳо: *тундгароии динӣ, терроризм, муқовимат бо терроризм, идеологияи тундгароӣ, таҳдидҳои замони муосир.*

Дар асри XXI тундгароии динӣ ба яке аз масъалаҳои ҳалталаби замони муосир табдил ёфта, баррасӣ ва ҷустуҷӯйи роҳу воситаҳои паст намудани шиддати иртиҷоии он дар сиёсати байналмилалӣ ва робитаҳои хориҷӣ мавқеи намоёнро ишғол кардааст. Тундгароии динӣ яке аз ҷиддитарин таҳдидҳо ба тамаддуни муосир буда, бештар аз ҳама ба субот ва рушди ҷомеаи башарӣ хатар дорад. Тундгароии динӣ маъмулан дар шакли амали ифротии гурӯҳҳои иҷтимоӣ зоҳир шуда, ба амнияти давлат ва рушди босуботи ҷомеа таъсири манфӣ мерасонад. Тундгароии динӣ бо тахриби бевоситаи арзишҳои иҷтимоӣ, бо қатлу куштор ва террор, ки барои тундгароён шакли асосии амалисозии барномаи идеологӣ гаштааст, алоқаманд мебошад.

Таъсири идеологияи тундгароии динӣ боиси таҳрифи ҷаҳонбинии шахс ва нуқси ҷиддии равонии ӯ мегардад. Маъмулан, ифротиёни динӣ ба афкор, ҷаҳонбинӣ ва шуури доираи муайяни одамон таъсир расонида, онҳоро ба доми худ меавтонанд ва ба гурӯҳҳои хушунатомез ва ифротӣ табдил медиҳанд. Қолаби динӣ фақат чун як рӯйпӯши муносибе барои тундгароёни динӣ ва терроризми байналмилалӣ ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои ғаразнокашон хидмат мекунад.

Алҳол тундгароии динӣ ва муқовимат бо он ҳам барои давлатҳои алоҳида ва ҳам барои ҷомеаи ҷаҳонӣ яке аз мушкилоти муҳимтарин мебошад. Миқёс ва ҷанбаи амалҳои террористии солҳои охир аз он шаҳодат медиҳанд, ки тундгароён ва террористон моҳият ва тарзи амали худро тағйир дода, ба як падидаи глобалӣ табдил ёфтаанд. Бояд моҳияти шаклҳои муосири зуҳури тундгароии динӣ ба таври возеҳ мушаххас шавад, то ин ки усулҳои муносиби муқобилият бо он ва механизмҳои пешгирӣ ва решакан кардани он тарҳрезӣ шаванд. Дар иртибот бо ин, бояд ба омилҳои зерин таваҷҷуҳ карда шавад:

Якум, миқёси густариши тундгароии динӣ, ки бевосита бо хушунати иҷтимоӣ алоқаманд аст, муайян карда шавад. Зеро минтақаҳои алоҳида таҳти таъсири тундгароии динӣ қарор мегиранд ва гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ба он фаро гирифта мешаванд. Тамоюли афзоиши тундгароии динӣ дар ҷаҳони муосир онро ба яке аз проблемаҳои глобалӣ табдил додааст.

Дуюм, афзоиши ин падида чунон босуръат аст, ки дар афкори ҷамъиятӣ бо ифротгароии динӣ ва бо баъзе намудҳои он айният пайдо намудааст. Шумораи ҳарчи бештари одамон, сарфи назар аз табақаи иҷтимоӣ, ҷонибдори ифротгароии динӣ шудаанд. Ин ҳолат, махсусан, барои ҷавонон хос аст.

Сеюм, мураккабӣ ва гуногуннавъии тундгароӣ ва ифротгароии динӣ бо ҷанбаи пинҳонии он алоқаманд аст. Чунин хусусияти он дар шароити кунунӣ дарки нави ин падидаро бар асоси равиши системавӣ талаб мекунад, ки таҳқиқоти амиқ ва усулҳои ташкилӣ – ҳуқуқӣ ва иттилоотӣ – мантиқии мубориза бо падидаҳои манфии диниро пешбинӣ намоянд.

Тундгароии динӣ тадриҷан ҷанбаҳои глобалиро ба худ гирифта, имрӯз барои тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ ба мушкилии ҷиддӣ табдил ёфтааст ва ҷиҳати созмондиҳии муборизаи муассир бо он саъю талоши муштараки давлатҳои гуногун, хадамоти махсус ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқу тартиботи онҳо ва аҳли ҷомеаи байналмилалӣ зарур аст. Дар айни замон интихоб намудани стратегияи дуруст ва санҷидашудаи муқобила бо таҳдидҳои террористӣ хеле муҳим дониста мешавад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба ин масъала хеле бамаврид қайд намуда буданд: "Ғайр аз муборизаи мусаллаҳона бо терроризм ба ҳалли масоили иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, ки дар баъзе ҳолатҳо сабаби асосии тундгароӣ шуда метавонад, таваҷҷуҳи хос бояд зоҳир кард. Бо таваҷҷуҳ ба минтақаи мо бояд қайд кард, ки амалҳои гурӯҳҳои ифротиву тундгаро барои кишварҳои Осиёи Марказӣ низ хатари ҷиддӣ доранд" [8].

Воқеан, барои муқобилияти муассир бо тундгароии динӣ омӯзиши амиқи заминаҳои иҷтимоӣ, идеологӣ, иҷтимоӣ – фарҳангии зуҳур ва густариши он, ҳамчунин тадбирҳои пешгирикунанда, монанди огоҳ намудан, бартараф кардан ва қатъи ин падидаи манфӣ дар сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ аҳамияти муҳим пайдо мекунад. Муҳиммияти омӯзиши масъала низ бо чунин вазъият асоснок карда мешавад.

Ҳамзамон, бояд ёдовар шуд, ки сиёсишавии дин ва зуҳури ифротгароии динӣ руҳияи тундгароии ҷавононро ба миён оварда, дар самти таҳкими давлатдории миллӣ таҳдиду хатарҳои нав ба навро эҷод намуда истодааст. Махсусан, як қисми ноогоҳи ҷавонони Тоҷикистон, ки қишри осебпазири ҷомеа шинохта мешаванд, аз ҳама бештар зери таъсири ғояҳои ифротгароӣ ва тундгароии динӣ қарор гирифта, неруи онҳо ба муқобили манфиатҳои миллӣ ва суботи сиёсии кишвар равона карда мешавад.

Аз ин рӯ, омӯзиши паҳлуҳои гуногуни зуҳури тундгароии динӣ, муайян кардани сабабҳои пайдоиш ва ҷустуҷӯ намудани роҳу воситаҳои муқовимат бо ин падидаи манфӣ омӯзиш ва таҳқиқи ин масъаларо аз ҳарвақта дида муҳимтару зарууртар менамояд.

Баъди фурупошии Иттиҳоди Шуравӣ дар харитаи сиёсии ҷаҳон тағйироти куллӣ ба вуқуъ омада, давлатҳои узви ин иттиҳод соҳиби истиқлолияти миллӣ гардиданд. Боиси таассуф аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ба даст овардани мустақилият бо дахолати субъектҳои хориҷӣ дар соли 1992 ба майдони ҷанги шаҳрвандӣ табдил ёфт. Дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ бенизомӣ дар мақомоти давлатӣ ва буҳронҳои иҷтимоию сиёсӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон авҷ гирифт.

Аз ин бенизомӣ истифода карда, гурӯҳҳои алоҳидаи тахрибкор, ҷинояткорон ва баъзе намояндагони ифротгарову тундгарои динӣ ба ҷинояткориву ғоратгарӣ, ташвиқоту тарғиботи ғояҳои динии хусусиятҳои тундгароидошта даст мезаданд. Баъзе аз сарварони гурӯҳҳои алоҳида ба оммаи мардум худро намояндаи дини Ислом муаррифӣ намуда, бо роҳи фиреб ва дасисабозӣ мардумро ба пайравӣ аз фарҳанги ба ҷомеаи мо бегона тарғиб менамуданд.

То солҳои 90-уми асри гузашта равияҳои номатлуби терроризм, экстремизм ва тундгароӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон миёни ҷавонон ба мушоҳида намерасид. Пайдоиши тундгароии динии ҷавонон танҳо пас аз истиқлолияти миллӣ, ҳамчун ақида ва равияи хатарнок ба пешрафти давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон ва бо мақсади амалӣ кардани ҳадафҳои нопоки худ, ҷавонони ноогоҳу камтаҷрибаро, ки саводи кофӣ надоштанд, ба тарафи худ ҷалб менамуданд.

Ҷавонони ба равияҳои ба тундгароӣ майлдошта оид ба баррасии ин ё он масъалаи баҳсталаб яктарафа ва аз нигоҳи тундгароии динӣ баҳо дода, хусусиятҳои тадқиқоти илмӣ ва назариявии олимону донишмандони замони муосирро ба назар намегирифтанд [9].

Дар мавриди зиёд гардидани таъсири манфии ифротгароӣ ва тундгароии динӣ ба инобат гирифтани вазъи иқтисодию иҷтимоии кишвар низ хеле зарур буд. Иқтисодиёти миллии Тоҷикистон дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ ба буҳрони ҷиддӣ мувоҷеҳ гардид ва натиҷаи ногувори онро мо то имрӯз дида истодаем. Ба ҳамаи кӯшишу талошҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нигоҳ накарда, то имрӯз масъалаҳои бунёдии таҳкими пояҳои иқтисодии кишвар то андозае ҳалношуда боқӣ мондаанд. Аммо дар ин самт стратегияҳо ва барномаҳои дарозмуддату кутоҳмуддат қабул шудаанд, ки барои беҳтар намудани вазъи иқтисодию иҷтимоии сокинони мамлакат нигаронида шудаанд ва бояд дар солҳои наздик рушди иқтисодии Тоҷикистонро тибқи интизориҳои стратегии давлат таъмин намоянд. Паст намудани сатҳи камбизоатӣ, баровардани мамлакат аз бунбасти коммуникатсионӣ, расидан ба амнияти озуқаворӣ, таъмини истиқлоли энергетикӣ

ва саноатикунонӣ ҳадафҳои стратегие мебошанд, ки бо мақсади таъмини рушди иқтисодии мамлакат қабул гардидаанд. Инчунин, “Стратегияи миллии рушди Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” низ бо ин мақсад қабул гардидааст. Аммо бояд барои ташкили ҷойҳои корӣ, кам кардани муҳоҷират, боло бурдани сатҳи зиндагии мардум чораҳои ҷиддитар андешид. Аллакай кам нестанд ҳолатҳое, ки муҳоҷирон дар кишварҳои хориҷӣ на танҳо мағзшӯйӣ мешаванд, балки аз ғояҳои тундгароӣ ва ифротгароӣ пайравӣ намуда, ба сафи онҳо мепайванданд. Ин тамоюлот низ ниёз ба таҷдиди назар дорад. Дар оянда барои коҳиш додани шумораи муҳоҷирон ва барои онҳо дар дохили мамлакат ба вуҷуд овардани ҷойҳои корӣ бояд талош варзем, то ки осебпазирии мамлакат аз ин лиҳоз аз байн бурда шавад [4].

Дини ислом дар таърихи фарҳангу тамаддуни миллати мо ҷойгоҳи махсус дорад ва яке аз унсурҳои муҳимми фарҳанги миллии моро низ ташкил медиҳад. Лекин дар шароити муосир исломи сиёсӣ, ки аз таълимоти исломгароёни иртиҷоӣ сарчашма мегирад, ҳамчун силоҳи идеологӣ барои тасхир намудани шуури ҷамъиятӣ дар муборизаҳои сиёсӣ истифода мешавад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки ин гуна неруҳо исломро на барои беҳтар кардани вазъи маънавию ахлоқии ҷомеа, балки барои ба даст овардани ҳокимият ва тағйир додани сохти конститутсионӣ истифода мебаранд [4].

Дар доираҳои илмии Тоҷикистон, махсусан илмҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва гуманитарӣ омилҳои иҷтимоӣ-сиёсии мавҷудияти ифротгароии динӣ-сиёсӣ мавзуи баҳсу мунозираи доманадор ба шумор меравад. Ба ақидаи Р.Г. Абдулатипов, «Зуҳуроти ифротгароии динӣ-сиёсӣ якчанд сабаб дорад: барҳам хӯрдани собиқ Итиҳоди Шуравӣ ва оғози демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ боиси беназорат мондани шуури динӣ гардид. Дар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар заминаи қувват гирифтани эътирозҳои иҷтимоӣ мунтазам муттаҳидшавии ҳаракатҳои динӣ-ифротии самти исломидошта ва ифртгароии миллатгароёна ба амал омад. Озодиҳои демократӣ, парокандагии иҷтимоӣ-сиёсии ҷомеа, сатҳи хеле пасти дониши рӯҳониёни исломии ин кишварҳо, ба таҳкими мавқеи тундгароии динӣ мусоидат намуданд» [1]. Пас аз пошхӯрии Итиҳоди Шуравӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолати таҳти таъсири идеологӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва динии ҷаҳони ислом мондани кишвар ба миён омад ва ин раванд метавонист боиси номуътадил инкишоф ёфтани ҷомеаи мо гардад [2].

Таъсиррасонии пинҳонӣ ба раванди исломикунонии фазои динии ҷомеа дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ аз ҷониби қувваҳои муайяни як қатор кишварҳои хориҷӣ собит гардидааст. Як зумра кишварҳои хориҷӣ саъю талош доранд, ки манфиатҳои сиёсӣ ва геополитикии худро бо ҳар роҳе, ки имкон дорад, ҳатто бо роҳи истифода ва ҷалби гурӯҳҳои динӣ - ифротгароӣ, дар ин минтақаи ҳаётан муҳим ҳифз кунанд [5; 6].

Пӯшида нест, ки дар арсаи байналмилалӣ (махсусан, дар кишварҳои араб ва дар дигар минтақаҳои ҷаҳон) зуҳур ёфтани ҳаракатҳою равияҳои динӣ-ифротӣ, ба

монанди «Давлати исломӣ», «Салафия», «Ал-Қоида», пайдоиши ваҳҳобия, натиҷаи корҳои хадамоти кашшофии кишварҳои манфиатдор маҳсуб меёбанд. Аксар вақт омили исломӣ аз ҷониби ин гуна хадамоти махсус барои ҳалли масъалаҳои хусусияти байналмилалидошта хеле моҳирона истифода бурда мешаванд. Аммо оид ба масъалаи таъсир ва таъминоти моддии давлатҳои дигар, бахусус Шарқи Наздик, шубҳае нест, ки ин номгӯйро метавон бе охир идома дод [2].

Ба ҳамагон маълум аст, ки тайи солҳои охир доираи хатару таҳдидҳои аз терроризму ифротгароӣ бароянда мунтазам васеъ гардида, ин зуҳуроти харобиовар боиси оқибатҳои даҳшатбор мегарданд ва фаъолияти созмону гурӯҳҳои террористиву тундгаро ва ифротгаро хусусияти афзояндаи фаромарзиву фаромиллӣ касб менамоянд.

Гузашта аз ин, паҳншавии босуръати бемории сироятии COVID-19 дар солҳои 2020-2021 ва пайомадҳои он ҷараёни муқовимат бо ин таҳдидҳоро боз ҳам мушкил гардонида, раванди татбиқи Рӯзномаи 2030 ва дастёбӣ ба ҳадафҳои рушди устувори онро дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон халалдор сохт. Гурӯҳҳои террористӣ аз чунин вазъи баамаломада сӯиистифода карда, фаъолияти ифротгароӣ, ҷалби бештари ҷавонон ба он, ташвиқ ва анҷом додани ҳамлаҳои террористӣ, аз ҷумла бо истифода аз технологияҳои иттилоотиву коммуникатсиониро густариш мебахшанд [7]. Боиси таассуф аст, ки бидуни дарки ҳадафҳои аслии созмону гурӯҳҳои ифротиву террористӣ баъзе воситаҳои ахбори омма барои роҳбарони онҳо минбар ё дигар имконоти ибрози матлабро фароҳам меоранд. Ин гуна рӯйкардҳо, ба назари мо, ғайрисозанда буда, гурӯҳҳои носолимро дар ҷомеаи ҷаҳонӣ таблиғу ташвиқ менамоянд.

Ҳамчунин, имрӯз созмону гурӯҳҳои тундгаро ва ифротиву террористӣ зимни роҳандозии ҳадафҳои нопоки худ аз зарфиятҳои технологияи иттилоотии пешрафта фаровон истифода мебаранд, ки бояд ин мавзуъ мавриди таваҷҷуҳ ва тадбирандешии муассири масъулону коршиносон қарор гирад. Тибқи таҳлилу пешбиниҳо, чунин вазъият дар кишварҳои алоҳидаи дунё дар оянда идома ёфта, ҳузур ва фаъолияти ДИИШ ва Ал-Қоида густариш меёбад. Бинобар ин зарурати таҳияи равишҳои нави инноватсионии муборизаи муштарак бар зидди терроризм, паҳншавии идеологияи ифротгароӣ ва тундгароии динӣ, аз ҷумла, бо истифода аз технологияҳои муосир, ба миён омадааст [8].

Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон Сироҷиддин Муҳриддин дар яке аз суханрониҳои худ пешниҳод намуд, ки дар қаламрави вилояти Хатлон Маркази вокуниши гуманитарии Созмони Аҳдномаи амнияти дастҷамъӣ (СААД) таъсис дода шавад. Тибқи иттилои Вазорати корҳои хориҷии ҷумҳурӣ, ин пешниҳод аз ҷониби ӯ 21 июни соли 2024 дар ҷаласаи Шурои вазирони корҳои хориҷии Созмон дар шаҳри Алмаато садо дод. Ба андешаи ӯ, фаъолияти Марказ ҷиҳати вокуниши фаврӣ ба таҳдиду чолишҳо ва буҳронҳои башардӯстона нигаронида хоҳад шуд. Ҳамчунин вазири корҳои хориҷӣ аҳамияти анҷоми ҷараёни чандинсолаи гуфтушунидҳо оид ба таҳияи

Барномаи ҳадафноки байнидавлатӣ оид ба таҳкими сарҳади байни Тоҷикистон ва Афғонистонро таъкид дошта, ташаббуси ба имзо расонидани Қарори Шурои амнияти дастҷамъии СААД-ро дар моҳи июли соли равон пешниҳод карда буд. Вазири корҳои хориҷии ҷумҳурӣ ба мушкилоти тундгароӣ (радикализм)-и динӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуда, иброз дошт, ки "Барои минтақаи Осиёи Марказӣ ҷиддитарин таҳдид пешбурди афкору идеологияи тундгароии динӣ маҳсуб меёбад" [3].

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин мақсад бо якчанд созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ, аз ҷумла, Иттиҳоди Аврупо, ниҳодҳои махсуси Созмони Милали Муттаҳид, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо ва кишварҳои мададрасон, аз қабили Ҷопон, Иёлоти Муттаҳидаи Америка, Чин ва Россия дар доираи лоиҳаҳои гуногуни марбут ба мудирияти сарҳад ҳамкории судмандро ба роҳ мондааст. Бинобар рушди босуръати технологии соҳаи мудирияти сарҳад имрӯз зарурати таъмин намудани мақомоти назорати сарҳадӣ бо технологияҳои муосир барои саривақт ошкор ва пешгирӣ намудани кӯшишҳои гурӯҳҳои террористиву ифротӣ, ки нияти рахна кардани низоми сарҳади давлатиро доранд, ба миён омадааст.

Амалӣ намудани ин иқдом омӯзиши таҷрибаи кишварҳои тараққиёфта ва марҳила ба марҳила ҷорӣ кардани стандартҳои пешқадами байналмилалиро дар мудирияти сарҳади давлатӣ тақозо мекунад. Аз ин рӯ, дастрас намудани василаҳои аз лиҳози фановарию техникӣ пешрафта ва боэътимод дар ин масир яке аз вазифаҳои асосии мубориза муштараки сатҳи байналмилалӣ бо терроризм househ дониста мешавад. Дар заминаи чунин иқдомот доираи ҳамкории Тоҷикистон вобаста ба ин самти муҳим дарояндаи наздик боз ҳам васеъ мегардад. Моро зарур аст, ки барои баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ, дониш ва таҳкими иқтидори давлатҳо дар мубориза бо терроризм, тундгароӣ ва ифротгароии динӣ тавассути механизмҳои мавҷуда ва дар доираи қонунҳои амалкунандаи байналхалқӣ ва ҶТ бо кишварҳои дигар ҳамкории зичу судманд дошта бошем.

АДАБИЁТ:

1. Абдулатипов, Р.Г. Судьбы ислама в истории России: история и перспективы [Текст] / Р.Г. Абдулатипов. – М.: Мысль, 2002. – 317 с.

2. Маҳмадизода Н.Д., Шодиев Р. Бархӯрдҳои геосиёсии қудратҳои ҷаҳонӣ омили муҳимми зоҳиршавии ифротгароии динӣ-сиёсӣ [Захираи электронӣ]. – URL: https://philosophical.tnu.tj/wp-content/uploads/2022/11/barhurd-oi-geosijosii-udrat-oi-a-on-omili-mu-immi-zo-irshavii-ifrotgaroii-din-sijos-.pdf (санаи муроҷиат: 25.03.2024)

3. Пешниҳоди Тоҷикистон оид ба таъсиси Маркази вокуниши гуманитарии СААД дар Хатлон [Захираи электронӣ]. – URL: https://asiaplustj.info/ru/node/337945 (санаи муроҷиат: 25.06.2024)

4. Сафарализода, Х.К. Таҳдидҳои замони муосир: масъалаҳои назариявию методологӣ / Х.К. Сафарализода. – Душанбе: Эр-граф, 2023. – 420 р. – EDN RGUOGV

5. Сафарализода, Х.К. Внешние угрозы как результат столкновения геополитических интересов / Х.К. Сафарализода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 6. – С. 276-284. – EDN VVQADG

6. Сафарализода, Х.К. Транснациональные угрозы, столкновение геополитических интересов и перспективы обеспечения национальной безопасности / Х.К. Сафарализода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – № 8. – С. 275-282. – EDN FRHGEH

7. Сафарализода, Х.К. Вызовы и угрозы научно-технического и технологического прогресса / Х.К. Сафарализода // Известия Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. – 2021. – № 3. – С. 97-102. – EDN KYGKAL

8. Суханронӣ дар ҷаласаи ифтитоҳии Конфронси сатҳи баланд “Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ дар мубориза бо терроризм ва манбаъҳои маблағгузории он, аз ҷумла гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва ҷинояткории муташаккил”, 17.05.2019 [Захираи электронӣ]. –URL: http://president.tj/node/20169 (санаи муроҷиат: 25.04.2024)

9. Хусусиятҳои зоҳиршавии тундгароии динии ҷавонон дар замони ҳозира [Захираи электронӣ]. –URL: https://ravshanfikr.tj/maqolaho/khususiyat-oi-zo-irshavii-tundgaroii-dinii-avonon-dar-zamoni-ozira.html?ysclid=lxu8x3edbj96140513 (санаи муроҷиат: 12.03.2024)

10. Ҳайдаров Р. Разрушительные действия ТЭО ПИВ осуществляемые с использованием интернет-сайтов, представляют открытую и прямую угрозу безопасности Таджикистан. С.64 - 68 Терроризм ва дин (таҷрибаи Тоҷикистан) Душанбе: Муассисаи нашриявии “Дониш”-и АМИТ. С.2021

11. Ҳайдаров Р. Вклад Таджикистана в борьбе с проявлениями религиозного экстремизма и международного терроризма. С.69-73 Душанбе: Муассисаи нашриявии “Дониш”-и АМИТ. С.2021

ОСОБЕННОСТИ БОРЬБЫ С РЕЛИГИОЗНЫМ РАДИКАЛИЗМОМ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В данной статье рассматриваются угроза и опасность религиозного экстремизма и пути борьбы с ним. Автор адекватно анализирует данный вопрос и представляет его как одной из глобальных проблем современности. Автор акцентирует внимание на факторах роста экстремизма среди молодежи и показывает использование диверсионными группами различных приемов обмана. В статье также показаны инициативы Республики Таджикистан в борьбе с религиозным экстремизмом.

Ключевые слова: религиозный экстремизм, терроризм, противодействие терроризму, идеология экстремизма, угрозы современности.

FEATURES OF THE FIGHT AGAINST RELIGIOUS RADICALISM IN MODERN CONDITIONS

This article examines the threat and danger of religious extremism and ways to combat it. The author adequately analyzes this issue and presents it as one of the global problems of our time. The author focuses on the factors of the growth of extremism among young people and shows the use of various methods of deception by sabotage groups. The article also shows the initiatives of the Republic of Tajikistan in the fight against religious extremism.

Keywords: religious extremism, terrorism, countering terrorism, ideology of extremism, modern threats.

Маълумот дар бораи муаллиф: Хоҷаев Ҳ.Ҳ. - муовини директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33; Тел.: +992 501 022 404; E-mail: Khojahikmat@mail.ru

Сведения об авторе: Ходжаев Х.Х. - заместитель директора Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. 734025, Таджикистан г.Душанбе, проспект Рудаки 33; Тел: +992 501 022 404 E-mail: **Khojahikmat@mail.ru**

About the author: Khodzhaev Kh.Kh. - Deputy Director of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 33; Tel: +992 501 022 404 E-mail: Khojahikmat@mail.ru

ШАРҚШИНОСӢ

УДК: 891,550.90-1+891.550.092

ПАНДНОМАИ «САД КАЛИМА»-И РАШИДУДДИН ВАТВОТ - МУАРРИФГАРИ АДАБИЁТИ ТОҶИК ДАР ҶАҲОН

ОДИНАЕВ АБУҲАЛИМ СИЁҲМАРДОВИЧ
ходими пешбари илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Сад пандномаи Рашидуддин Ватвот бо номи “Сад калима” ё “Сад ҳикмат” миёни забонҳои форсӣ, олмонӣ, туркӣ, арабӣ ва тоҷикӣ гардонида шудааст, ки дар баробари китоби “Ҳадоиқ-ус-сеҳр”-и Рашидуддин Ватвот ҳамчун асарест, ки шаклҳои шеърии онвақта, алалхусус образҳо ва санъатҳои шеъриро дар атрофи ҳикматҳо ва осори ниёгон дақиқона тадқиқ ва тавзеҳ намуда, фикру мулоҳизаҳои хеле муҳими таълимиро дар бар мегирад. Ҳамчунон нақши донишмандони барҷастаи адабиёти тоҷику форс ва арабро иброз мекунад.

Бо омӯхтани матни ҳикматҳои араб ва тарҷумаи он ба форсии тоҷикӣ, илова бо абёти Рашидуддин Ватвот, ки сад ҳикмати ҳазрати Алӣ (р)-ро бо назми шеър шарҳ медиҳад, ҳамзамон таҷдиди байтҳои қадимаро бо усули нав сайқал медиҳад, ки ҳифз намудани онҳо барои ҳамагон махсусан ҷавонон осонтар ва хело муҳим арзёбӣ мегардад.

Аз ин лиҳоз ин дастхати адабии осори ниёгон аз ҷониби Одинаев Абдуҳалим омӯхта шуда омодаи нашр гардидааст, ки то охири соли равон пешкаши хонандагон мегардад.

***Калидвожаҳо**: Сад калима, Рашидуддин Ватвот, форсӣ - тоҷикӣ, арабӣ - тоҷикӣ, Институти Осиё ва Аврупои АМИТ, Ганҷинаи академик Мирзоев Абдулғанӣ, Маркази мероси хаттии АМИТ, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.*

Ҳикмати воло нишонаи камоли ақли шахс буда, шаъну эътибори ӯро баланд мебардорад, иззату манзалаташро дар назди дигарон боло бурда, муҳаббати мардумро нисбати ӯ афзоиш медиҳад ва ӯро маҳбуби қалбҳо месозад[3]. Аз ин лиҳоз ҳакимон инсонҳои хирадманд буда, бо таҷрибаҳои зиндагии худ ҳаёти дигаронро дуруст роҳнамоӣ мекунанд. Аз ин ҷост, ки файласуфи юнонӣ Арасту гуфтааст: «Ҳикмат сарвари дониш ва адабиёту ҳунар аст»[1].

Дар бораи мероси хаттии ниёгонамон устод Бобоҷон Ғафуров чунин гуфтаанд, ки дар баробари пешрафти назм дар адабиёти классикии форсу тоҷик беҳтарин намунаҳои асарҳои насрӣ низ ба вуҷуд меоянд. Ӯ дар миёни дигар китобҳо ба яке аз осори Рашидуддин Ватвот «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» ишора намуда, онро аз ҳамин қабил беҳтарин асарҳои адабиёти форсу тоҷик мешуморад[12,2/142].

Дар радифи дастнависи “Сад калима”, ки ҳамчун пандномa унвон намудам, дар баробари китоби “Ҳадоиқ-ус-сеҳр”-и Рашидуддин Ватвот асарест[12,2/143], ки шаклҳои шеъри онвақта, алалхусус образҳо ва санъатҳои шеъриро дар атрофи ҳикматҳо ва осори ниёгон дақиқона тадқиқ ва тавзеҳ намуда, фикру мулоҳизаҳои хеле муҳими таълимиро дар бар мегирад, ҳамчунон нақши донишмандони барҷастаро дар адабиёти тоҷику форс ва араб иброз медорад. Ва Низор Қаббонӣ – шоири миллии Сурия мегӯяд, ки «адабиёт аз раҳму шикебоӣ ва заҳмату ранҷу ғам зода мешавад»[9,64]. Аммо дар мавриди шеър Низор Қаббонӣ низ мегӯяд, “Шеър чеҳра ва намудори миллат аст. Бо дурахшиши миллат шеър низ медурахшад ва аз рангпаридагиву нотавонии ӯ заиф мегардад»[9,64].

Бо омӯхтани матнҳои ҳикматҳои араб ва тарҷумаи он ба ба забони тоҷикӣ-форсӣ, илова бо абёти Рашидуддин Ватвот, ки сад ҳикмати ҳазрати Алӣ (р)-ро шарҳ медиҳад, наздиктар намуда, аз роҳи шеър таҷдиди байтҳои қадимаро бо усули нав сайқал медиҳад ва аз ёд кардани онҳо барои калонсолон ва ҷавонон осонтар мегардад.

Агар хондан нишонаи тамаддун ва ба зиндагӣ амиқтар ворид шудан бошад, пас хондани адабиёт ба мо муомилаи нармтару дӯстона ва тарзи зиндагии шоистаро таълим медиҳад[14]. Инчунин ба густариши муошират, ҳамбастагӣ ва гуфтугӯ дар байни ҳомилони ҳамаи забонҳо, нажодҳо ва фарҳангҳо мусоидат мекунад[15].

Таваҷҷуҳ ба мероси адабии бузурги форсу тоҷик бо мақсади наздиксозӣ ва ҳамкорӣ бо ин мардуми наҷиб тавассути ҳикмати араб диққати моро ба сӯйи таҳқиқи дастнависи ҳикматҳои “Сад калима”-и Ватвот ҷалб намуд.

Шуҳрати Рашидуддин Ватвот:

Номи Рашидуддин Ватвот бештар дар робита бо дарбори давлати Хорзмшоҳиён ёд карда мешавад. Ӯ яке аз ҳамасрони Султон Санҷари Салҷуқӣ (479-551ҳ./1086-1156м.) ва Султон Отсизи Хоразмшоҳӣ буда, дар он даврон мақому манзалати хосе дошт. Таваллуди Ватвот дар соли 480/1087 дар шаҳри Балх иттифоқ афтода[11,8/397], аммо бештари умри худро ӯ берун аз он, дар дарбори Хоразмшоҳиён сипарӣ намудааст.

Рашидуддини Ватавот яке аз шахсиятҳои аҷоибу нодири он асру ягонаи замони худ буд. Ӯ дар назму наср, нозукиҳои нутқ, асрори сарфу наҳви арабӣ ва адабиёти арабу форс маъруфу машҳур буд. Ва овозаи маҳорату дониши ӯ дар саросари ҷаҳони ислом вирди забонҳо гашта буд[4,5/430]. Ӯ дар як замон метавонист дар як баҳр байте ба арабӣ ва дар баҳри дигар ба форсӣ шеър эҷод кунад ва ҳамзамон ҳардуро ҳам имло намояд[4,5/430].

Рашидуддин Ватвот маҳз аз он зумра адибонест, ки осори назмию насрии худро бо ду забон -арабӣ ва форсӣ-тоҷикӣ ба мерос гузоштааст, яъне ӯ адиби зуллисонайн мебошад. Саид Нафисӣ дар ин маврид мегӯяд: «Рашиди Ватвот аз удабои пуркори Эрон дар забони порсӣ ва тозӣ буда, китобҳо ва расоили бисёре дар назму насри ин ду забон пардохтааст»[2,28]. Рашидуддин Ватвот дар навишт бо ин ду забон маҳорати баланди беназир дошт, ки дар эҷоди шеър метавонист бо

ҳар як вазн ва бо истифода аз дилхоҳ санъатҳои лафзию маънавӣ истифода намояд.

Аз хусусиятҳои эҷодии Ватвот он аст, ки ӯ ҳам дар осори форсияш аз забони арабӣ истифода кардааст ва ҳам дар осори арабияш гоҳо калимоти форсиро кор фармудааст. Осори ӯ иборат аст аз девони шеъри форсӣ, ки иборат аз жанрҳои гуногуни назм аст, расоили форсӣ ва арабӣ ва осори омехтаи мансуру манзум, мисли рисолаи “Сад калима” ва тазкираи “Ҳадоиқ ус-сеҳр” мебошад. Адади он ҳама ба 22 номгӯи осори назмию насрӣ мерасад. Ҳамчуноне ки дар таҳқиқи Саид Нафисӣ омадааст, бархе аз осори Рашидуддин Ватвот ба забони арабӣ ва иддаи бештаре ба забони форсӣ нигориш ёфтаанд[2,28-39].

Шуҳрати Рашидуддин Ватвот то ҷойе расид, ки соҳиби девони рисолати Хоразмшоҳон таъйин гардид. Зеро дар он замон девони иншо ё рисолатро ба касоне месупориданд, ки доно ва дар назму насри ду забон - порсӣ ва тозӣ - забардаст бошанд[6,74].

Шеваи омӯзиши дастхати «Сад калима»:

1. Ҳангоми интихоби дастнависи «Сад калима», ки ба забони арабӣ «Миату калима» номида мешавад, ва он сад ҳикмате мансуб ба Алӣ ибни Абитолибро (р) Ҷоҳиз ҷамъ намуда, мақсад гузоштам, ки онро таҳқиқу баррасӣ намоям ва нақшу мавқеъи онро дар адабиёти классикии араб ва форсу тоҷик нишон диҳам. Пеш аз ҳама бояд гуфт, ки ин асарро Рашидуддин Ватвот тарҷума ва ба забони форсӣ-тоҷикӣ ба назм даровардааст. Банда дар тадқиқи ин дастхат ба хотири ин ки калимаҳои хубтару фаҳмотар садо диҳанд, аз дигар сарчашмаҳо иқтибос карда, шаклу ҳаракатҳои калимаҳои ба забони арабӣ навишташударо пурра гузоштам, гарчанде баъзе шаклҳо ба сабаби пешу пас омадани ҳарфҳо, ки бо ибора мувофақат намекунанд ба мисли калимаи "Яному يَنَامُ –хоб мекунад" дар ҳикмати рақами 3: (.النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا)- “Мардумон дар хобанд, пас чун бимиранд, бедор шаванд”), ки дар дигар дастхатҳо он "Ниём نِيَامٌ -хуфтагон" омадааст, бинобар ин калимаи дурусти мувофиқи ибора ислоҳ карда шуд.

2. Барои дуруст намудани матн ва пурра намудани маъно, аз дигар сарчашмаҳо истифода бурда, ҷумлаи дурусташро ихтиёр намуда, бо навиштани калимаи “Бо тасарруф” дар поварақ ишора кардам.

3. Дар ин дастхат ҳикматҳои шумораи 56 ва 65 зикр нашудааст, бинобар ин аз дигар нусхаҳои “Сад калима” онҳоро кучонда матнро пурра намудаам. Инчунин тарҷумаи ҳикмати 67 навишта нашудааст, бо такя ба дигар нусхаҳо онро навиштам. Ва барои фарқ намудани матни аслии дастхат ба ин шакл ([…]) аломат гузошта ва дар поварақ ишора намудам.

4. Тавассути пайгирӣ бар он огоҳ шудам, ки котиби нусха дар навиштани баъзе калимаҳо ба хато роҳ додааст, ки маънои ибораро дигаргун менамояд. Масалан, дар ҳикмати рақами 27: (لا شفيع الحجّ من التوبة). Котиб аломати шаддаро болои ҳарфи (ҷ -ج) гузоштааст, ки ин аз хатои боло ва маъно шаҳодат медиҳад. Аммо ибораи дуруст: (لا شفيع أنجح من التوبة) ба маънои “Нест шафиъе ҳоҷат барорандатар аз тавба” мебошад. Инчунин дар ҳикмати рақами 63: (الإحسان يقع اللسان)

омадааст, аммо ибораи дуруст (الإحسان يقطع اللسان) ба маънои “Некуӣ кардан бурад забони бадгӯро” мебошад, зеро котиб ҳангоми навиштан ҳарфи (т ط) -ро партофтааст ва калимаи “бадгӯ” оварда нашуда, балки дар назар дошта шудааст.

5. Баъзе байтҳои Рашидуддин Ватвот дар аснои шарҳи ҳикматҳо зикр нашудаанд, аз ҷумла дар ҳикмати рақами 23: (قَلْبُ الْأَحْمَقِ فِي فِيهِ) ду байти Ватвот зикр нагардидааст, аммо онро аз китоби дигаре оварда, дар ҳошия ба он илова намудем, то китоб муфидтар гардад.

6. Ғайр аз ин котиб калимаҳоеро менависад, ки бо матн ва ибора мувофиқат намекунанд, ба монанди ҳикмати рақами 88: (لا معقل أحسن من الورع), калимаи (أحسن) ба ҳарфи син, аммо дар дигар нусхаҳо (أحصن) ба ҳарфи сод омадааст ба маънои “қалъа” ва “мустаҳкам”, зеро ин калима бо ҳарфи сод маънои ибора наздиктар аст.

7. Байни ҳикматҳои арабӣ ва форсӣ-тоҷикӣ муқоиса шуд ва тарҷумаи онҳоро бодиққат омӯхтаву манбаъҳои дигарро аз назар гузаронида, фарқиятҳо дар ҳошия нишон дода шудаанд.

8. Барои тавзеҳи бештар дар зери ҳикматҳо шарҳи мухтасаре илова карда шуд, то ки ҳадаф аз он возеҳтар гардад, мақсаду маънои ҳикматҳо равшантар баровара шавад. Ва барои ин тавзеҳот дар поварақ унвони "Шарҳи ҳикмат"-ҳоро гузоштам, то онҳо аз матни аслӣ фарқ кунанд. Гумон мерафт, ки агар ин ҳикмат танҳо бо зикри абёти Рашидуддин Ватвот маҳдуд шавад, он гоҳ, дар назари аввал бетаъсир ва норавшан менамуд, алахусус дар хондани ғайримутахассисон. Аз ин рӯ, ин тавзеҳоту шарҳ мувофиқи ҳикматҳо дар ҳаҷм баробар намеомад ва ин бандаро водор кард, ки дар баробари абёти Рашидуддин Ватвот баъзан шарҳро тулонтар намудам то ки ҳадафи ҳикматро равшантар намоям.

9. Яке аз равишҳое, ки дар пажуҳиши ин калимаҳо низ истифода шудааст, ин аст, ки ҳангоми таҳқиқи китоби "Сад калима" шарҳи муфассали баъзе вожаҳоро барои равшан шудани мавзуъ илова кардам. Пас он вожаҳоро барои хонандагон дар феҳристи ҷудогона дар охири китоб ҷой додам.

10. Дар тарҷумаҳои форсӣ-тоҷикии ҳикматҳо баъзе калимаҳои дар ҷумла навишташуда, барои хонанда маънои дуруст ва фаҳмишро баён намекунад. Аз ин рӯ онро дуруст навишта ва дар поёни он бо ибораи “бо тасарруф” ишора намудам. Ба монанди тарҷумаи ҳикмати рақами 45.

11. Инчунин дар ин дастхат се байти ҳикматҳои 47, 56 ва 65 оварда нашудааст.

Тавсифи адабӣ ва забонии «Сад калима»

“Сад калима”-и Рашидуддин Ватвот миёни донишмандону донишҷӯён шуҳрати зиёд дорад. Муаллиф дар ин асар ҳикматҳои ҳазрати Алӣ ибни Абитолибро ба риштаи назм кашидааст, ки имрӯз таваҷҷӯҳиноширон ва адибонро гирди худ ҷамъ овардааст. Рашидуддин Ватвот дар он 100 калимаеро,

ки ал-Ҷоҳиз[3] ба забони арабӣ ба наср ҷамъоварӣ карда буд, ба форсӣ ҳам ба наср ва ҳам ба назм тарҷума ва шарҳ додааст. Инчунин гуфта мешавад, ки Ватвот онро дар соли 553ҳ/1158м ба хотири Султон Маҳмуд ибни Хоразмшоҳ навишта, ба ӯ ҳадя кардааст. Дар хутбаи ин китоб изҳор доштааст, ки ӯ "Сад калимае"-ро, ки адиби машҳури араб ал-Ҷоҳиз аз ҷумлаи гуфторҳои халифаи чорум Алӣ ибни Аби Толиб (р) интихоб карда, шарҳ додааст. Ҳар як калима аз ҷиҳати арзиши маънавӣ ба ҳазор калима баробар аст[7,3-4]. Як нусхаи дигари ҳаммонанд вуҷуд дорад, ки ба унвони «Матлубу кулли толиб мин каломи Алӣ ибни Абитолиб» мебошад ва муҳаққиқи он доктор Маҳмуд Обидӣ мегӯяд: «Нахустин рисолаи "Сад калима"-е, ки Рашид Ватвот ба хоҳишу завқи дили худ шарҳ кард ва лозим дид, ки он "Сад калима"-ро, ки Ҷоҳиз баргузида буд, ба ду забон -туркӣ ва порсӣ- тафсир кунад ва дар охири тафсири ҳар калима ду байти шеър аз муншаъоти хеш муносиб бошад, биёварад, ки он "Матлубу кулли толиб мин каломи Алӣ ибни Абитолиб" аст»[8,4]. Аммо ин дастхат, ки бо шарҳи арабӣ ва форсӣ ва дар дунболи он ду байти Рашидуддин Ватвот навишта шудааст, аз "Сад калима"-и Маркази мероси хаттии АМИТ фарқ мекунад. Бо ҳар роҳ ин дастхат дар китобхонаҳои мероси хаттии кишварҳои ҷаҳон бо забонҳои форсӣ, арабӣ, олмонӣ ва туркӣ паҳн шудааст.

Ҳамчунон муҳаққиқи олмонӣ Карл Броккельман ба он ишора намудааст, ки ҳамон "Сад калима" бо (100 ҳикмат ва масалҳо) ба забони арабӣ ва форсӣ бо тафсир ва шарҳи Рашидуддин Ватвот мебошад. Ин «100 ҳикмат» бо ду ҳошияи масал ва ҳикматҳои арабӣ мебошад, ки онро шарқшиноси олмонӣ Флешер ба забони олмонӣ тарҷума намуда, бо ҳошияҳо ва таълиқоташ дар шаҳри Лейпциг соли 1837 нашр намуда гуфтааст, ки ин дастхатро дигарон низ шарҳ додаанд. Масалан, дастхати шарҳи Ҳусайн ибни Муинуддин ал-Майбудӣ, ки дар осорхонаи Британия маҳфуз аст, дар аввали соли 1665 навишта шудааст. Ва шарҳи Муҳаммад ал-Умарӣ вуҷуд дорад, ки дастхати он дар Парис маҳфуз аст. Инчунин маҷмуаи Рашидуддин Ватвот низ дар китобхонаи Айя София ва Сулаймония бо шарҳи Ҷамол Хилватӣ ба унвони «Сад калима» нигаҳдорӣ мешавад. Инчунин дастхатти «Сад калима»-"Миату калима" бо шарҳу тафсири туркӣ ва форсӣ (мансуб ба Абдурраҳмони Ҷомӣ) дар китобхонаи шаҳри Истанбул маҳфуз мебошад[10,1/179-180]. Аммо дар муқаддимаи дастхати Маркази мероси хаттии АМИТ навишта шудааст, ки "Хоҷа Рашиди Ватвот (раҳ) тарҷумаи онро дар силки назм кашидааст".

Дастхатҳои «Сад калима» дар китобхонаҳои ҷаҳон ва Тоҷикистон

Бо вуҷуди шумораҳои зиёди дастнависи «Сад калима»-и Рашидуддин Ватвот дар марказҳои дастнависҳои ҷаҳон, нусхаи нодири дигаре дар ганҷинаи

[3] ал-Ҷоҳиз, Абу Усмон, Амр ибни Баҳр ибни Маҳбуб ибни Фазораҳ ал-Лайти ал-Канони ал-Басрӣ (159-255 ҳиҷрӣ), як нависандаи машҳури араб буд, ки яке аз бузургтарин имомони адабиёт дар даврони Аббосиён буд ва дар Басра таваллуд шуда, вафот кардааст. Ӯ тақрибан навад сол умр ба сар бурда ва китобҳои зиёдеро боқӣ гузошт, ки шумораашон душвор аст, гарчанде ки машҳуртарини ин китобҳо "ал-Баён ва ат-табйин", китоби "ҳайвонот", "Бахилон" ва ғайра мебошад. Ӯ дар илми калом, адабиёт, сиёсат, таърих, ахлоқ, наботот, ҳайвонот, саноат ва ғайра низ таълиф намудааст. Аз он ҷумла "Сад калима"-ро ба ӯ нисбат ҳам медиҳанд.

Маркази мероси хаттии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон нигаҳдорӣ мешавад, ки он низ аҳамияти таърихии хоси худро дорост, зеро иборат аз изофоти шеърии донишманди зуллисонайн Рашидуддин Ватвот мебошад.

Нусхаи “Сад калима” миёни дастхатҳои машҳури ҷаҳон аз забони арабӣ ба забонҳои гуногун тарҷума шудааст. Рашидуддин Ватвот ин асарро аз арабӣ ба забони форсӣ-тоҷикӣ тарҷума намуда, ҳар як гуфтори ҳазрати Алиро (р) дар як ё ду байти шеър ғунҷонидааст. Аммо дастхати Ганҷинаи Маркази мероси хаттии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон дорои “қитъа”-ҳо мебошад, ки дар дигар дастхатҳо зикр шудааст, аммо баъди тарҷумаи ҳикматҳо як шеъри дигар изофа шудааст, ки ба ғайр аз дастхати Ганҷинаи Маркази мероси хаттии АМИТ дар дигар дастхатҳои он дида намешавад. Инчунин эҳтимоли мансубияти он ба Рашидуддин Ватвот бештар мебошад. Шояд шеъри “қитъа”-и офаридаи дувуми Рашидуддин Ватвот ба хотири такмили сурати ҳикмат як навъ зуҳуроти таваҷҷуҳ ба ҳикматҳои ҳазрати Алӣ (р) мебошад. Ҳикматҳои мансуб ба ҳазрати Алӣ (р) дар самти ташвиқу тарғиб ба фарҳанг, ахлоқ ва риояи одоби инсонию исломӣ мебошад. Дар асри IX ҷамъ овардани онҳо дар шакли сад калима, тарҷума ва тафсири он гуфторҳо дар асрҳои баъдӣ мақсади муайяне дошт, ки он ҳам бошад ҳам бо хонандагони араб ва ҳам форсу тоҷик расонидани арзишҳои волои инсонӣ дар қолаби мақолу масал буд. Бинобар ин Ватвот низ ба ин восита афкору ақоиди ахлоқии худро баён доштааст.

Бояд қайд намуд, ки ҳангоми баррасии китоби «Фарҳанги дастнависҳо дар бораи имом Алӣ ибни Аби Толиб (р)», ки аз ҷониби Маркази рӯйхати таҳқиқоти компютерии Исфаҳон маълум гардид, ки «Сад калима» дар боби ҳарфи «Сод» зикр шудааст. Дар он ҷо зикри дастхатҳои «Сад калима» хоҳ ба наср ва хоҳ ба назм дар 16 китобхона ва донишгоҳҳои Эрон, Лондон, Туркия ва Қоҳира, бидуни зикри Тоҷикистон омадааст[5,221-223], инҳоянд:

1: Сад калима аз калимоти мухтасари Ҳазрати Алӣ (а), дар китобхонаи Остони Қудси Разавии Машҳад, таҳти рақами: 3/877 маҳфуз аст.

2: Сад калимаи Амир-ул-муъминин (а), Гавҳарӣ, дар китобхонаи Ҷамъияти умумии Теҳрон таҳти рақами 12/6449 нигаҳдорӣ мешавад..

3: Сад калимаи Амир-ул-мӯъминин (а), номаълум, “Сад ҷавҳария” номида шудааст.

4: Сад калимаи Амир-ул-муъминин (а), (ба забони туркӣ) дар Китобхонаи Миллии Теҳрон, таҳти рақами 2849 маҳфуз аст.

5: Сад калимаи Амир-ул-муъминин Алӣ ибни Абитолиб (алайҳиссалом), номаълум, дар китобхонаи мактаби Ҳиндустон дар Лондон-Англия (Indian office), таҳти рақами 139 нигоҳдорӣ мешавад.

6: Сад калимаи ҳазрати Алӣ (а), Сайид Мустафо Иззат Афандӣ, дар китобхонаи тарҷумонҳо дар Исломбул, таҳти рақами 158 маҳфуз аст.

7: Сад калимаи ҳазрати Алӣ Амир-ул-муъминин (а), номаълум, Дорул-кутуби Мисрӣ дар Қоҳира, зери номи ТСЭ нигоҳдорӣ мешавад.

8: Сад калимаи ҳазрати Алӣ Амир-ул-муъминин (а), номаълум, Китобхонаи давлатии Боязид дар Исломбул, таҳти рақами 1235 маҳфуз аст.

9: Сад калимаи ҳазрати Алӣ Амир-ул-муъминин (а), номаълум, китобхонаи донишгоҳи Исломбул, таҳти рақами 5.849 маҳфуз аст.

10: Сад калимаи ҳазрати Алӣ Амир-ул-муъминин (а), номаълум, китобхонаи Коллеҷи донишгоҳи диншиносии Теҳрон. Таҳти рақами 9/551 маҳфуз аст.

11: Сад калимаи Алӣ ибни Абитолиб (а), номаълум, китобхонаи Маҷлиси Аъёни (собиқ) дар Теҳрон, таҳти рақами 66/6 нигоҳдорӣ мешавад.

12: Сад калимаи манзум, номаълум. Китобхонаи Маҷлиси Шурои Исломӣ дар Теҳрон, таҳти рақами 773.

13: Сад калимаи манзум аз Ҳофиз Одил ибни Алӣ ал-Хуросонӣ зери унвони: Назм-ул-лаолӣ дар тарҷумаи наср-ул-лаолӣ.

14: Сад калимаи манзуми ҳазрати Амир-ул-муъминин (а), номаълум. Дор-ул-кутуби ватанӣ дар Теҳрон, таҳти рақами 2580.

15: Сад калимаи манзуми ҳазрати Муртазо Алӣ (а), номаълум, дар Лондон-Англия (eciffoaidnI). Китобхонаи мактаби Ҳиндустонӣ, таҳти рақами: 2.140.

16: Сад гуфтори ҳазрати Амир-ул-муъминин (а), номаълум, китобхонаи Оятуллоҳ ал-Узмо ал-Маръашӣ дар Қум, таҳти рақами 2/2239 нигоҳдорӣ мешавад.

17: Назми “Сад калима”-и амир-ул-муъминин Алӣ каррама-л-Лоҳу ваҷҳаҳу. Таълифи: Рашид Ватвот. Тарҷума ба забони форсӣ-тоҷикӣ ва ба маслаки назм кашидаи Хоҷа Рашид Ватвот мебошад[12,151]. Таърихи истинсох: дар қарни 19; адади варақҳо: аз 181a то 188b буда ва рақами нигоҳдошти дастхат: 1788, дар Ганҷинаи дастхатҳои ба номи академик Мирзоев Абдуғанӣ дар Маркази мероси хаттии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон зери ҳамин рақам 1788 маҳфуз мебошад.

Инчунин порае аз “Сад калима” дар асари арабишиноси тоҷик, профессор Тоҷиддин Мардонӣ, ки ба тадқиқи рӯзгор ва осори арабии Рашидуддин Ватвот бахшида шудааст, оварда шудаанд.

Дар охир бояд қайд намуд, ки ҳоло нусхаи дастхати “Сад калима”-и Рашидуддин Ватвот омода гардида, аз тарафи Институти Омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ ва Маркази мероси хаттии АМИТ то охири ҳамин сол ба нашр хоҳад расид.

АДАБИЁТ:

1. Аҷоибтарин гуфтаҳо дар бораи ҳикмат! Сомонаи Урдун – Аммон «Хаббирнӣ». 27.09.2008. (www.khaberni.com) أروع ما قيل عن الحكمة؟

2. Девони Рашидуддин Ватвот. Таҳқиқи Саид Нафисӣ. Чопи Теҳрон, Шоҳобод, соли 1339. Як муҷаллад бо китоби Ҳадоиқуссеҳр, 738 С-.

3. Донед, ки хирад чӣ фоида дорад. 13.09.2020. сомонаи “Дарвозаи ал-вафд”. (https://alwafd.news) تعرف على ما هي فوائد الحكمة

4. Луғатномаи адибон ё ҳидояткунандаи ариб ба шинохти адиб. Абуабдуллоҳ Ёқут ибни Абдуллоҳ ар-Румии ал-Ҳамавӣ. Чопи Дор-ул-кутуб ал-илмия, Бейрут, 1411ҳ/1991м, 5 ҷилд. Ҷ 5, 654 С-.

5. Луғатномаи дастнависҳои бостонӣ дар бораи Имом Алӣ ибни Абитолиб (а), Ҳусейни Муттақӣ, нашрияи дафтари ҷамъиятии Оятуллоҳ Маръашӣ, Маркази таҳқиқоти компютерии “ал-Қоима”, (www.Ghaemiyeh.com), як ҷилд, 339 С-. معجم الآثار المخطوطة حول الامام علی بن أبی طالب علیه السلام، حسین متقی

6. Мақоми Абдулвосеи Ҷабалӣ дар адабиёти асри XII форсу тоҷик. Рисолаи илмии номзади илми филология. Собиров Ҳамза Юсуфович. Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Душанбе 2018. Як ҷилд дар 202 С-.

7. Матлубу кулли толиб аз суханони Алӣ ибни Абитолиб. Рашидуддин ал-Ватвот. Ислоҳ ва таваҷҷӯҳ: Мир Ҷалолуддин ал-Ҳусайнӣ ал-Урмавӣ ал-Муҳаддис. 1382 шамсӣ. Маншуроти гурӯҳи муаллимони Қум. Як муҷаллад, 49 С-. مطلوب کل طالب من كلام علي بن أبي طالب- رشيد الدين الوطواط.

8. Матлубу кулли толиб мин каломи Алӣ ибни Абитолиб (а). Шарҳи Рашидуддин Ватвот (573х-к). Тасҳеҳ ва таълиқоти доктор Маҳмуд Обидӣ. Китобхони Диҷитал (www.noorfotemah.org). Як чилд, 151 С-. مطلوب كل طالب من كلام علي بن ابي طالب-الجديد

9. Тасхири ҷаҳон бо калимот. Ҷаҳони андешаи Низор Қаббонӣ. Маҷаллаи “Адаб”. Маҷаллаи илмӣ, адабӣ ва таълимию маърифатӣ. №3 (67), 2023, 80 С-.

10. Таърихи адабиёти араб. Карл Броккельмон. Ҷилди 1. 1/179-180.

11. Таърихи иҷтимоии Эрон. Муртазо Ровандӣ. Чопи муассисаи интишороти Нигоҳ, Теҳрон -1374, 12 ҷилд. Ҷилди 8, бахши аввал - Ҳаёти адабии мардуми Эрон - 649 С-.

12. Тоҷикон, таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёнаи Бобоҷон Ғафуров. Ҷ/2, 418 С-.

13. Феҳристи тавсифоти дастхатҳои арабӣ аз рӯйи ибтидои матнашон. Таълифи Саиднуриддин Шаҳобуддинов. Таҳияи Одинаев Абдуҳалим. Нашрияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Маркази мероси хаттӣ. –Душанбе: МН «Дониш» 2020, 220 С-.

14. Хондани адабиёт. Абдуллатиф аз-Закрӣ. 21.03.2017. Рӯзномаи «ал-Қудс ал-Арабӣ». (www.alquds.co.uk) قراءة الأدب

15. Чӣ гуна мо одати хондан ва завқи чашидани адабиётро меомӯзонем? Доктор Маҳмуд Абу Фана. 24.06.2020. Сомонаи "Омӯзиши ҷадид". (www.new-educ.com) كيف نغرس عادة الإقبال على قراءة الأدب وتذوّقه؟

«СТО НАЗИДАНИЙ» ЛИТЕРАТУРНЫЙ ТРУД РАШИДУДДИНА ВАТВАТА, СВЯЗУЮЩАЙ ТАДЖИКИСТАН С МИРАМ

Сто назиданий Рашидуддина Ватвата под названием «Стословник» широко распространён в исламском мире. Он представляет собой сборник изречений четвертого праведного халифа Али ибн Абуталиба, собранных известным

средневековым арабским энциклопедистом Абуусманом ал-Джахизом. На язык фарси-таджикский сборник перевел видный писатель и поэт Рашидуддина Ватват, снабдивший каждое изречение поэтическим переводом и пояснением. Рукопись этого произведения хранится в Центре письменного наследия НАНТ.

Данное уникальное литературное произведение всесторонне изучено Одинаевым Абдухалимом и до конца года будет представлено к изданию.

Ключевые слова: стословник, Рашидуддин Ватват, рукопись, перевод, Институт Азии и Европы НАНТ, Фонд рукописей имени академика Абдулгани Мирзоева, Центр письменного наследия НАНТ, Национальная академия наук Таджикистана.

"HUNDRED WISDOMS" OF RASHIDUDDIN VATVOT - THE REPRESENTATIVE OF TAJIK LITERATURE IN THE WORLD

One hundred wisdoms of Rashiduddin Watwat called "One Hundred Words" or "One Hundred Wisdoms" were translated into Persian, German, Turkish, Arabic and Tajik languages, which, along with the book "Hadoiq-us-sehr" by Rashiduddin Watwat, is a work that contains poetic forms. At that time, in particular, he carefully researched and explained the images and poetic arts around the wisdom and works of the ancestors, and includes very important educational ideas. It also shows the role of outstanding scholars of Tajik, Persian and Arabic literature.

By studying the text of the Arabic wisdom and translating it into Tajik Persian, in addition to the verses of Rashiduddin Watwat, who explains the hundred wisdom of Hazrat Ali (r) in verse. At the same time, he refines the reproduction of the ancient verses with a new method, which preserves them for everyone, especially youths are considered more important accordingly.

In this regard, this literary manuscript of the ancestors' works has been studied by Odinaev Abduhalim and is ready for publication, which will be presented to readers by the end of this year.

Keywords: Hundred wisdoms, Rashiduddin Watvot, Tajik Persian, Tajik Arabic, NAST, Institute of Asia and Europe Studies, Academician Mirzoev Abdughani's personal library, NAST, Center for Written Heritage and National Academy of Sciences of Tajikistan.

Маълумот дар бораи муаллиф: Одинаев Абуҳалим Сиёҳмардович - ходими пешбари илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33; тел: +992 917-44-53-70; e-mail: odinaev45@gmail.com

Сведения об авторе: Одинаев Абдухалим Сияхмардович - научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес:734025, Таджикистан, г. Душанбе пр. Рудаки № 33, тел: +992 917-44-53-70. Email: odinaev45@gmail.com

About the author: Odinaev Abdukhalim Siyahmardovich – Leading Research Fellow, The Institute of study of problems in Asia and Europe of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Tajikistan, Dushanbe sity, Rudaki prospect №33, tel: +992 917-44-53-70; E-mail: odinaev45@gmail.com

ДОСТОНҲОИ КУТОҲИ ҚАТАРӢ ИНЪИКОСГАРИ ҲАЁТИ ИҶТИМОИИ МАРДУМИ ҚАТАР

ОЛИМОВ ФАЗЛИДДИН САДРИДДИНОВИЧ
Унвонҷӯйи шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики ИОМДОА АМИТ

Пажуҳиши қиссаҳои кӯтоҳи қатарӣ барои шинохту омӯзиши вазъи адабӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ маводи муътамад маҳсуб меёбад. Бештари адабиётшиносон ба ин назаранд, ки пайдоиши достонҳои кӯтоҳ ба ҳаракати адабию фарҳангӣ тааллуқ дошта, баъди кашфи нафт ба тадриҷ густариш ёфтааст. Дар солҳои шастум нахустин достонҳои кӯтоҳи қатарӣ дар рузномаҳои хусусӣ таълиф гардидаанд. Аз ҷумла, соли 1960 дар шумораи аввали маҷаллаи хабарии ширкати нафт (Oil Company News Magazine) достони "Ятим"-и нависанда Исо Мансур нашр шудааст.

Персонажҳои достонҳо баёнгари мушкилоти ҷомеа ҳастанд. Ҳамзамон, қиссаҳои қатарӣ паҳлуҳои густурдаи адабӣ ва фалсафӣ дошта, ба ҷаҳонбинии хонанда таъсири муфид мерасонанд.

Калидвожаҳо: *достонҳои кутоҳи қатарӣ, вазъи адабӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ, пайдоиши достонҳо, адабиёти қатарӣ, маҷаллаи хабарии ширкати нафт.*

Яке аз хусусиятҳои кори илмӣ ва адабӣ ин аст, ки дар он масъалаҳои муҳими ҷомеа баррасӣ ёфта, дар рӯҳияи худшиносӣ офарида шаванд, ҳамзамон, аз назарияпардозии шахсӣ, орӣ бошанд. Аз ин рӯ, пажуҳиши достонҳои қатарӣ барои шинохту омӯзиши вазъи адабӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ маводи муътамад маҳсуб меёбад. Бемуболиға метавон гуфт, ки баҳри дарёфти вижагиҳои адабиёт, бояд адабиёти ватаниро омӯхт, то адабиёти халқҳои дигарро омӯхта тавонем. Аз ин сабаб, дар ин мақола мекӯшам, ки нақши достонҳои қатариро дар ҳаёти иҷтимоии мардум баррасӣ намоям.

Бештари адабиётшиносон ба ин назаранд, ки пайдоиши достонҳои кӯтоҳ ба ҳаракати адабию фарҳангӣ тааллуқ дошта, баъди кашф шудани нафт ба тадриҷ густариш ёфтааст. Муҳаммад Абдурраҳим Кофуд пажуҳишгари адабиёти қатарӣ чунин мегӯяд: “Дар ҷомеаи қатарӣ аз ибтидои солҳои ҳафтодум дигаргуниҳои бузурге иттифоқ афтод, ки аз ҷиҳати фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ муфиду саривақтӣ буда, заминаи муносибе барои ҳикояву достонҳо офарид” [4, 10].

Муҳаммад Абдулҳакам Абдулбоқӣ пажуҳишгари адабиёти қатарӣ пайдоиши нахустин достони кутоҳро ба солҳои шастум рабт дода, чунин мегӯяд: “Дар марҳилаи аввал қиссаҳои кутоҳро аз рӯйи нашри аввали маҷаллаи хабарии

ширкати нафт *(Oil Company News Magazine),* ки достони "Ятим"-и нависанда Исо Мансурро соли 1960 нашр намудааст, муайян намуд. Ҳамин тавр, соли 1965 муаллиф асари дигарашро бо номи "Лиссун фи-з-залом" (Дузде дар торикӣ) дар маҷаллаи мазкур нашр намудааст" [1, 14].

Қиссаи “Ятим”-и Исо Мансур ва асари “Ятим”-и устод Садриддин Айнӣ (1878-1954) ҳамном бошанд ҳам, аммо мавзуъҳояшон ҳамсон нестанд. Дар “Ятим”-и С. Айнӣ азобу машаққатҳои ятимӣ, мушкилоти рӯзгор ва вазъи ҷавонони Бухоро дар асри 20 бозгӯ шудааст. Ҳамзамон, қиссаи “Ятим”- и Исо Мансур барои адибони кунунии қатарӣ амали шогирдона буда, аз ҳикояҳои хурдакак иборат аст ва мавзуъҳои гуногунро дарбар мегирад.

Доктор Муҳаммад Кофуд дар китоби «Адабиёти муосири Қатар» чунин гуфтааст: «Пайдоиши достонҳои кутоҳи қатарӣ аз замони фаъолшавии маҷаллаю рӯзномаҳо оғоз меёбад». Доктор М. Кофуд зуҳури қиссаи қатариро ба охири солҳои шастум, яъне аз достони "Бинту-л-Халиҷ” (Духтари халиҷ)-и сармуҳаррири рӯзномаи ал-Уруба Юсуф Неъма рабт медиҳад. Ду маҷмуаи дигари Ю. Неъма "Лиқоун фи Байрут" (Дидоре дар Бейрут), соли 1970 ва "Ал-Валад" (Фарзанд), соли 1971 нашр гардидаанд, ки назар ба достони "Бинту-л-Халиҷ" беҳтаранд.

Ҷои тазаккур аст, ки асари “Бинту-л-Халиҷ” (Духтари Халиҷ)-и Юсуф Неъма назар ба романи “Духтари Оташ”-и Ҷалол Икромӣ куллан аз ҳамдигар фарқ мекунанд, зеро ҳар кадоми он занони даврони худро ба тасвир даровардаанд. “Духтари Оташ” воқеаҳои ибтидои асри 20-ум то инқилоби Бухороро фаро гирифта, тақдири таърихии занони тоҷикро дар ин давра меомӯзад. Ҳамзамон, дар мавриди қиссаи “Бинту-л-Халиҷ”-и Юсуф Неъма сатҳӣ буда, зиндагии бонувони халиҷиро дар бар мегирад. Ба назари М. Кофуд, қиссаи аввалини Юсуф Неъма достони бадеӣ набуда, баръакс, дар баробари ҳикояи қатарӣ будан, як навъ кӯшиши шогирдона маҳсуб меёбад. Инчунин достони "Ал-Ҳанин" (Пазмон) Иброҳим Сақр ал-Марихӣ дар шумораи 55-уми маҷаллаи "Ал-Ууруба" ба табъ расидааст, ки мушкилоти замонашро миёни ду қишри ҷомеа, озодандешон ва солмандоне, ки ба урфу одатҳои миллӣ пойбанд буданд, бозгӯ намудааст. Профессор М. Кофуд соли нашри қиссаи "Бинту-л-Халиҷ"-ро зикр накардааст, дар ҳоле ки Муҳаммад Абдулбоқӣ онро ба соли 1962 рабт медиҳад, ки бо се достони дигар дар якҷоягӣ дар маҷаллаи "Ал-Уруба" нашр гардидаанд [5, 118-120].

Аз рӯйи сифату ҳаҷм, муҳтаво ва маъно достонҳои солҳои 60-ум аз солҳои 70-ум фарқ карда, яке аз дигаре муассиртар гардидаанд. Ҳикояҳои қатарӣ сарфи назар аз манзараи бадеӣ ва хусусияти адабӣ, инчунин рӯзгори воқеии ҷомеаро инъикос менамоянд. Муносибати як фард бо дигар афроди ҷомеа вижагиҳои гуногунро касб кардааст. Чунин дигаргуниҳои иҷтимоиро ба гунаҳои мухталиф метавон ҷудо намуд, аз ҷумла, ҳузури ошиқ, ки пас аз таҳқир дидан муддате аз мардум узлат гирифта, чун қаҳрамон корҳои бузургро ба сомон мерасонад ва дар

ниҳоят хонаводаи маъшуқа аз кирдори ношоистаашон ангушти надомат мегазанд. Агар ба гунаи дигар нигарем, дар меҳвари қиссаҳои кутоҳ образҳои бузург нуҳуфтаанд, ки фаҳми он ба ҳушу завқи хонанда такя мекунад. Узлат, ғурбат, ишқи носолим, урфу одоти қабилавӣ, табақабандии одамон аз рӯйи дороӣ ва дигар масъалаҳои иҷтимоӣ дар достонҳои кутоҳи қатарӣ оварда шудаанд.

Хонандаи ҳушманд пайгирӣ аз достонҳое мекунад, ки дар раванди ҳодисаҳо қаҳрамони онҳо ба ҳама гуна инсонҳо бархурд намуда, худро ба вазъияти зиндагӣ мутобиқ менамояд ва дар порчаҳои охири достонҳо масъалаҳои персонажҳо ҳалли худро меёбанд. Дигар хусусияти хоси достонҳои кутоҳро ғаму андуҳ ифода мекунад, ки дар натиҷа фард аз ҷомеа дур гардида муддате бори ғам бар дӯш гирифта, ҳаёти инфиродӣ мегузаронад. Инсони ғамгин дар иҳотаи инсонҳо бошад ҳам, худро танҳо ҳис мекунад. Аз ин рӯ, профессор М. Кофуд ба хусусияти муҳими достонҳо таваҷҷуҳ намуда, чаҳор ҷанба, аз ҷумла, нигаронии фард аз муҳити атроф, ба ботини худ фуру рафтани қаҳрамон, ишқ ва ба асли худ баргаштани персонажҳоро муаяйн намудааст. Ба андешаи М. Кофуд, нигаронии фард ҳолати ба худ фурӯ рафтанро ба вуҷуд меорад, ки шахс ба одамон муомилаю муросо карда наметавонад. Чунин эҳсоси инзивоӣ ва бегонагӣ инсонро ба бемории равонӣ оварда мерасонад [6, 29-56].

Ҳангоми дучор шудан ба хостаҳои ҷавонӣ ва эҳсоси ишқ намудан инсонро ба монеаҳо ва чолишҳо мебарад, ки аз умеду орзуҳояш даст мекашад ва ё ба он ҳама мубориза мебарад.

Дар натиҷа, инсон барои рафъи монеаҳо роҳеро меҷӯяд, ки аз ранҷу озорҳои равонӣ раҳоӣ ёфта, ба орзуҳояш даст ёбад. Дар бештари ҳикояҳои адибони қатарӣ руҳияи навмедӣ, афсурдагию ноустуворӣ ҳукмфармо буда, онҳо ба масъалаҳои муҳимми ҷамъиятӣ бахшида шудаанд.

Сабаби ҳисси ноумедию нобоварии адибони қатарӣ ба шароити иҷтимоиву иқтисодӣ ва низоми сиёсии солҳои шастум бармегардад, ки тавони моддӣ ва вазъи хубе надоштанд.

Аслан, пояи адабиёту санъат дар ҷое пурзӯр аст, ки он ҷо ниёзу эҳтиёҷ хуфта бошад. Дар муҳите, ки ҳама серу пур аст, он ҷо арзишҳои адабӣ карахту шахшудаанд. Аз ин рӯ, қаҳрамонони ҳикояҳо дар ҳолати аҷзу афсурдаҳолӣ мекушанд, ки анъанаҳои гузаштаро бишкананд.

Ҷанбаи бадеӣ омилест, ки ба густариши раванди адабӣ мусоидат мекунад, зеро насли адибони ҷавон назар ба куҳансолон ба чолишҳо ва душвориҳо ба диди нав менигаранд. Бештари ҳикояҳои насли миёнасол, бахусус, достонҳои бонувони қаламкаш аҷзу нотавонӣ ва зани мазлумро дар асарҳояшон тасвир намудаанд. Ин гуна бадеият дар аксари ҳикояҳои қатарӣ мушоҳида мешавад. Нисбат ба достонҳои куҳан ихтилофи назарҳо миёни марду зан вуҷуд дошта, қиссаҳои кунунӣ мазмуну муҳтавои дигаргуна доранд. Сарфи назар аз костагию ноадолатиҳо байни персонажҳои достонҳои қатарӣ рақобатҳо вуҷуд дорад.

Арзишҳои моддӣ ба ҳама ҷанбаи ҳаёти инсон бартарӣ ёфта, боиси фурупошии арзишҳои маънавӣ гардидаанд.

Дар достонҳои қатарӣ як навъ кашиши шахспарастӣ низ буда, коҳиши руҳияи фурутанӣ ва зуҳури худхоҳӣ мушоҳида мешавад. Яъне бартарии "ман" бар "мо", ки боиси туғёни ғуруру ҳишмати номуносиби фард ба ҷомеа мегардад. Воқеати ҳол ин аст, ки ҳар фарде бо пос доштани урфу одат ва арзишҳои инсонӣ ба ҷомеа муросои ҳамзистӣ намуда, дар натиҷа ба ваҳдати осоишу субот мерасад. Дар акси ҳол тасвири ин ҳама густохию худҷушиҳои шахс ба пойдории оила ва ҷомеа таъсири манфӣ мерасонад.

Дар ҳикояи "Ад-Дарроҷа” (Дучарха)-и Муҳсин ал-Ҳоҷирӣ нақши ҷавонписар ва марди миёнасол бамаврид буда, қобили муҳокимаи хосу ом гардидааст. Ин ҳамон ғурури бепояи шахс аст, ки аз худ кучактарро ба чашми таҳқир нигариста, руҳияи ҷавононро дарк карда наметавонад. Дар қиссаи "Дучарха" саҳнаи хуби бадеӣ аст, ки ҷое омада, ҷавонписар вақте вазъияти ҳолро мебинад, зуд назди марди миёнасол меояд, то дар таъмири дучархааш кумак расонад, аммо марди носипос ӯро ба рабудани ҳамёнаш айбдор мекунад.

Дар порчаи боло ба хонанда маълум мешавад, ки воқеа дар сари роҳе рух додааст ва одамоне, ки ҳамдигарро намешиносанд, ба ашхоси ношинос ёрӣ намерасонанд. Аз ин рӯ, ин ҷо сухан аз инсондӯстии ҷавон меравад, ки аз рӯйи меҳрубонӣ ба тарафи муқобил дасти мадад дароз намудааст. Ва ин ки аз ҷавонмард иттиҳом ва сухани носазо шунид, аз кори кардаи хеш ноумеду дилсард шуд. Фаротар аз ин, ба хона замоне меояд, ки андаке дер шуда буд ва падараш барои таъхир ҷазояш медиҳад. Ин ҳама нофаҳмиҳо, ки ба ҷавонписар ҳам, аз кӯча сар зад ва ҳам аз дохили хонавода, боиси нестшавии шавқу рағбати ҷавон мегардад.

Ба назари донишмандон, достонҳое, ки муддати тӯлонӣ дар ҳаёти адабии иҷтимоии мардуми Қатар нақши босазо доштанд, қиссаҳои тақлидӣ буда, дар меҳварашон панду андарзномаҳо, раҳнамоӣ ва мавъизаҳои динӣ вуҷуд доштааст. Ба андешаи пажуҳишагарон, адибони қатарӣ дар марҳилаи аввал бештар ба қиссаҳое даст задаанд, ки ҷанбаҳои ахлоқӣ, панду ҳикмат доштаанд. Ҳадаф аз эҷоди достонҳо рифоҳи хотиру фароғати инсон буда, баъзеи онҳо бо мақсади таълиму тарбия китобат шудаанд. Бештари ҳикояҳое, ки дар ибтидои солҳои ҳафтодум эҷод шудаанд мавзуъҳои якхела доранд, аз ҷумла, муносибати инсон ба баҳр ва сайди он, кашфи марвориду луълуъ, шикори моҳӣ, қаиқронӣ ва амсоли он.

Чизи дигар ин аст, ки ихтилофи назар байни адибони гузашта ва ҳозира вуҷуд дорад. Аз ин рӯ, бидуни фикру мулоҳиза панду андарз додан ва ошкорбаёнии бемаврид, сабки бадеии ҳикояҳоро гум кардааст [2, 121].

Паҳлуи дигари масъала ин аст, ки ғояи бадеияти достонҳо норавшан буда, танҳо инъикосгари воқеияти зиндагии мардум шуда метавонист.

Ба андешаи донишманд Абдулбоқӣ Муҳаммад бисёри адибон дар марҳилаҳои аввали эҷодӣ аз мафҳуми асосии асари худ нигарон буданд, ки оё асар шуда метавонад ё не. Баъзеҳо гумон мекунанд, ки осори ин давра тасвири воқеияти зиндаро дорад. Адиб кушиш мекунад, ки осораш қабули ҷомеа ва дорои як навъ ислоҳу навгониҳо бошад, аммо баъзе аз осори адибони қатарӣ то охири солҳои 90-уми асри гузашта идеологияи динӣ дошта, ба хонанда панду иршоди тарбиявӣ медоданд. Аз ҷумла, маҷмуаи ҳикояҳои "Бариқу-л-амал" (Пайки умед) ва "Насиму-л-фаҷр" (Насими бомдод)-и Оиша Қозӣ аз таҷрибаи зиндагии шахсӣ навишта шудаанд.

Ҳамчунин дар осори Муҳсин ал-Ҳоҷирӣ "ал-Балоғ, 1996” (Расондан), "Баноту Иблис 1997” (Духтарони шайтон) ва " Ҳаромун алайка, 1998" (Бар ту ҳаром бод) дар шакли достонҳои хурд масъалаҳои бузурги иҷтимоӣ бо дарку фаҳмишҳои динӣ, таҷассум ёфтаанд. [7, 21-22].

Аммо, дере нагузашта як гурӯҳ бонувони қаламкаш монанди Умму Аксам, Нура Оли Саъд, Зуҳра ал-Моликӣ, Ҳисса ал- Авзӣ, Видод Абдуллатиф ва Ҳудо ан-Наъимӣ қолабшиканӣ намуда, аз адабиёти суннатӣ, ки меҳвари онро панду андарз ва хутбаю мавъизаҳо фарогир буд, берун омаданд. Ва аз тақлиди гузаштагон раҳоӣ ёфта, бо афкори бикру тарҳҳои нав ва диди фарогир вориди адабиёт шуданд.

Адиби шинохтаи амрикоӣ Ҳенри Ҷеймс (1843 - 1916) дар хусуси достонҳои кутоҳ чунин гуфтааст: "Бояд дар қиссаи хурд сухан кам бошаду маъно бузург" [8, 8]. Аз ин ру, нависанда мекушад, ки дар достонҳои кутоҳ мафҳуми баланди фалсафиро дар баёни андаке ғунҷонад. Дар натиҷа, на ҳар адиб аз уҳдаи муҷазбаёнӣ баромада метавонад. Барои хонандаи имрӯз, хондани матнҳои кутоҳе, ки дорои маъонии олӣ ҳастанд, нисбат ба романҳои пучу бемазмун бартарии вижа дорад. Қиссаҳои кутоҳ аз лиҳози ахлоқӣ, фалсафӣ, адабию фарҳангӣ решаҳои амиқи таърихӣ доранд, зеро бештар дар асоси матнҳои куҳнаи фалсафӣ ва афсонаҳои халқӣ ба назар мерасанд.

Мусаллам аст, ки достонҳои хурди қатарӣ вижагиҳои бадеии муассир доранд ва хонандаро ба саҳни ҳикоя мекашонанд, то ҳунарнамоӣ кунад. Хусусан, осори Кулсум Ҷабр, Нура Оли Саъд, Ҳудо Наъимӣ, Ҷамол Файз, Бушра Носир, Нура Фараҷ ва Шамма ал-Куворӣ хонандаро ба тафаккуру андеша водор мекунанд. Адибони номбурда ба мавзуъҳое даст задаанд, ки саҳнаҳои воқеии зиндагиро дар шакли қисса бозгӯ менамоянд. Агар ба қиссаи "Бо падарам"-и хонум Шамма ал-Куворӣ нигарем, мебинем, ки падару дӯхтар дар зиндагӣ ранҷу азобҳое дидаанд ва барои якдигар гузаштҳову ҷонфидоиҳое намудаанд, ки ба хонанда таъсири амиқ мерасонад. Ҳикояи "Бо падарам"-и Шамма ал-Куварӣ барандаи ҷоизаи сеюми ширкати мобилии “*Vodafone”* дар соли 2015 мебошад. Дар ин достон муҳаббати дӯхтар ба падараш бо чунин суханони муассиру зебо оғоз мешавад:

بعد الإصابة بالسرطان..... قبل الحادث بأيام... الحبُ والفراق صديقان، نحنُ نحب فنفارق، وبعد أن نفارق نظل نحب. هذا هو قدرنا. الراحلون، لا يمكن اسرتجاعهم أبدا، لكن يمكن ألا ننساهم. الكلُ يتغنى باسم حبيبه، وأنا أشتاق إلى حبيبي. أتوجعً شوقا لأقبل يديه وقدميه، وأضم في صدري الحران وجهه.

("Баъди гирифторӣ ба бемории саратон ва чанд рӯз пеш аз садама... Муҳаббату фироқ бо ҳам дӯстанд. Мо дӯст медорем боз аз ҳам ҷудо мешавем ва баъд аз он, ки дарди фироқро чашем боз ҳам, дӯст доштанро давом медиҳем. Сарнавишти мо ҳамин будааст. Рафтагонро ҳеҷ имкони бозгашт нест, аммо метавонем фаромушашон накунем. Ҳар шахс номи дӯсташро замзама мекунад ва ман низ пазмони дӯстам ҳастам. Аз ин ки, дасту пойҳояшро бусаму ду рухсори гармашро бағал кунам, аз шавқ дард мекашам").

Ин ҳиссиёти бонуест, ки падари маҳбубашро аз даст додааст. Азбаски, қисса аз таҷрибаи рӯзгори худи нависанда гирифта ё кадом шахсияти машҳурро дар худ нуҳуфта нигоҳ доштааст, бидуни зикри номи қаҳрамонҳо омадааст. Пас аз оғози зебо адиба Шамма ал-Куворӣ ба достони “Бо падарам” равшанӣ меандозад. Мувофиқи матни ҳикоя, соли 1968 ҳангоми таҳсил дар яке аз донишгоҳҳои Британия ҷуфте бо ҳам шинос мешаванд. Натиҷаи шиносоии ҷавони қатарию душизаи лубнонӣ ба издивоҷ мерасад. Муддате зиндагӣ карда, духтарчаеро ба олами ҳастӣ меоранд. Рӯзе ҷавони қатарӣ тасмим мегирад, ки бояд ба ватанаш баргардад ва хизмати мардум кунад. Ҳамин тавр, бо завҷааш ба давлати Қатар мераванд, Пас аз муддате хонуми лубнонӣ ба қароре меояд, ки дар ин муҳити гармо зиндагӣ кардан нашояд. Аз ин рӯ, ба содагӣ аз ҳам ҷудо мешаванд ва падар сарпарастии духтарчаро ба душ мегирад. Гоҳ-гоҳ падар ба расмҳои куҳна нигариста, ёди айёми ширин мекард ва рӯзе хабар расид, ки модари духтарчааш ба шавҳар баромадааст. Мард тасмим гирифт, ки бойгонии ашёи қадимаро ба духтараш тақдим кунад, то ҷузвдони суратҳои модарашро бонӣ кунад. Бо мурури вақт духтарча ҳам калон мешаваду падарашро ба хонуме хонадор мекунонад. Аммо модарандар аз падари духтар талаб мекунад, ки модоме фарзандҳои маро дар хонаат роҳ намедиҳӣ, месазад, ки духтари ту низ аз ин хона равад. Ин боиси ҷудоӣ шуда, оилаи навбунёд пош мехурад ва духтар чунин манзарaро дида, ба ғам гирифтор мешавад.

Шамма ал-Куворӣ дар қисмати охирини достони "Бо падарам" чунин меорад, ки духтар дар синни 30 солагӣ ба шавҳар баромада, ду се кудак ба дунё меорад. Аммо зуд-зуд ба дидори падари бемораш меояд, зеро вақтҳои охир ӯ аз дарди сар сахт азият мекашид. Рӯзе вазъи саломатии падар бад мешавад ва духтар падарашро ба беморхонаи "Умед"-и Давҳа бурда, бистарӣ менамояд. Фарзандони духтар низ бавоя расида буданд. Рӯзе муаллимаи писаронаш занг зада, аз ҷанҷоли онҳо огоҳонидааст, то ба мактаб омада, аз ҳолу ахлоқи онҳо бохабар шавад. Ҳамон рӯз баъди нисфирӯзӣ масъалаи ахлоқи фарзандонашро ба падар матраҳ мекунад. Падари духтар аз рӯйи дилсӯзӣ дар набудани духтараш ва бидуни огоҳии пизишкон аз бемористон баромада, бо мошини кироя сӯйи маткаб раҳсипор мешавад ва дар роҳ ба садама дучор гардида, фавт мекунад. Аз ҳама банди

аламовари достони "Бо падарам" фавти падар маҳсуб меёбад, ки дар натиҷа духтар аз фироқи падар месӯзад.

Аз достони боло ба чунин хулоса кардан мумкин аст, ки қиссаҳои қатарӣ мубҳам буда, дар ҷустуҷӯйи персонаж ё шахсияти бадеӣ ҳастанд. Барои аксарияти адибон мақсад аз навиштан, ифодаи матлаб дар мадди аввал меистад, на сабки адабӣ ва на унсурҳои бадеӣ, ки ин ба табоҳии санъат ва адабиёт оварда мерасонад. Ҳамзамон, ҳикояҳои қатарӣ то ҳол раванди эҳтиёткоронаи худро нигоҳ доштаанд ва ба ҳадде маҳдуд ҳастанд, ки як самти мушаххас надоранд. Чунин ба назар мерасад, ки аксари қаҳрамонҳои ин ё он достон аз рӯйи нақшҳое, ки ба персонажҳо нигаронида шудаанд, амалӣ намешаванд. Қаҳрамонҳои достонҳо бо номи зан, ҳамсар, падару писар ва душизаю бевазан бидуни зикри номи персонаж истифода мешаванд. Дар баробари ин, баъзе достонҳои қатарӣ ҷанбаҳои васеъи адабию фалсафӣ дошта, ба ҷаҳонбинии хонанда таъсири муфид мерасонанд ва шеваи гуфтор ва тарзи баёни инсонро сайқал медиҳанд.

АДАБИЁТ:

1. Абдулбоқӣ, ал-Қисса ал-қасира фи Қатар, Давҳа,1992. Маҷалла,- 14 с].
2. Абдулбоқӣ.М ал-қисса ал-қасира фи Қатар, 1994.-121 с].
3. Абдулбоқӣ.М ал-қисса ал-қасира,1995. -150 с]
4. М.Кофуд, ал-қисса ал-қасира фи Қатар, ан-нашъа ва-т- татаввур, Қатарӣ ибн ал-Фуҷоа, Давҳа,1996. саҳ: 10]
5. М.Кофуд, ал-Адаб ал-қатарӣ ал-ҳадис,саҳ:118-120, соли 1979. -250 с].
6. М.Кофуд, ал-қисса ал-қасира фи Қатар соли 1992, маркази омӯзишӣ ва гуманитарии донишгоҳи Қатар, 1983.-300 с].
7. Нура Муҳаммад Фараҷ Қосим, ас-Симот ас- сиюлуҷия ли қисса ал- қасира фи Қатар, Давҳа,2021.- 30с].
8. Рӯзномаи адабии вазорати фарҳанг ва варзиши давлатии Қатар, гулчини ҳикояҳо, саҳ:8, соли 2017].
9. Ромӣ Абушиҳоб, ал-Хитоб ал-қиямӣ фи-л-қиссату-л-қатария ал-муъосира, Донишгоҳи Қатар соли 2017, маҷаллаи Ансоқ, ҷилди аввал, саҳ: 110-111.
10. Рашид Ҳасан ва Мурод Мабрук,“Ҷадалияту-л-ъаҷз ва-л-феъл” дар қиссаҳои кӯтоҳи қатарӣ, Давҳа соли 1991, саҳ: 64-65.
11. Ҳудо Наъимӣ, ҳикояи “الظل يحترق”, маҷаллаи Шарқи Миёна, адади 8066. Лондон, 2000.

QATARIAN SHORT STORIES REFLECT THE SOCIAL LIFE OF THE PEOPLE OF QATAR

The research of serial short stories is considered a reliable material for the recognition and study of the literary situation and social life, and enables the researcher to consider the role of stories in the social life of the people of Qatar. Regarding the short

stories of ordinary writers, most literary experts believe that the emergence of short stories belongs to the literary and cultural movement, and gradually expanded after the appearance of oil. In the sixties, the first serial short stories were written in private newspapers. The story "Orphan" by the writer Isa Mansur was published in the first issue of Oil Company News Magazine in 1960.

The publication of serial short stories began with periodicals, and the characters of the stories created roles that reflect the problems of society. At the same time, serial stories have broad literary and philosophical aspects and make a useful impression on the world view of the reader.

Keywords: Serial short stories, literary situation and social life, origin of stories, serial literature, Oil Company News Magazine, story "Orphan" by Isa Mansour.

КАТАРСКИЕ РАССКАЗЫ, ОТРАЖАЮЩИЕ ОБЩЕСТВЕННУЮ ЖИЗНЬ КАТАРСКОГО НАРОДА

Исследование катарских рассказов является надежным материалом для познания и изучения литературной ситуации и общественной жизни. В шестидесятые годы периодических журналов были опубликованы первые короткие рассказы катарцев. Рассказ писателя Исо Мансур "Сирота" был опубликован в 1960 году в первом номере журнала нефтяной компании "Oil Company News Magazine". Катарские рассказы имеют широкий литературный и философский контекст и оказывают полезное влияние на мировоззрение читателя.

Ключевые слова: катарские рассказы, литературное состояние и общественная жизнь, происхождение рассказов, катарская литература, журнал новостей нефтяной компании.

Маълумот дар бораи муаллиф: Олимов Фазлиддин Садриддинович - унвонҷӯйи шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Тел: +992931313859. E-mail: fazlonalamiyon@gmail.com

Сведения об авторе: Олимов Фазлиддин Садриддинович - соискатель степени в отделе Ближнего и Среднего Востока Института изучения проблем Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Тел: +992931313859, email: fazlonalamiyon@gmail.com

About the author: Olimov Fazliddin Sadriddinovich - the reseacher in the field of science of the Near and Middle East at the Institute for the Study of European and Asian Problems of NAST. Address: 33 Rudaki Avenue, Dushanbe, 734025, Republic of Tajikistan. Tel: +992931313859, email: fazlonalamiyon@gmail.com

ИҚТИСОДЁТИ ҶАҲОНӢ

МОДЕЛҲОИ ИҚТИСОДИИ МУВАФФАҚИ ЧИН ВА ИМКОНОТИ ТАТБИҚИ ОНҲО ДАР ШАРОИТИ ТОҶИКИСТОН: ҲОЛАТ ВА ДУРНАМО

НЕМАТОВА ПАРВИНА МУҲАМАДАЛИЕВНА
мудири шуъбаи Осиёи Ҷанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон,
номзади илмҳои иқтисодӣ

Дар мақола моделҳои муосири иқтисодии Ҷумҳурии Мардумии Чин вобаста ба рушди иқтисод, ҷорӣ намудани онҳо бо татбиқи инноватсия дар объектҳои иҷтимоиву иқтисодӣ мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода шудааст. Муаллиф моделҳои муваффақи Чинро дар самти иқтисод мавриди омӯзиш қарор дода, истифода ва татбиқи онҳоро дар шароити Тоҷикистон пешниҳод намудааст. Қайд гардидааст, ки бо назардошти имконоти иқтисодӣ ва мавқеи ҷуғрофии Тоҷикистон аксари моделҳои рушди иқтисодии Чинро дар кишвар амалӣ ва татбиқ намудан мумкин аст. Зеро Тоҷикистон наздиктарин ҳамсояи Чин буда, рушди босуръати иқтисодии ин кишвар, амалӣ гардидани ташаббусҳои байналмилалии он, хусусан, тарҳи «Як камарбанд – як роҳ» метавонанд ба динамикаи рушди иқтисодии Тоҷикистон таъсири мусбат расонанд.

Калидвожаҳо*: модели рушди иқтисодӣ, идоракунӣ, иттилоот, инноватсия, технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ, иқтисоди бозоргонӣ.*

Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз давлатҳои дар ҳоли тараққӣ буда, солҳои охир дар самти рушди иқтисоди миллии худ ба давстовардҳои назаррас ноил гардидааст.

Модели муосири иқтисодии давлат, омили муҳимми мавҷудияту устуворӣ ва таъсиргузор ба рақобатпазирии иқтисодии кишвар дар сатҳи ҷаҳонӣ мебошад. Бо таъсири хатарҳо ва офатҳои ҷаҳонӣ низом ё модели иҷтимоию иқтисодии давлат метавонад рӯ ба таназзул орад. Вобаста ба ин масъала В.В. Хамалинская қайд мекунад: “Пандемияи соли 2020 як навъ озмоиши сиёсати иҷтимоию иқтисодии давлатҳо гардид ва суръати барқарорсозии низоми иқтисодиву иҷтимоӣ яке аз нишондиҳандаҳои самаранокии модели интихобкардаи давлат мебошад” [9,68]. Ҳамзамон, С.А. Луконин ва Е.О. Заклязминская, ба он назаранд, ки дар ҳоли ҳозир модели сиёсати иҷтимоию иқтисодии Чин худро беҳтарин нишон медиҳад, зеро бо вуҷуди он ки ин давлат аввалин шуда ба зарбаи пандемия дучор шуд, аз вазъи бӯҳронӣ зуд раҳо шуда, равандҳои иқтисодиву иҷтимоиро ба эътидол овард [2,199].

Муъҷизаи иқтисодии Чин яке аз масъалаҳое мебошад, ки на танҳо дар байни иқтисоддонҳо, балки аз ҷониби файласуфон, шарқшиносон ва намояндагони

илмҳои дигар низ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Ҳоло иқтисодиёти Чин ҳамчун иқтисоди дуюми ҷаҳон шинохта шудааст, ки ин дар даҳсолаҳои охири асри XX ва оғози асри XXI ба даст омадааст. Аз ин рӯ, омӯзиши моделҳои рушди иқтисодии Чин аз ҷониби олимон идома дошта, бисёр давлатҳои ҷаҳон аз он баҳраманд мегарданд. Масалан, А.В Конышева чунин мешуморад, ки модели чинӣ ба модели иқтисодии моликияти давлатӣ ҳамчун мақоми асосӣ, ҳамзистии шаклҳои гуногуни моликият, татбиқи тартиботи танзими дугона, яъне танзими давлатӣ ҳамчун асоси пешбаранда ва танзими бозорӣ ҳамчун асоси режими танзими дугона асос ёфтааст [4,95].

Чи тавре, ки дар боло қайд намудем, Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нигоҳи иқтисодӣ яке аз давлатҳои рӯ ба тараққӣ ба шумор рафта, ҳамчун ҳамсояи наздиктарини Чин, метавонад аз таҷрибаи ин кишвар ба таври самаранок истифода намояд. Зеро Ҷумҳурии Тоҷикистон низ охири асри XX аз низоми иқтисоди сотсиалистӣ ба низмои иқтисоди бозоргонӣ гузашт. Ба ақидаи М.Ф. Ткаченко, ба Чин муяссар шуд, ки модели куллан нави «омехта»-и тараққиёти иқтисодиро дар асоси «сотсиализми дорои хусусиятҳои Хитой» ба вуҷуд оварад [8,68]. Аз ин рӯ, натиҷаҳои модели иҷтимоию иқтисодиро бо назардошти хусусиятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни такмили модели сиёсати иҷтимоию иқтисодии ҷумҳурии мо истифода бурдан мумкин аст.

Модели чинии тараққиёти иқтисод падидаи стихиявӣ ё тасодуфӣ набуда, балки зуҳуроти махсус андешидашуда ва ташкилшудаест, ки марҳилаҳои муайяни тараққиётро аз сар гузарондааст. Ин модел тақрибан 5 марҳиларо паси сар кардааст. Асосан ин марҳилаҳо ба ақидаи А.Б. Галаган, Ю.А.Савинов, ба давраи аз як роҳбари мамлакат ба дигараш гузаштани ҳокимият мувофиқ мебошанд. Дар бораи марҳилаҳои фаъолияти роҳбарони Партияи коммунистии Чин сухан рондан маъмул аст (ниг.ҷадвали 1). [2,43].

Ҷадвали 1.

Роҳбарони ҶМЧ	**Мао Тсзэдун**	**Дэн Сяопин**	**Тсзян Тсзэмин**	**Ху Тсзинтао**	**Си Ҷинпин**
Марҳилаҳо	1943-1976	1976-1992	1993-2003	2004-2012	2013 то имрӯз

Ҳар як марҳила ба модели иқтисодии Чин тағйироти ҷиддӣ ворид намуда, онро ба ҷаҳони зудтағйирёбанда мувофиқ менамуд. Агар дар замони роҳбарии Мао Тсзедун дар кори барқарор намудани хоҷагии халқ ва ба вуҷуд овардани соҳаҳои асоии саноат натиҷаҳои калон ба даст оварда шуда бошад, дар давраи Дэн Сяопин дарҳои Чин барои воридоти сармояи хориҷӣ ба истеҳсолот боз шуданд. Аммо модели давраи Мао Тсзедун камбудиҳои ҷиддие дошта, боиси истеъмоли зиёд, исрофкорӣ, пастии сифат ва камсамаранокӣ мегардид, ки дар натиҷа норасоиҳо (дефитсит) ба вуҷуд омад, сатҳи зиндагии омма ба қадри зарурӣ беҳтар нагардида, як қатор ноорамиҳои сиёсӣ ва Инқилоби фарҳангӣ ба вуқуъ

омаданд. Маҳз дар ҳамин замина, баъди ба охир расидани Инқилоби фарҳангӣ дар соли 1978 ва ба куллӣ бартараф карда монеаҳои асосии сиёсӣ дар масири татбиқи сиёсати ислоҳот ва бозсозӣ Чин роҳи ба амал баровардани модели нави иқтисодиро пеш гирифт, ки ин ба давраи Дэн Сяопин рост омад. Аммо чуноне ки олимони чинӣ қайд мекунанд, гарчанде модели иқтисодии кӯҳнаи Чин мушкилот ва камбудиҳои зиёд дошт, бефоида набуд. Муваффақияти муҳим дар он буд, ки он низоми нисбатан мукаммали саноатӣ ва хоҷагии халқро ташкил дод, барои саноати вазнин заминаи беҳтар ба вуҷуд овард, ки пас аз ҷорӣ намудани ислоҳот ва бозсозӣ барои тараққиёти босуръати саноати сабук ва хоҷагии деҳот шароити мусоид фароҳам овард [4,96].

Дар давраи Тсзян Тсзэмин нақши соҳибкории хусусӣ дар тараққиёти саноат баланд гардида, иқтисоди кишвар ба низоми иқтисоди ҷаҳонӣ ворид гардид (ба Созмони умумиҷаҳонии савдо ва диг.). Дар давраи Ху Тсзинтао консепсияи рушди илмии кишвар мавқеи марказиро ишғол карда, бештар ба талаботи иҷтимоии аҳолӣ, сарфаи захираҳо ва ҳифзи муҳити зист равона кардани иқтисод ва ҷорӣ намудани инноватсия аҳамияти ҷиддӣ дода шуд. Дар давраи Си Ҷинпин ин пешниҳоди ташаббуси “Як камарбанд – як роҳ” мебошад. Чунон ки олими тоҷик Л. Саидмуродов қайд кардааст, Тоҷикистон ҳамчун ҳамсояи наздик ва шарики стратегӣ яке аз аввалин кишварҳоест, ки ин иқдоми Чинро дастгирӣ намуд [7,177].

Аз натиҷаҳои болозикр бармеояд, ки таснифоти дигари марҳилаҳои эволютсияи моделҳои рушди иқтисодии Чин низ вуҷуд доранд. Масалан, Ж.Ш. Рамазанов се марҳилаи асосии таҳаввулоти модели Чинро тақсимбандӣ мекунад.

Дар марҳилаи якум (солҳои 1978-1984) ба ислоҳоти деҳот диққати махсус дода мешавад. Дар минтақаҳои назди соҳил минтақаҳои махсуси иқтисодие ташкил карда мешаванд, ки он вақтҳо аз хоҷагии асосӣ ҷудо буданд.

Дар марҳилаи дуюм (солҳои 1984-1991) шиори «Иқтисоди моли нақшавӣ» истифода мешавад. Дар ин давра самти асосии ислоҳот ба шаҳр – ба корхонаҳои саноатии давлатӣ ва тадриҷан озод кардани нархи маҳсулоти саноатӣ равона гардид.

Дар марҳилаи сеюм (аз соли 1992 то имрӯз) ислоҳоти Чин таҳти шиори «Иқтисоди шабонаи сотсиалистӣ» мегузарад. Дар марҳилаи мазкур навсозии низоми микротанзим ва назорати давлатӣ аз болои ҳаёти иқтисодӣ дар асоси принсипҳои иқтисоди бозоргонӣ сурат мегирад [6,13].

Аз ин рӯ, метавон зикр кард, ки модели иҷтимоиву иқтисодии рушди Чин заминаи хеле хуби ташкиливу маъмурӣ дорад. Он аз маҷмуи воситаҳо, объекту субъектҳо, иборат буда, байни онҳо ҳамоҳангсозии фаъолият дар асоси талаботи дақиқ ташкил карда шудааст. Субъектҳо, таҳиягарон ва ҳамзамон, иҷрокунандагони асосии модели рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар – Кумитаи давлатӣ оид ба корҳои рушд ва ислоҳоти Ҷумҳурии Мардумии Чин, ҳокимияти маҳаллӣ ва роҳбарони соҳаҳо мебошанд. Воситаҳои асосии татбиқи модели иҷтимоию иқтисодии Чин пешгӯиҳо ва нақшаҳо, инчунин мубодилаи иттилоот

байни субъектҳои низоми татбиқи сиёсати иҷтимоию иқтисодро дар бар мегиранд. Ҷараёни таҳияи модели муосири иҷтимоиву иқтисодии Чин ба низоми мураккаби комплексии пешгӯи ва банақшагирӣ асос меёбад ва баҳодиҳии тараққиёти иҷтимоию иқтисодии мамлакат маҳз дар натиҷаи таҳлили натиҷаҳои иҷрои ҳуҷҷатҳои банақшагириву пешгӯӣ амалӣ гардонида мешавад. Ба сифати субъекти асосии низоми пешгӯӣ ва банақшагирӣ Кумитаи давлатӣ оид ба корҳои рушд ва ислоҳоти Ҷумҳурии Мардумии Чин баромад мекунад. Аз ҷониби ӯ корҳои зерин ба анҷом расонида мешаванд:

- таҳия ва татбиқи ҳуҷҷатҳои асосии нақшавӣ;
- таҳлили ҳолати низомҳои бузург ва омилҳои ба он таъсиркунанда; арзёбии иттилооти буҷетӣ ва молиявӣ;
- таъмини тараққиёти мутаносиби иқтисод ва низоми иҷтимоии давлат;
- ҳавасмандгардонии намояндагони низоми бузург барои гузаштан ба банақшагирии дарозмуҳлат;
- баҳогузорӣ ва такмил додани унсурҳои асосии низоми иҷтимоию иқтисодӣ;
- пешниҳод ва идоракунии инкишофи ҷараёнҳои иҷтимоиву иқтисодӣ;
- таҳия ва татабиқи санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ вобаста ба банақшагирӣ;
- иҷрои вазифаҳое, ки аз ҷониби Шурои давлатии Ҷумҳурии мардумии Чин гузошта шудаанд.

Ҳуҷҷати бунёдии банақшагирии Чини муосир пешгӯии дарозмуддати рушди иҷтимоию иқтисодӣ бо номи «Чин-2050» мебошад [9,69]. Пешгӯии дарозмуддати «Чин-2050» бо нақшаҳои панҷсола муфассал мураттаб шудааст, ки нишондиҳандаҳои асосии зеринро муайян мекунанд:

- суръати рушди иқтисодӣ;
- муносибати баробарии унсурҳои низоми иҷтимоиву иҷтисодии давлат;
- характеристикаҳои асосии тараққиёти иҷтимоиву иқтисодӣ;
- ҳолати экосистема [10,128].

Нақшаҳои панҷсола дар навбати худ бо нақшаҳои солона, ки барои як сол пешбинӣ шудаанд ва дар он ба таври муфассал масъалаҳои рушд ва тавозуни солонаи даромад ва хароҷот баён карда мешаванд, мукаммал гардонида мешаванд.

Яке аз воситаҳои асосии татбиқи босамари рушди иҷтимоиву иқтисодӣ дар Чин мубодилаи иттилоот байни субъектҳои низоми татбиқи сиёсати иҷтимоию иқтисодӣ мебошад. Татбиқи ҳуҷҷатҳои нақшавӣ бо низоми дуҷонибаи мубодилаи иттилоот байни сатҳҳои гуногун амалӣ карда мешавад. Раванди мубодилаи иттилоот чунин мебошад:

1. Кумитаи давлатии рушд ва ислоҳоти Ҷумҳурии Мардумии Чин нишондиҳандаҳои асосии тараққиёти иҷтимоию иқтисодиро муайян намуда, онҳоро ба зинаи поён, ба дараҷаи соҳаҳо ва минтақаҳо равона мекунад.

2. Дар зинаи поёнӣ ҳуҷҷатҳои банақшагирӣ тартиб дода шуда, дар доираи онҳо арзишҳои нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ муайян карда мешаванд. Нишондиҳандаҳо дар навбати худ ба сатҳи баланд интиқол дода мешаванд.

3. Сатҳи боло ҳуҷҷати банақшагирии тараққиёти иҷтимоиву иҷтисодиро тартиб дода, ба сатҳи соҳаҳо ва минтақаҳо мефиристад.

Чунин ҷараёни мубодилаи иттилоот иштироки субъектҳои минтақаҳо ва соҳаҳоро на танҳо дар раванди татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирӣ, балки ҳангоми таҳияи онҳо таъмин менамояд, ки ин имкон медиҳад вазъи кунунӣ, иқтидор ва имкониятҳои ояндаи ин субъектҳоро ҳангоми дар амал татбиқ намудани ҳуҷҷати банақшагирӣ ба назар гиранд. Ин низоми иттилоотонӣ ҳамаи иштирокчиёнро дар марҳилаҳои татбиқ, мониторинг ва арзёбии татбиқи сиёсати иҷтимоию иқтисодӣ бо маълумоти зарурӣ таъмин менамояд.

Ҳамин тариқ, ташкили низоми самараноки пешгӯӣ ва банақшагирии рушди соҳаи иҷтимой-иқтисодии давлат, ташкили самараноки таъминоти иттилоотии ҳамаи сатҳҳои идоракунӣ ва калиди ташкили асосҳои рушди иҷтимоию иқтисодии давлат баҳисоб меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ сиёсати иҷтимоию иқтисодии худро тавассути татбиқи стратегияҳо, консепсияҳо ва барномаҳои дахлдори давлатӣ ба амал мебарорад. Аммо татбиқи ин барномаҳо бинобар номувофиқ будани онҳо ба имкониятҳои воқеии субъектҳои таъминкунандаи татбиқи ин барномаҳо на ҳамавақт амалӣ мегарданд. Бинобар ин, баъзе таҷрибаҳои Чинро дар бобати банақшагирӣ ва пешгӯӣ истифода намудан мумкин аст. Аз ҷумла, дар ҷараёни таҳия ва татбиқи барномаҳои давлатӣ воқеан имкониятҳои ташкилӣ, кадрӣ, молиявию иқтисодии мақомоти давлатӣ, пеш аз ҳама мақомоти маҳаллӣ, инчунин муассисаҳо, ташкилотҳоро ба назар гирифтан зарур аст.

Иқтисоддонҳо яке аз моделҳои калидии рушди иқтисоди Чинро ҳаҷми бузурги содирот ва сармоягузорӣ, нигоҳ доштани қурби пули миллӣ барои ҳавасмандгардонии содирот ва назорати равобити бонкҳо ва корхонаҳои саноатӣ, фароҳам овардани имтиёзҳои назаррас барои корхонаҳои саноатӣ, арзёбӣ мекунанд [3,156-157].

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки модели рушди иҷтимоиву иқтисодии Чин аз омилҳои дохилӣ ва байналмилалӣ иборатанд. Ба омилҳои дохилӣ миқдори хеле зиёди қувваи кории арзон, урбанизатсияи аҳолӣ (ҳаракати оммавии аҳолӣ ба шаҳрҳо), ки ба афзоиши истеҳсолоти саноатӣ ва ба вуҷуд омадани сармояи кофӣ мусоидат карданд, дохил намудан имконпазир аст. Дигар омиле, ки солҳои охир ба иқтисоди Чин такони нав бахшид, ин рушди инноватсионии он ва тараққии соҳаи технологияҳои иттилотиву коммуникатсионӣ мебошад. Дар соли 2018 Чин барои инноватсия 2,1 фоизи Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД)-ро харҷ намудааст, ки дар даҳ соли охир хароҷоти он барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва конструкторӣ ба ҳисоби миёна 20% зиёд шуда, аз он шохиси глобалии инноватсия шаҳодат медиҳад [11,108].

Калиди пешрафти иқтисоди Чин иштироки фаъолонаи давлат дар тамоми соҳаҳо ва сатҳҳои иқтисод мебошад. Параметрҳои асосии тараққиёти иқтисодро на бозор, балки давлат муайян мекунад. Дар рушди Чин нақши бартаридоштаи давлат ҷой дорад, ки танзими макроиқтисодиро муайян мекунад, аммо дар баробари ин имкон медиҳад, ки бахшҳои алоҳидаи иқтисод дар шароити иқтисоди бозорӣ фаъолият кунанд. Модели муосир зарурати ба пешрафти техникӣ такя кардан, идоракуниро пурзур намудан, кам кардани хароҷот ва зиёд намудани маҳсулот таъкид мекунад.

Ба моделҳои байналмилалӣ пеш аз ҳама кушодани дарҳо ва ворид шудани Чин ба иқтисоди ҷаҳонӣ шомиланд. Дар ин замина, бо таваҷҷуҳ ба таҳаввулоти модели иқтисодии Чин, ба хулосае омадан мумкин аст, ки некуаҳволии мардум, асосан тавассути ҳамгироии тадриҷӣ ва амиқи он ба иқтисоди ҷаҳонӣ, истифодаи он аз дастовардҳои ҷаҳонишавӣ ва дастрасии байналмилалӣ ба сармоягузорӣ, мол ва меҳнат таъмин шудааст. Масалан, солҳои 80-уми асри XX Чин барои истеҳсолот ва сармояи хориҷӣ кушода шуд, ки аломатҳои он таъсиси чаҳор минтақаи махсуси иқтисодӣ, оғози узвияти ҶМЧ дар Хазинаи байналмилалии асъор ва рухсат ёфтан барои таъсиси корхонаҳои муштарак бо иштироки кишварҳои хориҷӣ буд. Ҷузъҳои сармоягузорӣ ва содирот муддати тулонӣ дар иқтисоди Чин ҳамчун омилҳои асосии рушди иқтисодӣ ҷой гирифтаанд. Ҳамзамон, ҳадафи дарозмуддати Чин ин ҳавасмандгардонии афзоиши бозори маҳсулот буд, ки рақобатпазирии он аз ҳисоби мавҷудияти қувваи кории арзон тавассути муҳоҷирати аҳолии деҳот ба шаҳрҳо таъмин карда мешуд.

Марҳилаи нави тараққиёти иқтисодиёти Чин инкишофи иқтисоди инноватсионӣ ва ҳалли проблемаҳои иҷтимоию экологӣ дар заминаи маҳдудияти шадиди захираҳои табиӣ мебошад, ки асосан ба аввали даҳсолаи дуюми асри XXI рост меояд.

Сарфи назар аз он, ки иқтисоди Чин бо иқтисоди ҷаҳонӣ алоқамандии зич дорад, таъсири вазъияти сиёсии ҷаҳон ба он равшан аст. Зеро рушди иқтисодии Чин бо вуҷуди ҷорӣ намудани таҳримҳо ба миён омад. Аз ҷониби роҳбарияти Чин вазифа гузошта шуда буд, ки бо барпо намудани низоми идоракунии умумиҷаҳонии иқтисод он дар асоси рад кардани сиёсати протексионизм ва пешбинии муколамаи ошкоро ва фарогирии ҳамаи мамлакатҳо бояд асос ёбад. Худи иқтисоди Чин сарфи назар аз афзоиши мушкилоти дохилӣ ва ҷорӣ кардани таҳримҳо алайҳи кишвар бояд то ҳадди имкон кушода боқӣ монад.

Айни замон фаъолияти иқтисодии хориҷии Чин ба ташаббуси байналмилалии «Як камарбанд – як роҳ» асос ёфтааст. Вобаста ба ин масъала М.Ф. Ткаченко чунин қайд намудааст: “Як камарбанд – як роҳ» ҷузъҳои тавонои идеологӣ ва иқтисодӣ дорад. Аз нуқтаи назари идеологӣ ин «мегалоиҳа»-и чинӣ дар асоси яке аз афзалиятҳои асосии бунёди «ҷомеаи сарнавишти умумии башарият» («ҳама чиз якҷоя инкишоф меёбад ва ба ҳамдигар халал намерасонанд») амалӣ карда мешавад ва барои мамлакатҳои рӯ ба рушд оварда

ҳамчун алтернатива ба ҷаҳони Ғарб пешниҳод карда шудааст. Аз нуқтаи назари иқтисодӣ, ин иқдом бо сиёсати кунунии содиротии Чин алоқаманд аст, ки посух ба мушкилоти коҳиши рушди иқтисодӣ ва коҳиши даромади аҳолӣ пешниҳод шудааст” [8,74]. Аз ин рӯ, ба назари мо, лоиҳаи «Як камарбанд – як роҳ» он қадар васеъмиқёс мебошад, ки дар байни кишварҳои рӯ ба тараққӣ оварда дар сафи пеш қарор доштани иқтисодии бечунучарои Чинро дар ҷаҳон ба миён овардааст ва хоҳиши он барои эҷоди як парадигмаи нави ғайриблокии муносибатҳои иқтисодии байни давлатҳои баробарҳуқуқ ва шарикони масъул асос гузоштааст.

Ҷумҳурии Мардумии Чин айни замон консепсияи устувори тараққиётро татбиқ мекунад, дар комбинатсияи «тараққиёти истеҳсолот, ҳаёти ободи аҳолӣ ва муҳити солим» асос ёфтааст. Имконияти истифодаи баъзе консепсияҳои модели тараққиёти иқтисодиро, ки дар дигар мамлакатҳо инкишоф ёфтаанд, рад накарда, иқтисоди Чин ба комёбиҳои тамаддуни худ, ки дар консепсияи «сотсиализми дорои хусусиятҳои Чин» ифода ёфтааст, нигаронида шудааст. Чунин сохтори консептуалӣ аз мақсади Чин оид ба бунёди як давлати пурқувват дар асоси иқтисоди инноватсионӣ ва таҷрибаи наслҳои гузашта, таҳкими мақоми кишвар ҳамчун як қудрати ҷаҳонӣ, ки қодир ба муқобила бо чолишҳо ва таҳдидҳо ба амнияти миллӣ мебошад, шаҳодат медиҳад.

Ҳамин тариқ, «кишвари ба ҷаҳони беруна боз» ҳам паёми тавонои иқтисодӣ ва ҳам сиёсӣ-идеологӣ дорад, ки аз ногусастании муваффақият дар рушди иқтисоди инноватсионии бо нуфузи афзояндаи Чин дар ҷаҳон шаҳодат медиҳад.

Ҳамзамон, тавсеаи иқтидори содиротӣ бояд ба рушди масирҳои логистикӣ, баланд бардоштани сатҳи минтақаҳои озоди савдои озмоишӣ ва тавсеаи шабакаи ҷаҳонӣ нигаронидашудаи минтақаҳои савдои озоди стандартӣ сурат гирад, ки оид ба он дар суханронии Си Ҷинпин дар иҷлосияи XX-уми Ҳизби коммунистии Чин таъкид шуда буд. Табиист, ки давом додани ташаббуси «Як камарбанд – як роҳ» идомаи мантиқии сиёсати иқтисодӣ дар хориҷа мебошад. Аз ин рӯ, яке аз чор ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ метавонад барои амалӣ гардидани сиёсати Чин дар ин замина шароит фароҳам оварад ва Тоҷикистонро ба яке аз кишварҳои транзитӣ ва пайвандгари Шарқу Ғарб табдил диҳад. Инчунин ба ҷалби сармояи хориҷӣ ба иқтисоди кишвар, аз ҷумла, аз Чин мусоидат намояд.

Ташаббуси Чин «Як камарбанд - як роҳ», ки соли 2013 аз тарафи Си Ҷинпин дар Остона ва Ҷакарта эълон гардид, аз ду қисм иборат буда, қисми аввали он «Камарбанди иқтисодии Шоҳроҳи абрешим» ба кишварҳои хушки алоқаманд ва қисми дуюмаш «Шоҳроҳи абрешими баҳрии асри XXI» асосан кишварҳои баҳрӣ ё дорои бандарҳои бузурги ҷаҳониро дар бар мегирад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлате, ки ба баҳрҳо баромад надорад, асосан ба қисми аввали он аҳамияти ҷиддӣ медиҳад. Ҷумҳурии Тоҷикистон сеюмин кишвари пасошуравӣ мебошад, ки барномаи миллии худро, яъне Стратегияи миллии рушд то соли 2030-ро бо ин мегалоиҳа пайваст кард. Оид ба ин иқдом Пешвои миллат муҳтарам

Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми сафар ба Чин (сентябри соли 2017) зимни иштирок дар саммити сарони кишварҳои БРИКС эълон намуданд. Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз аввалин кишварҳоест, ки бо Чин дар бораи пешбурди муштараки ташаббуси «Камарбанди иқтисодии Шоҳроҳи абрешим» Ёддошти тафоҳум ба имзо расонд. Ёддошти тафоҳуми мазкур аз ҷониби Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи давлатӣ оид ба корҳои рушд ва ислоҳоти Ҷумҳурии Мардумии Чин 13 сентябри соли 2014 ба имзо расонида шуд.

Саволе ба миён меояд, ки Тоҷикистон аз ин мегалоиҳаи чинӣ чӣ фоида ба даст оварда метавонад? Ба ақидаи муҳаққиқ А.М. Ашуров, Тоҷикистон ва Чин дар чаҳорчуби ташаббуси “Як камарбанд – Як роҳ” дар заминаи равандҳои геофарҳангӣ метавонанд фазои ҳамгироии минтақавиро ба эътидол оварда, барои рушди минбаъдаи соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ замина гузоранд [1,57].

Ҳамин тавр, модели рушди иқтисодии Чин аз маҷмуи омилҳои сиёсиву иқтисодӣ иборат буда, дар охири асри XX ба вуҷуд омада, дар асоси симбиози сотсиализми умумӣ ва элементҳои иқтисоди бозоргонӣ рушд кардааст. Рушди илму техника ва технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар оғози асри XXI ва гузаронидани самти асосии рушди модел ба ин самт имконият дод, ки иқтисоди Чин ба марҳилаи нави рушд қадам гузорад, ки ба бартарии иқтисодии он дар арсаи байналмилалӣ такони нав мебахшад.

Дар хотима бояд гуфт, ки муъҷизаи иқтисодии Чин барои Тоҷикистон ҳам хусусияти намунавӣ ва ҳам аз ҷиҳати иқтисодӣ умедбахш мебошад. Татбиқи аксари моделҳои дохилӣ ва байналмилалии рушди иқтисодии Чин дар Тоҷикистон бо назардошти мавқеи иқтисодӣ ва ҷуғрофии он, имконпазир аст. Аз тарафи дигар, Тоҷикистон наздиктарин ҳамсояи Чин аст. Аз ин рӯ, рушди босуръати иқтисодии Чин, амалӣ шудани ташаббусҳои байналмилалии он, алалхусус ташаббуси «Як камарбанд – як роҳ» метавонад ба динамикаи рушди иқтисодии Тоҷикистон таъсири мусбат расонад.

АДАБИЁТ:

1. Ашуров А. М. Место Республики Таджикистан в рамках инициативы «Пояс и Путь» // В центре экономики. – 2024. – № 2. – Т. 5. – С. 55-58.

2. Галаган А.Б., Савинов Ю.А. Эволюция модели экономического развития Китая // Российский внешнеэкономический вестник. – М., 2016. – № 6. – С. 40-52.

3. Гарипова В.В., Коба А.В., Муртазина Г.Ф., Харитонова Ю.М. Экономическая модель Китая: современные особенности // Экономика и социум. – 2014. – № 1 (10). – С. 156-159.

4. Конышева А.В., Гуань Цзяньцюань. Китайская модель экономических реформ и развития страны // Forum (Humanities and Social Sciences Edition) – 2020. – № 9. – P. 94-99 (in Chinese)

5. Луконин С.А., Заклязьминская Е.О. Трансформация социально-экономической модели Китая в условиях пандемии // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. – 2020. – Т. 13, № 6. – С. 198-216.

6. Рамазанов Ж.Ш. Социально-экономическая модель Китая и уроки для России // Известия Томского политехнического университета. – Томск, 2009. – Т. 314. – № 6 . – С. 13-15.

7. Саидмуродов Л.Х. Республика Таджикистан в системе современных мирохозяйственных связей: модель малой открытой экономики. – Душанбе: Дониш, 2022. – 414 с.

8. Ткаченко М.Ф. Китайская модель экономической глобализации // Вестник дипломатической академии МИД России. – М., 2023. – № 2 (36). – С. 66-81.

9. Хамалинская В.В. Особенности реализации меодели социально-экономической политики Китая // Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 1. Экономика и управление. – М., 2023. – № 2 (45). – С. 67-73.

10. Цедилин Л.И. Современная модель социально-экономического развития Китая: идентификация и анализ // Вестник Института экономики Российской академии наук. – 2019. – № 3. – С. 126-136.

11. Шабалина Л.В., Мухина А.А. Современные аспекты инновационого развития Китая // Економічний вісник Донбасу. – 2019. – № 2(56). – С. 108-113.

SUCCESSFUL ECONOMIC MODELS OF CHINA AND POSSIBILITIES OF THEIR APPLICATION IN TAJIKISTAN: SITUATION AND PERSPECTIVES

The article deals with the peculiarities of scientific research of modern economic models of developed countries related to the development of economy, its implementation in innovative and socio-economic objects and subjects. The author studied successful models of China in the sphere of economy and proposed their use and application in the conditions of Tajikistan. It is noted that given the economic and geographical location of Tajikistan, it is possible to introduce and implement many domestic and international models of China's economic development in the country. Since Tajikistan is China's closest neighbor, its economic development and its international initiatives, especially the ‘One Belt, One Road’ initiative, can have a positive impact on the dynamics of Tajikistan's economic development.

Keywords: model of economic development, management, information, innovation, information and communication technologies, market economy.

УСПЕШНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ КИТАЯ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ТАДЖИКИСТАНА: СИТУАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассматриваются особенности научного исследования современных экономических моделей КНР, связанных с развитием экономики, ее

внедрением в инновационные и социально-экономические объекты, и субъекты. Автор изучил успешные модели Китая в сфере экономики и предложил их использование и применение в условиях Таджикистана. Отмечается, что, учитывая экономико-географическое положение Таджикистана, в стране возможно внедрение и реализация многих отечественных и международных моделей экономического развития Китая. Поскольку Таджикистан является ближайшим соседом Китая, его экономическое развитие и его международные инициативы, особенно инициатива «Один пояс, один путь», могут оказать положительное влияние на динамику экономического развития Таджикистана.

Ключевые слова: модель экономического развития, управление, информация, инновации, информационно-коммуникационные технологии, рыночная экономика.

Маълумот дар бораи муаллиф: **Нематова Парвина Муҳамадалиевна**, н.и.и. мудири шуъбаи Осиёи Ҷанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, телефон: +992 93-383-52-00; +992 918-83-52-00, E-mail: p.nematova@bk.ru

Сведения об авторе: Нематова Парвина Мухамадалиевна, к.э.н. заведующий отделом Южной и Восточной Азии Института изучения проблем государств Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана, телефон: +992 93-383-52-00; +992 918-83-52-00, E-mail: p.nematova@bk.ru

About the author: Nematova Parvina Muhamadalievna - c.e.s. Head of the Department of South and East Asia, Institute for the Study of Problems of Asian and European States, National Academy of Sciences of Tajikistan, phone: +992 93-383-52-00; +992 918-83-52-00, E-mail: p.nematova@bk.ru

ВКЛАД РОССИИ В ИНВЕСТЦИОННЫЕ ПРОЕКТЫ ТАДЖИКИСТАНА

КУРБОНЗОДА ФАРИДА
научный сотрудник Сектора исследования России Отдела СНГ
Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ

С приобретением независимости Таджикистана открылась новая глава в таджикско- российских отношениях. Дружественные отношения двух стран базируются на межправительственных договорах о политике, экономике, науки и культуре.

Российская Федерация лидирует по количеству инвестиций в экономику Таджикистана. В период независимости российская сторона оказала поддержку Таджикистану не только в области политики, безопасности и торговли, но и развивает инвестиционные сотрудничество с Таджикистаном.

В статье автор показывает, в какие области в экономики Республики Таджикистан были привлечены российские инвестиции. Республика Таджикистан создала благоприятные условия и создала прекрасный инвестиционный климат для привлечения иностранных инвестиций

Ключевые слова: *Таджикистан, Россия, сотрудничества, инвестиция, товарооборот, торговля, экономика, независимость, предприятия, капиталовложения.*

После приобретение независимости Республику Таджикистан признали более 192 стран мира как самостоятельную суверенную страну. В первые годы независимости страны столкнулась с рядом сложностей, как политического, так и экономического характера. Начался гражданский конфликт, который ухудшил экономическую ситуацию в таджикском обществе. После восстановления конституционного строя в Таджикистане, экономическое положение страны было ослаблено из-за последствий гражданской войны. Для строительства национальной экономики страны нужно было привлечь капитал и инвестиции, так как Таджикистан в одиночку не мог решить возникшие проблемы экономического характера.

История экономического развития стран мирового сообщества показывает, что в этом процессе большую роль играют инвестиции, так как в ситуации, когда та или иная страна не способна развивать национальную экономику, она должна привлечь международных инвесторов.

Таджикистан как развивающаяся страна также старается привлечь инвестиции в национальную экономику. В этом контексте в Таджикистане, за период независимости были приняты более 100 нормативно-правовых актов, регулирующих инвестиционную сферу, в том числе законы «О государственной поддержке предпринимательства», «Об инвестициях», «О внешнеэкономической деятельности», «О финансовой аренде (лизинге)», «Об инвестиционных соглашениях», «О концессиях», «О свободных экономических зонах», «О государственно-частном партнерстве» и другие нормативно-правовые акты. Данные законы направлены на правовую защиту инвестиций, предоставление инвесторам фискальных и не фискальных стимулов, обеспечение их участия в процессе приватизации и развития инфраструктуры [1,25-62].

В настоящее время в таджикскую экономику привлекаются инвестиции из стран дальнего и ближнего зарубежья. В этом контексте Россия остается главным торгово-экономическим партнером Таджикистана.

Для укрепления экономических отношений двух стран был подписан меморандум о долгосрочном экономическом партнерстве между Министерством экономического развития России и Министерство экономического развития и торговли Таджикистана.

В рамках подписанного документа министерства должны содействовать установлению сотрудничества России и Таджикистана в сфере инвестиционного климата, предпринимательства и сотрудничества между свободными экономическими зонами двух стран, а также стимулированию инвестиций и созданию совместных предприятий на территориях этих зон.

Торгово-экономическое взаимодействие двух стран подкрепляется инвестиционным сотрудничеством. Россия – один из лидеров по инвестициям в экономику Таджикистана. На данный момент на территории республики реализуется 31 проект с участием российских компаний на общую сумму порядка 650 млрд. рублей, в таких отраслях, как автомобилестроение, энергетика, промышленность и цифровизация [2]. По данным комитета по инвестициям и управлению государственным имуществом республики по итогам первой половины 2024 года российские компании вложили инвестиций в экономику Таджикистана почти $714 млн., обогнав Китая и Италию[14].

Привлечения российских резидентов для участия в таджикистанских свободных экономических зонах осуществляется при поддержке Российско-Таджикского делового совета, который был организован 1 ноября 2022 года при Торгово-промышленной палате Российской Федерации. Совет призван стать эффективной площадкой взаимодействия российского и таджикского бизнеса, и планирует объединить предпринимателей, сделать все возможное, чтобы наполнить это сотрудничество практическим содержанием, которое отразится в реальных торговых и инвестиционных контрактах и росте взаимного товарооборота России и Таджикистана.

Первоочередными направлениями деятельности национальных деловых советов призваны стать организация бизнес-миссий таджикских и российских предпринимателей в регионы Российской Федерации и Республики Таджикистан, участие российских бизнес-кругов и представителей органов государственной власти в выставочно-ярмарочных мероприятиях в Республике Таджикистан, поиск потенциальных партнеров для субъектов предпринимательской деятельности обеих стран, а также проработка возможности организации ежегодного Промышленного форума в Таджикистане и форума в одном из субъектов Российской Федерации[3].

Объем взаимной торговли Таджикистана и России в январе - марте 2024 года вырос на 21% по сравнению с аналогичным периодом 2023 года и составил более 454,2 млн. долларов США. Основным партнером Таджикистана по импорту стала Россия - из этой страны в республику импортировано 28,9% всех товаров, на втором месте Китай с долей 23,2%, на третьем - Казахстан с долей 18,7 %. [4]

Источник: Агентства по статистике при Президенте Таджикистана

Уместно отметить, что Республика Таджикистан известна своими горно-металлургическими ресурсами. В настоящий момент, в г. Гулистон Согдийской области Таджикистана идет строительство совместной таджикско-российского предприятия по переработке производственных отходов для золотодобывающего предприятия «Апрелевка» [8]. Предприятие будет построено таджикской компанией «Технология переработки» совместно с научно-производственной компанией России «Спирит». Предприятие, рассчитанное на 150 рабочих мест, сможет перерабатывать до 100 тонн производственных отходов в час, а в дальнейшем этот показатель будет доведен до 150-200 тонн [2].

Нужно отметить, что торговое представительство Российской Федерации в Республике Таджикистане играет значительную роль для внешнеэкономического развития нашей страны. Например, российские предприниматели вложили финансовые средства в текстильную промышленность Таджикистана в свободной экономической зоне «Куляб». Одним из проектов производительного комплекса легкой промышленности России в Таджикистане является ООО «Пахтаи Куляб», для которого власти Таджикистана выделили 1,8 тыс. га участок земли сроком на 20 лет. В дальнейшем на этом участке будет возведен комплекс ткацко-прядильных предприятий. На территории г. Душанбе функционирует российское швейное производство ООО «Ситораи Точ» и в связи с расширением, данное предприятия планирует открытие нового швейного предприятия на 700 рабочих мест до конца 2024 года. Основным рынком сбыта продукции компании будет Российская Федерация [6].

Самой большой инвестицией России в таджикскую экономику является строительство и сдача в эксплуатацию Сангтудинской ГЭС-1, в котором доля России составляет 75% минус 1 акция, а доля Таджикистана 25% плюс 1 акция. Гидроэлектростанция функционирует с 2005 года, обеспечивая большая часть населения страны электричеством. На третью по мощности в Таджикистане Сангтудинскую ГЭС Россия выделила более 16 млрд. рублей [10].

Сегодня, предприниматели двух стран особое внимание уделяют развитию совместной транспортно-логистической инфраструктуры. Например, крупный мультимодальный российский перевозчик - компания «ПЭК», который специализируется на доставке сборных грузов авиа- и автотранспортом. Российскому

бизнесу, желающему прийти в Таджикистан, помогает и активизация проектной работы по линии Евразийского банка развития (ЕАБР). Банк уже представил свою страновую стратегию, что повышает шансы российских компаний, равно как и всех иных стран-участниц, реализовать свои инвестиционные идеи в Таджикистане [5].

Важным направлением деятельности России в Таджикистане является также выделение финансовых средств для развития сферы образования в нашей стране. Президент Российской Федерации уважаемый В.В.Путин в своих выступлениях не однократно твердит о том, что для укрепления и развития русского языка в Таджикистане каждый год выделяется 200 млн. рубль для русских школах Республики Таджикистан. А также при поддержке Всемирной продовольственной программы ООН предоставляются помощь для сельских школ республики, для которых Россия выделила более 86 млн. долларов США, начиная с 2013 года. Только в 2024 году для школ Согдийской области было передано 675 тонн витаминизированной пшеничной муки, 67,5 тонн гороха и 61 тонну растительного масла. Для нужд столовых 28 школ области было передано оборудование (холодильники, жарочные шкафы, вытяжки, бойлеры, мебель, посуда) на сумму около 500 тысяч долларов США [13].

Таким образом, Россия вносит большой вклад в деле укрепления экономического суверенитета нашей страны. Республика Таджикистан, в свою очередь, готов создать благоприятствующие условия для привлечения российских инвестиций.

«Мы надеемся на поддержку России в вопросах увеличения её экономического присутствия в странах Центральной Азии. Приход российского капитала в наш регион усилит антисанкционный иммунитет национальных экономик региона, позволит создавать новые рабочие места и тем самым подготовит условия для регулирования миграционных потоков» [12].

Таким образом, за период независимости Республика Таджикистан смог восстановить разрушенную после гражданской войны экономику. Россия, посредство инвестиций в таджикскую экономику внесла существенный вклад в этом процессе.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Инвестиционные возможности Таджикистана/ Государственный комитет по инвестициям и управлению государственным имуществом Республики Таджикистан / стр. 25 – 62

2. На севере Таджикистана началось строительство совместного с РФ предприятия/29 марта / Электронный ресурс: https://tass.ru/ekonomika/20391501 дата обращение 11.05.2024г.

3. По итогам расширенного заседания РТДС и ТРДС принята Резолюция//02.03.2023

4. Россия и Таджикистан впервые подписали меморандум об экономическом сотрудничестве /21.11.2023г./ Электронный ресурс https://ros-tadj.ru/news

5. Россия и Таджикистан в 2023 году приступят к реализации трех инвест – проектов /30 декабря 2022/Электронный ресурс: https://tass.ru/ekonomika/16719529

6. Россия построит в Кулябе текстильную фабрику//10.02.2024/ Электронный ресурс: https://tj.sputniknews.ru/20240210/russia-tajikistan-tekstil-fabrika-1061643122.html

7. Россия построит новое здание Русского драмтеатра имени Маяковского в Душанбе/ Апрель 17, 2024/ Электронный ресурс: https://rus.ozodi.org/a/32908914.html

8. Совместное таджикско-канадское предприятие "Апрелевка" было создано в 1995 году на базе Кайраккумского золотодобывающего рудника.

9. Товарооборот Таджикистана и РФ в I квартале вырос на 21% /25 апреля/ Электронный ресурс: https://tass.ru/ekonomika/20645025

10. Топ-3 крупнейших инвестпроекта России в Таджикистане/02.03.2023/Электронный ресурс: https://tj.sputniknews.ru/20230302/top-3-russia-tajikistan-1055273475.html (дата обращения 19.05.2024г.)

11. Торгово-экономическое сотрудничество/ Электронный ресурс: https://dushanbe.mid.ru/ru/russia-tajikistan/trade_economic_cooperation/ (дата обращение 16.05.2024 г.)

12. Хайдарзода Р.Дж. Центральная Азия и Россия на пути построения сообщества единой судьбы. Электронный ресурс //https: ru.valdaiclub.com/a/highlights/na-puti-postroeniya-soobshchestva-edinoy-sudby/ [дата обращения 20.05.2024г.]

13. Электронный ресурс: https://t.me/s/rustradetajikistan (дата обращение 11.05.2024г.)

14. В Душанбе заявили, что РФ лидирует по объему инвестиций в экономику Таджикистана /7 августа /Электронный ресурс: https://tass.ru/ekonomika/21553375 (Дата обращения: 13.08.2024г.)

RUSSIA'S CONTRIBUTION TO TAJIKISTAN'S INVESTMENT PROJECTS

With the acquisition of independence by Tajikistan, a new chapter has opened in Tajik-Russian relations. Friendly relations between the two countries are based on intergovernmental agreements on politics, economics, science and culture. The Russian Federation is the leader in the number of investments in the economy of Tajikistan. During the period of independence, the Russian side provided support to Tajikistan not only in the field of politics, security and trade, but also develops investment cooperation with Tajikistan.

In the article, the author shows in which areas of the economy of the Republic of Tajikistan Russian investments were attracted. The Republic of Tajikistan has created favorable conditions and an excellent investment climate to attract foreign investment

Keywords: *Tajikistan, Russia, cooperation, investment, trade turnover, trade, economy, independence, enterprises, capital investments.*

САҲМИ РУСИЯ ДАР ЛОИҲАҲОИ САРМОЯГУЗОРИИ ТОҶИКИСТОН

Аз оғози истиқлоли Тоҷикистон дар муносибатҳои Тоҷикистону Русия саҳифаи нав кушод. Муносибатҳои дустонаи байни ҳар ду мамлакат дар асоси созишномахои байнихукуматӣ оид ба сиёсат, иктисодиёт, илм ва фарҳанг.

Федератсияи Русия аз рӯи миқдори сармоягузорӣ ба иқтисоди Тоҷикистон пешсаф аст. Ҷониби Русия дар даврони истиқлол ба Тоҷикистон на танҳо дар арсаи сиёсат, амният ва тиҷорат, балки ҳамкориҳои сармоягузориро бо Тоҷикистон густариш дод.

Дар мақола муаллиф нишон медиҳад, ки ба кадом соҳаҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон сармояи Русия ҷалб шудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҷалби сармояи хориҷӣ шароити мусоид ва фазои хуби сармоягузорӣ фароҳам оварда шудааст

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Русия, кооператсия, сармоягузорӣ, гардиши мол, тиҷорат, иқтисод, истиқлолият, корхонаҳо, сармоягузориҳои асосӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: **Қурбонзода Фарида -** ходими илмии Бахши таҳқиқоти Русияи шуъбаи ИДМ-и Институти омузиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ.Суроға: Тоҷикистон, 734025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. Тел: (+992) 930-33-03-52. Почтаи электронӣ: kurbonova_22@mail.ru

Сведения об авторе: Курбонзода Фарида, научный сотрудник Сектора исследования России Отдела СНГ Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: Таджикистан, 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33.Тел: (+992) 930-33-03-52. E – mail: kurbonova_22@mail.ru

About the author: Qurbonzoda Farida - Researcher at the Institute of studying of the problems of Asian and European countries, tel. mob. 734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki Avenue 33, tel.:(+992) 930330352; E-mail: kurbonova_22@mail.ru

ҚОИДАҲОИ НАШРИ МАҚОЛАҲО БАРОИ МУАЛЛИФОН

Маҷалла мақолаҳоро бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар ҳаҷми то 16 саҳифа пазируфта, ҳамроҳи мақола фишурдаи он низ ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ талаб карда мешавад. Фишурдаи мақолаҳо набояд аз 1 саҳифа зиёд бошад. Матни мақола бояд дар принтер бо ҳуруфи андозаи 14 дар як рӯяи коғази сафеди андозаи стандартӣ (А4) чоп шуда, ҳар саҳифаи навишта аз 28 сатр (бо шумули замима ва ҳошияҳо), зиёд набошад. Ҳошияҳои дастнавис: аз боло ва поён – 2,5 см, аз чап ва рост – 3 см. Андозаи фосилаи байни сатрҳо – 0,5 см.

Ба дастнависҳо замима мегарданд:

а) маълумот роҷеъ ба муаллиф (ном, номи падар, номи хонаводагӣ, дараҷаи илмӣ, унвон, ҷойи кор, вазифа, нишонии ҷои зист, шохис (индекс)-и шуъбаи почта, рақами телефони хона ва кор, нишонии почтаи электронӣ (агар мавҷуд бошад);

б) Мақолаи дар компютер чоп шуда, ҳамроҳ бо нусхаи электронӣ пешниҳод мешавад, ки дар он мавод муаллиф ба сурати парванда дар вожапардози Word анҷом шудааст; агар ҳуруфи лотинӣ ё дигар аломатҳо истифода шуда бошад, бояд онҳо бо нишондоди номашон ирсол гарданд.

Сарлавҳаи мақола бо ҳарфҳои хурд ва аз матн бо фосилаи се сатр ҷудо карда мешавад. Иқтибосҳо бо сарчашма дақиқ муқоиса карда шуда, дар охири саҳифа асли онҳо аз ҷониби муаллиф оварда мешаванд.

Феҳристи манобеъ дар охири мақола (бо тартиби алифбо – нахуст ба хатти кириллӣ, сипас бо дигар забонҳои хориҷӣ оварда мешавад; осори як муаллиф дар тартиби хронологӣ дарҷ мешавад) бо шуморагузорӣ ва нишон додани маълумоти зайл оварда мешавад:

а) барои китобҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи асар, шаҳр ва соли нашр, теъдоди умумии саҳифаҳо мисли:

Муллоаҳмадов М. Осори эроншиносӣ, ҷ.1, Душанбе: Дониш, 2018, - 563 с.

б) барои мақолаҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи мақола, номи маҷмӯаи мақолаҳо, китоб, рӯзнома, макони нашр, шаҳр (барои китоб), сол ва шумораи рӯзнома, маҷалла, мисли:

Раҷабов Ҳ. Тасвири бархӯрдҳои мазҳабӣ дар ҳикояи Иброҳим Ҷалис “Ғуломи озод” // Илм ва ҷомеа”, № 2 (10), 2018. –с. 70-78.

Дар дохили матн истинод ба манбаъ дар дохили қавси мураббаъ дода шуда, аз ҳам тавассути вергул ҷудо карда мешавад, мисол: [1, с. 75]; шумораи саҳифаҳои иқтибос бо воситаи вергул ё тире нишон дода мешавад, мисол: [2, с. 72-80].

Дар мақола аз тарафи муаллиф ё муаллифон бояд имзо гузошта шавад.

Дастнавис бояд бодиққат хонда шуда, бидуни ғалат пешниҳод гардад.

Дастнависҳое, ки бидуни риояи талаботи мазкур таҳия шудаанд, баррасӣ намешаванд.

Ҳайати таҳририя дар ҳолатҳои зарурӣ ҳуқуқ дорад мақоларо кӯтоҳ, таҳриру ислоҳ кунад ва ё ба муаллифон ҷиҳати ислоҳ баргардонад. Муаллифон пас аз саҳифабандии мақола онро хонда ризояти худро барои чоп ба таври хаттӣ тасдиқ мекунанд.

Масъулияти ақида ва муҳтавои мақолаҳо бар дӯши муаллифони онҳост.

ПРАВИЛА ПУБЛИКАЦИИ ДЛЯ АВТОРОВ

К публикации в журнал принимаются статьи объемом не более 16 страниц на таджикском, русском и английском языках. Статьи сопровождаются резюме на таджикском, русском и английском языках, объем которого не должен превышать 1 страницы.

Текст должен быть отпечатан на принтере – размер шрифта 14 – с одной стороны белого листа бумаги стандартного формата (А4). На странице рукописи должно быть не более 28 строк, отпечатанных через два интервала (это относится также к примечаниям и сноскам).

Поля рукописи: верхнее и нижнее – 2,5 см, левое и правое – 3 см. Размер абзацного отступа – 0,5 см.

К рукописи прилагаются:

а) сведения об авторе (фамилия, имя, отчество, ученая степень, звание, место работы, должность, домашний адрес, индекс почтового отделения, номера служебного и домашнего телефонов, при наличии – адрес электронной почты);

б) статья должна быть отпечатана на компьютере и представлена редакции одновременно с CD, содержащей файл авторского материала, выполненного в текстовом редакторе Word; шрифты, если таковые использовались для латинских или иных символов, с указанием их названия.

Заглавие статьи печатается строчными буквами и отбивается тремя интервалами снизу от текста.

Цитаты тщательно сверяются с первоисточником и визируются автором на оборотной стороне страницы. Литература, на которую даются ссылки в тексте, приводится в конце статьи (в алфавитном порядке – сначала на кириллице, затем на иностранных языках; произведения одного автора даются в хронологическом порядке, начиная с более ранних), с нумерацией и указанием следующих выходных данных:

а) для книг – фамилия, инициалы автора, полное название книги, город и год издания, Осиё ва Аврупо № 2, 2019 141 общая число страниц например:

Муллоаҳмадов М. Осори эроншиносӣ, ҷ.1, Душанбе: Дониш, 2018, - 563 с.

б) для статей – фамилия, инициалы автора, полное название статьи, название сборника, книги, газеты, журнала, где опубликована статья, город (для книг), год и номер газеты, журнала, например:

Раҷабов Ҳ. Тасвири бархӯрдҳои мазҳабӣ дар ҳикояи Иброҳим Ҷалис “Ғуломи озод” // Илм ва ҷомеа”, № 2 (10), 2018. С. 70-78.

Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках через запятой, например: [3, с. 272]; при цитировании указываются страницы через запятую или тире, например: [4, с. 272-280].

Статьи должны быть обязательно подписаны автором, а при наличии нескольких авторов – всеми соавторами.

Рукопись должна быть тщательно вычитана и сдана без опечаток. Рукописи, оформленные без соблюдения указанных требований, не рассматриваются.

Редакционная коллегия оставляет за собой право при необходимости сокращать статьи, подвергать их редакционной правке и отсылать авторам на доработку. Авторы читают готовую верстку статьи и в письменном виде подтверждают свое согласие на публикацию.

Ответственность за подбор, точность фактов, цитат, и данных несут авторы опубликованных материалов.

Ба матбаа супорида шуд 29.11.2024
Барои нашр имзо шуд 03.12.2024
Чопи офсетӣ. Ҷузъи чопӣ 22. Андоза $70x100^{1}/_{16}$.
Адади нашр 100 нусха. Супориши №147.

Муассисаи нашриявии «Дониш»-и АМИТ
ш.Душанбе, 734063, кӯчаи Айнӣ, 299/2.